

279068

# ANUAR

PENTRU

# ISRAELITI

CU UN SUPLIMENT CALENDARISTIC

PE

ANUL 5650 (1889-1890)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

ANUL AL XII-LEA

---

SUB REDACȚIUNEA LUI

M. SCHWARZFELD



BUCUREȘTI

TIPO-LITOGRAFIA EDUARD WIEGAND, STRADA COVACI 14.

1889

PREȚUL 3 LEI

# Pentru ce ?

CADE PĚRUL ȘI SE INEGRESC DINȚII MULTOR FEMEI ?

Una din cauzele principale este : intrebuintarea pudrelor de toaletă care conțin săruri metalice vătămătoare sănătăței, și, din nenorocire, mai toate pudrele care se vënd in comerț conțin săruri de Plumb (Blaivais), de Zink, Mercur, Bismuth, etc.

Cea mai bună și **HIGIENICA PUDRA** de o calitate superioară și liberă de metale, parfumată cu cele mai fine introsuri după plăcere, este

## Pudra „CARMEN” ȘI Pudra „MASCOTTE”

A FARMACISTULUI H. HUSSAR

Acesto pudră analizate de chimistul STATULUI d. Director Doctor BERNAD, in laboratorul de chimie din București, s’au găsit de D-sa „Alese printre compuși cel mai bine reputați, corecte și perfect Higienice”

### SE AFLA DE VĚNZARE

in București : Calea Victoriei la Menagère, d. nii Melic, d. Constantinescu, la Orașul Viena, G. Apostoleanu, D. M. Dobrescu, la Au goût Parisien, Bon Marché, Caprice des Dames, Solomon Hechter, Seidman, Koritzer fiu, Freudman, Hasan succesorii. P. Enteiuiescu, A. Pistoliu, etc.

In toate orașele principale din țară la magazinurile de modă și la coafori.  
A se cere copia *certificatului de analiză* anexat la fiecare cutie.

**Deposit central str. Decebal 6, București**

---

## DEPOU SPECIAL

DE

## PANSAMENTE CHIRURGICALE

EN DETAIL și EN GROS

**AL FARMACISTULUI H. HUSSAR**

(FIRMA HUSSAR & SCHÄFFER)

**STRADA DECEBAL No. 6 (St. Gheorghe, in dosul Bărăției)**

**BANDAGE. APARATE. ARTICOLE DE CAUCIU**

*Puritatea pansamentelor antiseptice garantată. Toate artic. numai de prima calitate*

### PRETURI MODERATE

JRRIGATOARE COMPLETE, SYRINGE și INJECTOARE DIVERSE, GLYSOPOMPE, COMPRESSE PRISNITZ, VATA HYDROPHILĂ, YATTE INPREGNATE, GAZE PURE și IMPREGNATE, BUGII, CATHETERE, FAȘE DIVERSE, APARATE DE INHALAȚIE.

*Plus Gr-Crețu*

*ca zecim de stăruire și amice*

ANUAR

*M. Schwarzfeld*  
*4/10 IX. 889*

PENTRU

# ISRAELITI

CU UN SUPLIMENT CALENDARISTIC

PE

ANUL 5650 (1889-1890)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

---

ANUL AL XII-LEA

---

SUB REDACȚIUNEA LUI

M. SCHWARZFELD



BUCUREȘTI

TIPO-LITOGRAFIA EDUARD WIEGAND, STRADA COVACI 14.

1889

# לוח משנת תרנ"ט לפ"ק

ימיה שניד ושבתותיה נ"א סימן הקביעות ה"ז פשוטה

CALENDAR PE ANUL 5650 (1889-1890)

1 TIŞRI. Septembrie—Octombrie 1889 תשרי, מולדו ג'

|                     |    |    |                                  |                   |    |    |            |
|---------------------|----|----|----------------------------------|-------------------|----|----|------------|
| J א                 | 14 | 26 | Septembrie Înăl-<br>ţarea Crucii | V ב' דסכות        | 29 | 11 | Sept.-Oct. |
| V ב' דריה           | 15 | 27 |                                  | S א' דהוה"מ       | 30 | 12 |            |
| S ג' ש' שובה האזינו | 16 | 28 |                                  | " D יח            | 1  | 13 | Octombrie  |
| D ד' צום גדליהו     | 17 | 29 |                                  | " L יט            | 2  | 14 |            |
| L ה'                | 18 | 30 |                                  | " M כ             | 3  | 15 |            |
| M ו'                | 19 | 1  | Oct. st. n.                      | M כא' הושענא רבה  | 4  | 16 |            |
| M ז'                | 20 | 2  |                                  | J כב' שמיני עצרת  | 5  | 17 |            |
| J ח'                | 21 | 3  |                                  | V כג' שמחת תורה   | 6  | 18 |            |
| V ט' ערב יו"כ       | 22 | 4  |                                  | S כד' בראשית מב"ה | 7  | 19 |            |
| S י' יו"כ           | 23 | 5  |                                  | D כה'             | 8  | 20 |            |
| D יא' (תקופה)       | 24 | 6  |                                  | L כו'             | 9  | 21 |            |
| L יב'               | 25 | 7  |                                  | M כז'             | 10 | 22 |            |
| M יג'               | 26 | 8  |                                  | M כח'             | 11 | 23 |            |
| M יד' ערב סכות      | 27 | 9  |                                  | J כט' ער"ה        | 12 | 24 |            |
| J טו' א' דסכות      | 28 | 10 |                                  | V ל' א' דר"ה      | 13 | 25 |            |

2 HESVAN, Octombrie—Noembrie 1889 חשוון, מולדו ה'

|            |    |    |                 |                   |    |    |                |
|------------|----|----|-----------------|-------------------|----|----|----------------|
| S א        | 14 | 26 | Octombrie       | D טז'             | 29 | 10 | Oct.-Noembrie  |
| D ב'       | 15 | 27 |                 | L יז'             | 30 | 11 |                |
| L ג'       | 16 | 28 |                 | M יח'             | 31 | 12 |                |
| M ד'       | 17 | 29 |                 | M יט'             | 1  | 13 | Noembrie       |
| M ה'       | 18 | 30 |                 | J כ'              | 2  | 14 |                |
| J ו'       | 19 | 31 |                 | V כא'             | 3  | 15 |                |
| V ז' לך לך | 20 | 1  | Noembrie st. n. | S כב' חיי שרה     | 4  | 16 |                |
| S ח'       | 21 | 2  |                 | D כג'             | 5  | 17 |                |
| D ט'       | 22 | 3  |                 | L כד'             | 6  | 18 |                |
| L י'       | 23 | 4  |                 | M כה'             | 7  | 19 |                |
| M יא'      | 24 | 5  |                 | M כו'             | 8  | 20 | Mih. şi Gavril |
| M יב'      | 25 | 6  |                 | J כז'             | 9  | 21 |                |
| J יג'      | 26 | 7  | St. Dumitru     | V כח'             | 10 | 22 |                |
| V יד'      | 27 | 8  |                 | S כט' תולדות מב"ה | 11 | 23 |                |
| S טו' וירא | 28 | 9  |                 |                   |    |    |                |

## 3 CHISLEV. Noemvrie—Decemvrie 1889

|       |   |    |    |    |                  |   |    |    |    |               |
|-------|---|----|----|----|------------------|---|----|----|----|---------------|
| ר"ה   | D | א  | 12 | 24 | Noemvrie         | L | טו | 27 | 9  | Noemv.-Dec.   |
|       | L | ב  | 13 | 25 | Ion g. de aur    | M | יז | 28 | 10 |               |
|       | M | ג  | 14 | 26 |                  | M | יח | 29 | 11 |               |
|       | M | ד  | 15 | 27 |                  | J | יט | 30 | 12 | Apost. Andrei |
|       | J | ה  | 16 | 28 |                  | V | כ  | 1  | 13 | Decemvrie     |
|       | V | ו  | 17 | 29 |                  | S | כא | 2  | 14 |               |
| ויצא  | S | ז  | 18 | 30 |                  | D | כב | 3  | 15 |               |
|       | D | ח  | 19 | 1  | Decemvrie st. n. | L | כג | 4  | 16 |               |
|       | L | ט  | 20 | 2  |                  | M | כד | 5  | 17 |               |
|       | M | י  | 21 | 3  | Intrare in Bis.  | M | כה | 6  | 18 | Sf. Nicolae   |
|       | M | יא | 22 | 4  |                  | J | כו | 7  | 19 |               |
|       | J | יב | 23 | 5  |                  | V | כז | 8  | 20 |               |
|       | V | יג | 24 | 6  |                  | S | כח | 9  | 21 |               |
| וישלה | S | יד | 25 | 7  |                  | D | כט | 10 | 22 |               |
|       | D | טו | 26 | 8  |                  | L | ל' | 11 | 23 |               |

## 4 טבת TEBETH. Decemvrie—Ianuarie 1889-1890

|           |   |    |    |    |                   |   |    |    |    |                  |
|-----------|---|----|----|----|-------------------|---|----|----|----|------------------|
| ב' דר"ה   | M | א  | 12 | 24 | Dec. Par. Spirid. | M | טו | 27 | 8  | Crăciun          |
| זאת חנכה  | M | ב  | 13 | 25 |                   | J | יז | 28 | 9  |                  |
|           | J | ג  | 14 | 26 |                   | V | יח | 29 | 10 |                  |
|           | V | ד  | 15 | 27 |                   | S | יט | 30 | 11 | שמות             |
| ויגש      | S | ה  | 16 | 28 |                   | D | כ  | 31 | 12 |                  |
|           | D | ו  | 17 | 29 |                   | L | כא | 1  | 13 | Ianuarie 1889    |
|           | L | ז  | 18 | 30 |                   | M | כב | 2  | 14 | Sf. Vasile       |
|           | M | ח  | 19 | 31 |                   | M | כג | 3  | 15 |                  |
|           | M | ט  | 20 | 1  | Ian. st. n. 1890  | J | כד | 4  | 16 |                  |
| עשרה בטבת | J | י  | 21 | 2  |                   | V | כה | 5  | 17 | Bot. Domnului    |
|           | V | יא | 22 | 3  |                   | S | כו | 6  | 18 | Sf. Ion Botezăt. |
| ויחי      | S | יב | 23 | 4  |                   | D | כז | 7  | 19 |                  |
| (תקופה)   | D | יג | 24 | 5  |                   | L | כח | 8  | 20 |                  |
|           | L | יד | 25 | 6  | Crăciun           | M | כט | 9  | 21 |                  |
|           | M | טו | 26 | 7  | Crăciun           |   |    |    |    |                  |

שֶׁבַט SEVAT. Ianuarie—Februarie 1890 מולדו ג'

|          |   |    |    |    |                                  |    |    |    |                   |                  |
|----------|---|----|----|----|----------------------------------|----|----|----|-------------------|------------------|
| ר"ה      | M | א  | 10 | 22 | Ianuarie-Fevr.                   | J  | טו | 25 | 6                 | Sf. Grigorie Th. |
|          | J | ב  | 11 | 23 |                                  | V  | יז | 26 | 7                 |                  |
|          | V | ג  | 12 | 24 |                                  | יח | 27 | 8  | Sf. Ion g. de aur |                  |
| בא       | S | ד  | 13 | 25 |                                  | D  | יט | 28 | 9                 |                  |
|          | D | ה  | 14 | 26 |                                  | L  | כ  | 29 | 10                |                  |
|          | L | ו  | 15 | 27 |                                  | M  | כא | 30 | 11                | Trei Ierarchii   |
|          | M | ז  | 16 | 28 |                                  | M  | כב | 31 | 12                |                  |
|          | M | ח  | 17 | 29 | Cuv. Antonie                     | J  | כג | 1  | 13                | Februarie        |
|          | J | ט  | 18 | 30 | Atan. și Chirile                 | V  | כד | 2  | 14                | Intimp. Domnului |
|          | V | י  | 19 | 31 |                                  | S  | כה | 3  | 15                | משפטי מב"ה שק'   |
| בשלה ש"ש | S | יא | 20 | 1  | Februarie st. n.<br>Cuv. Eftimie | D  | כו | 4  | 16                |                  |
|          | D | יב | 21 | 2  |                                  | L  | כז | 5  | 17                |                  |
|          | L | יג | 22 | 3  |                                  | M  | כח | 6  | 18                |                  |
|          | M | יד | 23 | 4  |                                  | M  | כט | 7  | 19                | ער"ה             |
| חמשה עשר | M | טו | 24 | 5  |                                  | J  | ל  | 8  | 20                | א' דר"ה          |

אדר 7 ADAR. Februarie—Martie 1890 מולדו ד'

|              |   |    |    |    |               |   |    |    |    |                            |
|--------------|---|----|----|----|---------------|---|----|----|----|----------------------------|
| ב' דר"ה      | V | א  | 9  | 21 | Fevr.-Martie  | S | טו | 24 | 8  | Fevr.-Martie               |
| תרומה הפסקה  | S | ב  | 10 | 22 |               | D | יז | 25 | 9  | Afl. Cap. sf. Ion          |
|              | D | ג  | 11 | 23 |               | L | יח | 26 | 10 |                            |
|              | L | ד  | 12 | 24 |               | M | יט | 27 | 11 |                            |
|              | M | ה  | 13 | 25 |               | M | כ  | 28 | 12 |                            |
|              | M | ו  | 14 | 26 |               | J | כא | 1  | 13 | Martie                     |
|              | J | ז  | 15 | 27 |               | V | כב | 2  | 14 |                            |
|              | V | ח  | 16 | 28 |               | S | כג | 3  | 15 | ויקהל פקודה<br>פ' פרה מב"ה |
| תצוה פ' זכור | S | ט  | 17 | 1  | Martie st. n. | D | כד | 4  | 16 |                            |
|              | D | י  | 18 | 2  |               | L | כה | 5  | 17 |                            |
|              | L | יא | 19 | 3  |               | M | כו | 6  | 18 | 40 de Mucenici             |
| תענית אסתר   | M | יב | 20 | 4  |               | M | כז | 7  | 19 |                            |
| פורים        | J | יג | 21 | 5  |               | J | כח | 8  | 20 |                            |
| שושן פורים   | V | יד | 22 | 6  |               | V | כט | 9  | 21 | ער"ה                       |
|              |   | טו | 23 | 7  |               |   |    |    |    |                            |

## 7 NISAN. Martie—Aprilie 1890 מולדו 7 ניסן

|                  |   |     |    |    |                                 |   |               |        |    |    |                |
|------------------|---|-----|----|----|---------------------------------|---|---------------|--------|----|----|----------------|
| ר"ח פ' הח' ויקרא | S | א   | 10 | 22 | Martie-Aprilie                  | D | כ'            | דפסה   | 25 | 6  | Martie-Aprilie |
|                  | D | ב'  | 11 | 23 |                                 | L | א'            | רחוה"מ | 26 | 7  | Buna Vestire   |
|                  | L | ג'  | 12 | 24 |                                 | M | ב'            | "      | 27 | 8  | (תקופה)        |
|                  | M | ד'  | 13 | 25 |                                 | M | ג'            | "      | 28 | 9  |                |
|                  | M | ה'  | 14 | 26 |                                 | J | ד'            | "      | 29 | 10 |                |
|                  | J | ו'  | 15 | 27 |                                 | V | שביעי ש"פ     |        | 30 | 11 |                |
|                  | V | ז'  | 16 | 28 |                                 | S | אחרון ש"פ     |        | 31 | 12 |                |
| צו שבת הגדול     | S | ח'  | 17 | 29 |                                 | D | אסרו הג       |        | 1  | 13 | Paști Aprilie  |
|                  | D | ט'  | 18 | 30 |                                 | L | כד'           |        | 2  | 14 | Paști          |
|                  | L | י'  | 19 | 31 |                                 | M | כה'           |        | 3  | 15 | Paști          |
|                  | M | יא' | 20 | 1  | Aprilie st. n.<br>Mart. de Sab. | M | כו'           |        | 4  | 16 |                |
|                  | M | יב' | 21 | 2  |                                 | J | כז'           |        | 5  | 17 |                |
| בריקת חמץ        | J | יג' | 22 | 3  |                                 | V | כח'           |        | 6  | 18 |                |
| ערב פסח          | V | יד' | 23 | 4  |                                 | S | שמיני מב' פ"א |        | 7  | 19 |                |
| דפסה             | S | טז' | 24 | 5  |                                 | D | א' דר"ח       |        | 8  | 20 |                |

## IAR, Aprilie—Mai 1890 אייר מולדו 1

|                 |   |    |    |    |              |   |    |    |    |             |
|-----------------|---|----|----|----|--------------|---|----|----|----|-------------|
| כ' דר"ח         | L | א  | 9  | 21 | Aprilie-Mai  | M | טז | 24 | 6  | Aprilie-Mai |
|                 | M | ב  | 10 | 22 |              | M | יז | 25 | 7  |             |
|                 | M | ג  | 11 | 23 |              | J | יח | 26 | 8  |             |
|                 | J | ד  | 12 | 24 |              | V | יט | 27 | 9  |             |
|                 | V | ה  | 13 | 25 |              | S | כ  | 28 | 10 |             |
| הוריע מצורע פ"ב | S | ו  | 14 | 26 |              | D | כא | 29 | 11 |             |
|                 | D | ז  | 15 | 27 |              | L | כב | 30 | 12 |             |
|                 | L | ח  | 16 | 28 |              | M | כג | 1  | 13 | Mai         |
|                 | M | ט  | 17 | 29 |              | M | כד | 2  | 14 |             |
|                 | M | י  | 18 | 30 |              | J | כה | 3  | 15 |             |
|                 | J | יא | 19 | 1  | Mai st. n.   | V | כו | 4  | 16 |             |
|                 | V | יב | 20 | 2  |              | S | כז | 5  | 17 |             |
| אחרימות קד' פ"ג | S | יג | 21 | 3  |              | D | כח | 6  | 18 |             |
|                 | D | יד | 22 | 4  |              | L | כט | 7  | 19 |             |
| פסח שני         | L | טז | 23 | 5  | Sf. Gheorghe |   |    |    |    |             |

9 SIVAN. Mai—Iunie 1890 סיון מולדו ב'

|               |   |    |    |    |                 |   |    |    |    |                    |
|---------------|---|----|----|----|-----------------|---|----|----|----|--------------------|
| ר"ה           | M | א  | 8  | 20 | Mai. Ion Evang. | M | זו | 23 | 4  | Mai-Iunie          |
|               | M | ב  | 9  | 21 |                 | J | יו | 24 | 5  |                    |
| פסח           | J | ג  | 10 | 22 | Inălt. Domn.    | V | יה | 25 | 6  | Ad. C. Sf. I. Bot. |
| חמשה          | V | ד  | 11 | 23 |                 | S | יט | 26 | 7  |                    |
| ע"ש פ"ו במדבר | S | ה  | 12 | 24 |                 | D | כ  | 27 | 8  |                    |
|               |   |    |    |    |                 | L | כא | 28 | 9  | Rusalii            |
| דשבעות        | D | ו  | 13 | 25 |                 | M | כב | 29 | 10 | Rusalii            |
| דשבעות        | L | ז  | 14 | 26 |                 | M | כג | 30 | 11 |                    |
| אפרו חג       | M | ח  | 15 | 27 |                 | J | כד | 31 | 12 |                    |
|               | M | ט  | 16 | 28 |                 | V | כה | 1  | 13 | Iunie              |
|               | J | י  | 17 | 29 |                 | S | כו | 2  | 14 | שלה מבה"ח פ"ג      |
|               | V | יא | 18 | 30 |                 | D | כז | 3  | 15 |                    |
| נשא פ' א'     | S | יב | 19 | 31 |                 | L | כח | 4  | 16 |                    |
|               | D | יג | 20 | 1  | Iunie st. n.    | M | כט | 5  | 17 | ער"ה               |
|               | L | יד | 21 | 2  | Const. și Elena | M | ל  | 6  | 18 | א' דר"ה            |
|               | M | טו | 22 | 3  |                 |   |    |    |    |                    |

10 TAMUZ. Iunie—Iulie 1890 תמוז מולדו ג'

|         |   |    |    |    |              |   |    |    |    |                      |
|---------|---|----|----|----|--------------|---|----|----|----|----------------------|
| ב' דר"ה | J | א  | 7  | 19 | Iunie        | V | זו | 22 | 4  | Iunie-Iulie          |
|         | V | ב  | 8  | 20 |              | S | יז | 23 | 5  | בלק פ' ו'            |
| קרח פ"ד | S | ג  | 9  | 21 |              | D | יח | 24 | 6  | שבעה עשר בת' (תקופה) |
|         | D | ד  | 10 | 22 |              | L | יט | 25 | 7  |                      |
|         | L | ה  | 11 | 23 |              | M | כ  | 26 | 8  |                      |
|         | M | ו  | 12 | 24 |              | M | כא | 27 | 9  |                      |
|         | M | ז  | 13 | 25 |              | J | כב | 28 | 10 |                      |
|         | J | ח  | 14 | 26 |              | V | כג | 29 | 11 | Ap. Petre și Pav.    |
|         | V | ט  | 15 | 27 |              | S | כד | 30 | 12 | פינחס מב"ה פ"א       |
| חקת פ"ה | S | י  | 16 | 28 |              | D | כה | 1  | 13 | Iulie                |
|         | D | יא | 17 | 29 |              | L | כו | 2  | 14 |                      |
|         | L | יב | 18 | 30 |              | M | כז | 3  | 15 |                      |
|         | M | יג | 19 | 1  | Iulie st. n. | M | כח | 4  | 16 |                      |
|         | M | יד | 20 | 2  |              | J | כט | 5  | 17 | ער"ה                 |
|         | J | טו | 21 | 3  |              |   |    |    |    |                      |

## 11 AB. Iulie—August 1890 מולדו ה'

|                           |    |   |                 |    |    |   |                   |
|---------------------------|----|---|-----------------|----|----|---|-------------------|
| 18 Iulie                  | א  | V | ר"ה             | 21 | טז | S | ואתחנן נחמו פיג   |
| 19                        | ב  | S | ממות מסעי פ' ב' | 22 | יז | D |                   |
| 20                        | ג  | D |                 | 23 | יח | L |                   |
| 21                        | ד  | L |                 | 24 | יט | M |                   |
| 22                        | ה  | M |                 | 25 | כ  | M |                   |
| 23                        | ו  | M |                 | 26 | כא | J |                   |
| 24                        | ז  | J |                 | 27 | כב | V | 8 Mar. Pantelimon |
| 25                        | ח  | V |                 | 28 | כג | S | עקב מבה"ח פ' ד'   |
| 26                        | ט  | S | רברים חזק       | 29 | כד | D |                   |
| 27                        | י  | D | תשעה באב        | 30 | כה | L |                   |
| 28                        | יא | L |                 | 31 | כו | M |                   |
| 29                        | יב | M |                 | 1  | כז | M | August            |
| 30                        | יג | M |                 | 2  | כח | J |                   |
| 31                        | יד | J |                 | 3  | כט | V | ער"ה              |
| 1 August st. n. St. Iile. | טו | V | חמשה עשר באב    | 4  | ל  | S | ראה א' דר"ה פ"ה   |

## 12 ELUL. August—Septemvrie 1890 מולדו ז'

|                    |    |   |               |    |    |   |                     |
|--------------------|----|---|---------------|----|----|---|---------------------|
| 17 August          | א  | D | ב' דר"ה       | 20 | טז | L | 1 Septemvrie st. n. |
| 18 Schimb. la față | ב  | L |               | 21 | יז | M |                     |
| 19                 | ג  | M |               | 22 | יח | M |                     |
| 20                 | ד  | M |               | 23 | יט | J |                     |
| 21                 | ה  | J |               | 24 | כ  | V |                     |
| 22                 | ו  | V |               | 25 | כא | S | כי תבא פ' ג' ד'     |
| 23                 | ז  | S | שופטים פ"ו    | 26 | כב | D | א' דסליחות          |
| 24                 | ח  | D |               | 27 | כג | L |                     |
| 25                 | ט  | L |               | 28 | כד | M |                     |
| 26                 | י  | M |               | 29 | כה | M | T. c. sf. Ion       |
| 27 Adorm. M. Dom.  | יא | M |               | 30 | כו | J |                     |
| 28                 | יב | J |               | 31 | כז | V |                     |
| 29                 | יג | V |               | 1  | כח | S | נצבים פ' ה' ו'      |
| 30                 | יד | S | כי תצא פ' א"ב | 2  | כט | D | ערב ראש השנה        |
| 31                 | טו | D |               |    |    |   |                     |

# CONTINUAREA VIEȚEI INDIVIDULUI (SUFLETULUI) DUPA MOARTE

DUPA DOCTRINA LUI MOISE, A PROFETILOR ȘI A TALMUDULUI.

Studiu exegetic de DR. C. LIPPE

---

Chestia aceasta, care s'a tranșat acum 2000 de ani prin discuțiile între Farizeii și Saduceii, precum și convorbirea dintre regina Cleopatra și Rabi Iehosua (Talm. Synhedrin 90 b), mai are necesitate de o discuție? S'ar putea crede că nu. Dar dacă vom lua aminte, că și această chestie e tratată în același mod straniu, în care deobicinuit se tratează toate chestiile cu privire la judaism de către adversarii lui, numească-se clericali sau savanți anti-semiți, negreșit că atunci vom fi de altă părere și vom admite oportunitatea studiului nostru.

E știut, că ordecâte ori crede vreunul de cuviință de a ridica vr'o obiecțiune în contra-ne nu ține de loc seamă de refutările sau cuvintele noastre de apărare. Și așa proced mai toți arianii, ordecăteori discută materii israelite, fie istorică, socială, religioasă sau științifică. Repetând aserțiuni, a căror falșitate s'a demonstrat deja de nenumărate ori, ei nu se sinchiesc de ridicolul unei asemenea procedări, mai cu seamă când știu, că lectorul lor sau nu are nicio idee despre chestiunea, ce o tratează în public, sau cel mult are de ea o idee eronată, așa că pot fi siguri dinainte, că va admite tot ce vor zice, fără protest; dacă s'ar găsi chiar vreunul, care ar cunoaște greșala, tot nu se va gândi a arăta aceasta, când opera sau discursul ar fi în detrimentul judaismului. Este știut, că absurditățile cele mai hidoase își pierd ridicolul lor, când ating un obiect jidovesc. Și crimele comise în contra judeilor, nu sunt desonorante în fața societății creștine.

Așa, opiniunea vechilor Saducei, că biblia nu conține noțiuni despre continuarea vieții individuale a sufletului, după încetarea vieții corporale a individului, măcar că din antichitate până în zilele

noastre, s'a dovedit, de repetite ori, că este neintemeiată, totuș perzistă cu o perseverență demnă de un adevăr dovedit în modul cel mai eficace. Consecvențele, ce se trag din atari premise false, sunt criticele defavorabile despre caracterul neamului israelit Evreii, zic ei, bazându-și toată civilizațiunea și creșterea lor numai pe doctrina lui Moise, nu cred în viața viitoare și își concentrează toată atențiunea lor asupra vieții pământești, regulându-și acțiunile astfel, ca această viață să le poată fi cât mai plăcută. Astfel ei devin *realiști*, fără niciun ideal mai înalt al vieții, și fiindcă viața în această lume are multe neajunsuri și neplăceri, boale și dureri, de aceea Evreii ne mai având speranță în o viață viitoare mai bună, neașteptând nici plată pentru faptele cele bune, și netemându-se de pedeapsă pentru cele rele în lumea viitoare, ajung a fi pesimiști. Deaici se explică de ce biblia lor reprezintă pe D-zeu ca judecător sever și resbunător în această lume, pe când D-zeul evangheliei, din contra, este un tată blând și iubitor, care iartă cu ușurință păcatele. Odată, d. profesor A. D. Xenopol, un avocat eșan (care poate nici n'a citit biblia vreodată, nici măcar în traducere) ținând în sala Universității un discurs popular de materie religioasă a repetat toate aceste absurdități, și auditorul creștin credea, că din gura sa curg șiroaie de prudență și de erudițiune. Dar acest onor. prelector, nu trăiește așa izolat de Evreii din Iași, încât să nu i se fi impus, de sine, următoarea întrebare:

Acest imens neam vechiu, inteligent, civilizat și după percepțiunea sa *realist*, or din pură plăcere se supune persecuțiunilor celor mai barbare de mii de ani (mai cu seamă de când tronează neînțelegibila dogmă a trinității, întunecând spiritul uman cu enigma cea mai nesolubilă), pătimind chinurile cele mai infernale și insultele cele mai hidoase din partea așa numitei ilustre civilizațiuni ariane, și ale aderenților religiunii dragostii infinite? Pentru ce dar preferă el o viață de vecinică amărăciune, dispreț, robie și lipsă de drepturi omenești, a fi înconjurat de dușmani, cari sunt de 90 ori mai tari decât el și de mii de ori mai răi, de vreme ce depinde de el însuși a-și deschide o lume de veselie, a-și procura o viață de libertate prin simpla supunere a pielei sale la o mică spălătură cu apă bisericească?

Dacă până astăzi puțini numai au trecut podețul cel scurt asupra apei de botez, care duce din infernul judaic la raiul creștin trebuie să fie o cauză mai puternică, mai valabilă decât toate bunurile pământești. Aceasta trebuie să fie cel mai înalt ideal, ce-și poate închipui un muritor comun. Numai ideele cele mai sublime

și pline de forță vitală sunt instare de a susține un popor nenorocit, întreg, și a-l prezerva din un martiriu vecinic, născocit de niște creeri infernali.

Și în adevăr, neamul israelit a conservat moștenirea părinților, tradițiunile strămoșilor lor, până astăzi, numai cu prețul a imense tezaure și nenumărate jertfe de ființi nevinovate. Dacă Jidovii ar fi întreprins această luptă pentru bunuri terestre, pentru câștig murdar, demult ar fi fost măturați de pe fața pământului. Această moștenire, aceste tradițiuni trebuie dar să conție un alt ideal.

Astfel de reflexiuni ar putea duce pe adversarii noștri la concluziuni de tot contrarii.

Adversarii noștri își bazează aserțiunile lor pe o cunoștință superficială a doctrinei lui Moise și a profetilor. Ei comit două greșeli: a) Deprinși fiind a învăța dogmele religiunii creștine din catechisme, unde se învață despre D-zeu, suflet și calitățile lor, ei presupun că și doctrina lui Moise trebuie să fie și densă o carte de acest soi, dacă este s'o considere ca carte de învățătură a religiunii; b) Ei țin Biblia ca singura bază a judaismului și cred, că judaismul e petrificat, și fără niciun progres; ei nu știu că el n'a stat pe loc în niciun timp al existenței sale, ci a produs și produce astăzi un ram imens literar, pentru a căreia citire nu ajunge o viață omenească

Doctrina lui Moise nu este un catechism în formă modernă, nici o carte de învățătură metafizică. Ea este pur și simplu o colecțiune de legi și prescripțiuni, și cu drept susțin Rabinii, că ea a trebuit să înceapă cu cap. 2 vers 12, partea II, unde, *sic dicta*, se începe legislațiunea proprie, precum am arătat în alte locuri. Ea nu se ocupă a ne învăța despre natura lui D-zeu și însușirile sale, nici despre natura sufletului; ea arată numai dualismul omului, că este compus dintr'un corp și suflet și că amândoi se trag din una și aceeași origine, de la D-zeu. Pe de altă parte ea nu este lipsită de indicațiuni despre D-zeu și suflet, numai că se servește de expresiuni, cari lasă a presupune, că poporul la care se adresează posedă deja noțiuni suficiente despre D-zeu și suflet, și că are deja convincțiunea, că amândoi sunt ființe spirituale, etc. În genere trebuie să facem atent, că în materie metafizică: nici doctrina mosaică, nici talmudul n'au strins gândirea omenească în hotare mărginite prin dogme neclintite, ei n'au impus spiritului uman idei preconcepute. Acest câmp de gândire l-au lăsat liberei meditațiuni individuale, ca să-și formeze fiecare ideele sale, după inteligența și puterea sa de concepțiune individuală, putându-le și schimba în tot momentul. Pe calea aceasta

au mers și Rabinii. Toate discuțiunile lor despre chestiuni metafizice sau științifice, ce se află reproduse în Talmud sau Midraș, au ramas deschise fără deslegări definitive.

Diferitele opinii sunt notate cu numele autorului lor, lăsând cetitorului libera alegere, de a consimți la una sau la alta, sau a respinge toate, formându-și una după propria sa concepțiune.

Testamentul vechiu nu începe cu descrierea existenței și naturii lui D-zeu, ci deadreptul cu cuvintele: „La început a creat D-zeu cerul și pământul, și spiritul divin plutea asupra apei“, presupunând cu drept cuvânt, că poporul la care vorbește sau pentru care scrie o va înțelege, căci are deja noțiuni suficiente, că este un D-zeu atotputernic și spiritual.

La crearea omului zice sf. Scriptură: „Și D-zeu a format pe om din pământ; și a insuflat în nările sale un suflu de spirit de viață“.

Din aceasta se vede clar, că corpul originar făcut din materie moartă n'avea viață, și un alt princip, sufletul, care nu este făcut din materie moartă, era necesar a-i imprumuta forța vitală, a-l face să trăiască. Când sf. Scriptură vorbește de moartea omului, eacă cum se exprimă: „Din pulbere ești luat, și la pulbere te vei întoarce“. Se înțelege de sine, că numai ceea ce este luat din pulbere (corpul) se va întoarce la pulbere, spiritul însă, a căruia natură nu ne este cunoscută, merge și densul acolo, de unde a venit. Și fiindcă proveniența ei nu ne este cunoscută, și doctrina nu ne-o spune, deaceia nici nu știm unde se duce.

Fie că noțiunile de D-zeu și de suflet erau originare în Israel, fie că le-au învățat de la casta pontificală din Egipt, unde a șezut 400 de ani, doctrina s'a ferit a o pomeni, spre a nu confirma împreună cu dăsele, opiniunile mistice și bizare ale Egiptenilor privitoare la petrecerea sufletelor în lumea de jos (tartar).

Doctrina în genere nu cere credință, ci executarea prescripțiunilor și ascultare. Israelii primind cele 10 poronci (decalogul) pe muntele Sinai au jurat numai cuvintele „נעשה ונשמע“ (vom face și vom asculta) ear nu și *vom crede*. Când Iosua conjura triburile israelite a adora numai pe Iehova au zis numai: „Vom servi pe D-zeul nostru, și vom asculta vocea lui“ (Iosua 24, 24).

Păgânul Bileam (despre care tradițiunea pretinde, că „nu erau în lume filosofi ca Bileam fiul lui Beor și Eunymos din Gherad“) cunoscând noțiunile neamului israelit despre continuarea vieții sufletului după moarte și despre soarta lui după separațiunea lui din corp, zice: „Să moară persoana mea (נפשי) moartea drep-

ților (Israeliti)“. Sub cuvântul „moartea“ nu se poate înțelege aici încetarea din viață pământească a corpului, căci moartea *aceasta* nu face diferență între cei dreapți și cei reifăcători, căci se întîmplă câteodată ca un om virtuos să moară de o moarte penibilă și un păcătos de o moarte lină, precum zice Cohelet (Eclesiastes, 9, 2) „Una și aceeași soartă ajunge și pe cel drept și pe cel răufăcător“. Chiar cuvintele lui Bileam, cari urmează imediat după cele precedente (partea a doua a menționatei sale sentențe) vorbesc în favoarea concepțiunii noastre. „Să moară persoana mea moartea drepților, și viitorul meu ( *אחירי* ) să fie ca al lor.“ După moarte însă nu este alt viitor decât viața sufletului.

Fiecare limbă are unele expresiuni sau termeni, ale căror sens nu se poate pătrunde fără a se ști ideea ce le-a dat naștere; însă ca o idee să dea naștere unor termeni stătători în limbă, trebuie să fie adânc înrădăcinată și generalmente cunoscută în sinul națiunii. O asemenea frază, des obicinuită în biblie este: *וימת ויאסף אל עמיו* „și a încetat din viață și a fost strins la neamurile sale“ *וימת ויאסף אל עמיו* „și a murit și a fost strins la neamurile sale“. Această frază arată, că după moarte s'a dus să-și urmeze rudele moarte dinainte. Adversarii acestei argumentațiuni au pretins, că această frază ar fi indicând, că corpul mortului a fost depus în mormântul familiei, unde se află înmormențați părinții și rudele sale. Însă această frază o întîlnim și sub o altă formă și adică: *וכל דור נאסף אל אבותיו* „Și toată generațiunea s'a strins la părinții sei.“ Aici e clar, că nu poate fi vorba de sepulcru de familie, fiindcă numai cei de tot bogați au putut avea un asemenea sepulcru, pe când generațiunea unui popor întreg nu poate număra decât puțini bogați, incolo numai o mare majoritate de sêraci și un număr de oameni cu stare, ale căror puteri materiale nu pot fi suficiente, spre a avea un mormânt de familie. Prin urmare aceste fraze în limba ebraică arată, că din timpurile cele mai vechi ale existenței sale naționale, a dominat în Israel credința în continuarea vieții individuale a sufletului după încetarea din viața terestră. Ideea, care a dat naștere acestor fraze, este: că este un loc, unde sufletele morților se string, și unde aștept pe cei următori, spre a le primi în sinul lor. Locul acesta se numește „Șeol“.

Doctrina mozaică interzice consultarea necromanților (III, M. 20, 6 și 27). Deoarece legile se dau numai pentru cazuri de reale trebuințe, deaceia a trebuit să existe și în Israel necesitatea pentru acest interdict și anume: existența necromanților și credința în arta lor, a *provoca pînă morți*, și a-i scoate la iveală *din locul, unde se*

*găsesc după încetarea lor din viață.* Așa găsim în istoria Israelitilor (I, Sam. 28) că însuș regele Saul, a provocat pe profetul Samuel cu ajutorul unei necromante și profetul Isaia (8, 19) face muștrare neamului israelit, că în loc de a căuta pe D-zeu, ei caută pe necromanți, spre a consulta morții pentru (binele) celor vii.

Femea din Tecoa, pe care o trimise Ioab la David, îl înduplecă a se împăca cu fiul lui Absalon, după ingenioasa parabolă, ce i-a narat: „Noi murim, și suntem ca apa vărsată, care nu se mai stringe, și totuș D-seu nu *desfîințează personalitatea*. (לֹא יִשָּׂא עֲלֵיהֶם כֶּסֶף), ci născoceste planuri, ca respinsul să fie respins. (II, Sam., 14, 14).

În cartea Ecclesiastul (קְהִלָּה) găsim două opinii în privința continuării vieții sufletului după moarte, dintre care una sceptică și alta credincioasă; la cap. III, vers 20, 21, se zice: „Toate merg la un loc, toate erau din pulbere și se întorceau la pulbere. Cine știe însă dacă spiritul oamenilor se sue sus, și dacă spiritul vitei se coboară jos la pământ?“. Se vede deaici, că și cel sceptic, nu neagă existența sufletului, nici a omului, nici a vitei, el se îndoște numai de soarta lui după moarte, despre locul unde-și va mai duce existența. Cap. XII, vers 7, zice: „Și pulberea se va întoarce la pământ, cum a fost, și spiritul se va întoarce la D-zeu, care l-a dat.“ Deaicea conchid Rabinii că, sufletul este o parte din D-zeu însuș (הֵלֶךְ אֱלֹהֵי כִסְעֵל). În cartea lui Iob, unde se tratează despre ordinea morală a universului, se zice (13, 15): „Eacă, chiar dacă mă va ucide (D-zeu) tot am speranță în el, numai purtarea mea o voi justifica înaintea lui.“

Tot acolo (14. 12, 13, 14) se zice: „Se culcă omul și nuse mai scoală, până că nu va mai fi cerul nu se mai deșteaptă și nu se trezește din somn. Ah, dacă mă vei conserva în tartar (שָׂאוֹל) mă vei ascunde, până ce-ți va trece mânia, dacă imi vei pune un termen, când să-ți aduci aminte de mine sau dacă moare un bărbat mai trăește? Atuncea voi răbda tot timpul serviciului meu de război (cu răul lumii), până când va veni metamorfosa mea.“ Mai lămurit se exprimă cartea lui Daniel în această chestiune (12, 2): „Și mulți din dormitorii de pulbere în pământ, se vor deștepta unii la viața eternă, alții la vecinica rușine și dispreț“. Această indicațiune despre viața eternă pentru cei dreți și vecinica pedeapsă pentru reu-făcători, conține germenul ideii despre cer, sau paradis (גֶּן עֵדֶן) și de iad sau tartar (גִּיהֶנּוֹם), pe care Israelii au adus-o din Babilonia, unde și-au însușit-o de la religiunea Persilor și pe care Rabinii au desvoltat-o, dându-i forme concrete mistiche. Biblia numește locul unde se strâng spiritele, Șeol (שְׁאוֹל), ear sufletele

Rafaim ( רפאים ). Din contra corpul mortului ( מת ) are locul seu în mormânt ( קבר ). Mai pomeniște două locuri Abaddon ( אבדון ) (prăpădire) și Taphthe ( תפתה rug ); cel dintei pare a fi locul destinat pentru reîncălțatori, al doilea, locul de executare a pedepselor.

În cartea: „Proverbia“ ( מל' 9, 10 ), unde se previne pe oamenii nevinovați a nu urma vocea seducătoare a unei femei corupte, se zice: „Și el (nevinovatul) nu știe, că acolo sunt cei Raphaim, invitații ei sunt în adâncimea lui Șeol“. Argumentul însă pe care Evanghelistul (Matei 22, 32) îl pune în gura lui Christos ca dovadă de resurrecțiune, nu ne pare tocmai exact și convingător. Isus zice Saduceilor: „D-ezu zice: Eu sunt D-zeul lui Abraam, lui Isac și lui Iacob. D-zeu însă nu este un D-zeu al morților, ci al viilor“. Acest termen biblic nu zice alt nimic decât: Eu sunt acel D-zeu, pe care l-au adorat Abraam, Isac și Iacov, fiecă acești adoratori mai trăesc sau nu. În fine D-zeu este în adevăr D-zeul întregului univers, care conține creaturi vii și moarte.

Biblia nu pomeniște de soarta sufletelor în Șeol. În exilul Babiloniei și-au însușit Israeliții ideile mistice ale Perșilor și transportându-le pe câmpul judaismului au înbrăcat ideile și fantomele vagi ale cerului și ale Șeolului, precum și figurile poetice ale Bibliei în forme concrete mistice, fără însă a le impune poporului ca obiect de credință (dogmă).

Acest misticism exotic l-a dezvoltat societatea esseenilor (franc-masonii Palestinei), și tocmai această sectă mistică nu este alta decât creștinismul originar, deaceea misticismul sub toate formele sale a trecut cu dănsa în biserică lăsând urme însemnate chear în judaism, de care s'a separat. D. Rubin zice: „Acești esseeni ne-au cauzat două rele: misticismul și creștinismul“. Și cu drept cuvânt, căci misticismul (chasideismul) ne roade intern și creștinismul, prin infinita sa iubire, ne chinuște extern.

În Talmud găsim opinii diferite despre această materie, dintre cari unele sunt mistice sau mitologice, altele metafisice sau științifice. Unele sunt scrise sub formă de parabole, ale căror sens superficial este mitologic, cei mai inițiați însă recunosc într'ensele un sens de înaltă știință. Cetitorul este liber a consimți la unu sau la altu, cu condițiunea însă, a nu trage din sensuri consecvențe contrare legii: אין מקשין מן אגדה. Nu se conchide din legendă.

Vom ilustra aceasta cu un exemplu.

Rabi Șimon ben Lachiș zice: „Nu este un iad în cealaltă lume, ci D-zeu scoate soarele (sufletul) din teaca (corpul) lui, și prin aceasta cei drepiți se îndrept și cei răi se condamnă“ (Nedarim 8 b,

Aboda sara 3 b). Cetitorul cel mărginit pricepe această sentență în sens verbal, cel înțelept din contra găsește într'însa o idee înaltă metafizică-psihologică. Rabinii atribuesc sufletului omenesc două instincte contrare, unul, cel rău (יצר הרע), i vine din partea corpului, care nu este altceva decât instinctul de conservare personală, care-l are omul în comun cu alte ființe terestre. El devine rău, când trece hotarul de simplă conservare inocentă, și degenerază în poftă de a se susține pe umerii altora sau a-și face satisfacțiuni în detrimentul lor. Omul însă este inzestrat cu putere de voință a învinge instinctul său cel rău (Chiduşin 30 b). Această putere de voință are ca bază un alt instinct, instinctul moral sau cel bun (יצר טוב), care este o calitate proprie a sufletului și care-l îndeamnă la facere de bine (Berachoth 61 a, Erubin 18 a). La omul cel rău predomină instinctul rău, care năbușește într'însul orice mustrare de cuget, la cel bun prevalează instinctul moral, totuși și el nu este cu totul liber de cel rău, deaceea nu se poate bucura pe deplin de satisfacțiunea morală a facerilor sale de bine.

După moarte însă, corpul a intrat în descompunere conform legilor chimice, nemaiavând necesitate de a se conserva ca individ, atunci instinctul de conservare și aplicațiunea sa spre rău a încetat de a exista, și sufletul rămâne liber de influența lui. Sufletul omului bun poate acum gusta pe deplin satisfacțiunea, ce-i produc amintirea binefacerilor sale, ce a făcut în viața pământească; aceste prevalează cele rele (זכירתו מרבין מעותותיו). Deaceea Rabinii zic despre binefaceri, că omul mănâncă fructele lor (satisfacțiune incompletă) în lumea aceasta, și capitalul lor rămâne pentru cealaltă lume (satisfacțiune perfectă) ce se zice paradis (גן עדן).

Cel răufăcător dincontra simte mustrare de cuget în toată grozăvia sa (iadul גיהנם). Deaceea zice Talmudul: Instinctul rău împinge pe om spre rău în această lume, și mărturisește în contra-i în cea laltă (Luca 52, 6). Tot acest Rabi Şimion zice: „Satana, instinctul rău și ingerul morții este unul și același înțeles“ (Baba batra 15 a). Poporul ține acești agenți mistici ca persoane concrete; Rabinul dincontra crede, că *instinctul rău* prin indemnarea omului la pasiuni denervante, ce-i prescurtează viața, devine ingerul morții; apoi după moarte cauzându-i chinuri prin mustrare de cuget, el devine *Satan*. În Talmud (Aboda sara 20 b) se zice: „Ingerul morții este plin cu ochi“. Să creadă aceasta cine va vrea, adevăratul lui sens însă este, că moartea nu trece cu vedere pe nimeni.

Opiniunile mistice sunt numai tolerate în Israel. Doctrina nu

condamnă opiniunea, care consideră pe Satana ingerul morții și ca creatură concretă, precum și Șeolul ca țară pentru morți, unde domnește ingerul Duma (Acheron), la care toate sufletele morților trebuie să se prezinte (Șabat 152, 6). Cu toate acestea când Rabi Achiva zise, că alături de tronul lui Iehova stă tronul lui David, a fost muștrat din partea R. Iosi Galileanul, zicând: „Până când vei mai profana Providența?”

Impăratul Antonius întreabă pe Rabi (Iehuda prințul): În care moment să leagă sufletul cu omul, în momentul împreunării (פְּקוּדָה) împreunare, precum: וְאִם פְּקָדָה הוּא אִשְׁתּוֹ sau în momentul formării (embrionului)? — În momentul formațiunii, răspunde Rabi. —

Ant. Oare este posibil ca o bucătică de carne să șearză 3 zile fără sare și să nu putrezească? — Impăratul Antonius întreabă ear pe Rabi: În care moment instinctul cel rău începe a domni peste om; în momentul formării sau în momentul eșirii la lume? — În momentul formării, răspunde Rabi. — În cazul acesta embrionul ar lovi mașele mamei și ar eși (înainte de vreme); prin urmare în momentul eșirii (Synhedrin 91 b).

Realismul jidovesc, precum îl întâlnim în viața zilnică, are o origine cu totul străină și se manifestă totuși în forme ideale.

Evreul economisește mult nu pentru uzul momentan și temporal, ci pentru viitorul său și mai cu seamă al copiilor sei. Evreul strînge bani, pentru că în această lume nici nu mai are alt ceva pe care s'ar putea numi cu drept cuvînt stăpîn. Răspîndit peste toată suprafața pămîntului între națiuni ostile, în majoritate de 90 la unu, Israel este considerat ca străin în această lume, el n'are aici nici patrie, nici stat, nici legislațiune, nici administrațiune proprie, toate aceste trebuie să le cumpere cu — bani, chiar și dreptatea, aerul pe care-l respiră și-l câștigă cu — bani; el trăește de azi pe mâine, avînd înaintea sa un viitor nesigur, carele trebuie în or care mod asigurat cu — bani; și copiii seiei le lasă această amarnică moștenire, care trebuie indulcită cu toate mijloacele de care dispune, adică cu — bani. Cu toate acestea, în sinul acestui nenorocit neam realist se fac acte de binefacere, și e cu dare de mîna și pentru institutele de binefacere de la cari el este exclus cu — bani.

Toate acestea le face nu pentru bunuri terestre, ci avînd neclintita speranță, că D-zeu i va respîlăti toate în lumea viitoare.

Prin forța împrejurărilor Evreul își cumpără această lume și cea de apoi cu — bani.

## A N E X

Invăţatul Xenopol în discursu-i a mai pomenit o obiecţiune străveche în contra lui Iehova, zicând că este Zeul resbunării, pe când Zeul evangheliilor este un Zeu al graţiei; dovadă versul (5 M, 5, 9), „Eu sunt Iehova, D-zeul tău, un Zeu *resbunător* pedepsind pe copii pentru crimele părinţilor din a treia şi a patra generaţiune, asupra duşmanilor mei“. Asupra acesteia avem a face următoarele observaţiuni: a) Admiţând chear, că această traducere este corectă, dacă Domnul Xenopol ş-ar fi dat osteneala a ceti însuş versul incriminat, desigur n'ar fi omis a urma cetirea şi a versului următor (10): „Şi acord milă mielor de generaţiuni la amatorii poroncilor mele.“ Adică resbunarea lui Iehova se raportă la mila sa precum patru la un număr indefinit de mii (4 : ∞)

b) Dacă Domnu Xenopol ar fi consultat pe un adevărat ebraist, ar fi auzit, că în versul incriminat nu este vorbă nici de un D-zeu resbunător, nici de crime, şi nici de pedeapsă. Eacă cum sună adevărata sa traducere (mot-à-mot): „Eu sunt Iehova D-zeul tău *ze'os pomenind* viţurile părinţilor la copii până la a treia şi la a patra generaţiune asupra duşmanilor mei *אבות על בנים על שלשים עין קנא פוקד עין* (אנכי ה' אלהיך אל קנא פוקד עין אבות על בנים על שלשים עין) (ועל רבעים לשונא).

La adevărata pedeapsă de crime este o altă prescripţiune: să nu fie ucişi părinţii pentru copii şi să nu fie ucişi copiii pentru părinţi; fiecare să fie ucis pentru propria sa crimă (חטא) (5 M. 24, 16).

c) Dacă Domnul Xenopol s'ar mai fi gândit ceva, cu sagacitatea sa semitică, ar fi recunoscut aice o teză, pe care şi statisticele moderne clinice, criminale, psihologice şi psihopatice au constatat, adică, precum inclinaţiunile la boalele fisice (somatice, cancer, epilepsie, tuberculosă) sunt ereditare, omiţând de mai multeori una sau două generaţiuni şi eşind la iveală la generaţiunea a treia sau a patra, tot aşa şi boalele mentale, şi viciurile morale; precum cele dintei pot fi oprite în desvoltarea lor prin o bună igienă, tot aşa şi cele din urmă prin o bună educaţiune. Tocmai aceea sunt duşmanii lui Iehova, cari având un instinct rău, nu caută a-l desrădăcina din inimi prin o educaţiune mai bună.

d) Cât priveşte pe Iehova ca Zeu resbunător, nici aceasta nu este adevărat. El pedepseşte, dar nu fiecare pedeapsă este o resbunare. Pedeapsa este un act de dreptate când un judecător *imparţial* judecă o *cauză străină* şi dă hotărîrea cu singura mulţumire şi satisfacţiune, de a fi judecat drept; ea este o resbunare, când cineva judecă cauza sa proprie, dând hotărîrea, spre a se satisface pe sine însuş.

Vom ilustra aceasta printr'un exemplu biblic: „Și tu, Capernaum, ridicat fiind până în cer, vei fi trântit jos până în iad. Căci dacă s'ar fi comis asemenea fapte la Sodoma, precum s'au comis la tine, ea ar fi existat și până astăzi. Totuș v'o spun: Țerei Sodomiților i va merge la judecata cea din urmă mai bine, decât ție (Math. 11, 23, 24). Sodomiții comițând tot felul de crime în contra semenilor lor și Iehova pășind la judecată și pedeapsă, a judecat și pe dășii ca judecător *imparțial*, judecând și pedepsind o cauză străină. El făcea un *act de dreptate*. Fiind gata la intervențiunea lui Avraam, a revoca judecata sa, dacă ar mai fi aflat cel puțin un singur om drept în hordele de bandiți din Sodoma; el *făcea un act de cea mai mare milă*. Iehova este prin urmare un D-zeu de strictă dreptate și de infinită milă. Hordele de bandiți, între cari nu se afla niciunul cu simțimentul dreptului, nu avea drept la existență.

Crima celor din Capernaum însă nu era alt ceva decât lipsa de credință în misiunea lui Isus, care provine din lipsa de convingiune. Cauza acestei lipse este sau că argumentele lui Isus erau prea sublime încât trecea peste gradul lor de concepțiune, sau că micile lui minuni, mai imperfecte decât acelea ale spirițiștilor preștidigitatori, n'au avut destulă putere de a-i convinge.

Orcum ar fi, cei din Capernaum erau nevinovați. D-zeul Evangheliilor găsindu-se ofensat prin această lipsă de convingiune i judecă și pedepsește în cauza sa proprie, în modul cel mai *resbunător*, aplicându-le o pedeapsă mai mare decât cea aplicată asupra bandiților din Sodoma.

# RETETA SUFLETEASCĂ

STUDIU COMPARATIV

de DR. M. GASTER

---

În literatura universală putem observa din când în când niște curente spiritualiste sau mai bine zis: alegorice. În loc de persoane reale sau de situațiuni luate din existența lucrurilor, ce ne inconjoară, adeseori persoane și obiecte fictive le iau locul. Simțiminte, idei religioase și metafizice se alegorizează și se personifică.

În literatura populară, de pildă, cunoaștem un șir întreg de atari personificațiuni, mai ales în descănțece, unde boala se personifică și adeseori și planta cu care se face leacul. Dar, înainte de a pomeni despre boale, să amintim câteva exemple mai vestite de personificațiuni în literatura universală.

Acest fenomen este totdeauna, ca să zicem așa, rezultatul unei supra-desvoltări a imaginațiunii poetice. Forma literară se adaptă la niște obiecte cu totul străine și dă naștere la un fel de literatură hibridă, artificială.

Așa avem, d. e., faimosul roman de la Rose, din sec. al XIV-lea, unde toate persoanele, care figurează acolo, nu sunt decât intruparea viciilor și a virtuților, formând un fel de roman alegoric și mistic. Avem apoi renumitul op al lui Bunjan, „Pilgrim's Progress” din secolul al XVII; sau nu mai puțin răspândita poveste a lui Guillaume de Deguilleville, despre acele trei hăgialăcuri ale sufletului și alte multe de felul acestora, pe cari le-am putea înșira pe nesfârșite. În orient producțiunile de acestfel sânt mult mai vechi ca în occident. Aci ne propunem a ne ocupa cu un exemplu pe

care îl găsim reprezentat în abundență și în literatura română.

Orientul, cum se știe, este țara clasică a alegoriei și a simbolismului. Acolo toate se alegorizează, toate se simbolizează; vâlul spiritului se aruncă peste tot ce viețuiește pe acest pământ: toate vorbesc, toate cugetă, toate au o individualitate specifică și toate au rolul de a releva pilde din bătrâni sau povești morale.

Ce mirare, dar, dacă găsim în mai toate literaturile orientale: basme, povești de animale, de plante, de pietre prețioase jucând rolul unor ființe insuflăte, cu duhul gândirii și al simțământului; ce mirare, zic, dacă găsim acolo cuibul filosofiei mistice și al speculațiunii esoterice! Cu atât mai puțin trebuie să ne prindă mirarea, dacă găsim acolo personificarea boalelor, și câteodată leacurile simpatetice, descântecul și conjurațiunile.

Toate acestea se referă la trup, la viața materială; dar sosește un moment, momentul supra-desvoltării spirituale, și atunci se va petrece cu privire la doftorii, fenomenul deja semnalat cu privire la roman: subiectul material și real va tinde înspre spiritual și supranatural.

Precum există o boală a trupului, așa există, fără îndoială și una a sufletului.

Nu toți o simt, numai acei cu spirit înalt și dezvoltat; și puțini sunt acei, cari caută un leac al sufletului, o *rețetă sufletească*.

Totuși s'au găsit tămăduitori ai sufletului, doftori spirituali, atât în extremul orient cât și în țara românească. Nu duhovnici, nu bisericași, ci doftori spirituali cari, sub formă de rețetă pentru boale reale, au prescris leacul pentru boala spirituală.

Să începem cu șirul doftoriilor păstrate în literatura ebraică, ca cea mai veche. E ciudat de a vedea, că un atare leac se atribuie faimosului Maimonide, autorul „Călăuzei rătăciților“, care e cartea fundamentală a filosofiei religioase din evul mediu. O altă rețetă puțin schimbată, este aceea a lui Harizi, poet vestit din sec. al XIII, carele, în opul seu „Tahchimone“, dă o imitațiune originală a operei arabe a lui Hariri, op prin care a adus limba ebraică la cea mai înaltă perfecțiune. A treia variantă, deja mai dezvoltată, se află în cartea lui Elie Cohen, intitulată „Şebet Mussar“, unde, în cap. al VI-a, a căpătat o formă mai complicată.

Acea carte nu este, în mare parte, decât o compilațiune de opere mai vechi, și însăși „rețeta sufletească“ este atribuită de dănsul sus numitului Harizi. O cercetare mai deaproape însă, dovedește, că „rețeta“ e scoasă dintr'o carte numită „Sefer Hattapuah“.

al cărui autor este, după cum arată însuși Elie Cohen, un anume R. Solomon.

Afară de aceste trei versiuni, ori și cum mai scurte, se mai află o altă anonimă mai interesantă, mai dramatică și mai pe larg dezvoltată, intitulată: „Doftorie pentru patima sufletească“. Și de oarece aceasta mi se pare a fi cea mai complectă, vom da aci mai întâi traducerea acestui din urmă text, la care vom adăuga toate variantele mai sus pomenite.

Nu trebuie să uităm însă, că această „rețetă“, alcătuită de un doftor spiritual, cu un rang înalt în lumea gânditorilor, a ajuns, prin frumuseța și iscusința ei, a deveni populară și a avut deci soarta tuturor cărților populare, adică: s'a prescurtat, lărgit și modificat după pofta, știința și îndemnarea fiecărui copist; și cele spuse despre textul evreesc se vor dovedi ca bune și pentru textele române, ce le vom publica mai la vale; și ele au trecut prin diferite mâni și au fost schimbate după placul fiecăruia; fondul însă, cum se va vedea, au rămas același.

Încep dar cu textul anonim, publicat de Sebastian Munster, la 1530, ca adaus la comentarul lui Kimhi asupra proorocilor Ioel și Maleachi. BCU Cluj / Central University Library Cluj

#### POVESTEA DOFTORULUI

„Intr'o zi veni la mine un bolnav suferind de o boală groaznică adică de boala sufletească; el imi spuse: „Dă-mi un leac pentru boala mea, și cât imi vei cere îți voi da!“ Eu i respunsei: Mână aci peste noapte și inveseleşte-te, ear dimineată mă voi uita la lumina gândului și a chibzuinței, spre a-ți afla firea și rădăcina boalei, și, atuncea, după boala îți voi da și leacul. Omul se învoi și mase peste noapte.

„A doua zi de dimineată mă uitaiu la el și recunoscui, că era trândav; și la lumina chibzuinței am văzut, că firea lui e răutăcioasă și că tot gândul lui era înspre viclenie și ticăloșie. Eu, atuncea, i-am lămurit bcala întocmai cum o aflasem.

„Omul se bucura, că a dat de rădăcina boalei și zise: Bine cuvântat fie Domnul, care m'a călăuzit pe calea cea dreaptă; că de atâția ani m'am fost dat pe mâna doftorilor și nu mi-a folosit nimica, căci nu-mi cunoscuse boala; numai tu ai dat de rădăcina ei, și de aceia grăbește-te cu leacul, să mă scapi mai iute de acea suferință, și eu îți voi plăti cu deprisos. Eu respunsei și spusei: Temeiul leacului este purtarea bună și îndepărtarea lucrurilor vă-

tămătoare ; numai atunci când vei înțelege aceasta, leacul îți va fi de folos, intocmai precum băutura curată trupul și doftoriile îl întăresc, și îndreptează pe om ca să-și menție sănătatea : omul apoi, trebuie să păzească dieta și să se poarte după prescripție.

„El răspunse și zise : Înțeles-am ce ai spus, așa trebuie chiar pentru bolnav, deaceea spunem mai întâiu dieta și apoi scriem rețeta. Eu îi răspunsei : dieta este cea următoare : 1. Păzește-te de pizmă și gâlceavă ; 2. Păzește-te de clevetiri și de a atăta vrajba între frați și prietini, de a spune minciuni, de a te sumeți și vorbi cu îngânfare ; 3. Păzește-te de lene și de petreceri, căci aceasta se aseamănă cu somnul, care e vătămător omului când se prelungește prea mult, apoi de gânduri rele și viclene ; 4. Păzește-ți picioarele de a alerga, spre a face rău, ferește-te de jaf și volnicie ; 5. Păzește-te de plăceri și de dorințe necurate ; 6. Păzește-te de mânie și hărtag. Aceste șase lucruri rele se găsesc la acei oameni, cari n'au frica lui D-zeu în inima lor și nu-și pun gândul, spre a se întoarce către dănsul cu toată inima. Deaceea câtă să se păzească omul de acele șase patimi și să implinească poruncele Domnului în toate zilele vieții sale. Dacă crezi dar, că vei fi instare să păzești această dietă îți voi da și rețeta, și știu că ai să fi vindecat de boală, și suferințele tale te vor părăsi.

„El imi răspunse și zise : Dieta aceasta e bună, ușoară și plăcută mă voi feri dar cu desăvârșire de toate aceste lucruri, căci dorința mea este de a mă vindeca, cu ajutorul lui D-zeu, cât se poate mai curând.

„Eu atunci îi zisei : chipul leacului va fi cel următor : Ia rădăcinile credinței adevărate, adică din cele treisprezece dogme ale credinței, câte un mănunchiu și din cele două sute patruzeci și opt de porunci, câte unul pentru fiecare din mădularele tale ; din lemnul cunoștinței și al înțelepciunii, din foile credinței pure și luminate, din mugurii moralului celui bun și a purtării cinstitute — din toate acestea ia câte două mănunchi ; din frunzile limbei dulci a cinstei învățătilor, a bunei cuviințe către prietini, ia din fiecare câte patruzeci și unu de dramuri ; din florile smereniei, ale cuviosiei, ale spunerii adevărului, ale îngăduirii și ale nădejdei în D-zeu, ia de asemenea câte patruzeci și unu de dramuri ; din fructele milosteniei, ale dragostei, ale blândetei, ale binefacerei, ale inimei bune, ale ochiului milostiv, ale cucerniciei și ale tăcerii, iarăși câte patruzeci și unu de dramuri ; din semința adevărului, a dreptății, a judecății drepte și a dragostii curate fără praful lumii, de asemenea câte patruzeci și unu de dramuri : bate-le pe toate aceste în pioa

supunerii, cerne-le prin trei site: a înțelepciunii, a ertăciunii și a grăbnăciei, țesute din ițele curățeniei, ale gândirei și ale chibzuinței bune; dă-le în paza dragostei, a năzuinței și a increderei în D-zeu, să stea un soroc hotărât; adaugă apoi din mierea blândetă în care să nu fie ură sau mânie, ci numai dragostea Domnului, ca să se întărească cu rugăciuni, închinăciuni cu molitfe și pohvale; fierbe-le, apoi, în oala trupului, aprinde și atăță un foc de desubt, dar un foc care să nu se stângă, focul fricei, al chibzuinței și al bunei sfătuirii: mestecă-le toate cu apa limpede a legii și a poruncilor drepte; fă din toate o băutură bună: toarn-o în paharul umilinței, mestec-o cu vinul pocăinței și al spovădaniei. Bea mereu din aceasta când te culci, când te scoli și când mănânci și foarte de folos îți va fi; îți va curăța trupul de stihia cea rea, și sufletul de toată suferința și patima. Știu că vei fi îndată sănătos, de vei lua doftoriile cum ți le-am înșirat<sup>1)</sup>.

Până aci rețeta azonimă. A doua rețetă, atribuită lui Maimonide este oareșicum deosebită. Obiectul acestei rețete nu este intr'atăta a vindeca boala sufletului, pe cât a înlesni dobândirea nădejdi și a credinței. Eată din ce elemente se alcătuește rețeta lui Maimonide<sup>1)</sup>.

„Ia din rădăcinile falei, vlăstarile laudei și ale mulțumirii, ramurile bucuriei și ale credinței: scoate din ele semințele măhnirii și ale grijei; ia florile legii și ale înțelepciunii, mugurii așteptării și ai îngăduirii — pisează-le toate în pîoa umilinței, fierbe-le în oala smereniei, dreg-le cu dulceața buzelor, stropește-le cu apa nurilor și a libovului, și dă bolnavului ce suferă de boala desnădejduirii să bea două lingurițe dimineată și două seara, împreună cu trei lingurițe din apa chibzuinței și a pătrunderii; curăță-te de drojdiile mâniei și ale iuțimii, mestecă-le cu miezul plecăciunii înaintea voinței Domnului, și dă-i să bea din vasul mulțumirii — bolnavul se va liniști atuncea și se va însănătoși“.

Această variantă, pe care am comunicat-o aci, nu este decât o nouă dovadă a popularității de care se bucura „rețeta sufletească“. Elementele sunt deosebite, cu toate că boala e mai aceeași; în ambele cazuri este o boală sufletească de vindecat, neprecizată în cazul inteii, precizată în al doilea; cu o formă mai ascetică în varianta inteia, și mai grațioasă în a doua. Cea ascetică a devenit mai populară, și elementele cari compun această rețetă: suferințele, pocăința, grija și umilirea, ba chiar nimicirea noastră sunt mai aproape de găsit și mai ușoare de dobândit decât bucuria și plăcerea, de la care am depărtat semințele grijei și ale măhnirii.

<sup>1)</sup> Orient 1849, Literaturblatt Col. 277.

Varianta a treia a lui Harizi se potrivește mai mult cu cea anonimă, ce am pomenit-o mai întâi, și tot așa este cazul cu textul din „Sebat Mussar“. Acesta din urmă, precum zice autorul însuși, nu este decât o prelucrare a rețetei lui Harizi; deaceia mă mărginesc a o publica numai pe cea dintâi, mai ales că conține câteva elemente, ce nu le-am găsit la niciuna din cele citate și care formează o parte esențială în variantele românești.

Iată deci ce ne recomandă Elie Cohen, sub titlul de : *Rețetă folosită pentru trup și suflet*. „Ia șease rădăcini și anume : rădăcina fricei lui D-zeu, răd. umilinței, răd. zmereniei, răd. rușinei, răd. milosteniei și răd. binefacerii; ia frunzele pomului înțelepciunii și ale științei D-zești; ia erburile poruncilor și spicurile orândueleurilor, florile milosteniei și ale vorbelor dulci la săraci, ale adevărului și ale indeletnicirii cu pravila : fărâme-le toate cu teascul căinței și ale spovedaniei, fierbe-le în apa lacrimelor, drege-le cu mirosurile cucerniciei și ale buneii purtări și cu câteva picături din untdelemn al numelui cel bun, întinde-le pe foile pocăinței și ale căinței păcatelor săvârșite; culcă-te, apoi, pe patul suferinței, unge-te cu această doftorie pe dinăuntru și pe dinafară, îndată vei scoate nădușeala îngăduinței și a ispășeniei și iar vei întineri ca un nou născut“.

Nu voi să urmăresc acum variantele, ce ușor am putea găsi în literatura universală; nu incăpe îndoială, că și această rețetă, mai ales că are un înțeles spiritual, a găsit imitatori și copiiști numeroși în evul-mediu.

Nu există o literatură, în care să nu fie nenumărate cărți cu un cuprins moralicesc, tinzând a influența sufletul religios al omului, și ar fi de prisos a înșira aci bibliografia; dar, oricum, ne-am fi așteptat la schimbări mai fundamentale, în variantele ce vom pomeni, ca cele ce le aflăm în povești sau snoave. La snoave și nuvele subiectul este dat și nu suferă schimbări fundamentale fără a-i se strica cu desăvârșire caracterul și interesul; cu totul altfel ar trebui, sau ar putea fi în cazul nostru, al unei rețete sufletești, unde ingredientele compuoare ar putea fi ușor substituite și schimbate, fără ca subiectul însuși să sufere ceva.

Cu toate acestea noi posedăm în literatura română cel puțin trei sau patru variante ale rețetei sufletești, care par a fi copii, mai mult sau mai puțin fidele, din texte evreești.

Eu voi publica aci aceste variante pentru a face monografia cât mai completă în ce privește literatura română.

Materialul fiind în mare parte manuscris și exclusiv în posesiunea mea, voi să-l pui la dispozițiunea tuturor acelor cari, după mine, ar voi să urmărească acest studiu mai departe.

Variantele românești nu sunt traducțiuni făcute deadreptul din textele evreești, căci, poate, cu singura excepțiune a Paliei, tipărită la Oraștie la 1582 și a Psaltirei tip. la Alba Iulia 1640, nu-mi aduc aminte să fi văzut o carte veche română tradusă deadreptul din ebraică.

Izvoarele directe pentru literatura română sânt mai totdeauna texte grecești sau slavonești; dar mărturisesc, că până acuma, cercetările mele n'au fost urmate de succes. Nici în colecțiunile doftoriilor populare neogrecești, nici în „liacebnicele“ n'am dat încă de izvoarele textelor românești, cari, până acuma, se urcă la un număr de cinci. Textul cel mai vechiu este cel următor, care se află într'un manuscris mixt al meu, din 1777, f. XXII—XXX și sună astfel:

„Un om oare carele merse de se rugă lui Dumnezeu, ca să-î a-rate erbî să să vindece de mulțamê păcatelor lui. Iar Dumnezeu îi zise: „Du-te la doftorul Hs. și ți va arăta ție iarba ca să te vindecî, de mulțamea păcatelor“. Deci merse la doftorul Hs. și după ce îl văzu Hs. îi zise lui: „Omule! pentru ceaî venit la noi?“ Iar cel bolnav au zis: „Caut iarbă, ca să mă vindec de mulțamea păcatelor“. Iar Hs. îi zise: „Iaste la mine iarbă de vindecarea păcatelor“. Și-i zise: Du-te de sapă rădăcina de duhovnic și culege frunze de fericîune și stălpăre de rugă, și să le pisezi în pioa de lăsăciune, și le bagă în tigae de ascultăciune, și le încălzește și le topește la focul flămânziî, și le răcește la vântu de durere și să o bagî în răul cugetelor și le cerne și le alege cu închinăciune și le bagă în oala dulceții, și le adaoge cu apă de lacrimi și să (le) acoperi cu iubirea de mostelnec (?), și aprinde lumânarea de dumnezească rugăciune și le pune la foc deștept și să le fierbî. Și tot te spală cu daruri, și le bagă în blidul dreptății și îmbucă cu lingura de milă și te șterge cu măhrama de ispovedanie și te unge cu milostenie și așa te vei descărca de sarcina păcatelor. Și de vei să-ți ei armă, ia-ți tolagul crucii; și sabie, cuvântul lui Dumnezeu; și platoșă, dreptate; și coiful spăsănie, și te încinge cu adevărul și încalică pre rugă și mergi pe calea evanghelii, și te vei duce în mijlocul raîului și te vei odihni cu toți dreptii acolo, în vecii vecilor“.

În acest text doftorul spiritual este însuși D-zeu și deaceea rețeta are un colorit mai pronunțat religios; din aceeași pricină s'a

mai adaus și sfârșitul despre armarea religioasă. Toate aceste detalii dispar în variantele următoare, unde ca și în cele evreești, toate se petrec pe pământ, orânduite de un doftor vremelnic, dar din elemente în veci stătătoare.

A doua variantă, puțin schimbată, se află într'un alt manuscris, în posesia mea, din anul 1634 unde are forma următoare :

„O dată unul din sfinții mergând la un doftor au întrebat ca să afle vre-o doftorie, care să vindece păcatele.

„Iar doftorul respunzând către el au zis: „Adevărat, frate, să știi că se află o doftorie foarte de folos, și ascultă: „În rădăcina duhovniciei, și aprinde (? = culege) florile și frunzele răbdării (și) amurile rugăciunii; pisează-le acestea toate în piulițele ascultării, cerne-le cu sita gândurilor, apoi pune-le în oala cugetului; moaele cu picătura lacrimilor; aprinde-le de desuptu cu flacăra dragostii, și după ce se va herbe cât-vași, toarnă-le în strachina buneii alegerii, amestecă-le cu mulțămita, apoi soarbe-le cu lingurița privegherii și le șterge cu mahrama ispovedanii, și așa îți vei curăți păcatele tale cele multe“.

De desuptul acestei rețete, copistul mai adaugă: „Această doftorie a sufletului este foarte folositoare“, ceea ce se aseamănă cu titlul unei alte variante, și adică acelei din Doftorul de casă, reprodușă cu unele mici modificări de *Anton Pann*, în calendarul seu pe anul 1850, p. 30, variantă, pe care am publicat-o în a mea „Literatură populară Română“, p. 533.

Urmând ordinea strict cronologică, retipăresc aci textul așa cum stă în „Doftorul de casă“ din 1846, și nu după cum l-a modificat *Anton Pann*, căci originalul este mai scurt, mui energic și mai plastic. Iată-l:

„Să mai adăogăm aci și următoarea rățetă, rânduită de doftorul spiritual, tămăduitoare pentru toată patima sufletească:

„Să ia pătimașul de la spițăria Atotțiitorul: credință, răbdare, frică și nădejde, și să le piseze pe toate acestea în pioa supunerii, să le cearnă cu sita conștiinței, să le fiarbă în vasul uitării, să le mestice cu lingura chibzuirii, să le strecoară prin pânza rezonului, să le soarbă cu paharul mulțumirii.

„Pe urmă să și aștearnă salteaoa virtuții, cu cearșaful moralului, și să se acopere cu plapoma zmereniei, având perina prevăzului; și după ce va scoate nădușala răului prin nevoie, să se șteargă cu șervetul liniștirii, și apoi să se îmbrace cu haînele buneii viețuirii și va fi sănătos“.

Aceste din urmă două variante se apropie, precum se vede, foarte mult de varianta ebraică din *Sebet Mussar*.

N'am isprăvit însă cu toate textele românești. Anton Pann, în acel Calendar din 1850 după ce a reprodus, în felul său, această „rețetă tămăduitoare de toată patima sufletească“, mai adaogă (la p. 31) încă o „altă rățetă asemenea“. „Sapă rădăcina sărăciei duhovnicești; adună frunzele răbdării; culege floarea smereniei; strânge sămânța blândeții; ia ramurile deseii rugăciunii. Acestea toate uscându-le prin înfrânarea postului, mărunțează-le cu cuțitul gândurilor bune, pune-le în oala muștrării cugetului, toarnă apă lacrimilor, acopere-le cu pânza umilinței, și înfășurându-le cu firul mulțumirii, atățe-le cu focul dragostei, și le fierbe cu supunerea ascultării. Apoi turnându-le în vasul înțelegerii să le beî cu neîndoirea nădejdi, păzind dieta mărturisirii (ispovedanii), și te vei tămădui“.

Un fragment de rețetă se află pe scoarța unui manuscris al meu din 1779 și înfășurât, o variantă foarte prescurtată, iarăși pe o foaie slobodă dintr'o carte tiparnică din 1829, cu care voiu să încheiș șișrul paralelelor române; și adică:

„Un ucenic au întrebat pe dascălul său: „Dascăle! ce voiu face ca să dobândesc mințe?“ — Iar dascălul i-au zis: să sapi rădăcina învățaturii, să o fierbi în oala ascultării și nu numai mințe vei dobândi, ci și cinște de la oamenii“.

Din cele înșirate până aci, nu incăpe îndoială, cum că textele românești stau într'o legătură directă cu cele evreești, cu toate că nu ne putem da seamă încă de felul mijlocirii.

Ceeace reese însă din acest studiu comparativ, ca și din întregul studiu al literaturii populare comparate, este că ori câte bariere artificiale s'ar rădica între om și om, pentru spirit nu poate exista niciun stăvilar. Toți suferim de aceleași patimi sufletești, de aceea pentru toți s'a găsit bună una și aceeași rețetă sufletească.

Londra în 8 Martie 1889.

# INSTRUCȚIA LA EVREII DIN IAȘI

DE LA INCEPUTUL VEACULUI ACTUAL PÂNĂ LA ANUL 1866

SCHIȚA ISTORICO-CULTURALA

de WILHELM SCHWARZFELD

Chestia instrucției și culturai Evreilor în România este înconjurată de întineric, ca și toate chestiile de domeniu istorico-social. În adevăr istoria culturai lor e acoperită încă de un vël negru și de niște nori foarte deși. Pose-dăm, ce-i drept, unele relațiuni scrise, dar prea puține și resfirate pînă di-verse cărți și documente. Aceste elemente însă sunt cu totul insuficiente spre a ne da lămuriri satisfăcătoare asupra stării noastre culturale; chear de re-curgem la amintirile bătrănelor generațiuni, încă suntem acum departe de a putea face niște descrieri minuțioase și nevoiți mai mult a schița.

Acest studiu însă nu e cu totul cu neputință. Suntem convinși că *Pinke-simii* și alte acte, ce se află împrăstiate pe la particulari, unde zac fără cel mai mic folos ca și alte acte numeroase, vor desluși cu vremea și chestia ce ne preocupă și alte chestii inerente istoriei noastre.

Pentru moment, față cu sărăcia de isvoare, suntem siliți a ne restringe în cadrul descrierii noastre la secolul actual și la orașul Iașii, de la care începem a avea, relativ, mai multe relațiuni scrise, mai ales grație arhivei spi-talului, în care s'a conservat un număr de dosare importante.

Chestia instrucțiunii Evreilor din Iași nu ne prezintă încă chestia com-plectă a culturai Evreilor eșeni, căci în această rubrică nu ne putem ocupa nici de învățații, cari au fost, nici de scriitorii activi pe câmpul literaturai ebraice sau a altor literaturi sau pe terenul altor cunoștinți, asupra căroră ne despensăm pentru a reveni într'un studiu viitor, ce-l vom întreprinde sub rubrica de „Învățați și scriitori Evrei în Iași“.

Pentru acuma ne vom mărgini a pomeni mai cu deosebire școalele, cari au existat în fiecare period cultural al acestei epoce, a vorbi de instrucția ce se făcea în familii la unii Evrei bogați și învățați și a aminti pe acei luptători ai progresului nostru, cari s'au jertfit pentru binele instrucțiunii coreligiona-rilor de aicea.

Restrins în acest subiect, putem deviza studiul nostru, în trei perioade. Întăiul period începînd de la finele secolului trecut se întinde până la 1850.

Acest period se caracteriză numai prin școalele proprii evreești și prin instrucția particulară în familie.

Al doilea period începând de la 1850 se întinde până la 1860, period, care se caracteriză prin înființare de școli moderne private și prin introducerea în aceste școli a limbei române.

Al treilea period începând de la anul 1860 se întinde până în timpul de față. Dar noi ne vom opri cu descrierea la anul 1866, când începe pentru Români și Evreii-români o nouă eră. Acest al treilea period se deosebește de celelalte prin înființare de școli comunale sau școli israelito-române publice și prin frecventarea regulată a unui număr din ce în ce mai mare de Evrei în școalele statului.

Să intrăm dar în descrierea noastră.

## PRIMUL PERIOD (1800—1850)

### ȘCOLI EVREEȘTI, INSTRUȚIA ÎN FAMILIE ȘI EVREI ÎN STRĂINĂTATE

Până acuma nu posedem mai nicio știre de starea instrucțiunii Evreilor-români în secolele trecute, nici măcar de existența unor școli israelite, afară doară de unele știri despre existența lor în secolul al XVIII. Judecând după puținele relațiuni scrise, după *Pinkesim de Thalmud-thora* din alte orașe ale Moldovei, ne credem îndreptat a conchide, că școalele evreești deaceia nu se deosebeau de cele din Polonia; dar organizate într'un mod mai imperfect ca cele din vecina țară, din ale căreia școli eșeau sume de bărbați instruiți și învățați distinși, cari puneau în uimire chiar pe învățații Evrei din întreagă Europa.

Cultura deși nu era o *terra incognita* între Evreii deaceia, era însă, or și cum, pe un nivel inferior și numai prea puțini, ce dispuneau de mijloace, își putură însuși cunoștinți însemnate, fără însă a le perpetua cu aceeași îngrijire la descendenții lor. Deabea la finele veacului trecut și la începutul acestuia, cu imigrarea unor învățați distinși din Polonia, cultura începe a lua avânt. Aceștia, vrând a da copiilor lor o instrucție mai serioasă și mai îngrijită, aduseră anume din Polonia învățători evrei distinși, cari nu-și manifestară influența culturai lor numai în cercul acelor familii, ci și în ale altora. Unii întemeeară chiar școli, în cari instrucția deveni posibilă și pentru cei de starea de mijloc, căci se mulțumeau cu o plată minimă semestrială.

Instrucția Evreilor la începutul acestui secol se făcea aci, ca și în Polonia, în *Chedarim*, *Thalmud-Thora*, *Iesubot* și *Bethamidrașim*.

Școalele evreești numite *Chedarim* erau deja foarte numerase în primele decenii ale acestui veac și sporiră în număr, din ce în ce mai mare, în al patrulea și al cincilea deceniu, cu venirea încontinuu de imigranți Evrei-poloni și mai ales a celor ruși. Noi credem, că încă în primele decenii ale acestui veac, nu era uliță evreească, în care să nu fi fost cel puțin câteun *cheder*, căci este știut că cultura elementară era foarte răspândită în popor; orce Evreu ținând să știe cel puțin a citi cartea de rugăciuni. Am putea afirma că nu era Evreu în Iași, care să nu fi știut ceti sau scri, în cazul cel mai reu numai a ceti. Capii unor asemenea școli se numeau *Rebe* sau *Melamdîm* (dascali); ear aceștia primeau de la părinții elevilor o retribuție neinsemnată, și nu fixă, așa încât și cei mai săraci puteau să-și trimată copiii în acele școli.

În afară de aceste școli retribuite, numite *chedarim*, mai erau în Iași și școli gratuite numite *Thalmud-Thora*, care erau susținute de obștia israelită sau de patroni bogați; ear elevii săraci, ce le frecventau erau întreținuți cu cărțile și hainele trebuitoare. Nu avem până acuma niciun *Pinkes de Thalmud-Thora* în Iași, care să ne dea o idee deslușită despre mersul instrucției în această instituție publică; nu ne putem însă îndoi că *Thalmud-Thora* a existat aicea din timpuri depărtate, de oarece întămpinăm această instituție de cultură de vreme înființată în alte orașe din Moldova, și chiar în cele mai neinsemnate. La anul 1860 când școli comunale israelite se înființară din inițiativa Guvernului, *Thalmud-Thora* era și ea o școală recunoscută de guvern și pusă sub privigherea comitetului școlar. Ea se întreținea cu un budget anual de 18,850 lei, care budget era supus la aprobarea guvernului. Tot atunci se introduse și limba română, pentru care se angajase un profesor și pedagog român<sup>1)</sup>. *Thalmud-Thora* mai există și se întreține numai din colecte și din legate ce, din vreme în vreme, i s'au acordat de inimi pioase.

Atât în *chedarim*, cât și în *Thalmud-Thora*, instrucțiunea se făcea numai în limba ebraică. Se începea cu silabisirea și cetirea și de-aicea treptat până la traducerea și tălcuirea pentateucului și al Talmudului.

\* \* \*

Vaillant, într'un tablou statistic al instrucțiunii pe anul 1843, ne indică pentru Iași un număr de 12 școli evreești cu 12 dascali și

<sup>1)</sup> Vezi dosarul Epitropiei sub „Actele leilor osebitelor fețe pe anul 1861“, No. 1, 2.

cu un număr de 653 de elevi <sup>1)</sup>. Deși această indicație a lui Vaillant este foarte prețioasă și ar fi o suficientă dovadă de interesul viu ce-l purtau Evreii pentru instrucție, totuși acest număr îl credem departe de cifra reală. Chiar la începutul acestui veac credem, că chedarimii să fie întrecut această cifră cel puțin de trei ori. Cu atât mai mult, cu cât populațiunea israelită se mărea necurmat cu noi imigranți poloni și ruși, cari aveau un dor mai puternic pentru instrucție ca cei indigeni. Fiind un fapt mai presus de îndoială, că fiecare Evreu, fără excepție, își însușea cel puțin cetirea ebraică și numărul Evreilor, ce locuia în Iași, pe vremea lui Vaillant, fiind de 30,000 de suflete (după indicația lui *Buch și Neugebauer*), rezultă că 12 școli, abea că ar fi putut da ospitalitate la a 3-a sau 4-a parte din copiii de vârstă pentru școala elementară, pe când Vaillant ne dă No. 12 ca totalul școalelor israelite, deci inclusiv și Ieșubot.

\* \* \*

Studiile superioare în literatura ebraică și în talmud se făceau în *Ieșubot* și în *Bethhamidrașim*.

Nu știm de când datează existența *Ieșubelor* în Iași, acărora capi erau Rabinii sau Daianimii. Dar fapt sigur este existența unui *Ieșubot* în Iași la începutul acestui veac și anume: *Ieșuba lui Zvolever* <sup>2)</sup>.

*Bethhamidrașim* sau „Schül“, adică casele de rugăciuni sau „școli“ erau destinate și pentru învățatură. Atât tineri cât și oameni mai în vârstă, cari doreau a se perfecționa în științele judaice, veneau regulat acolo și sub conducerea unui mai apt, mai format, își petreceau toată ziua sau cea mai bună parte a ei, cu învățarea Talmudului și cu cetirea operilor rabinice și chiar a celor poetice, filosofice și științifice, ce se aflau în bibliotecile acelor școli, sau ce și le puteau procura de undeva.

*Bethhamidrașim*, puține la număr la începutul acestui veac, devin mai numeroase în al patrulea și al cincelea deceniu.

Ele mai erau și niște asiluri pentru sărmani, bătrâni, neputincioși și călători străini, întocmai ca mănăstirile la Români.

Aceste școli erau și sediul unor așa numite „Chevra Mișnaioth“, înfrățiri pentru învățarea acestei părți a Talmudului. Din câte se știu până acuma, cea mai veche înfrățire de acestfel, în Iași, da-

<sup>1)</sup> Vaillant, la Roumanie, vol. 3, pag. 94.

<sup>2)</sup> Vezi a mea schiță biografică „R. Josef David Cohen din Zvolevi“, în Anuar pentru Israeliți, an XI, pag. 204—205.

tează de la 1798, adică de 90 de ani<sup>1)</sup>. Altele sunt de o durată de 60 și alte și mai recente. Ele se înmulțiră din ce în ce mai mult și credem că nu a rămas un *Bethhamidraș*, în care să nu se fi adăpostit asemenea înfrățiri.

Diversele aceste școli, afară de Ieșubot, se mai mențin și azi, de și într'o deplină decadentă. Civilizația timpului le va înlocui tot mai mult cu școli moderne și le va da ultima lovitură.

La 1858 guvernul începu să ia măsuri pentru stărpirea chedarimilor sau a lor transformare în școli moderne, impunând acestor școli cererea de autorizare și învățarea obligatorie a limbei române. În acest scop adresă o circulară către Israeliti. La anul 1859 măsura aceasta se execută cu asprime<sup>2)</sup> și la 1860, anul în care ministrul M. Kogălniceanu dăde circulara, prin care apela la Rabini, de a mijloci ca Evreii să frecventeze școlile publice române, măsura pentru închiderea chedarimilor se reînoui cu o nespusă strășnicie; comisarii și epistații, grosolani de felul lor, nu înțelesesă puțința executării unui ordin decât cu maltratări; fără a voi să aștepte măcar înființarea școalelor israelito-române, pentru care Comunitatea israelită strângea fondurile necesare; ei băteau pe dascali ca să-și închiză școlile și gonea pe copiii acasă, pentru a nu mai învăța de loc<sup>3)</sup>. În anul următor măsura aceasta se repetă<sup>4)</sup>. Dar precât se vede, chedarimii nu se puteau stărpi cu sila.

Guvernul deatuncea era animat de cele mai frumoase sentimente pentru Evrei și arăta un interes viu pentru progresul lor; el dădea mână de ajutor la cei luminați și lua școalele comunale sub ocrotirea sa.

\* \*

Școalele indicate mai sus erau singurele izvoare de cultură pentru Evreii lipsiți de mijloace. Fruntașii însă, ce țineau la o cultură mai serioasă, își aduceau, în acest scop, din Polonia dascali vestiți de limba ebraică. O mișcare mai serioasă de cultură în sinul Evreilor indigeni apare în urma anului 1821, ce se consideră ca data deșteptării naționale și culturale a Românilor, când atunci și Evreii indigeni încep să devie mai setoși de cultură modernă și râvnitori la reforme, formând o noă pătură de indigeni învățați, deprinși deja cu obiceiurile și cu civilizația europeană.

<sup>1)</sup> Pinchesul acestei înfrățiri se află la Societatea istorică Iuliu Baraseh.

<sup>2)</sup> „Actele pentru sporirea venitului comunității” 1859, X, No. 2, și Dos. Comit. școl. sub titlul de „Actele școalelor isr. pe anul 1861”, IV, No. 15.

<sup>3)</sup> Dosarul sub titlul de „Acta de felurite corespondențe pe anul 1860”, folio 1, No. 10 și 27.

<sup>4)</sup> Dos. Comit. școl. sub titlul de „Actele școalelor israelite pe anul 1861”, IV, No. 13.

Evreii-români cultivau în școalele mai sus zise numai limba ebraică; dar nicidecum și limbile străine și cu atâta mai puțin limba țerei Totuș se aflau unii, cari se instrueau și în limbile moderne, mai ales în cea germană; majoritatea poporului bigot osândea pe cei novatori, cu atâta mai mult s'ar fi opus la introducerea limbilor străine în chedarim. Puținii cari se deteră la studiul limbilor moderne, nu se lăsară a fi tărăși de curentul de bigotism al poporului, nici de ideele sofistice ale noilor Rabini poloni și de ineptiile chasidismului, care voea să reție judaismul de la calea progresului. Mai mulți se indeletniciră cu limbile străine în ascuns, ear mai apoi fățiș. Între cei dinteii, cari deteră copiilor lor o instrucție fățișă în limbile moderne: germană și franceză, în urma anului 1821, sunt *Michel Finkelstein* și *Samuel Hermann*, bărbați cari au ocupat un rang însemnat în Comunitate, atât prin averea lor, cât și prin intinsele lor cunoștinți. Aceștia opuneau o vie rezistență bigotismului, și reușiră a face astfel și pe alți părinți de familie de a le imita exemplul. În anii 30 și 40, ne întâmpină deja mai multe familii, cari își instruesc copii în aceste limbi.

La 1848 literatul *Gheorghe Asachi*, care încuraja năzuințele tinereimei israelite, se simți deja în drept a-i adresa, în organul său „*Albina Românească*“, aceste cuvinte măgulitoare<sup>1)</sup>:

„De aceea cu bucurie trebui să urăm și la noi manifestația unor din Evrei, cari, în interesul neamului și în a lor particular se indeletnicesc cu învățături Evropree și cu deprinderea soțială, care nu li vor lăsa cii de pe urmă în Epoha propășirei generale a ghintei omenești“.

Pe atuncea erau dar deja Evrei familiarizați cu cetirea autorilor clasici, cu noțiuni de filosofie și cu alte cunoștinți.

*Vaillant*, care își tipări opul seu „*La Romanie*“ pe la 1844, se plinge de inapoerea culturai populațiunii din țară și crede că „chiar negustorii, cari prin desele lor călătorii s'au cioplit, nu au putut încă înfrunta prejudețele, cari i țin așa departe de nobleță și-i fac a nu da copiilor lor o educație conformă cu sentimentele și starea lor. Deaceea indeobște femeele nu-s bune la nimic“<sup>2)</sup>.

Acest pasagiu, cel puțin intrucât privește pe neguțătorii evrei, nu este exact, căci, precăt șttm, în această epocă se aflau deja mai

<sup>1)</sup> „Alb. rom.“, No. 18, Iași 1848, Fev. 29.

<sup>2)</sup> *Vaillant*, la Roumanie, vol. III, pag. 91.

mulți negustori evrei, cari dădeau o cultură serioasă filor lor. In ce privește că „femea nu e bună la nimic“, aceasta zicere nu se poate aplica la evreicele de atunci, mai ales la cele din clasa negustorilor. Evreicele române, ca și evreicele din alte țeri, nu erau lăsate în stare de ignoranță. Cunoaștem însuș un număr oarecare de femei culte în Iași din generațiile trecute, nu numai între cele polone imigrate în țară, ci și între cele indigene, cari știau limba ebraică, germană și chiar franceză, având și cunoștinți literare. Astfel bunica mea *Ester Edel*, soția lui Michel Finkelstein, cunoștea limba ebraică și germană. Ear mama mea, *Chaia Lea*, cetea cu asiduitate pe clasici germani.

\* \*

*De când se trimet copii Evrei din Iași în străinătate pentru studiu?* O relație oficială din 1847 pare a ne lămuri în această privință. Ea ne spune că „mai mulți tineri din acest neam... au dobândit o bună creștere în țările străine(...)“ și cari vor să se lepede de portul lor polon.

Această categorică afirmare nu ni se pare în totul bazată pe fapte. Sigur e, că unii tineri au fost în străinătate, duși de părinții lor în Lipsca sau Viena, unde își aveau relațiunile lor continue de comerț<sup>1)</sup> și unde aveau cea mai bună ocazie de a se familiariza cu civilizația germană și a simți simpatie pentru ea; își imobgăteau cunoștințele prin sine însuș sau prin profesori; dar nu urmau în școli publice, cu scop de a-și lua un titlu într'o specialitate oarecare<sup>2)</sup>. Credem totuș că ici colea câteunul își trimetea copiii în străinătate între anii 30 sau 40. De la anul 1848 aceasta începe a deveni un obicei practicat<sup>3)</sup>. La 1855 când „Zimbrul“ vorbește de „tinerii Evrei crescuți la învățături în străinătate“<sup>4)</sup> ne aflăm deja în fața unei afirmări în emeeate. Deatunci numărul tinerilor trimesi în streinătate, și cu deosebire în Austria și Germania, sporește mereu. Unii dintr'acei cari absolvau liceul sau universitatea nu se mai întorceau în țară; se întorceau însă cu deosebire acei, cari studiau comerțul.

Tinerii întorși din străinătate, cum și acei ce făceau călătorii pentru

<sup>1)</sup> Manual Administr. a principat. Moldovei. Iași 1855, I, pag. 528.

<sup>2)</sup> *Buch*, die Zustände der Moldau-Walachei in den Jahren 1828—1843 și mărturia bătrânilor.

<sup>3)</sup> Dintre tinerii cari se aflau în fruntea mișcării de la 1847 pentru schimbarea portului vechiu erau: frații *Finkelstein* și frații *Carniol*, etc.; dintre cari, mai cu deosebire cei dinte, își însușiră pe lângă limba ebraică în perfecție, și limbile germană, franceză, etc. Aceștia petrecură și o vreme în străinătate, fără însă a fi frecventat vre-o școală de acolo.

<sup>4)</sup> Tradiția ne indică ca cel întâiu trimis în străinătate pentru școala de comerț, pe la 1849, pe unul *Nathan Zikel*.

<sup>5)</sup> *Zimbrul*, 1855, No. 217, Oct. 12.

afaceri, înrădăcina mai mult deprinderea și simpatia pentru cultura germană; așa că la primul moment s'ar părea, că mișcarea culturală a Evreilor-români să fi fost antagonistă cu cea a Românilor. Dar se știe, că dacă Evreii aveau preferență pentru cultura germană, o aveau din niște motive firești 1) că *graiul lor popular* poreclit jargon seamănă cu limba germană și constituie un dialect german, ce se vorbea de Germanii însuș, 2) Relațiunile lor de comerț erau mai ales cu Germania și Austria chiar din timpuri depărtate, 3) că atât învățații Evrei poloni cât și învățătorii evrei din Polonia, cari fundară aicea școli moderne private, nu aveau altă cultură ca cea germană și așa ii da preferență, 4) Evreii-poloni făcură din limba germană o limbă de salon intocmai cum Românii adoptară cu aceeaș menire limba franceză; dar pe care boerii Români o cultivau încă în epoca Fanarioșilor, și aveau astfel o deosebită atracție pentru cultura și civilizația franceză<sup>1)</sup>, nu atât din cauza legăturii de înrudire cu Francezii, ci mai mult din cauză, că această cultură fuse introdusă pe o scară întinsă de refugiații politici francezi și pentru că limba franceză, ca limbă înrudită, li-i era mai lesne de învățat.

După cum cultura franceză la Români se explică din motive serioase, așa și cultura germană la Evreii-români. Să nu uităm însă, că o parte însemnată din fruntașii tinerimii române își făceau și ei studiile în Germania, așa că erau destule puncte de atingere între Evreii și Românii culti. Învățații Evrei-poloni veniți de la 1848, contribuiră foarte mult la introducerea limbei române în școalele israelite și la fundarea școalelor israelito-române publice, așa că concurară de a asimila pe Evreii-români cu Românii.

## AL DOILEA PERIOD (1850—1860)

### ȘCOLI EVREE MODERNE ȘI INSTRUCȚIA EVREILOR ÎN PENSIONATE NEEVREEȘTI

Odată ce o parte din Evrei găsi necesar a-și însuși din ce în ce o cultură mai serioasă, a trebuit să se nască dorința pentru întemeierea unor școli moderne și să se înceapă o luptă în acest scop. De oarece în primul moment era cu neputință realizarea școalelor comunale, bărbații doritori de progres se mulțumiră deocamdată cu întemeierea unei școli semi-publice, în care să figureze între obiectele obligatorii și germana și româna. Niciun învățător evreu nu avu curajul de a deschide o atare școală pe seama sa,

<sup>1)</sup> Carra, Histoire de la Moldavie et Valachie, 1777.

căci i era frică, și nu fără cuvânt, de furia ortodoxilor; pentru acest cuvânt, la 1853, d-nii *M. E.* și *B. Finkelstein* luară inițiativa și prin stăruințe asidue reușiră a-și asocia un număr de bărbați progresiști, acărora copii sau rude aveau nevoie de școală. Astfel în primăvara aceluia an școala se putu deschide, având drept învățător pentru obiectele ebraice și germane pe unul *Engel*. În curând acesta fu înlocuit prin unul *Münz*, învățător distins, adus anume din Polonia; ear ca profesor de limba română se primi pe un profesor public român. Școala aceasta număra vre-o 20 de elevi. Ca dirigent, gratuit, a acestei școli figura d. *B. Schwarzfeld*.

Partidul retrograd și mai cu seamă chassidimii se simțiră foarte stinghiriți de această școală; considerară faptul intemeerii ei ca o crimă. Rabinul Taubes ținu în zilele de Paști ale anului 1853 o predică în sinagogă și dojeni de pe amvon pe *inovatorii*, poreclindu-i de botezați, și ceru ca să nu se obrezuească copiii acestor apostatați. Dar nici aceste agitări și nici toate celelalte amenințări nu descurajară pe zeloșii propagatori ai instrucției și ai progresului și școala își continuă existența timp de patru ani și anume: de la 1853—1857. La 1857 școala se desființă și învățătorul *Münz* se reintoarse în Polonia<sup>1)</sup>.

Îndată după deschiderea primei școli moderne de băieți se deschise și prima școală modernă de fete. În adevăr la 1854 fostul învățător de limba germană *Leon Sircus*, venit din Polonia încă de la 1832, fu cel dintâiu, ce avu curajul de a deschide primul institut de fete, cu toate piedicele ce-i opuseră ortodoxii; institutul său este primul institut evreesc din Iași autorizat de guvern (la 1858); acesta i trimetea, din parte-i, delegați la examen. Acest institut a fost frecventat numai de copii, acărora părinți erau cu stare și puteau răspunde taxele trimestriale. La 1861, când funcționară deja școalele israelito-comunale de băieți, Sircus ceru de la comitetul școlar subvenționarea institutului său și se adresă, în acest scop, cu o petiție către Ministeriu pentru a mijloci realizarea acestor subvențiuni, cu scop de a putea primi un număr oarecare de fete fără mijloace. Dar cu toată stăruitoarea mijlocire a guvernului, comitetul școlar refuză a-i subvenționa institutul său, sub pretext că va înființa în curând și o școală comunală de fete<sup>2)</sup>, școală care nu se realizează de loc. Institutul de fete a lui Leon

<sup>1)</sup> Allgemeine Zeitung des Judenthums, XVII, 1853, pag. 332. Relațiunile de aici nefiind nici complete, nici în totul exacte, le am rectificat și adaos unde trebuința a cerut.

<sup>2)</sup> Dosarul Comitetului școlar sub titlul de „Actele școlare de la 1860—1862“, II, No. 9, 10, 14.

Sircus dură până în timpul din urmă. El fu frecventat de externe și interne. Au copiii elitei societății din localitate și provincie; un institut în care s'au predat învățăturile primare cu metodă și se însușă tinerilor eleve iubire pentru operele clasice.

În urma acestor prime școli de băieți și fete se mai înființară și alte institute particulare. Dintre acestea, cea mai veche este școala de băieți a lui *Ioseph Schwarzwald* zis *Iossel Broder* pentru că era originar din Brodi. Această școală se deschise îndată după desființarea primei școli de băieți, cam pe la 1858; primi autorizarea Guvernului pe la 1860, când *Ioseph Schwarzwald* depuse examen înaintea comitetului școlar și fu recunoscut ca competent în predarea materiei sale<sup>1)</sup>. Ea era cea mai bună din școlile particulare, ce au ființat mai apoi, și ca atare cea mai populată dintre toate. Ea nu se desființă decât cu moartea învățatului ei conductor.

A doua școală de fete fu cea a lui *D. Blumenthal*, care exista deja pe la anul 1859; la examenele acestei școli Ministeriul trimetea un delegat<sup>2)</sup>.

În anii 60 școlile particulare de băieți sau de fete se înmulțesc din ce în ce mai mult. Unele sunt de o durată foarte scurtă, cum: școala de fete a lui *Cattenberg* și școala de băieți a lui *Lazar* și *Winternitz*. Altele de o durată mai lungă cum: școala lui *Goldstein*, a lui *M. Schwarz*, ce era mai mult un institut de interni, apoi școala lui *Moses Vogel*, a lui *Zalmen Friedmann*, etc. Însfîșit școlile de băieți și fete ajunseră la un număr, relativ, mare. Aceste școli avură de efect a împușina numărul chedarimilor. Ca școli moderne, aceste școli particulare erau autorizate de guvern, și aveau ca obiecte de studiu limba și gramatica ebraică și obiectele a 4 clase primare în limba germană și română. Când la 1860 școlile comunale se înființară, dirigătorii școlilor particulare fură nevoiți a depune și examen înaintea Comitetului școlar, care singur era competent a judeca capacitatea și știința dirigătorilor de institute, precum și a celorlalți învățători<sup>3)</sup>.

Pe când era lipsă de școli israelite particulare, Evreii își trimeteau copiii în școli din străinătate sau în pensionate înființate de neevrei. Dar în atari școli se trimeteau mai cu preferență fetele decât băieții,

<sup>1)</sup> Dos. Comit. școl. sub titlul de „Comitetul școlar, acte, felurite corespondențe“, III, No. 2.

<sup>2)</sup> Gazeta Rom. Evrească din 23 Martie 1857.

<sup>3)</sup> Dos. Comit. școl. sub titlul de „Comitetul școlar, acte, felurite corespondențe“, III, No. 2 și „Actele școalelor israelite pe anul 1881“, IV, No. 15.

pentru că cu privire la fete nu exista prejudiciul și frica de botez în grad așa de mare.

Între anii 50 și 60, fetele israelite continuă a frecventa și pensionatele neisraelite și chiar și școlile confesionale, precum de pildă : școala catolică, unde numărul elevelor israelite era deja de timpuriu însemnat. Pensionatele străine precum și școalele confesionale începură cu încetul să aibe un număr mai mare de eleve israelite decât creștine, cu toate că vizitau și institutele particulare evreiești.

Femeea israelită căpăta dar o cultură deosebită de a bărbatului, care, cum știm, se instruea, cu preferență, în cărțile religioase. Această deosebire, ce se marca și în educație, ar fi fost fatală pentru Evreii-români, dacă lucrurile n'ar fi luat o repede schimbare, provocată și susținută chiar de această femeie, căci ținea să-și vadă copilul pe un stadiu demn de cultură.

## AL TREILEA PERIOD (1860-1866)

### I. ȘCOLI ISRAELITO-ROMÂNE

De la școlile particulare nu era decât un pas pentru școlile comunale. Dorința de a înființa atari școli se manifestă între Evreii din Iași cu mult înainte; dar nu se putu realiza decât târziu, în urma unor serioase stăruințe.

Deja la 1837 Evreii, în urma cererii lor, obținură un hrisov de la Vodă Mihai Sturza, prin care acesta le încuviința stabilirea unei taxe asupra tuturor mărfurilor de speculație, votate de însăși Comunitatea israelită și confirmată prin iscăliturile tuturor fruntașilor și întărit de către toate consulatele străine, precum și de Ministeriul din năuntru : Prin acest proiect se rostește ca două părți din venituri să se dea la cutia spitalului ; ear o parte să se întrebuințeze pentru miluirea și instruirea celor săraci. Taxele acestea însă, percepute, precum pare, numai o scurtă vreme, se întrebuințară în mod abuziv de fruntași cu ținerea mai multor Rabini și în sporire de lei pentru ei și în pensii pentru niște trântori ipocriți, cărora fuse incredințată creșterea tinereimei. Din această cauză o mulțime de copii săraci rămaseră lipsiți de o instrucțiune serioasă. Dar școalele israelite nu se realizară nici atunci, când la 1850 se înființă o Eforie a comunității israelite sub domnia lui Grigorie Ghica, și măcar că așezământul școlar, § 42, obliga pe Evrei de a-și înființa școli israelito-române de băieți

și de fete sub obediența ministeriului de cult și instrucțiune<sup>1)</sup>).

Pe la finele anului 1857 Evreii cerură reînnoirea hrisovului dat de Mihai Sturza la 1837 în favoarea Ospitalului israelit și „ca învățătura copiilor săraci să se reguleze cât mai în grabă și să se statornicească cuvenitele școli, tot sub direcția Epitropiei actuale a Ospitalului, înjghebată de d-lor Neuschotz, Aron Wechsler, M. Posner, Leon Daniel, David Lotringer și Pinhās Leibel, care nefiind supusă deselor schimbări, poate cu vreme organiza cel mai nimerit plan și folositor învățături publice — și de la care zelul și sentimentul filantropic, iscăliții nădăjduesc cel mai bun rezultat“<sup>2)</sup>).

Din nefericire aceste școli nu se realizează nici sub direcția acestei Epitropii, ci fu necesitate de o nouă ordonanță, la 1858, pentru înființarea acestor școli. Ministrul Contacuzin dete dar o circulară<sup>3)</sup> în acest scop.

Guvernul Căimăcăniei, care purta pe atunci un viu interes pentru propășirea Israelitilor din Moldova, văzând că circulara rămase fără efect, hotărî la 1859 o măsură extremă, aceea a închiderii chedarimilor sub cuvînt, că nu sunt școli autorizate de guvern<sup>4)</sup>. Cum am indicat deja, această măsură se aplică cu o strășnicie, ce trecu limitele instrucțiilor date, în scop de a zori deschiderea acestor școli; dar nici de astădată școalele comunale nu se deschisera, se vede din nepăsarea fruntașilor și opunerea poporației bigote; însă Evreii progresiști nu se descurajară, ci stăruiră încontinuu la înființarea lor. Înfine, când la 1860 Ministrul M. Kogălniceanu<sup>5)</sup> dete o circulară prin care ordona ca Evreii să-și schimbe portul lor și să frecventeze școlile publice române, spre a evita acestea, se lucră cu mai multă energie și se ajunse la un rezultat.

În același an chiar se deschisera două școli israelito-române publice, sub obediența Ministerului de culte și instrucțiune publică și sub conducerea directă a unui comitet școlar, compus, la început, din d-nii *Ionas Byk*, *Moses Waldberg*, *M. S. Goldbaum* și *Dr. Fraenkel*. Membrii acestui comitet funcționară de la anul 1860 până

<sup>1)</sup> Circulara din 1858, anafora din 1858, publicate în *Gazeta Moldaviei* 1858, vezi *Anexele*; în *Gazeta Româno-evrească* 1859, No. 6 și articolul lui *Marcu Feldmann* în *Zimbrul* 1855 No. 185.

<sup>2)</sup> „Procese verbale ale Epitropiei Ospitalului israelit din 1857“, II, No. 9.

<sup>3)</sup> Circulara în *Gazeta Moldaviei* din 1858, vezi *Anexele*.

<sup>4)</sup> „Actele pentru sporirea venitului Comunității pe 1859“, X, No. 2 și Dos. Com. „Actele școalelor isr. pe 1861“, IV, No. 15.

<sup>5)</sup> Această circulară se traduce și tipări în jargon și după ordinul guvernului trebui să se citească de trei ori pe săptămîna Sămbătă. Ea fu tradusă de tatăl meu în limba ebraică și făcută cunoscută astfel și străinătății.

cam la finele anului 1863<sup>1)</sup>. Dintre toți aceștia Ionas Byk fu bărbatul ce-și depuse cea mai mară răvnă și cel mai viu zel întru prosperarea acestor prime școli comunale. Toți acești membri ai comitetului, originari din Galiția, erau bărbați cu cunoștințe întinse în literatura ebraică și germană. Negreșit acești învățați Evrei poloni, precum și alți mai în urmă, contribuind mult la formarea tinerimii noastre israelite și pe lângă pătura de învățați poloni, ei adăuseră o nouă pătură de învățați indigeni. Activitatea învățaților Evrei poloni și a altor, ce au luptat pentru răspândirea culturii în popor cât și pentru realizarea operelor de caritate, istoria Evreilor-români nu o poate trece cu vederea. Ei contribuind la binele poporului nostru în țară, prin răspândirea culturii ebraice și a limbilor străine precum și prin propagarea asimilării și a progresului, au binemeritat de la noi.

Acest două școli israelite, sub privigherea ocărmuirii și conduse de acel comitet bine întocmit, prosperară în curând. Una din școli era situată în târgul Cucului, cealaltă în ulița Mare<sup>2)</sup>. Dar amândouă erau în locale luate cu chirie. Numărul elevilor, chear dintru început, se ridică aproape la cifra de 500. Ei erau, în mare parte, copii săraci, orfani, sau copiii unor părinți ce trăeau în adâncă miserie, cari profitau de ocazie, că instrucțiunea li se da în mod cu totul gratuit. Era și un număr de elevi cu stare, dela cari se percepea contribuțiuni mai mult sau mai puțin însemnate după starea lor. Venitul de la acești copii servea pentru cheltuelile de îmbrăcăminte și de cărți școlare pentru cei săraci. Deosebit de aceasta Epitropia mai adăuga pentru acest scop o sumă anuală de 7400 lei din veniturile sale<sup>3)</sup>. La 1861 Evreii din Păcurari fac o cerere către comitetul școlar pentru înființarea unei a treia școli israelite, pentru că acelea le sunt prea departe și copii lor rămân pe drumuri, fără învățătură, măcar că plătesc și ei taxa<sup>4)</sup>. În urma cererii lor, pe la anul 1862, se mai adăuse o a treia școală israelită în Păcurari și astfel funcționau în Iași trei școli israelite de băieți cu învățători buni, primiți în urma unui concurs depus înaintea comitetului școlar și autorizați apoi de guvern a funcționa ca profesori; învățătorii de limba română erau însuși învățătorii români recunoscuți de guvern în urma unui concurs depus. Numărul elevilor

<sup>1)</sup> Vezi Dosarele comitetului școlar 1860—1863, unde se găsesc iscăliturile lor.

<sup>2)</sup> Dos. Epitrop. com. isr. sub titlul de „Actele școalelor israelite pe anul 1861”, IV, No. 23.

<sup>3)</sup> Dos. Epitrop. Com. isr. sub titlul de „Actele leșilor osebitelor fețe pe anul 1861”, No. 41.

<sup>4)</sup> Dos. Com școl „Actele școalelor israelite pe anul 1861”, IV, No. 23.

israeliți a acestor trei școli, ce aveau numai trei clase primare, se urca tocmai la cifra de 500; din cari 160 se întrețineau cu îmbrăcăminte și cărți școlastice<sup>1)</sup>. Ceva mai târziu se adause clasa a patra. Dar din nenorocire existența lor fu efemeră și în mijlocul anului 1863 se desființară din cauza conflictului iscat în Comunitatea israelită în afaceri de taxă. Ele nu se reînființară decât numai la anul 1864 prin stabilirea din nou a taxei. De astădată se numi un nou comitet școlar, compus numai din D-nii *B. Schwarzfeld* și *Ch. M. Daniel*, amândoi bărbați culti și zeloși, luptători ai progresului israelit. Aceste școli erau sub direcțiunea *Dr. L. Ndesberg*, și ajutat de zelul membrilor din comitetul școlar, școalele luară un mare avânt. Ele erau organizate după pilda școalelor românești și obiectele școlare se predă tocmai după programa Guvernului.

Școalele, cari erau sub conducerea lor de la 1864—1866, erau tot în număr de trei, una situată în Pêcurari, a doua în Podu-Roșu, și a treia în ulița Centrală sau ulița Mare și aveau patru clase primare, cu un număr cam de la 600—700 de elevi<sup>2)</sup>, din care cei mai mulți erau copii săraci. Învățătorii români erau recunoscuți de guvern în urma concursului depus, și concurenții pentru catedrele de limba română erau absolvenți de gimnaziu; iar învățătorii de limba ebraică și cea germană admiși direct de Comitetul școlar din profesorii cei mai competenți; budgetul școalelor era supus la aprobarea guvernului, ca și budgetul tuturor instituțiilor Comunității.

Dintre toți învățătorii, ce au funcționat în restimpul existenței acestor școli, precum și a celor dinteiu înființate de la 1860, savantul evreu-german *M. Schwarz*, ce purta titlul de inspector al școalelor israelite, este acela, ce merită cu deosebire a fi relevat. El aduse reforme în instrucțiunea israelită și cea română, metodel intuitive în instrucțiunea publică, astfel că, cu toate defectele sale ca om, aduse enorme servicii școalelor publice israelite și chiar române. El, de și străin de țară, învăță în curând limba română, și compuse cărți didactice ebraice și române. Pedagog practic, spre a-și deprinde elevii cu limba țerei, ce le era străină, introduse în cărțile sale alături de textul ebraic traducerea germană și română, precum în cartea intitulată „*Cuvinte curate*“. Aceste cărți au fost utilizate cu folos în școalele noastre publice și particulare, fiind lucrare

<sup>1)</sup> Dos, Comit. școlar sub titlul de „Actele școlare de la 1860—1862“, II. No. 14.

<sup>2)</sup> Revista israelită, red. E. Schwarzfeld, Iași 1874, pag. 142.

cu știință și metodă. Dar și secția română, ca și indeobște instrucția primară română, profită în mod serios de la acest învățat și aceasta prin al său „Curs de cetire și scriere“ și „Aritmetica“ pentru trei clase primare, prin care se vede pedagogul talentat; aceste cărți s'au înlăturat după un timp, spre a da loc unor imitații frapante, dar mult îndărătul originalelor<sup>1)</sup>.

La 1866 când guvernul își retrase sprijinul de la Comunitățile israelite din țară, atuncea și școalele israelito-române încetară a fi sub oblăduirea lui. Dar aceste școli își continuară totuș un timp existența înainte, și nu încetară nici în prosperarea lor. Faptul că guvernul își retrase sprijinul și privigherea asupra instituțiilor comunității era evident o lovitură vie dată Israelitilor români, pe care nu lipsiră a o resimți și școlile, după un timp.

## II. FRECVENTAREA ȘCOALELOR ROMĂNEȘTI

De când au început Evreii să frecventeze școalele statului în Moldova, cu deosebire în Iași? Nicio relație scrisă, precum nici tradiția orală nu ne pot de loc lămuri în această privință când e vorbă de timpurile mai vechi, și chear de începutul acestui veac. Dar școalele fiind în trecut, după cum se știe, școli cu totul confesionale, școli ce erau întotdeauna în curtea bisericelor, și elevii instruiți de preoți sau dascăli<sup>2)</sup>, Evreii nu le puteau, orișicum, vizita decât doară când s'ar fi convertit la creștinism. Cu toate acestea un chrisov de la începutul acestui secol, dat de Vodă Moruzi în 1803 Mai 24, permite și Evreilor frecventarea școalelor statului, ce se fundau prin stăruințele Mitropolitului Costachi Veniamin. Eată ce ne spune în această privință :

„În fiecare din școalele aceste, după cum pe pământeni și pe cei străini ucenici primim; căci revărsând noi darul nu oprim nici pe unul dintru aceia ce vor să se împărtășască de dănsul<sup>3)</sup>. E probabil, că Evreii nu se folosiră de această voe și că nu frecventară aceste școli, pentru că ortodoxismul importat, prinsese deja rădăcini între Evrei. Chear Evreii mai luminați, cari condamnau ortodoxismul și școala sofistică a noilor Rabini, încă n'ar fi ținut a învăța limbile străine și limba română în școli străine, prin faptul

<sup>1)</sup> M. Schwarzfeld., M. Schwarz, în Anuar p. Isr., VII.

<sup>2)</sup> Michel Asiel, Amintiri din bătrâni, în *Analele soc. ist. Iuliu Barasch*, II, pag. 200; *Vaillant*, la Romaine, vol. III, 1843, pag. 94.

<sup>3)</sup> Uricariul, III, p. 25.

indicat deja, că aceste școli aveau un caracter religios, și frecventarea lor era cu totul condamnată. În vederea dar a acestor considerațiuni, Evreii nu s'au folosit desigur de voea dată în mod așa formal. Acei cari cunoșteau limbile străine, în afară de cea ebraică, își căpătau instrucțiunea, cum știm deja, în particular; deasemenea își însușeau astfel și limba română<sup>1)</sup>. Cu toate acestea se deșteptă mai apoi în unii Evrei dorința vie de a-și instrui copiii în școalele publice române, ce Regulamentul organic proiecta a le funda. Așa cel puțin reese din o petiție a 61 de Evrei adresată aghiotantului Chiseselef, în 1831, în care spun: „Asemenea ne rugăm, cu toată supunerea, Excelenței voastre, că de se va așeza vr'un institut pentru cultura norodului să nu fim trecuți cu vederea, ci cu milostivire împărtășiți de binele obștesc, ce isvorește din asemenea instituturi<sup>2)</sup>. Regulamentul organic fiind însă o operă a influenței rusești, se introduse o măsură intolerantă cu privire la port. Eacă și articolul LIV din Regulamentul organic al Moldovei, anexa P.: „În școalele publice a pământului, vor fi și copiii Jidovilor primiți, cu aceasta însă, ca să-și ee și forma portului celorlanți sholeri fără vre-un feliu de osăbire<sup>3)</sup>. Această condiție fiind o restricțiune vedită, Evreii nu se putură folosi de binefacerea culturii naționale a Românilor. Cu toate acestea, sub domnia lui Mihai Sturza, când Regulamentul organic era în deplină vigoare, doi Evrei frecventară aceste școli și anume Iosef Ornstein, ce absolvi cele patru clase primare și un altul, ce se converti mai apoi la creștinism. Deatuncea și până la 1856 nu știm pe alți elevi Evrei, cari să fi frecventat școalele statului. De la această dată însă încep a fi frecventate în număr din ce în ce mai mare. Între acei, ce de la 1850 erau înscrși în școli române, putem cita pe elevii Isac Ornstein, Iancu Ellmann și Marcu Rosenfeld<sup>4)</sup>. În anii 60 intimpinăm deja Evrei, cari frecventează gimnaziul. În adevăr „Anuariul Gimnaziului pe anul școlastic 1862—1863“ publicat de directorul său, d. T. L. Maiorescu, citează la pag. 44 vr'o 4 elevi Evrei externi, cari frecventară gimnaziul și anume: unul în clasa I, unul în clasa II și doi în clasa III-a. În ce privește clasele primare, mai ales școala din „Treierarchi“, număra deja în acești ani câte doi, trei, patru

<sup>1)</sup> Tradiția ne arată pe un bărbat însemnat în Comunitate, Herșel Barag, bine familiarizat cu cetirea și scrierea cirilică. Bine înțeles, că n'a fost singurul.

<sup>2)</sup> Traian, red. B. P. Hăsdău, Buc. 1869, p. 102.

<sup>3)</sup> Regulamentul organic al Moldovei, Anexa P. art. LIV, Iași 1846.

<sup>4)</sup> Dos. Comit. școl. sub titlul de „Actele școalelor israelite pe anul 1861“, IV, No. 7, 8, 12.

saucinci elevi Evrei in fiecare clasă. Prejudețele contra școalelor române nu dispăruse încă și copiii, cu cari am urmat împreună in școalele private evreești, ne daseră noă, cari le frecventam, porecla de „botezați”. Dar nu trecu mult, că și acei copii fură trimiși in școli publice române. Cu deosebire de la 1866 clasele primare din Trei-Ierarchi erau tot mai mult populate de elevi israeliți și cu incetul și celelalte școli publice române. Gimnaziile incep și ele a primi dela această dată un număr, relativ, mai mare de elevi israeliți.

Cu toate că numărul elevilor israeliți in școalele publice române era neinsemnat intre anii 1856—1866, totuș incep a se distinge la învățătură și in ceata de elevi creștini a da și ei premianți. N'avem date indestule pentru detalii. Vom da numai doue exemple. „Gazeta de Moldavia” din 1858 publicând lista premianților ne indică și pe un elev israelit cu numele de Isac Ornstein ca premiant in clasa II primară; ear „Anuariul Gimnaziului pe anul școlar 1862-1863”, la pag. 50, pe David Schwarz ca premiant in clasa I gimnazială.

Evreii se siliară deci din toate puterile pentru a progresa și dorul instrucțiunii, care exista la ei din timpurile cele mai depărtate crește și mai mult in timpul de față, când cultura și civilizația umană merg inainte cu pași repezi.

Iasi, Martie 1889.

## ANEXE

### A. IASI 1858 Iunie

*Ministrul invită pe Evreii fruntași a mijloci pentru deschidere de școli israelito-române moderne.*

*Către fruntașii comunităței locuitorilor de religie evreească*

Avându-se in vedere legiuirea prevăzută la § 42 lit. g, secția I, partea I, din așezământul școlar, prin care se statornicește mijlocirea înființării de școli primare pentru comunitățile evreești dupre modelul acelor Românești.

Avându-se in vedere că până acum încă tinerimea evreească se găsește lip-

sită de o învățătură bine organizată și conformă cu gradul de cultură socială și cu trebuințele vieții practice, publice și private în țară, în a cărei sin comunitățile sânt așezate; avându-se în privire, că prin o asemenea urmare și prin acea, că învățarea limbei române se găsește cu totul scoasă din educația ce se dă tinerimei evreiești, comunitățile se găsesc cu totul inapoite și lipsite de orice înbrătoșare din partea celorlalți locuitori a țării, prin care se vād reduși a sta pururea în o poziție vicioase, păgubitoare atât pentru buna lor stare proprie ca cetățeni comercianți, meserieși și alte, cât și pentru interesele publice de consolidare (?) statului și înflorirea țării.

*Ministeriul face prin aceasta cuvenita indemnare comunităților prin organul fruntașilor lor, a se deștepta către înțelegerea trebuinței ce urmează pentru tinerimea lor de a prîimi o învățătură bine organizată și a folosului ce poate fi pentru viitorul lor din înființarea școalelor primare cerute de mai sus citata legiuire.*

Pentru care fruntașii sânt poftiți a veni în camera Ministeriului, spre a se statua prin înțelegere asupra numărului și a administrației unor asemenea școli, care se vor înființa prin toate comunitățile și se vor organiza întocmai după modelul școalelor primare românești și în care predarea limbei române își va lua locul cuvenit.

Pr. Dimitrie A. Cantacuzino.

Director, G. Dulcescu.

Șef secției G. Milidon

Extras din *Gazeta de Moldavia*, No. 46, din 12 Iunie 1858, pag. 161—162.

## B. IAȘI 1858 IULIE 9

*Sfatul administrativ arată că gabela nu s'a întrebuintat după prescripția hrisoavelor, ce au statornicit-o, și instrucția a rămas cu totul neglijată. În vedere că școalele israelite se află în cea mai proastă stare să se închidă și să se indatoreze comunitatea din Iași de a deschide două școli de băeți și una de fete; ear comunitățile din provincie câte una de băeți și una de fete, cu programa școalelor publice române. Aceste școli, ca și alegerea Rabinilor, să fie sub privigherea ministeriului de culte; deciziuni, ce Căimăcânia aprobă*

*Rezoluția Esc. Sale Prințului Caimacan*

*Să încuviințează, 1858 Iulie în 9 zile.*

Acest ministeriu aduce la cunoștința publică Anafora sub No. 5880 în obiectul școalelor evreiești din țară.

*Excelențe!*

Prin § 42 din așezământul școlar se legiuiește înființarea de școli primare pentru comunitățile evreiești organizate după pilda celor românești.

În privire către un asemenea scop, încă sub fostul domn Mihail Sturza, s'au slobozit comunității Evreiești un hrisov prin care s'au autorizat compunerea unei contribuții de bună voie adoptate de către însuși comunitatea, cu acărei venit să se fie un spital, un rabin și o școală publică pentru copii săraci.

După trecirea de vreme, Guvernul văzind că veniturile comunității să cheltuesc abuziv de către fruntașii, că spitalul se găsea în proastă stare, rabinii aleși fără nici o formă și școala nici cum înființată, au regulat statornicirea de aname instrucții pentru regulata administrație prin înființarea unei Eforii pentru comunitatea evreiască, care instrucții votate de către sfatul administrativ, au căpătat și înalta hotărâre a fostului domn Grigorie Ghica. Prin acestea între altele să statornicește: că școala publică Evreiască să fie atârnată de ministeriul de Cult și Instrucție, și învățăturile din ea să se povățuească conform paragrafului ce se va statornici de acest ministeriu.

Pe lângă veniturile de mai sus, comunitatea evreiască din capitală în anul 1837, au votat de la sine un proiect de contribuție pentru toate mărfurile de speculație, care proiect iscălit de toți fruntașii au fost întărit și de către consulaturile străine, precum și de Ministeriul din năuntru.—Prin acest proiect să rostește: că, doue părți din venituri să se deie la cutia spitalului, ear o parte să se întrebuinteze pentru miluirea și învățătura celor săraci. Cluj

În vederea unor asemenea subscrisul la intrarea sa în Ministeriu, văzind că comunitatea evreiască nu are nici o școală publică, organizată conform cu trebuința obștiei și cu rostirea legilor școlare, s'au adresat în doue rânduri către fruntașii și Eforia cămunității, cerând bine-voitoriul lor concurs pentru înființarea în capitală a școalelor cerute de mai sus citatul § 42.—În privire însă că nici un răspuns nu s'au primit la asemenea indemnări, subscrisul văzind că chiar multe fețe din nație s'au adresat la Ministeriu cu cerire, arătând că veniturile comunității care s'ar sui la o sumă anuală de 10,000 galbeni, se cheltuesc numai în o mică parte pentru ținerea spitalului, ear partea cea mai mare se întrebuintează abuziv cu ținerea numai a mai multor rabini, carii nici sânt aleși din unanimitatea comunității conform instrucțiilor statornice, iar copiii obștiei sânt cu totul lipsiți de învățătură. Văzind asămenea, că pe temeiul instrucțiilor legiuite pentru administrarea veniturilor comunității din trei destinații date acelor venituri, doue, adică, acea pentru ținerea rabinului și acea pentru școli, intră cu covârșire în atribuțiile acestui Ministeriu—subscrisul cu căzutul respect supune Excelenței voastre a incuviința;

1. Închiderea tuturor școalelor private ce se țin astăzi în cea mai proastă stare și în cea mai absolută neregulă de către oamenii proști și ignoranți, fără legiuita autorizație și care departe de a sluji pentru luminarea tinerimei, servesc numai pentru înrădăcinarea ignoranței și a superstițiilor spre vătămarea intereselor publice ale statului.

2. A se îndatori prin Ministeriul din Năuntru pe comunitatea evrească din capitală, ca, din veniturile ei destinate pentru învățatură, se înființeze în cel mai scurt timp două școli primare una de băieți și una de fete, precum și o școală centrală de comerț în capitală, organizată în totul după pilda școalelor publice conform § 42 din așezământ;—Precum asemenea școli primare câte una de băieți și una de fete să se înființeze și prin comunitățile ținutale unde populația evreiască, ar fi în număr indestulătoriu.

3. Atât pentru înființarea și organizarea școalelor cât și pentru alegerea și numirea rabinului, care toate acestea să se facă după un anume așezământ, oșebit, statornicit în unire cu fruntașii comunității și supus prin sfatul Administrativ la întărirea Ecselenției voastre;—Comunitatea să stea sub deaproape și directă privighere a acestui Ministeriu de cult și instrucție, cărui să se supue pe tot anul samă regulată de întrebuințarea veniturilor destinate pentru întreținerea școalelor și a rabinilor.

Al Ecselenției voastre supus serv:

Pr. Dimitrie A. Cantacuzino

Șef secției G. Melidon

Secția I-a No. 5880.

Iași 1858, Iulie în 7 zile

Extras din *Gazeta de Moldavia*, No. 60 din 31 Iulie 1858, pag. 183—184, în supliment

BCU Cluj / Central University Library Cluj

# LITERATURA POPULARĂ ISRAELITĂ

## CA ELEMENT ETNICO-PSICHOLOGIC

Studiu de M. SCHWARZFELD

---

În sinul fiecărui popor există două ramuri literare, ce se deosebesc între ele în mod marcant: literatura claselor luminate zisă și *literatura națională* și literatura maselor inculte zisă și *populară*. Cea dintei cristalizată în opere neschimbătoare; cea din urmă în o vecinică fluctuație și fără un monument fix.

Ramura literară zisă *națională*, cu toate că este proprie unor capete anumite din un anumit popor, are totuși trăsături comune, cari dau totul un caracter hotărît și distinctiv; fiindcă are drept bază de observațiune acelaș mediu social, cu aceleași năzuințe, tendențe și speranțe; ca obiect de inspirațiune aceleași sentimente; și ca mijloc de exprimare aceeaș limbă cu idei și nuanțe comune.

Literatura națională e caracteristică pentru fiecare popor, cu toate că reprezentanții ei se inspiră din literatura universală; cu toată influența mutuală ce exercită o literatură asupra alteia și cu toată mulțimea punctelor comune ce decurg din această împrejurare; așa că, distincția, nu artificială, ci naturală într-o literatură națională și alta, face să putem judeca după ea aptitudinile, caracterul, ideele, vederile și aspirațiunile poporului în sinul căreia s'a născut.

Dacă literatura națională, datorită mai mult reflexiunii reci și calculate ne dă, nu numai măsura caracterului și a naturei păturilor de sus, ci și a întregului popor; cea *populară*, pe care și-a asimilat-o sau care s'a născut în sinul lui în mod cu totul instinctiv, va reflecta desigur mai clar și mai luminos tot ce simte, gustă, dorește și *este* popo-

---

Acest studiu face parte din seria conferențelor ținute în „Barascheum“, în toamna anului 1882, în unire cu d-nii Dr. M. Gaster, Dr. E. Schwarzfeld, Lazar Șăineanu și M. Steureanu.

rul ; nu numai poporul de la țară, ci poporul în întreaga sa concepțiune, din toate păturile, până la cele formate prin o creștere și cultură exotică.

Literatura populară, deși o credincioasă oglindă a poporului, nu este totdeauna, și mai ales în totul, produsul propriei sale plămăziri și observațiuni, ci mai mult un material primit și adaptat de el, după felul său de a simți și gândi, de a crede și dori. *Simburile și baza producțiunilor sale sunt așa zisele cărți populare.*

O carte, spre a fi gustată de mase pe o scară întinsă, și a fi citită de ele încontinuu, cu nesațiu, cu alte cuvinte spre a deveni o *carte populară*, cată să fie potrivită cu priceperea și simțimentele sale și să aibe un punct puternic de atracțiune prin tratarea și deslușirea unor probleme, ce frământă creierul fiecărui om cât de puțin cugetător : despre taina acestei vieți și a celei viitoare ; enigma boalei și a morții ; dorinți fantastice irealizabile ; tot ce nu-i poate satisface sufletul încărcat de griji și necazuri și tot ce dorește cu ardoare a vedea aeve și n'o poate vedea decât cu ochiul închipuirii. Cărți cu atari subiecte își au farmecul și atracțiunea lor și nu se cetesc fără o adâncă impresie și fără un adânc resunet în inima și sufletul poporului ; așa că toate incidentele atractive i rămân viu întipărite în memorie și, în anumite împrejurări și impresiuni interne și externe ele, renasc sub o nouă formă plastică, încadrate în alt subiect, legate cu alte incidente și cu observațiuni străine sau chiar cu totul noue.

Cărțile populare, ca și operele clasice, nu aparțin numai unui popor. Ele devin curând proprietate universală. Opera clasică se traduce cu fidelitate și servește ca model de formă, de expunere și ca direcție ; face o sumă de idei proprietate comună a lumii culte ; cărțile populare însă nu se încetățenesc numai prin haina limbei, a unei forme noue, ci și prin transformarea mai mult sau mai puțin radicală a incidentelor și chiar prin alterarea sau schimbarea subiectului principal.

Mai nu-i carte populară, care să nu aparție întregului cerc de popoare ; mai nu-i carte care să nu fi suferit schimbări însemnate din popor în popor, din timp în timp.

Și la Evrei, veacuri de-a rândul constrinși a duce un trai separat în mijlocul altor popoare, s'au format și dezvoltat cele două ramuri literare, cari sunt până la un punct, o continuare a vechii lor literaturi. Literatura națională și-a urmat calea alături cu cea populară, cum d. ex. alături cu istoria cea adevărată a lui Alexan-

dru cel Mare s'a dezvoltat și răspândit cea fantastică intrată în popor.

*D. M. Steinschneider*, care s'a ocupat mai deaproape cu literatura populară scrisă, se exprimă despre ea astfel :

„Adevăratele cărți populare au eșit din insuș *conștiința poporului* ; din fundul inimei și nu din pana învățatului ; ele pornesc din viață spre viață ; obârșia și afluența lor este simțimentul și fantazia cu toate ale lor cerințe, speranțe și dorințe ; partea lor *națională* este forma cea schimbătoare și metamorfozantă ; ființa lor este omul insuș ; deaceea lucrările adevărat populare sunt neperitoare și au un efect hoteritor asupra simțimentului și gustului nestricat ; autorul lor deobiceiu necunoscut și indiferent. Deaceea cele mai bune cărți populare și-au făcut calea prin țeri și vremi, prin limbi și națiuni, prin felurite stilizări și expuneri, prin învățați și ignoranți. Deaceea într'un studiu pentru caracterizarea națiunilor sau perioadelor după cărțile populare, nu ne importă *autorul*, ci *cetitorul* ; nu originalitatea, ci modul lor de concepere și prelucrare. O istorie universală a literaturii populare ar fi o istorie a migrațiunii inteligenței umane ; o istorie a luptelor între simțul dreptului și a judecății sănătoase cu pornirea grosolaniei, a volniciei și a fantaziei pipernicite ; o istorie a culturai și nobilării poporului“<sup>1)</sup>.

Literatura populară israelită posedă și ea, în domeniul ei, mai tot șirul cărților populare europene și extra-europene, alcătuit de autori Evrei sau străini, pe care au știut a și-l asimila cu incetul tot mai mult.

Cât de mare a fost influența acestor cărți și cât de iubite și înrădăcinate în popor, ne-o poate dovedi vestita colecție de povești „*Maasebuch*“<sup>2)</sup>, alcătuită în al XVI veac după isvoare evreești, cu menirea de a înlătura toate cărțile populare de proveniență nejudaică. Această vestită culegere, deși a dispărut apoi mai cu desevărire, n'a încetat tutuș a trăi și a desfăta pe popor și ca literatură populară scrisă și ca nescrisă ; nu însă în forma-i primitivă, stereotipă, ci sub cele mai varii forme, ce le dau ades aerul unor nouă creațiuni. În adevăr „*Maasebuch*“ a dat naștere la sute de povești, ce umblă din gură în gură, în cari s'au conservat numai ideee fundamentale și figurile eroilor în legătură însă cu alte fapte, ear incidentele secundare și toate particularitățile proprie primului autor, au fost mereu schimbate și date prada fantaziei și gustului

<sup>1)</sup> *M. Steinschneider*, Ueber die Volksliteratur der Juden, in Archiv. f. Litt.-Gesch., II ; ediție separată, p. 3-4.

<sup>2)</sup> adică cartea poveștilor.

popular. Sub presiunea acestui gust, autorul însuș, se văzu *silit* de a-și întrețese poveștile cu incidente datorite cărților populare creștine, detestate de el, și a-și preinoui și îmbogăți edițiile ulterioare tocmai cu asemenea povești.

Influența, ce o exercită lectura cărților populare comune și contactul mai mult sau mai puțin intim între popoare, asupra literaturii populare nescrise, ne va explica, în mare parte, asemenea ce o găsim între mai toate literaturile populare și deci și între aceste și cea israelită.

Altă considerație, nu mai puțin importantă, este că *în fond omul e totdeauna și peste locul acelaș*; că mai peste tot se pot observa aceleași fenomene naturale; aceeaș luptă între spiritul reului și al binelui; că mai aceleași speranțe și credințe frământă mai pe toate popoarele. Și tocmai din aceste considerații cărțile populare sunt universale, pentrucă ele au drept temă și punct de plecare *tendențe și observații propriu tuturor popoarelor*.

Niciodată nu se va putea fixa, spre ex., originea proverbului „Nu-i fum fără foc“ pentrucă acesta este un fenomen natural invariabil, care a putut și a trebuit să fie observat de toate națiunile. El s'a putut naște *independent, deodată*, sau în vremuri deosebite la diferite națiuni.

„Stan își caută iapa și el călare pe ea“, care se exprimă în proverbul german: „Er sucht den Esel und reitet darauf“ e un ce, care se poate întâmpla în orice loc și la orice om, când e cu capul buimăcit; deaceia nu ne-am putea întreba aci, care pe care l-a copiat și nici vom bănuși pe Evreu când el vom vedea exprimând aceeași idee prin: „Se uită la tine (obiectul ce-l cauți) și tu nu-l vezi“.

„Deal cu deal nu se întelnește, dar om cu om da“, e un proverb evreesc, românesc, polonez și în acelaș timp și talmudic; deaicea însă nu rezultă, că Românii sau Polonii l-au luat negreșit de la Evrei. E o alăturare naturală, pe care Polonii sau Românii au putut-o tot așa de bine face de la sine-și, precum e posibil ca să fi ajuns la ei prin imigrațiune sau intermediul Evreilor.

Alte proverbe, snoave sau legende au un colorit cu totul local, născute din anumite împrejurări. Așa dacă găsim la Români proverbul „Bună țară rea tocmeală“, originalitatea ei ni se pare imposibilă de bănușit, cu toate că ne întâmpină un proverb identic în o provincie franceză cu câteva veacuri în urmă<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> *Le Roux de Lincy*, Le livre des proverbes Français, I. p. 416: despre cantonul de Corbie se zicea: „Bon pays, mauvaises lois“.

Ar fi cam greu să ne inchipuim în altă țară sau la alte popoare europene adagii: „Ca la noi la nimeni“, și refrenul cânticului ajuns proverb: „Așa se joacă pe la noi înainte și înapoi“; pentru că aceste nu mai sunt fenomene naturale, ci sociale, propriu situației țerei noastre.

Ceeace observăm la proverbe am putea constata și la ghicitori <sup>1)</sup>, cântice și alte genuri populare; asemănări ce nu înlătură totdeauna ideea de originalitate. În orice caz însă nu le putem contesta o originalitate relativă datorită formei particulare, proprie în care fiecare popor își încadrează ideile și vederile străine, ca și ale sale propriu.

În adevăr, chiar când ideile sunt identice, modul de exprimare diferă.

Neamțul zice: „Bei der Nacht sind alle Katzen grau“, Românul, că „Noaptea, care nas n'are haz?“, ear Evreul că „Noaptea toate vacile par negre“.

Ideele cari sunt particulare unei națiuni, vederile cari sunt propriu numai unui popor, constituie *variațiunea* și concură a mări cadrul literaturii populare universale. La acest tezaur fiecare contribuie o părticică; nu-i niciun popor căruea să nu se datorească mărirea și îmbogățirea capitalului intelectual al genului uman. Cu deosebire Evreii au exercitat cea mai mare influență asupra spiritului popular universal, ca autori și ca traducători a numeroase cărți populare.

Cartea cârților, dreapta proprietate a poporului judeu, a fost un izvor comun, din care s'au adăpat toate popoarele creștine; proverbele solomonice, ale lui Ben Sirah, etc. au trecut în gura tuturor popoarelor și multe din cele talmudice prin intermediul evangheliilor. Biblia dacă n'a ajuns a fi populară în adevăratul sens al cuvântului, sub forma în care marii maestri au făurit-o; ea a trecut, în mare parte, în popor prin pseudo-epigrafele și apocrifele, scrieri ce au drept punct de plecare Biblia, dar se îndepărtează mult de ea, prin îmbogățiri fantastice. Aceste însă n'au furnizat popoarelor numai proverbe, ci și o bogăție însemnată de povești, legende, eroi, imagini și credințe; stofe numeroase pentru cântice populare <sup>2)</sup>.

<sup>1)</sup> Dăm aci un exemplu interesant, cules de noi și în evreește și în românește

|                               |                      |
|-------------------------------|----------------------|
| Nalt zidit,                   | Hoich gemauert,      |
| Negru cernit,                 | Nidrig getrauert,    |
| Amar ca fierrea,              | Bitter wie Gall,     |
| Și mai adânc ca fundul mării. | In tief wie der Iam, |

cari au totodată o semnificație egală: cerul, pământul, moartea, viața și învățătura.

<sup>2)</sup> *Le Roux de Lincy*, op. cit., în așa introducere: „Recherches historiques sur les proverbes français“, p. VII—VIII, zice:

Influența, ce a exercitat-o Biblia și Talmudul asupra Evreilor în-  
suș e mult mai însemnată, pentru că aceste au fost cărțile de că-  
pitanie, cu care majoritatea Evreilor s'a indeletnicit cu ardoare,  
în lungul veacurilor. Majoritatea a mijlocit propagarea învățăturilor,  
sentențelor și faptelor prin viu graiu; ear practica zilnică le-a  
trecut sub formă de obiceiuri în masele profunde și inculte. În al  
XVII veac Biblia se reproducuse în graiul popular evreesc, cu nume-  
roase adause și intercalări poetice, cu scop de a deștepta pentru  
ea mai mult interes și a-i propaga și mai mult învățăturile în  
popor. Acest scop fu perfect atins, căci încă și azi *Tene-u-renu* este  
cartea de care nu se desparte nicio femeie religioasă, chiar când  
pricepe originalul; și cu câtă plăcere nu povestește ea copiilor ei  
cele cetite acolo.

„Maasebuch“ de care am vorbit mai înainte, și alte multe cărți  
de așa natură, cuprind ca la două treimi agade din Talmud  
și Mișnah și din savantele învățături și povește ale gaonimilor și  
rabinilor vestiți, ce au trăit în diverse țări și vremi.

Cum am arătat, indeletnicirea continuă cu așa lecturi exercită  
o influență asupra spiritului și simțimentului poporului și această influ-  
ență se traduce sub o formă plastică, în vr'un gen al literaturii populare.  
Dacă voim dar să avem o idee exactă despre influența exercitată de  
Biblie și Talmud asupra Evreilor, trebuie să recurgem la litera-  
tura lor populară nescrisă și ea ne va da adevărata măsură a a-  
acelei influențe. Ne vom putea convinge în acest caz, că influ-  
ența, deși covârșitoare, totuș a fost din cele mai fericite, că po-  
porul a știut a-și asimila tot ce e mai bun, mai nalt și mai nobil.

În definitiv, nu după Biblie sau Talmud, sau după învățătu-  
rile și pildele lor cristalizate în popor, trebuie sau putem să jude-  
căm pe Evrei, ci, cum am zis, dacă voim să cunoaștem intrucât  
Biblia sau Talmudul au intrat în popor, trebuie să facem re-  
curs la literatura lor populară. Caracterul și viața evreească nu sunt  
țesute numai din elemente religioase, ci și din multe alte, proprie  
și străine, cari toate au concurat și concură la modul seu de a fi.

„Obiceiurile, năravurile și istoria noastră au servit drept motiv la un mare număr de pro-  
verbe. La aceste izvoare destul de numeroase, trebuie să adăugăm alte două: Biblia, cu deose-  
bite operele atribuite regelui Solomon, și cele ale autorilor clasici ai anticității.

„Nu trebuie să fim surprinși, că Biblia a exercitat o influență asupra vechilor noastre pro-  
verbe franceze. În evul mediu, Biblia era cartea prin excelență, cea care se studia înaintea  
tuturor, și care slujea drept model mai pentru toate compozițiunile. Solomon, ca autor al cărții-  
lor înțelepciunii, a Ecclesiastului și însuși al Proverbelor, a trebuit să joace un rol însemnat în  
această literatură“.

Altminteri influența Bibliei se resimte în mod viu și în literatura română, națională și populară.

Literatura populară isvorită din viața, preocupățiunile și felul de a fi al poporului este singura care conține toate vederile, simțimentele, credințele și speranțele sale. Spiritul seu o predomină în toate.

Din toate ramurile literaturii populare *proverbele* sunt cele mai importante sub punctul de vedere etnico-psihologic; căci proverbele și zicalele se pot socoti ca expresia din urmă, ca forma cea mai concentrată sub care se prezintă o poveste, legendă, snoavă, fabulă sau credință<sup>1)</sup>.

Pe lângă acestea *proverbul* este cel mai răspândit din toate genurile populare și singurul comun tuturor straturilor poporului, în sate și orașe; singurul care îmbrățișază viața în totalitatea manifestățiunilor ei. Numai ele au un conținut când etic, când religios, când reflexiv, când observator și scrutător asupra omului extern și intern, față cu sine și față cu alți. Nu mai puțin interesante sunt și *zicătoarele*, căci prin expresivitatea și vioiciunea lor, sunt creațiunea cea mai originală a oricărui popor și formează partea esențială a oricărei limbi. Aluziile lor sunt adesea cheea unor enigme interesante de deslegat și totdeauna instructive asupra gustului și sensibilității poporului căruia aparțin.

Proverbele și zicătoarele sunt mai în uzul zilnic, mai obștești, și grație scurtimii și preciziei lor, se pot și mai lesne întocmi în grupe și împreuna la un loc ca un mănunchiu, ca un întreg, și a trage din ele mai lesne observațiile ce dorim.

\* \* \*

Să privim dar mai deaproape literatura populară israelită și în special proverbele și să cercăm a fixa câteva trăsături ale caracterului israelit, călăuziți mai ales de cele mai în uz, mai în circulațiune.

Evreii, primul popor monoteist, cari au trăit în slăvirea Dumnezeului lor, trebuie să aibe un însemnat număr de proverbe, cari să se refere la credința și la puterea acestui D-zeu.

În adevăr, D-zeirea este privită în sine și față cu omenirea și cu Evrei, sub toate punctele de vedere: „În puterea lui D-zeu stă

<sup>1)</sup> Acest fapt îl poate ușor observa oricare a urmărit câteva colecții de proverbe; el este altminteri de mult observat și indicat de acei cari au făcut studii asupra proverbelor. Prin ajutorul anecdotelor sau a credințelor, cari culminează în un proverb, s'ar putea urmări și originea unui număr de proverbe, cari, prin natura lor, cum am văzut, lasă cu greu a se da de primul isvor.

de a face toate“, zice Evreul și „ce face el e bine făcut“. D-zeu e atotîndurător și înțelept, „el nu trimete boala până n'a pregătit leacul“; „când dă copii, dă și mijloacele de a-i susține“; dar în acelaș timp, D-zeu nu ajută pe omul ce nu muncește: „Muncește, zice proverbul, și D-zeu te va ajuta“, „Pe ce drum vrei să apuci, pe acela te și îndreaptă D-zeu“; „Omul și le face singur (relele) și apoi zice că-i le-a făcut D-zeu“, „Toate stau în mîna lui D-zeu“, dar „El nu nedreptățește“ și „dacă nu ajută după noroc, ajută după muncă“.

Cu toate acestea mai intervine un factor: „norocul“; care însă nu e orb și nu-și revarsă bunătățile sale fără de veste, ca fatalismul oriental, care e, în mare parte, propriu și Românilor; norocul e o putere, ce o stăpînește D-zeu și pe care o dăruiește oamenilor după merite, fie chiar neapreciabile pentru noi, cum blîndețe, bunătate, virtute, binefaceri; cucernicia și pietismul, fără virtuți și fapte bune, n'au niciun merit și nicio resplată; dinpotrivă, dacă norocul nu corespunde silinței noastre la muncă, el este atunci rezultatul acestuia și a ceilalți factori indicați, cari depind de judecata cea dreaptă a lui D-zeu și sunt numai în deplina lui cunoștință; în orice împrejurări însă, afirmă un alt proverb, „Omul ce muncește nu e părăsit de D-zeu“ și depinde dar numai de voința noastră de a ne împărtăși de noroc: „Muncește și vei avea“, „D-zeu îți va trimite harul său“; căci omul muncitor e deobicei și virtuos și cu milă pentru nevoeși.

Acest mod de a concepe D-zeirea și norocul ne explică statornicia neclintită a Evreului către D-zeu, chear când i-e dat să treacă prin cele mai grele încercări; munca și lupta sa încontinuu spre a resbate prin greul vieței; traiu-i cumpetat și vecinica-i tendență de a excela prin fapte bune și frumoase și a merita titlul de om virtuos.

În timpul cruntelor persecuții din evul-mediu caracterul evreesc s'a oțelit. Mîntea cea vecinic ațîntită asupra loviturilor, ce trebuiau evitate, l-au făcut pe Evreu mai pătînzător și mai instare de a judeca darurile înțelepciunii; de a distinge între bine și reu; între adevărata fericire și nefericire. El care au suferit atîta, ne descrie dar suferința cu culorile cele mai vii și consideră *lenea* și *prostia* ca cel mai mare reu și dușman al omului. În special nimic nu e mai aspru judecat și osîndit ca prostia: „Prostul e un necaz vecinic“; „La venirea lui Mesia orice beteag se va vindeca, numai prostul nu“, căci el nu-și cunoaște cusurul.

Privind mulțimea proverbelor privitoare la prost și asprimea cu care Evreul îl judecă pe acesta, ar putea cineva luneca a crede, că devreme ce Evreul se ocupă atât de prost, trebuie ca cea mai mare parte a poporului să fie astfel; după aceeaș logică cu care unii judecă pe vechii Evrei, din timpul profeților, ca rei, mai rei chear ca popoarele barbare deatunce, devreme ce profeții i apostrofează cu asprime și-i invinovătesc de multe rele, le găsesc multe cusururi și le prevestesc peirea de nu se vor abate din rătăcirea lor. Această judecată e neîndoios falsă, căci știut e, că faptele majorității se impun tuturor și nimeni nu poate îndrăzni să le condamne cu asprime și cu ocări în fața ei, fie acela chear profet; asemenea nu e un ce natural a crede, că un om înțelept va cerca să combată și să îndrepte un reu cu rădăcini adânci, pentru că așa luptă este zădarnică, mai ales prin simple predici. Dar se atacă întotdeauna reul, ce începe a se lăți sau care e în declin; tot ce apare ca o *pată* pe un lucru întreg și frumos. Evreul își ride de prostie, i arată toate părțile rele și luptă încontra-i cu toate armele criticei serioase și a satirei mușcătoare, pentru că e un ce sporadic în sinul seu. Astfel corbul rătăcit în stolul de porumbi se vede impus și gonit fără îndurare; dar corbul la corb nu scoate ochii.

Evreul este de felul lui *intelligent, critic, mușcător* și mai ales *glumeț și ironic*.

Spiritul critic îl datorește puterii sale de observațiune, care, ca și satira, este rezultatul unei dezvoltări serioase<sup>1)</sup>, ce te face a simți orce greșală, orce neregularitate, de unde și necesitatea de a lovi în ea;—gluma, ce are drept temei contrast și alăturări ciudate, ca și jocurile de cuvinte, se dezvoltă indeobște într'o societate, care trăește închisă în toate părțile și spiritul său n'are altă distracțiune decât obiectele zilnice, ce-l înconjură mereu.

Se știe însă, că „gluma injură muma“ și că atât satira cât și gluma privesc lucrurile din partea cea rea și defectuoasă; ba, chear, numai arareori pot avea o deplină tărie și reușită fără o anumită exagerare.

<sup>1)</sup> Dr. Ad. Jellinek, Der jüdische Stamm in nichtjüdischen Sprichwörtern, Wien 1882, II, 20—21 „Ein wichtiges Agens für die Schärfung und Entwicklung des jüdischen Verstandes war das Ausnahmeverhältniss in welchem der Jude mitten unter den Völkern sich befand. Er musste alle Kräfte seines Geistes anspannen, alle Schärfe des Verstandes aufbieten, alle möglichen Combinationen versuchen, neue Mittel und Wege entdecken, um zu existiren, zu erwerben, für die Bedürfnisse seiner Familie zu sorgen, auch, um die Schranken der ihn einengenden Ausnahmsgesetze zu durchbrechen und einflussreiche Wächter derselben für sich zu gewinnen. Der Druck, welcher auf den Juden lastete, erdrückte sie nicht, sondern wurde zu einem Steine, an welchem sie den Verstand wetzten und ihn zu einem hohen Grade von Schärfe schliffen“.

E destul de a observa proverbele, în care Evreii se judecă pe sine însuși, spre a ne face o idee clară despre Evreul sub toate punctele de vedere. El se judecă singur mai aspru ca pe celelalte popoare și-și impută greșeli într'un grad în care nu le are; și aceste când în ton serios, când ironic și când glumeț<sup>1)</sup>.

Satira și gluma nu se manifestă numai în proverbe, ci mai în toate ramurile literaturii populare, culminând în *anecdote*. Acestea sunt așa de numeroase și variate, că ar putea forma un șir de volume foarte interesante și desfătătoare. Cânticele, altminteri puțin numeroase, sunt și ele presărate de o satiră fină și glume pline de haz.

Eacă de ex., un cântic, care, ca mai toate, se aude în gura copiilor:

|                                   |                             |
|-----------------------------------|-----------------------------|
| Smielikel geht sich galant        | Er geht in scheine Hoisen,  |
| Dis Barnusikil auf der Hand       | Sie senin sich nischt sane, |
| Die Baihur auf die Oiren          | Es ken sich san gemult      |
| Die Burt zigeschoiren             | Er hot sie nit bazult...    |
| Er geht gepizte Schich            | Er hot an-ofinim Moich      |
| Min trugt ihm nuch dem Bich,      | Franzesisch ken er oich...  |
| Er tiht sich a tap in Keschine... | Franzesisch ken er reden    |
| Hot er sich a Rich.               | Mit alle faine Meden.       |

O altă calitate a Evreilor, ce se reflectă în literatura lor populară, este *spiritul de toleranță, justeță și nepărtinire* — relativă — *cu care apreciază pe alte popoare*.

<sup>1)</sup> D. Dr. Ad. Jellinek, căruia am avut onoare de a transmite, în copie, o bună parte a colecției mele de proverbe și mai totul despre modul cum Evreii se judecă singuri și pe alții, a binevoit a-mi consacra următoarea notiță în *Neuzeit* din Viena de la 1882:

„Wien, April. Herr M. Schwarzfild in Bukarest ist einer der fleissigsten Sammler jüdisch-deutscher Sprichwörter und ist es ihm bereits gelungen, mehr den 5000 Nummern zusammenzustellen und nach Materien zu ordnen. Diese Sammlung ist für die Kenntniss des jüdischen Volksgeistes von grosser Wichtigkeit und die Veröffentlichung derselben würde nicht 'blos den Weisheitsschatz des jüdischen Volkes vermehren, sondern auch wesentlich dazu beitragen, uns den Einblick in die Anschauungen derselben zu erleichtern. Besonders interessant ist eine Rubrik, welche solche Sprichwörter enthält, durch welche die Juden sich selbst und andere Völker beurtheilen. Es ist bekannt, dass die Juden die schärfste Kritik an sich selbst üben und mit kalter Objektivität über einander urtheilen. Auch die jüdischen sprichwörtlichen Urtheile über fremde Nationen zeugen von einer scharfen Beobachtungsgabe und ruhiger, vorurtheilsloser Anerkennung des Guten bei jedem Menschen. Wie wir vernehmen, ist Herr Schwarzfild im Begriffe, seine grosse und werthvolle Sammlung mit einer Uebersetzung und einem Glossar zu ediren. Da Herr Ignatz Bernstein in Warschau gleichfalls seine Collection jüdischer Sprichwörter zu veröffentlichen gedenkt, so würde die jüdische Literatur rasch in den Besitz wichtiger und volksthümlicher Weisheitsschätze gelangen.“

De la 1882 colecția mea a sporit în mod însemnat și ea numără, în afară de povești, anecdote, cântice și ghicitori, peste 7000 de proverbe toate adunate din viul graiu și nu din cărți.

Un proverb evreesc sună: „Fi neamț între nemți și chassid între chassizi“, un oportunism admis numai prin spiritul de toleranță. „Mai bine Evreu fără barbă decât barbă fără Evreu“, „Dacă o cheamă Hană pot mânca cu ea din o cană“, adică nu sunt îndrept să scrutez conștiința unui alt Evreu și, chassid sau nu, nu mi-i dat să mă indoesc de sinceritatea sa în lucruri religioase.

Cât șic, cât spirit nu se află în acele câteva versuri simple și nepretențioase, ce ne dau în același timp un tablou fidel și picant! Nicăiri însă vorbe de ură sau blestem pentru ciudatul novator asimilat, ce nu le convine. Satira și gluma mușcătoare, dar nevulnerabilă, în contra novatorilor se reflectă de minune și în proverbul: „Cât colea nemțește... gol și desculț“<sup>1)</sup>.

Despre străini Evreii nu vorbesc ocăritor și recunosc, că se pot găsi oameni cum se cade între toate neamurile.

Când proverbul nostru zice de, ex. că: „Decât un Evreu rău mai bine un Ne-evreu bun“ nu trebuie să ne surprindă de loc; fiindcă *nu-i niciun popor fără prejudețe contra altui popor și care să nu se înalțe pe sine în dauna celorlalte.*

Astfel Românul numește pe străini „litfe străine“, „litfe spurcate“; și nu-i popor pe care să-l găsească drept, bun și cinstit. Așa „Neamtu e al dracului“; „Franțuzul“ se bucură de același calificativ măgulitor. Evreul e „tărtan“, „Grecul e capră răioasă“, „Sărbul bleod“, „Bulgarul cu pras“ și ar fi să nu mai sfârșim, dacă am voi să înșirăm toate epitetele și apostrofările Românilor contra străinilor<sup>2)</sup>, și ale altor popoare față cu alți străini.

În schimb Românul, și ca și el orice alt popor, se consideră pe sine falnic, deștept, șughubet, fiindcă fiecare popor are doza lui de egoism, doza lui de deșertăciune, care, ce-i drept, nu trebuie respectată, dar nici judecată cu ușurință. Cunoașterea superficială și greșită a altora, dă loc la aprecieri unilaterale și eronate; din cunoașterea defectă a *eului* decurg toate relele, toate prejudețele atât de dăunătoare pentru omenire.

Evreii, sub acest punct de vedere, nu stau mai sus, dar nici mai jos ca alte popoare. O parte, din un patriotism rău înțeles, își

<sup>1)</sup> „Hoich Datsch... naket in burvis“.

<sup>2)</sup> M. Eminescu, în prefața-i asupra „Palavrelor și anecdotelor“ de E. Baican, Buc. 1882, p. 5, afirmă, că „Nu e popor care să fi intrat în contact cu Românul, fără ca acesta să-și bată joc de el“. și la p. 6: „Între mulțimea aceasta de tipuri, Românul însuși apare istet și batjocoritor, personificat ici în Popelea, colo în Păcală“. Ear la p. 8 d. E. Baican ne spune: „Vorbele: ca omul, ca oamenii, ne fac să înțelegem, că așa cere gustul Românului, să fie și omul (de orice națiune) ca Românul și animalele și lucrurile să fie după gustul lui“.

măresc valoarea, alții și-o micșorează până acolo de a admite vederile absurde, provenite din prejudețe învechite și din o reutate veninoasă... Asupra acestora din urmă își are efectul nenorocit: influența mediului.

Noi însă n'ar trebui să ne lăsăm a fi influențați decât de observații și studii serioase făcute de noi, asupra noastră înși-ne.

În acest scop trebuie să căutăm, în primul rang, de a aprofunda literatura noastră populară, care reflectă în ea spiritul și simțimentele poporului nostru, așa cum sunt și nu cum ar plăcea altora să fie.

Sub punctul de vedere etic și estetic literatura populară israelită ocupă un rang demn în concertul celorlalte literaturi și merită fără îndoială o atenție egală din partea savantului specialist, ca și a simplului amator de lectură frumoasă și instructivă. Ea, *ca toate literaturile populare, are părțile ei luminoase și strălucitoare, și alte sombre și chear întunecoase*; e superioară în unele și inferioară în altele.

În definitiv ea stă pe un nivel egal cu celelalte literaturi cunoscute și merită, ca și ele, toată admirațiunea noastră; ear Evreii, pe cari literatura lor ni-i arată pe un nivel de cultură cu celelalte popoare, merită desigur o soartă mai bună, egală cu a lor.

București Decembre 1882.

---

# STUDIU DIALECTOLOGIC ASUPRA GRAIULUI EVREO-GERMAN

DE

LAZĂR ȘAINEANU

I

## INTRODUCERE

### 1. CONSIDERAȚIUNI ISTORICE

În Istoria civilizațiunii poporului evreu răsună ecoul tuturor națiunilor, antice și moderne, cu cari densii au venit în atingere sau în mijlocul cărora au trăit și trăiesc. Fiecare din aceste popoare a lăsat, în viața'i intelectuală, urme numeroase, cari trădează o irezistibilă tendență de asimilare a elementului inconjurător. În enciclopedia milenară a Judaismului, în Talmud, s'au relevat elemente aramaice, persiane, elene și latine. În timpul dominațiunii arabe în Spania, Evreii au grăit, cântat și scris în limba falnicilor biruitori ai peninsulei. În țările europene, Evreii adoptară de timpuriu limba națională, o cultivară c'un adevărat entusiasm și cu densa își îndulceau amărăciunea exilului. Dar nu numai că adoptară graiul pământean, ci duseră pretutindenea cu densii, oridecâteori fanatismul îi sili a apuca drumul pribegiei, limba persecutorilor și o puseră, în afecțiunea lor, alături de limba cea sfântă. Nu dovedește oare aceasta un înflăcărat patriotism, o caldă iubire a pământului, ce le dedea un vremelnice adăpost ?

Între poeții iluștri spanioli din secolul al XIV-lea Rabbi Don Santob de Carrion trece de un mare trubadur. În capul de la „Consejos y Documentos“ (Sfaturi și Învățăături) adresate regelui Don Pedro, el își motivează origina într'o mândră stanță :

Non val el açor menos  
 Por nacer en vil nio,  
 Non los exemplos buenos  
 Por los dezir judio.

Nu prețuiește vultanul mai puțin—născut fiind într'un cuib josnic,  
 —nici pildele cele bune—zise fiind de un evreu.

După ce au dat Spaniei contingentul lor de bărbați iluștri, după ce au îmbogățit poesia spaniolă cu producțiuni originale, Evreii au transportat limba lui Cervantes în Italia, Turcia, Olanda, Anglia, în Palestina și Nordul Africei și până în țara noastră ea persistă încă alături de limba națională. Acest dialect evreo-spaniol numit *ladino* (= latin) posedă o prețioasă literatură etico-religioasă și importante documente istorice conținute în decisiunile rabinice din secolele XV—XVII<sup>1)</sup>.

În Franța, ei nu se familiarizară mai puțin cu limba indigenă atât de familiară doctorilor evrei, încât d. A. Darmsteter a constatat, în comentarele lor, peste 25000 cuvinte diferite vechi franceze. Glosele culese în scrierile ilustrului Rași (1040—1105) au contribuit a limpezi fonetica francezei medievale. Și tot în limba națională își exalau Evreii ultimul suspin, în momentul d'a se urca pe rug, ca în faimoasa elegie de la Troyes (1288), în care Renan găsește „accentul profund și conținut al pasiunii adevărate, pe care nimeni n'o va citi fără emoțiune“.

În Germania, ei se încercară asemenea de timpuriu în literatura națională și printre Minnesänger sau trubadurii germani din secolul al XIII-lea figurează Süsskind de Trimberg (pe la 1220), care, într'o epocă de fanatism și pe solul clasic al persecuțiunilor, îndrăznește a invoca, în strofele sale, libertatea cuvântului și a cugetării:

Gedenke nieman kan erwern den tôren noch den wisen,  
 darûmbe sind gedenke vri uf aller hande sache;  
 herz unt sin dur gemach  
 dem menschen sint gegeben.

Gedenke slûffen dur den stein, dur stahel unt dur isen ;

Gedank is sneller über velt

den der blick eins ougen ;

gedank glust bringet nâch der minne gelt,

<sup>1)</sup> Într'un Pentateuco ebraic, tipărit la Constantinopole în 1547, s'afă alăturată și traducerea neo-greacă în caractere ebraice. În comunitățile grecești liturgiile se cântau grecește, cum vedesc câteva manuscrise păstrate în Bodleyana din Oxford.

nâch der gesichte tougen.

Gedank kan wol ob allen arn hôch in dien lûften sweben.

Cugetările nimeni nu le poate opri nici celui prost nici celui cu minte,—d'aceea libere sunt cugetările de tot felul;—inima și simțirea pentru comoditate—omului s'au dat.

Cugetările răsbat peatra, oțelul și fierul...—

Gândul s'aventă mai repede de cât a ochiului privire;—gândul do-ru'ți aduce după dragostei răsplată,—după a ochilor taină.

Gândul poate plana în aer mai presus de toți vultanii.

În această țară mai ales, în Germania, Evreii se alipiră, cu toată opre-siunea din afară, de pământul natal, își asimilază limba, o păstrară, în ai lor ghetti, ca un nou paladiu și o înconjurară de o adevărată au-reolă. Ei se servea de dânsa în intimitatea familiei, în ocaziunile cele mai solemne ale vieții, în biserică și școală, și nu arareori ri-valiza ea în sfințenie cu limba psalmistului și a profetilor.

Când fanatismul îi sili a părăsi solul muiat de sângele și lacri-mele lor, Evreii duseră cu dânsii și împrăștiară în lumea cea largă limba grăită în patria de odinioară. Deaci ramuri răsletite pe de o parte în Franța apusană și Țările-de-Jos, ear pe de alta în Po-lonia, Lituania, Rusia, Galiția, Austro-Ungaria, România și Serbia. Ba ei o transportară și în Lumea-Nouă, în Asia, Africa și Australia<sup>1)</sup>

Nu trecuse încă două secole de la alungarea lor din țările ger-mane și Evreii izbutiră, prin spiritul lor de mobilitate, a face din limba germană un mijloc general de comunicațiune, un fel de *lingua franca* a Judaismului universal, un adevărat Volapück cu sute de ani în-ainte de invențiunea lui Schleyer<sup>2)</sup>.

Bine înțeles că limba încercă modificări în cursul atător migra-țiuni, că primi infusiuni de elemente eterogene, că se depărta din ce în ce mai mult de la punctul ei de plecare. Dar nu e mai puțin adevărat, că Evreii au știut să unifice diferitele forme dialectali să creeze un organ unic de comunicațiune cu varietăți ușoare și

<sup>1)</sup> Un fenomen analog l'am văzut petrecându-se sub ochii noștri și în țara noastră: când, acum câțiva ani, un curent nefavorabil constrînse pe Evreii din Muntenia și Moldova a se expatria, emigranții căutară un refugiu în Palestina și America, transportând acolo, în același timp cu mi-zeria, limba românească ca o mângâiere la suferințele lor. În acele regiuni depărtate ei o măn-țin, o cultivă și se desfată cu dânsa și nu puțin surprins va fi Românul din secolul al XX-lea, când, călătorind pe malurile Iordanului sau ale Misisipului, urechile sale vor fi desmierdate de accente scumpe și bine cunoscute, ieșite din cortul sau din coliba săracului ca și din palatul bogatului și grăite de urmașii acelora, ai căror părinți fură siliți, către sfârșitul secolului al XIX-lea, să părăsească mănăsul și binecuvântatul pământ al acestei țări.

<sup>2)</sup> Arnold de Harf, din secolul al XV-lea, într-o misivă la Ierusalim, avertisează pe com-patrioții sei de Evreii de acolo, fiindcă „die alle deutsch kônnen“.

pretutindenea inteligibile. În mijlocul oceanului de dialecte și sub-dialecte, cari au făcut din Germania, în toate epocile, o curată vavilonie lingvistică, încât la fiecare distanță de 25 mile geografice, după adevărul lui Luther, nu se mai înțelegea om cu om — azi lucrurile sunt și mai complicate — o atare unificare era un fapt istoric de consecvențe necalculabile.

Cu emanciparea intelectuală a Iudaismului de către Mendelsohn, dialectul evreo-german fu treptat înlocuit cu limba germană cultă. Și aceasta cu drept cuvânt. El își împlinise rolul într'un timp de tranziție și era fatal menit a dispărea înaintea unei culturi superioare. Pretutindenea, unde s'a modificat sau a început să se modifice starea socială a Evreilor, el dispărea încet dar sigur și trăiește numai acolo, unde pozițiunea lor nu s'a îmbunătățit încă. În țara noastră, tânăra generațiune israelită e ca și străină de acest graiu și înlocuirea-i cu limba națională e un fapt deja împlinit.

Dar, timp de secole, evreo-germana a servit ca organ de comunicațiune între diferitele ramuri ale Evreimii, mai ales din Orientul Europei, unde e în mare parte în vigoare și astăzi. Ea posedă o bogată literatură religioasă, etică și romantică, în cari bunicile și mamele noastre găseau instrucțiune și desfătare. Într'nsa s'au depus experiențele și păsurile, cari au agitat șiruri întregi de generațiuni. Aziin că o întreagă literatură populară de proverbe, snoave, povești, romane, cântece, piese teatrale circulă în acest graiu și ne surprinde adesea prin ideile lor tipice și originale.

Dacă se adaugă pe lângă aceasta și importanța-i pentru dialectologia germană, suntem surprinși că evreo-germana n'a atras încă asupra-și interesul ce merită. Lingvistica contemporană, accentuând însemnătatea dialectelor, a dat atențiunea cuvenită graiurilor lăsate în uitare de trecutele generațiuni. Astfel, diferitele dialecte țigănești au fost supuse unei cercetări aprofundate de către bărbați ca Pott și Ascoli și în timpul din urmă Miklosich a concentrat, într'o vastă sinteză, toate nuanțele-i dialectale și a ridicat acestui idiom urgisit un adevărat monument lingvistic.

Nu mai puțin urgisit a fost și este dialectul nostru. Credem că ajuns timpul a se face, în margini mai modeste, o cercetare analogă asupra evreo-germane și a se pune la dispozițiunea Dialectologiei rezultatele unei tratări metodice și serioase. Printr'o asemenea tratare se va ridica la înălțimea științei ceea ce ignoranța consideră mai jos de dânsa.

## 2. DIALECTE GERMANE

Unul din prejudițiile cele mai răspândite în privința limbei este credința, cum că dialectele ar fi niște forme corupte, iar limba literară singura legitimă și corectă. Acest mod de a vedea contrazice toate ideile despre evoluțiune linguistică, luând drept bază originară a limbei cristalizarea sa finală, datorindu-se adesea intervențiunii unui factor întâmplător, care stavilește mobilitatea perpetuă a dialectului : pe deoparte un curent, ramificat în diferiți afluenți, care, în matca'i firească și slobodă, rămâne neatins de voința omenească ; pe de alta, un curent artificial, care nu poate trece peste ogorul desțelenit și plivit de o mână harnică și dibace. Unul reprezintă natura în eterna și impertubabila ei mobilitate, celălalt voința omului cu toate abaterile și caprițiile sale.

A lua deci, în studii dialectologice, limba literară ca punct de plecare și de comparațiune este a răsturna starea reală a lucrurilor. este a judeca o creațiune a naturei după o imitațiune cât de nimerită a omului. Limba actuală germană e rezultanta unui amalgam artificial de diferite dialecte, este o creațiune „pe hârtie“ emanată din Cancelaria saxonă, care era „norma principilor și a regilor în Germania“. Activitatea literară a lui Luther contribui la generalizarea ei. Dar și azi rămâne o limbă pe hârtie, întru cât nu-i nicăierea înțeleasă sau vorbită de popor, care continuă a se servi de dialectele proprii diferitelor provincii. „Limba literară de astăzi (*neuhochdeutsch*), zice un eminent lingvist german, nu-i un dialect german ; nici o seminție germană n'a vorbit sau scris această limbă, nicăierea nu s'aude în gura poporului. Această particularitate a limbei culte e cauza desnaturării sale linguistice, căci într'adevăr limba literară e degenerată, ba chiar monstruoasă în unele sonori sau forme ; ea nu-i o mlădiță inconștient și firește răsărită pe copaciul cel viu al limbei germane, ci mai mult o grămădire arbitrară (*zusammengewürfeltes*) și intenționată, formată în multe privințe sub influența voinței umane.

„Dialectele sunt forme naturale, produse după legile evoluțiunii linguistice, ale limbei germane, în opozițiune cu limba literară, mai mult sau mai puțin artificială, regulată și fasonată. D'aci rezultă înalta lor valoare pentru studiul științific al limbei germane. Într'insele s'affă o bogăție abundantă de cuvinte și forme, cari, bune și legitime în sine, fură oropsite de limba literară ; într'insele găsim uneori lămuriri ale vechilor monumente linguistice și

chiar pentru cunoașterea mai dreaptă a stadiului actual al limbei, abstracțiune făcând de interesul lingvistic și fiziologic, ce ofere bogată varietate a dialectelor germane...<sup>1)</sup>.

Lăsând la o parte ramura scandinavă sau nordică (suedeza, daneza și islandeza), toate celelalte dialecte germane pot fi împărțite în două mari diviziuni, caracterizate prin a doua *Lautverschiebung* sau permutare de consoane (supravenită pe la 600 d. Cr.): I, la Nordul Germaniei, teritoriul *oberdeutsch* sau *hochdeutsch* și II, la sudul Germaniei, teritoriul *niederdeutsch*, rămas aproape intact în consonantismul său și conservând deci cu mai multă fidelitate aspectul lingvistic anterior.

Criteriul sau șiboleț-ul acestei diviziuni e pe scurt următorul: tenuele primitive *t k p* devin spirantele *ts* sau *ss*, *ch* și *f* sau (inițial) *pf* [Nd.<sup>2)</sup> *teihn*, e. *ten*, got. *taihun*—hd. *zehn*; nd. *water*—hd. *Wasser*; nd. *sprechen*, e. *speak*—hd. *sprechen*; nd. *slapen*, e. *sleep*—hd. *schlafen*; cf. pentru elementele străine: *Ziegel* (tegula), *Drache* (draco), *Senf* (sinapi)], media *d* devine tenuă [dag-tac azi *Tag*] etc. Saxonul până azi e incapabil a distinge tenuele de medie: pentru urechea-i „*ein typischer Charakter*“ sună identic cu „*ein diebischer Charakter*“<sup>3)</sup>.

Aceste diferențe caracteristice persistă în tustrele perioade ale evoluției dialectologice germane, cari, după terminologia introdusă de Jakob Grimm în studiul comparativ al limbilor germanice, poartă numirile cronologice: I. *althochdeutsch*, de la secolul al VII-lea până spre 1150; II. *mittelhochdeutsch*, de pe la anii 1100 până pe la 1500, când începe perioada a III-a sau *neuhochdeutsch*, care se continuă în limba literară actuală. Și tot așa numiri corespunzătoare pentru a doua mare diviziune dialectologică.

Deosebirea principală între perioada I-a și a II-a este reducerea tuturor vocalelor din silabele finale la *e*: nēm-an, salb-ôn, zung-ân devin nēm-en, salb-en, zung-en. Această bogăție melodică a vocalismului vechiu-german s'afă astfel redusă la o expresiune uniformă în medio-germana, care, totuși, apare încă rafinată în structura ei și ca dominată de un simț estetic, cum dovedește legea con-

<sup>1)</sup> Schleicher, *Die deutsche Sprache*, p. 104 și 110.—Rückert (*Geschichte der neuhochdeutschen Schriftsprache*, p. 156): eine vom Leben abgezogene bloss auf sich selbst und die reflectirte Willkür ihrer Adepten gestellte Kunstfigur. . . .

<sup>2)</sup> Ne vom servi de următoarele prescurtări: nd = niederdeutsch, hd = hochdeutsch, e = englez și mg = medio-german, ng = nou german, got. = gotic, bav. = bavarez.

<sup>3)</sup> În privința vocalismului ne mărginim a adăoga, că niederdeutsch a înlocuit diftongismul cu vocale lungi: Stein-stēn, Baum-bōm, Brief-brēf, gu(o)t-gōd.

soanelor finale (tac-tages, leit-leides, grap-grabes). Varietatea prosodică în medio-germană a silabelor intonate, cari puteau fi și scurte, devine o curată monotonie în germana actuală, întru cât orice silabă intonată devine necesar lungă. Această lungire a vocalelor scurte intonate e caracteristica cea mai importantă a celei de a treia și ultime perioade linguistice. O altă cauză de monotonie a limbei moderne, în raport cu varietatea lui mittelhochdeutsch și chiar a dialectelor actuale, e marea-i predilecțiune pentru sonul *a*, la care se pot raporta mai toate schimbările fonetice: medio-germanul *ei* devine *ai* (keiser : Kaiser), iar *ou* se face *au* (boum : Baum), confundându-se astfel cu actualul *ei* din medievalul *i* (wise : Weise) și cu *au* din *û* (tûbe : Taube), ce limba literară nu-i capabilă a le deosebi de adjectivele omonime *weise* (sapiens) și *taube* (surda). Din potrivă, toate dialectele mențin încă această diferență originară, având o adevărată antipatie pentru sonul *a*, care e silit din ce în ce mai mult a ceda din teren lui *o*.

Din punctul de vedere teritorial, numele colectiv de hochdeutsch subsumează următoarele grupuri dialectale: *alemano-suab*ic, vorbit în Elveția germană, Suabia și Alsația; *bavaro-austriac* în vechiul ducat al Bavariei, în Austria, Stiria, Carintia, Tirol și Salzburg; la care s'adaogă dialectul *francic* pe lângă Main. Granița între alemana și bavareza o formează riul Lech: Schmeller numește pe cea dintâi „westlechi“, pe a doua „estlechi“.

Granița între hochdeutsch și niederdeutsch e reprezentată printr-o linie trasă de la apus la răsărit, începând de la Meusa până la Magdeburg, adică teritoriul Saxoniei și al unei părți din Franconia.

Teritoriul intermediar (Franconia de lângă Main, Hessa și Turingia, Saxonia și Silesia) poartă numirea de *mitteldeutsch*: dialectele locale apropiându-se prin vocalism de niederdeutsch, ear prin consonantism de oberdeutsch.

Evreo-germana neposedând nicio urmă de *plattdeutsch* sau *niederdeutsch*, care a dat naștere la doue limbi literare (olandeza și engleza), vom lăsa la o parte grupurile dialectale cu acest nume (frisian, westfalic, renan inferior) și vom acorda o atențiune specială dialectelor de la Nordul și mijlocul Germaniei, mai ales celor dintâi.

Grupul alemanic a păstrat mai fidel ca dialectele inrudite vocalismul medieval: hūs=suab hous, wib=suab wëib, aug=suab âg. Predominarea guturalelor și a spirantelor e o caracteristică a grupului: în dialectul elvețian sonul *ch* sună atât de adânc gutural, în cât pare preces de un *a*.

Dialectul suab e mai modern, afectează sibilante, sonuri nazale, vocale lungi, grămădiri de consoane și o oarecare modulațiune surdă. Trăsuri marcante ale vocalismului suabic (au=â : âg ; ê=ai : schnai ; ô=au : grauss, etc.) le vom găsi reproduse în nuanțele dialectale ale evreo-germaneii, răspândite în Polonia și Lituania.

Grupul bavarez nu diferea de cel alemanic până la secolul al XII-lea, de când datează, pe teritoriul Bavariei, diftongarea vocalelor lungi : î = ei, û = au și ü = eu (mg. zît, hûs și hiute apar ca Zeit, Haus și heute mai întâi în documentele bavaro-austriace), azi diferența caracteristică a celor două grupuri dialectali. Evreo-germana, în trăsurile fisionomiei sale fonetice, poartă în genere caracterul dialectelor din grupul bavarez.—Dialectul austriac se distinge printr'o moliciune mai mare, dar repeziciunea rostirii îl face aproape neinteligibil.

Din grupul dialectelor Germaniei de mijloc relevăm pe cele două din regiunea răsăriteană, cel misnian și cel silesian (cu o varietate în Moravia), cari se apropiă de dialectul bavarez, împrumutându-și totdeauna vocalismul din grupul sudic (klêd=Kleid, flêsch=Fleisch, bôm=Baum) și formând astfel trăsura de unire între graiurile din Germania superioară și inferioară.

### 3. CARACTERISTICA EVREO-GERMANEII

Este mai presus de orice îndoială, că Evreii au grăit, în evul mediu, diferitele dialecte provinciale ale Germaniei, unde le era îngăduit a se adăposti. Acele nuanțe locale nu vor fi diferit întrun nimic de cele ce circulau în gura concetățenilor lor creștini. Glosele sporadice din secolul al XII-lea și cele mult mai numeroase din secolele următoare reproduc formele medievale cât se poate de corect. Această stare de lucruri va fi durat până la mijlocul secolului al XV-lea, când curentul de imigrațiune silnică îi făcu să-și caute aiurea un loc de scăpare. Până la acea dată aproximativă putem susține, că nu exista încă un graiu, care să fi diferit de cel contemporan, un graiu adică, care, prin injecțiuni de ingrediente diverse, să fi dobândit un aspect particular.

Isgoniți mai întâi din Nordul Germaniei, Evreii se îndreptară spre Olanda, Polonia și Lituania, transportând în nouele lor patrii dialectele regiunilor părăsite. În aceste medii diferite graiul adus, care poseda toate particularitățile, ce caracteriză până azi grupul

alemanic, se îmbogăți cu un număr însemnat de elemente polone, mai puțin cu olandeze.

Pe lângă aceasta, continua indeletnicire cu limba ebraică, zilnica oficiare a cultului în această limbă, familiariză pe Evreu, chiar și pe cel de rënd, cu terminologia religioasă și astfel dialectul datorește acestei influențe cărturărești introducerea unui important contingent de ebraisme pentru desemnarea ideilor abstracte și de ordine morală. Învățații talmudiști din Polonia, cari, în mai multe rânduri, fură chemați ca dascăli și rabini în diferite comunități din Germania, căutară a introduce, pe calea învățământului și a predicii, în evreo-germana de acolo, o serie de polonisme, din cari unele presistară definitiv.

Din Bavaria Evreii fură aiungați la 1450, iar la 1496 din Stiria, Carintia și Carniolia. Grupul dialectal bavaro-austriac, cu varietățile sale din Moravia, Carintia etc., formează fondul însuși al graiului evreo-german răspândit în Austro-Ungaria, Rusia și Galiția, unde elementul rutean, mai puțin cel rusesc, contribui asemenea la îmbogățirea lexicală a dialectului.

În 1367, Ludovic I, regele Ungariei, alungă din statele sale pe Evrei și atunci urmă o imigrațiune compactă în Muntenia sub Dan I. Dialectul introdus aci trebuie să fi pornit dintr'o regiune învecinată cu Boemia și Carintia, deoarece prezentă, în vocalismul seu, oarecare particularități comune cu dialectele locale, pe când conformațiunea-i generală e aceea a grupului bavarez. Emigrațiunile posterioare din Galiția și Polonia introduse în România modificățiunile locale și elementul polono-rutean. În această din urmă țară se adause în sfârșit elementul indigen și relevarea acestuia poate oferi etnografului român interesante puncte de comparațiune.

În toate aceste migrațiuni ale dialectului, gramatica-i a rămas esențial germană și numai vocabularul a primit succesiv diferitele elemente etnice, cari mărturisesc popasurile făcute pe pământul străin.

Din aceste elemente lingvistice unul din cele mai importante prin originea sa e contingentul lexical ebraic, care a condus pe unii învățați, ca Pott<sup>1)</sup>, a considera evreo-germana ca o „limbă amestecată“. Deși Linguistica contemporană înclină din ce în ce mai mult la axioma: „Nu există o limbă cu totul neamestecată“<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Pott, *Einleitung in die allgemeine Sprachwissenschaft* apud Techmer, *Internationale Zeitschrift für allg. Sprachwiss.* I, p. 1-68.

<sup>2)</sup> Schuchardt, *Slavo-deutsches und Slavo-italjänisches*. Graz, 1885.

și reduce deci chestiunea mult controversată la o simplă apreciere de grad, totuși s'a trecut cu vedere, că elementul ebraic a fost tratat ca un ingredient străin, a fost adică germanizat. S'a luat un radical ebraic și i s'a aninat desinențe și prefixe germane, fenomen obicinuit de derivațiune <sup>1)</sup>).

Dacă luăm, de pildă, radicalul *saraf* „a arde“ și-i adăogăm desinența infinitivului, obținem forma germanizată *sarf-en* corespunzătoare lui *brenn-en*; în compozițiune cu prepozițiuni va suna: *ub-sarfen*, *far-sarfen* ca și *ab-brennen*, *ver-brennen*—procedere de simplă analogie, conjugarea rămânând curat germană.

Nu numai că elementul ebraic n'a atins intru nimic structura internă a dialectului, ci contrarul a avut loc. Intregul vacalism ebraic a fost radical modificat și uniformizat după varietățile dialectale ale evreo-germaneii, care a știut să impue caracteru-i fundamental german până și organului celui mai important din viața religioasă a Judaismului, până și factorului inviolabil al dezvoltării sale intelectuale.

Graiul evreo-german, răspândit încă și astăzi într'o mare parte a Europei, nu prezintă niște diferențe fundamentale și profunde, cari să-l facă neinteligibil pe întreaga-i întindere, cum e cazul bunăoară cu dialectele provinciale din Germania. Deosebiri însă, dacă nu marcante, sunt destul de interesante spre a împărți evreo-germana într-o serie de nuanțe dialectale după variatele regiuni ale teritoriului seu lingvistic. Vocalismul ne va servi drept punct de plecare pentru sub-diviziunea dialectală, deoarece consonantismul rămâne invariabil sau suferă schimbări fără de însemnătate.

După cercetările speciale, ce am făcut în această privință <sup>2)</sup>, am constatat existența următoarelor patru sub-dialecte retribuite astfel:

I. Dialectul *austror-us*, formând un semi-cerc, care, pornind din partea septentrională a Austriei, din Boemia și Moravia, trece prin Ungaria, se continuă în Țara românească, și, prin Galiția, își ia sfârșitul în Rusia. El este caracterizat prin următoarele particularități ale sistemului sale vocalice, luându-se drept comparațiune vo-

<sup>1)</sup> cf. Buxtorf, *Thesaurus grammaticus linguae sanctae*, p. 649: „Verba hebraica (Hebraeo-Germani) corruptum et flectant in formam germanicam ut Germani latina „disputiren, studiren, conferiren“, sic ille *er hats geganzet* i. e. *ganav*, furatus est...“

<sup>2)</sup> Mă simt dator a adresa mulțumirile mele D-șoarei Dr. Eppstein din Vilna, D-nei Altheim din Grosswardein și d-lor Haim Vogel din Stanislau și Simon Goldbraun din Kerson pentru prețioasele informațiuni, ce mi-au dat asupra subdialectelor evreo-germane grăite în Lituania, în Ungaria, în Galiția și Rusia.

calismul limbei medio-germane (^ indică lungimea, ~ scurtimea vocalei):

Â = û: jûr, nûs, tûg = Jahr, Nase, Tag;

Ă = ă: hant, wald = Hand, Wald (În România rostirea lui *a* scurt înclină către *o* mai ales înaintea lichidelor);

Ô = oi: broid, groiss = Brod, gross;

Û = î: sîn, jîd, schîl = Sohn (mg. sîn), Jude, Schule;

Ŭ = î, y: synn, stymm, symmer = Sonne (mg. sunne), stumm, Sommer (mg. summer);

EI = ei adică ê: flêsch, klêd, nên, wêss, stên = Fleisch, kleid, nein, (ich) weiss, Stein;

= â (numai în Austro-Ungaria): flâsch, klâd, nân, wâss, (scio), stân.

EI (mg. î) = â: âsen, bâssen, wâb, wâss, zât = Eisen (mg. îsen), beissen, Weib, weiss (albus), Zeit;

= ei adică ai (în Austro-Ung. și prin Rusia): eisen, beissen, weib, etc.

EU (mg. iu) = â: frânt, nân, lât = Freund, neun, Leute;

= ei adică ai (în Austro-Ung.): freind, nein (9), leit.

OU (au) = oi: oig', boim, koifen, loifen, toib = Auge (mg. ouge), Baum, kaufen, laufen, taub;

= â (numai în Austro-Ung.): âg, bâm, kâfen, lâfen, tâb.

Ů (au) = ou: bouch, hous, toub, mous = Bauch (mg. bûch), Haus, Taube, Maus.

Toate particularitățile enumerate se regăsesc în dialectele din grupul alemanic și austro-bavarez: â = û e o caracteristică a dialectului din Gottschee, mic ducat al Carintiei, unde ne întâmpină și în Lesachthal (cf. Schröer, Wörterbuch der Mundart von Gottschee, 1870); ô = oi, în dialectele din Boemia (Oberplan) și din Tirol (Pusterthal); û = î, după ce a trecut prin stadiul intermediar ü; mg. ei = ê, popular pe teritoriul alemanic, mai puțin pe cel bavarez, iar ei = â este o confuziune cu ei = mg. î; mg. î sau ng. ei = â, astăzi particularitatea dialectului bavarez ca și eu = ai, ce o putem constata de timpuriu și pe teritoriul alemano-suab; mg. ou sau ng. au = oi prin stadiul intermediar ô (vezi mai sus), ou = â ca și în dialectul suab; mg. û sau ng. au = ou, în același dialect.

II. Dialectul *polon*, în Polonia rusească și în orașele mărginașe ale Rusiei, prezentând următoarele diferențe fonetice din cele mai sus enunțate:

Â = Ô : jôr, nôs, tîg ; Ô = oi sau și au : braud, grauss ; Û = û : bûch, gût, sùn = Buch, gut, Sohn ; Ũ = u : un, fun, summer, suune = und, von, Sommer, Sonne ; Ê = ai : schnai, klai = Schnee, Klee ; EI (ei) = ai : flaisch, gâin (gehen), nain, weiss ; EI (î) = ai : aisen, baissen, waib ; EU = ai : fraind, nain, lait ; AU (ou) = oi oig, boim, loifen, toib ; AU (û) = ou : hous, toub.

Dintr'acestea : â = ô se regăsește în toate dialectele germane ; iar ô = au în dialectul suab ; ê = ai, deasemenea o particularitate 'suabică ; celelalte ecuațiuni fonetice au fost mai sus cercetate.

III. Dialectul *lituan*, în Lituania și sporadic în Rusia propriu zisă. El se apropie mult de cel polon, deosebindu-se de dînsul în câteva puncte și anume împărtășește pe â = ô, û = û și ũ = ũ.

Particularitățile proprii acestui dialect sunt cele următoare, provenite în mare parte din forma inflexivă, avînd o preferență marcantă pentru *Umlaut* :

Ô = ôi sau êi (ê) : brêid, grêiss = Brod, gross (cf. e. bread, great), EI (ei) = êi sau ê : flêiss, nêin, wêiss (știu) = Fleisch, nein, weiss ; EI (î) = ei adică ai : weib, weiss (= alb) ; AU (ou) = ôi, êi (ê) : êig, bêm kêifen, lêifen, têib = Auge, Baum, kaufen, laufen, taub ; AU (û) = oi : boich, mois, toib = Bauch, Maus, Taube.

Formele aceste cu „Umlaut“ sunt dese și în medio-germana (koufen și kôufen) ; forme ca bêm, kêfen, lêfen, têb pentru „Baum, kaufen, laufen, taub“ se aud și pe teritoriul Bavariei (Schmeller § 177). Trebuie notat încă incapacitatea litfanului de a rosti sonul *sch*, ce-l înlocuiește cu *ss*, cum face adesea și suabul.

IV. Dialectul *evreo-german* propriu zis, răspândit în întreaga Germania și împărtășind variațiunile dialectelor locale. El este, până la un punct, un reprezentant eclectic al particularităților dialectale și vocalismul seu poate fi astfel rezumat : â = ô, ă = a, ô = o sau au, û = û, ei = ai ei (î) = ai, eu = ai, au = ou sau â, au (û) = au — cel puțin acesta este substratul vocalic, care figurează în tipăriturile din Germania ale dialectului.

În rezumat graiul evreo-german prezintă, pe întreaga întindere a teritoriului seu linguistic, următoarele tranzițiuni fonetice în raportul seu cu vocalismul medieval :

Â = ô și û ; Ă = ă și ȝ ; Ê = ê și ai ; EI = êi, ai și â ; Î = ai și â ; IU = ai și â ; Ô = au, oi și ôi ; OU = â, ou, oi și ôi ; Û = û și î ; Ũ (ng. au) = au, ou și oi ; Ŭ = ũ și ĭ sau y.

## II

## BIBLIOGRAFIA

## LIMBA ȘI LITERATURA

1. BUXTORF J., *Thesaurus grammaticus linguae sanctae hebraicae*. Basilea, 1609; ed. VI, 1663, p. 639—669: Usus et exercitatio lectionis hebraeo-germanicae.

Întăiul filolog, care acordă oarecare atențiune evreo-germanei, fu Buxtorf tatăl (1564—1629), faimosul ebraist, a cărui profundă erudițiune într'ale Talmudului i meritase numele de „Dascăl al Rabinilor“. La sfârșitul Tesaurului gramatical, el face câteva observațiuni privitoare la gramatica și vocabularul dialectului, reproducând și câteva texte (Ps. XXIII, sentența talmudică a lui R. Eleazar etc.) ca exerciție de citire. Pe primele trei pagini enumeră o serie de tipărituri în acest dialect, într'altele *Maase-Buch*, care „continet historias varias et jucundas, ex variis Iudaeorum libris depromptas, majori tamen parte ex ipso Talmud“.

Reproducem următorul extract interesant (p. 650):

Habent (Judæi) et peculiare quosdam loquendi formas, à communi germanice loquendi usu remotas, *das dasig* pro *dasselbig*, *jüdischen* i. e. circumcidere, quomodo Christiani in quibusdam Germaniæ partibus dicunt *Christen* pro baptizare. Ein *Belzel* pro puella, *enk* pro *euch*, quod Poloniæ Judæis familiare; *Breylefft* pro nuptiæ, quomodo in quibusdam Germaniæ partibus dicunt *Braulofft* quasi concursus nuptialis. *Newert* pro *nur*, solum, tantum. Ein *Perlich* pro *Perlein*, margarita, ein *Fingerlich* pro *Fingerlein* i. e. annulus; *leien* pro *lesen*, legere, *benschen* pro *benedeyen*, benedicere, *Oren*, orare; *einauf* pro *hinauf*; *einrab* pro *herab*.

Cuvintele citate de Buxtorf ca „moduri de a vorbi particulare Evreilor“ sunt în parte arhaisme sau provincialisme: *dasig* „talis, similis“ figurează în Vocabularul lui Stieler din 1678 și regăsim vorba la Lessing și Herder; *enk*, dualul arhaic trecut la plural, persistă în Bavaria, Austria, Tirol etc. (Frommann, *die deutschen Mundarten* II, 91; III, 352); *Breylefft* figurează și în Biblia lui Witzzenhausen, tipărită la Amsterdam, 1677, și corespunde olandezului *bruiloft*, medio-german *brütlofft*, reprezentat în dialectele actuale prin forma francică *Brautlauff*, renană *Brulof*, săsească *Broleft* (Frommann II, 24; III, 273; IV, 194); adverbale *einauf* și *einrab* își găsesc analogie în austriacul *eini* (=einhin) pentru *hinein*, bavarez *einin* „hinein“ (Ibid I, 290; III, 174); *newert* e medio-germanul *newer* sau *niurt*. *Belzel* sau *Pilzel* e vechiu-francezul *pulcelle*, azi *pucelle*; diminutivele *Perlich* și *Fingerlich* rezultă din alăturarea simultană a sufixelor *lein* și *chen*. E remarcabil că noțiuni atât de importante în viața religioasă, ca „a binecuvânta“ (benedicere: *benschen*), „a se ruga“ (orare: o-

ren), „a citi St. scriptura“ (legere : leien), Evreii le au imprumutat din latinește, limba sacră a cultului catolic.

2. **WAGENSEIL CHR. J.**, *Belehrung der jüdisch-Teutschen Red- und Schreibart*, durch welche alle so des wahren teutschen Lesens kundig, für sich selbst, innerhalb wenig Stunden, zu sothaner Wissenschaft gelangen können. Königsberg, 1699.

Partea gramaticală din cartea lui Wagenseil, bărbat cu vaste cunoștințe teologico-juridice și bibliotecar la Altdorf, e lipsită de valoare. Neglijarea completă a dialectologiei germane din epoca sa l'a făcut să emiță asupra graiului nostru vederi fundamental greșite, cari totuși au fost repetate până la sațietate de urmașii sei. Iată judecata lui Wagenseil asupra evreo-germaneii (p. 7):

Mit keiner Sprache sind die Juden jemals so, wie man zu reden pflegt, lästerlich, als mit unserer Teutschen umgegangen, denn sie haben solcher einen ganz fremden Ton und Laut gegeben, die guten teutschen Wörter gestümpelt, geradbrecht, verkehret, neue uns unbekannte erdacht, wie auch unzählig viel hebräische Wörter und Redarten in das Teutsche gemischt, dass solchergestalt, wer sie teutsch reden hört, nicht anders glaubt als sie reden pur lauter hebräisch, indem fast kein einziges Wort verständlich hervorkömmt.

Particularitățile relevate în această scurtă caracteristică—intonarea, fonetica și preinsele corupțiuni sau inovațiuni lexicale—sunt propriie tuturor dialectelor germane. Infuziunea elementului ebraic e un fenomen de tot accidental și nu numai că n'a modificat întru nimic caracterul esențial german al dialectului, ci din potrivă a avut loc un proces invers, cum vom arăta la locul său.

Crestomatia e partea cea mai prețioasă din cartea lui Wagenseil. Într'nsa figurează pentru întâia oară legenda numerelor, cântecul „Mioriței“ din seara paștelor, istoria romantică a curții regelui Artus și altele.

3. **SCHUDT**, *Jüdische Merkwürdigkeiten* vorstellende was sich Curieuses und Denkwürdiges in den neuern Zeiten bei einigen Jahrhunderten mit denen in alle vier Theile der Welt, sonderlich durch Teutschland, zerstreuten Juden zugetragen. Leipzig und Frankfurt, 1714—1718: 4 tomuri.

Opera indigestă a lui Schudt, bibliotecar la Frankfurt, e un adevărat cabinet de curiozități descris în stilul pedantesc al învățaților nemți de la începutul secolului trecut. Găsești acolo de toate, *de omni re scibili et de quibusdam aliis...*

Despre evreo-germana se poate citi la vol. II, p. 283—289:

Das sogenannte Juden-Teutsch oder Hebräisch-Teutsch, welches eigentlich Teutsch, aber ziemlich grob und verdorben Teutsch ist mit vielen untermischten hebräischen Worten... Sie (die Juden) sprechen die teutschen Wörter grob und übel aus: *mei Liben* für mein Leben, *Mihl* für Mehl, *Mihntz* für Mayntz, *niks* für nichts, *asso* für also, *mir* für wir, *leien* für lesen, *Meidlich* für Mägdlein; oder sie setzen etwas hinzu, als für er, das d,

zum Exempel *derzehlen* für erzählen, *derschrocken* für erschrocken, oder sie *erdichten* ganz neue unteutsche Wörter als *Graiss* „ein Fehler“, *enk* „euch“, *enker* „euer“, *breyen* „einladen“, *benschen* „segnen“ vom lateinischen *benedicere*, *eren* für beten vom lat. *oro*, *ermeyen* für ergötzen, *verflozen* für überschwemmen, *neyert* für aber u. d. g. m.

Rostirea cea groasă și rea (?) a Evreilor din Frankfurt (e=i) ar fi putut-o regăsi Schudt și în gura creștinilor din aceeași localitate, dacă și-ar fi dat osteneala a studia dialectul francfurtan, caracterizat printr'un „widerliches Dehnen und Ziehen der Sprache“. Heine zice foarte bine în această privință (über Börne): „Hier (in Frankfurt) versammelt sich der edle Handelstand und schachert und mauschelt. Was wir nämlich in Norddeutschland mauscheln nennen, ist nichts anders als die Frankfurter Landessprache, und sie wird von der unbeschnittenen Population ebenso vortrefflich gesprochen wie von der beschnittenen“.

Celelalte cuvinte citate sunt pur și simplu dialectale și circulă și astăzi în diferitele provincii ale Germaniei: *niks*=nichts, *aso*=also și *mir*=wir n'au nevoie de probe, fiind forme comune tuturor dialectelor germane; *leien*, forma amplificată *leinen*, nu derivă din „lesen“, ci din latinul „legere“, formând astfel un pendant la celelalte două expresii de ordine religioasă, împrumutate din același izvor: *benschen*=benedicere (cf. *benedeien*) și *oren*=orare. Forma diminutivă *Meidlich* e familiară graiului popular german: e o acumulare simplificată a celor două sufixe [*chen* și *lein*: *Meidl(ein)* +ch(en)] speciale diminutivului în limba literară. Așa numitul *d* protetic îl regăsim deja în monumentele lingvistice din secolul XII și XIII [în *Nibelungen*: *derwarp* p. *erwarp*], azi persistă pe tot teritoriul Bavariei (cf. Weinhold, *Bairische Gram.* § 234). Cuvintele desemnate de Schudt ca „erdichtet“ sunt în mare parte venerabile arhaisme, dispărute din limba modernă dar stăruind în dialecte: *enk*, vechiul dativ-acuzativ dual de persoana II, care în dialectul bavaro-austriac ține locul pluralului „euch“, de unde și posesivul *enker* pentru „euer“ (cf. Grimm, *Wörterbuch* s. v.); *ermeien* e medio-germanul *ermeien* „belustigen“ ca și *verflössen*=mg. *vervlözzen* „fortschwemmen, übergiessen“ (Lexer, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*); *neiert* e medio-germanul *newer* „nur, sondern“ cu formele secundare *neuer*, *neuert* posterior *nūr*, *nôr* (ibid.); *Greis* e probabil identic cu *Kreis* (cf. *circulus vitiosus*), iar *breien* sau *preien* e francezul *prier*.

Partea a III-a operei lui Schudt coprinde extrase literare: două elegii privitoare la isgonirea Evreilor din Frankfurt și asupra focului ivit la 1711 în ghetto din acelaș oraș; și două farse de Purim: *Ahasverus-Spiel* și *Vënzarea lui Iosif*.

4. CALLENBERG H. J., *Jüdisch-deutsches Wörterbuch*. Halle, 1736.

Intăia încercare a unui vocabular evreo-german, făcută de un profesor de filosofie la Universitatea din Halle.

5. CHRYSANDER W. J., *Jüdisch-Teutsche Grammatik*. Leipzig und Wolfenbüttel, 1750.

id., *Unterricht vom Nutzen des Juden-Teutschen*. Wolfenbüttel, 1750.

Cele două publicațiuni ale lui Chrysander denotă un bun cunosător al dialectului. Observațiunile sale etimologice și sintactice sunt interesante. Ca și Buxtorf, el dă în a doua lucrare (p. 9—19) o listă de tipărituri făcute în dialect.

Reproducem un specimen din observațiunile sale fonetice cu omiterea celor de puțin interes. Evreo-germana transformă după densul :

- a in o : do host's (da hast's), hoben (haben), lossen (lassen), blösen (blasen) — Isroel (Israel), brocha (beracha), meschores (mescharet);
- a in e : frägen (fragen), bekent (bekannt), men (man), Entfort (Antwort)—oulem (olam);
- au in aa : glaab (glaub), aach (auch);
- e in ei : eier (eher), gescheihen (geschehen), leigen (legen), seien (sehen), steiht (steht);
- ei in ä : ahns (eins), ahner (einer), sahn (sein), Flaasch (Fleisch), Waazen (Weizen);
- ei in ä : kähn (kein);
- i in e : brengen (bringen);
- o in e : sellen (sollen), wellen (wollen), selches (solches);
- o in u : kummen (kommen), wu (wo);
- ö in ei : neitik (nöthig), beis (böses);
- ü in e : sterren (stürmen), werdig (würdig), ferchten (fürchten).

Chrysander numește „Verkertheiten“ importante dialectisme ca schimbarea lui a în o, care este trăsura distinctivă a tuturor dialectelor germane, predilecțiunea pentru „Umlaut“ [cf. medio-germ. *bekennt* „bekannt“, *men* formă proclitică pentru „man“, *antwort* cu formele secundare *antwort*, *entwurf*]; au=â este o caracteristică a dialectului șvab (cf. Schmeller, *die Mundarten*; Bayerns § 171), ê=ei predomină în Böhmerwald (ib. § 184), ei=â pe teritoriul riului Lech (ib. § 236). Celelalte schimbări sunt sporadice și izolate : *bringen* este drept vorbind o formă factitivă la *bringen* (olandez *brengen*=*bringen*), *sellen* o formă alemanică din sec. XIV (=söllen : *sollen*) pentru medio-germ. *suln* sau *söln* : forma *selih* ne întîmpină deja în traducerea Psalmilor de Notker (Ms. sec. XII), *wellen* există în medio-germana alături de *wollen* forme provenite tot din „Umlaut“ : *sterren* (mg. *stürmen*, *stürmen* „lärmen“), *wërdec* și *vörchten* sunt deja forme secundare medio-germane.

6. *Handlexicon der jüdisch-deutschen Sprache*. Praga, 1782.

Autorul anonim, probabil un evreu botezat, trădează oarecare familiaritate cu subiectul seu.

7. **BIBLIOPHILUS**, *Jüdischer Spra hmeister* oder hebräisch-teutsches Wörterbuch. Frankfurt und Leipzig, 1792.

Acest vocabular conține uneori locuțiuni și proverbe luate din viața Evreilor.

8. **SELIG G.**, *Lehrbuch zur gründlichen Erlernung der jüdisch-deutschen Sprache* für Beamte, Gerichtsverwandte, Advocaten und insbesondere für Kaufleute mit einem vollständigen ebräischen und jüdisch-deutschen Wörterbuch. Leipzig, 1792.

Cartea lui Selig nu-i nici „gründlich“ nici „vollständig“, dar până azi bună de consultat. Autorul, care subserie „Lector publicus“ e un convertit și deci în curent cu materia ce tratează. Ignoranța completă a dialectelor locale o împărtășește Selig cu toți predecesorii și urmașii sei. Această ignoranță îl conduce la niște observațiuni de felul următor (p. IX și 33):

Sie (die Juden) schreiben und reden au und u statt a und o, z. E. Braud statt Brod, Sunne statt Sonne, Summer st. Sommer, Suhn st. Sohn; ingleichen aa statt ei, als naa st. nein, Flaasch st. Fleisch. . . . Man merke sich diesem nach, dass die Juden in ihrer Aussprache so gern die Vocale unter einander verwechseln; so sprechen sie z. E. naa für nein, aach f. auch, geit f. geht, Kianig f. König, hot f. hat, hoben f. haben. Ebenso schreiben und sprechen sie mir f. wir, sie f. ihn, nischts f. nichts.

Selig numește „fehlerhaft“ aceste diferențe fonetice și nici nu bănuiește că ele se aud tot astfel în gura *poporului* german: ô se rostește ca au în Schwarzbach și Böhmerwald (Schmeller § 330); formele sunne, summer, sîn și künic sunt medio-germane, mai corecte deci decât formele actuale din limba literară.

9. **ZUNZ**, *Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden*. Berlin, 1832: p. 438—442.

Ilustrul intemeietor al Științei judaice a schițat, cu cunoscuta-i măiestrie, dar în conture prea generale, elementele complexe ale evreo-germaneii. Când e vorba însă de dialectologie, Zunz cade în păcatul tuturor celorlalți, luând drept „unrichtige Aussprache und Schreibart“ forme istorice și corecte ca *gël* (vechiu-germ. *gël*, medio-germ. *gël*: la Luther încă *gël*) pentru ortografia neorganică *gelb*, ce uzul a consacrat-o în limba de astăzi.

10. **STERN FEITEL ITZIG**, *Lexicon der jüdischen Geschäfts- und Umgangs-Sprache* mit einem Anhang zur Erlernung der lussnekoudischen Sprache. München, 1833.

Stern face din știință un obiect de grosolană parodie și confundă adesea graiul nostru cu limba cărăitorilor.

11. **RÉE A.**, *Die Sprachverhältnisse der heutigen Juden* im Interesse der Gegenwart. Hamburg, 1844.

Autorul pledează în favoarea dialectului cu multă simpatie, dar explicarea fenomenelor dialectale le face într'un mod atât de ar-

bitrar, atât de absurd, încât provoacă o scurtă refutare, cu atât mai mult cu cât Rée a ştiut să dea argumentării sale o înfăţişare ştiinţifică. În loc de a considera evreo-germana ca o evoluţiune naturală din *mittelhochdeutsch*, analogă celorlalte dialecte germane, Rée vede într'însa o formaţiune originală şi independentă, şi caută a explica particularităţile ei sau ca o modificare datorită organelor vorbirii speciale Evreului, sau sub influenţa poziţiunii lor sociali. Din prima cauză, aşa zicând organică, ar decurge variantele fonetice ale dialectului, din cea d'a doua — fiziognomică, după autor — ar rezulta intonarea caracteristică şi turnura generală a frazei.

In den Silben verändert der Jude Norddeutschland's fast alle Vocale: das gedehnte a geht ihm in o über, das gedehnte o in au, au in a, ebenso ei in a; das gedehnte e nähert sich dem ei, ü wird i gesprochen, ö wie e. Das r im Auslaut ist ein ganz anderes als das anlautende, es hat gern ein a vor sich und wird durch dieses häufig sogar ersetzt, z. B. Hatz=Herz, Schmatz=Schmerz. Ebenso charakteristisch wie die Lautveränderungen, ist dem jüdischen Organ seine Sprachmelodie. . . Wir behaupten, dass in der eigenthümlichen Aussprache der jüdischen Mundart und der dieselbe begleitende Sprachmelodie der Charakter des Gedrückten, des Geknechteten nicht zu verkennen sei" (p. 74-86).

Toate diferenţele fonetice relevate de Rée sunt speciale dialectului şvab, până şi vocalizarea sau completa dispariţiune a lui *r* e unul din caracterele şvabismului (cf. Schmidt, Schwäbisches Wörterbuch).

Cât priveşte melodia particulară, cu care Evreii ar însoţi rostirea dialectului, ea iarăşi nu este specială Evreului; tonul cântăreţ e propriu dialectelor *mitteldeutsch* mai ales la munţi şi rostirea lor e adesea surdă şi neinteligibilă. Intemeietorul dialectologiei germanice, Schmeller, se exprimă astfel în această privinţă (p. 176): „In dem an der Nab und Pegnitz herrschendem Dialecte ist vor allen andern *ein ganz besonders Singen* bemerkbar. Es erhalten nämlich sowohl die Endsilben der Wörter als die Endwörter der Sätze gewöhnlich einem, der musikalischen Skala nach, höhern Ton; und nicht bloss der fragende, der sich bewundernde, der bezweifelnde, sondern auch der ruhig aussagende Satz führt eine Art eigner Melodie, die ebenso schwer zu bezeichnen als nachzuahmen ist“.

Această intonare dialectală, în care şi unii etnologi ca Andree (vezi mai jos sub No. 23) au crezut a descoperi o particularitate a rasei israelite, este atât de familiară gâtlejului germanic *pur sang*, încât nu se poate lepăda de densa decât în provinciile mărginaşe cu Franţa sau Italia. Aceasta explică pentru ce rostirea Tirolianului e mai precisă şi mai clară de cât a Bavarezului sau a Şvabului.

12. STEINSCHNEIDER M., *Die fremdsprachlichen Elemente im Neu-*

*hebräischen und ihre Benutzung für die Linguistik*. Prag, 1845.

id., *Jüdisch-deutsche Literatur* nach einem handschriftlichen Katalog der Oppenheimerischen Bibliothek (in Oxford) mit Zusätzen und Berichtigungen ap. Naumann, Serapeum, Zeitschrift für Bibliothekwissenschaft: An. 1848, p. 313 urm. și 1849, p. 1 urm.—continuare ibid. 1864, Nr. 3 urm.—1866, p. 1—12 și 1869, p. 129—140 și 145—159.

id., *Über die Volksliteratur der Juden* ap. Gosche, Archiv für Literaturgeschichte, vol. II (1870), p. 1—21.

id., *Catalogus librorum hebraeorum* in Bibliotheca Bodleyana. Berlin, 1852—1860.

În publicațiunile savantului bibliograf găsim un izvor de informațiuni abundante și sigure dispuse însă în așa mod, încât adesea pune la grea încercare răbdarea aceluia, ce caută firul Ariadnei în acest labirint.

13. JOST, *Juden-Deutsch* ap. Ersch și Gruber, Allgemeine Encyclopädie für Wissenschaften und Künste, vol. XXVII (1850).

Articol de o extremă superficialitate. Fiecare rând reproduce o eroare cu atât mai regretabilă, cu cât acest articol a servit drept izvor, din care și-au sleit erudițiunea toți aceia ce se credeau în drept ași da verdictul asupra materiei.

14. V. d. HAGEN, *Über romantische und Volksliteratur der Juden in jüdisch-deutscher Sprache* in Sitzungsberichte der Berliner Akademie. Berlin, 1854.

Autorul vorbește de toate, afară de subiectul seu. Despre nalta-i capacitate într'ale dialectologiei ne poate servi următoarea definițiune a evreo-germanei: „ein Mischmasch und Jargon, welcher theils an die zigeunerisch-jüdische Spitzbubensprache, theils an die jetzt eben wildwachsende anglisirte Sprache der Deutschen in Nordamerika erinnert, aber alle noch überbietet im Kunterbunt der Bestandtheile und im Hohnsprechen aller unserer noch so bedeutsamen und freilich dem Fremden schwierigen Sprachgesetze“.

Și autorul era germanist! Unde'i profunditatea germanică?

15. AVÉ-LALLEMANT, *Das deutsche Gaunerthum* in seiner socialpolitischen, literarischen und linguistischen Ausbildung. Leipzig, 1858—62, 4 vol.

Cf. asupra'i Steinschneider, Hebräische Bibliographie d. 1864, p. 128—130; d. 1865, p. 13—17 și 113—116, precum și amănunțita recenziune a lui Wagner in Archiv für neuere Sprachen, XXXIII, 197—246.

Din această lucrare voluminoasă ne interesează direct vol. III, care coprinde (p. 198—255) literatura bibliografico-critică a dia-

lectului evreo-german, (p. 255—325) fonetica și particularități grafice, (p. 353—427) morfologia și observațiuni sintactice, (p. 435—537) crestomatia conținând probe din literatura evreo-germană și anume extracte din Mișna, din Maase-Buch, din Eulenspiegel și Brandspiegel, din Purimspiel etc. și vol. IV (p. 319—513) un Vocabular evreo-german cu registru german.

Această operă poate fi considerată ca un rezumat de tot ce se scrisese până atunci asupra dialectului. Autorul ei pare a se fi condus mai mult de considerațiuni practice decât științifice; e o îndrumare la citirea diferitelor caractere (pătrate, rabinice și curente) și la înțelegerea bucăților reproduse din Buxtorf, Wagenseil și alții. În Vocabular, autorul a completat și combinat Lexiconul din Praga cu al lui Selig, a introdus o ordine mai riguroasă după radicaie și teme cu explicațiuni privitoare la ceremoniile rituali. Din nenorocire numai ingredientul ebraic al dialectului—și acesta într-o cantitate potențată—e luat aci în considerațiune, iar elementul caracteristic dialectal e omis cu desăvârșire.

Vederile emise sunt mai totdeauna neexacte sau exagerate, nu arareori contrazicătoare din cauza prolixității expunerii. Autorul crede că evreo-germana datează de la colonizarea Evreilor pe pământul german și „dovada cea mai hotărătoare ne-o dă întreaga structură lingvistică a evreo-germaneii, mai ales vocalismul și diftongismul, care, cum s'aude încă azi în limba zilnică, departe d'a fi o particularitate evreiască, poartă din contră în sine deplinul caracter al lui *althochdeutsch* și *altniederdeutsch* și ne dă proba pozitivă, cât de adânc Iudaismul a pătruns, de la prima sa aparițiune pe pământul german, în firea și limba poporului german și cum minunata tenacitate internă și tarăși tot atât de minunata mlădiere a Iudaismului a păstrat cu statornică credință proprietatea dobândită, ba în diferite rânduri mai credincios și mai trainic de cât poporul german însuși (III 206)“.

Autorul afirmă fără a aduce o umbră de dovadă. După un studiu aprofundat al dialectului, putem susține cu siguranță, că nu s'află într'insul nici o urmă pozitivă din vechea germană, fie ea din Nordul sau din Sudul Germaniei. Din potrivă, ca în toate dialectele germane actuale, mai ales în grupul bavaro-austriac, elementul *mittelhochdeutsch* e reprezentat cu atât mai considerabil cu cât pătrundem mai înapoi în evoluțiunea sa istorică. Aceasta ne dă și măsura aproximativă pentru fixarea cronologică a evreo-germaneii.

Despre structura însăși a dialectului autorul nu posedă vederi mai precise. Evreo-germana ar fi (III, 42), „eine gemachte Spra-

che, *lingua fictitia*, eine Sprachmosaik“. Aiurea o numește „acea violentă și nefirească alăturare de tipuri linguistice indo-europene și semitice, care va rămănea pentru totdeauna un trist monument de persecuțiuni neumane și de injosire a poporului evreu și care e așa de adânc gravată în solul culturii și limbei germane ca urmele de sânge pe o bancă de tortură (III, pref.)“.

Observațiunile fonetice nu sunt totdeauna judicioase. În loc de a recunoaște în formele: *werdig* (*würdig*), *werst* (*wirst*), *weln* (*wollen*), *entfert* (*Antwort*) dialectisme, d. *Avé-Lallemant* vorbește (III, 296) de un „schwankender und willkürlicher wie falscher Gebrauch des *Ajin* für u, für i, für o und sogar für a“. Despre d protetic crede c'ar fi trecut din evreo-germană în dialectele din Sudul Germaniei și deduce această „jüdisch-deutsche Eigentümlichkeit“ (III, 269) din particula caldeană *di* . . .

D. *Avé-Lallemant* a întrevăzut importanța graiului nostru pentru dialectologia germană și aspectu'i mai arhaic decât al limbei literare. O nobilă simpatie pentru suferințe seculare însufletește paginile, ce consacră considerațiunilor istorice ale subiectului său.

Insuficiența tuturor lucrărilor anterioare iese mai ales la iveală, când vedem că, chiar dintr'o publicațiune laborioasă ca a d-lui *Avé-Lallemant*, nu putem dobândi decât o idee de tot imperfectă despre însușirile particulare ale dialectului. Lipsea acestor cercetări o condițiune esențială, fără de care nu se poate întreprinde cu succes niciun studiu de dialectologie: intima cunoștință practică a materiei și experiența căpătată din viul graiu. Recunoscând seriozitatea și imparțialitatea autorului, n'avem de cât a regreta, în interesul subiectului însuși, o atare cunoștință autptică. Dar nu putem refuza recunoștința noastră bărbatului, care c'osinceră iubire de adevăr și c'un rar devotament pentru știință, a scormolit în diferite direcțiuni un teren atât de puțin cultivat și atât de mult urgisit în ochii bărbaților noștri luminați.

16. **TENDLAU A. M.**, *Sprichwörter und Redensarten deutsch-jüdischer Vorzeit*. Als Beitrag zur Volks-, Sprach- und Sprichwörterkunde. Aufgezeichnet aus dem Munde des Volkes und nach Wort und Sinn erläutert. Frankfurt, 1860

Bogată colecțiune de proverbe și zicători evreo-germane ilustrate de un bărbat versat în trecutul poporului său.

17. **HARKAVI A.**, *Die Juden und die slavischen Sprachen*. Vilna, 1876 (în limba ebraică).

Cercetează cuvintele slavone aflătoare în scrierile rabinice posterioare secolului al XIII-lea. Aceste elemente sporadice nu in-

dreptătesc a admite, că Evreii din Rusia și Polonia ar fi grăit odinioară limba paleo-slavă.

18. LOTZE H., *Zur jüdisch-deutschen Literatur* ap. Gosche, *Archiv für Literaturgeschichte* I (1869), p. 90—101.

Autorul proiectase să scoată o Bibliotecă evreo-germană încredințat fiind „dass sich manigfache Belehrung in sprachlicher, literatur- und culturgeschichtlicher Beziehung daraus ergeben wird“.

19. GRÜNWARD M., *Über den jüdisch-deutschen Jargon*. Pest, 1876.

Lucrarea unui diletant infumurat.

20. CUBINSKI, *Lucrările (Trudy) Expedițiunii etnografico-statistice...* Secțiunea sud-vestică. Materiale și cercetări. Petersburg, 1872--1877, 7 vol. (în limba rusă).

O publicațiune monumentală dirijată de Cubinski, după inițiativa Societății geografice ruse, pentru explorarea teritoriului ruten. Ultimul volum tratează despre limba și statistica Evreilor, Polonilor și altor națiuni nerutene, despre care se poate citi un resumat în *Globus*, *Illustrierte Zeitschrift für Länder und Völkerkunde*, vol. XXXVII (1880), p. 331—333.

Observațiunile linguistice sunt superficiale: Evreii ruteni n'ar fi în stare să rosti sonul rus transcris prin *y*, că înlocuiesc pe *s* cu *š*, că identifică pe *s* moale cu cel dur etc. Lituaniile rostesc *Šumer, besonders*—ceilalți *Sümer, besonders*; tot așa unii *gut*, ceilalți *git*. Relevăm și caracterul bilinguității: rutenii fiind vorbiți simultan cu graiul importat din Germania, ceea ce explică contingentul numeros de rutenisme, ce a invadat pe acest din urmă.

21. SCHWARZFELD M., *Literatura poporană israelită*, în *Anuarul p. Israeliți*, Anul I (1877), p. 1—10.

Lucrare juvenilă, în care ideile sănătoase nu sunt rare.

22. BRÜLL A., *Beiträge zur Kenntniss der jüdisch-deutschen Literatur* in *Jahrbücher für jüdische Geschichte und Literatur*, vol. III. (1877) p. 87—119.

Conține: un glosar evreo-german din 1556 extras din „Cartea vieții eterne“ ed. Breisgau, 1583 — din opera etică „Zuchtspiegel“ de Seligmann Ulmo. Frankfurt, 1680.

23. ANDREE R., *Zur Volkskunde der Juden*. Bielefeld, 1881.

Partea privitoare la dialect (p. 104 urm.) e o reproducere seacă după Avé-Lallemant, ale cărui aserțiuni sunt tot atâtea dogme pentru autor. Singura originalitate, ce găsim în capitolul respectiv, e constatarea că evreo-germana ar fi un „entsetzlich ver-

stümmeltes Deutsch“. Celelalte indicațiuni sunt aserțiuni azardate emise cu o aparență de erudițiune.

24. I. H. M., *Sem und Japhet*. Die hebräischen Worte der jüdisch-deutschen Umgangssprache zusammengestellt und erklärt nebst einer Vorrede. Leipzig, 1882.

A doua edițiune apărut sub titlu: *Dolmetsch der Geheimsprache* bearbeitet nach dem Avé-Lallemant für Beamte, Gerichtspersonen und besonders Kaufleute. Leipzig, 1889.

Pamflet de librar lipsit de orice valoare.

25. GRÜNBAUM M., *Jüdisch-deutsche Chrestomathie*, zugleich ein Beitrag zur Kunde der hebräischen Literatur. Leipzig, 1882.

Cf. asupră-i: Brüll in Literarisches Centralblatt d. 1882, p. 381 urm., Strack in Theologisches Literaturblatt d. 1882, 89 urm., Lewin in Jüdisches Literaturblatt, An. XI, No. 19 și 20, Neubauer, in Revue des Etudes Juives V, 142—149. Köhler, Anzeiger für das deutsche Alterthum IX, 402—407.

Cartea d-lui Grünbaum este menită a îmbrățișa în cele două părți ale sale întregul domeniu—literar și lingvistic — al dialectului. În prima parte, singura apărută până astăzi, autorul descrie și reproduce specimene cu ilustrațiuni lingvistice din diferitele traduceri biblice și opere ebraice, traduse în Germania sau imitate în dialectul evreo-german, până la finele secolului trecut. A doua parte va cuprinde—promite autorul în prefața-i—literatura evreo-germană din țările slave, traducerea scrierilor neebraice și dialectul iusuși, așa cum îl grăiește încă poporul.

Această operă e de mare importanță nu numai pentru literatura evreiască, ci pentru literatura germană și Folklore în genere, dar lipsa oricărui principiu de transcriere, până la un punct de metodă în explicațiuni și oarecare unilateralitate (autorul pare a nu cunoaște sau ignora lucrările predecesorilor sei) scad însemnătatea-i în ochii lingvistului, care, din cauza ortografiei germanizate, nu-și poate forma o reprezentare exactă de fonetica dialectală. Altminterea cartea e scrisă cu multă știință și talent și nu putem decât dori grabnica aparițiune a părții a doua a acestei opere de o valoare literară necontestată.

26. PERLES J., *Beiträge zur Geschichte der hebräischen und aramäischen Studien*. München, 1884.

Conține pe paginile 113—153 o serie de glose evreo-germane începând de cu secolul al XIII-lea.

27. GASTER M., *Jewish Folk-Lore in the Middle Ages*. London, 1887.

Schițează, într'un tablou colorat de o imaginațiune poetică, evoluțiunea fantaziei evreiești în cursul evului-mediu.

28. ROSENBERG F., *Ueber eine Sammlung deutscher Volks- und Gesellschaftslieder in hebräischen Lettern*. Braunschweig, 1888 (teză de Doctorat din Berlin).

O contribuțiune importantă despre „Poesia germană in literatura evreo-germană“ după un manuscris din Bodleyana, care conține o dramă și 54 cântece in caractere ebraice (dintre cari 12 de autori evrei), scrise probabil la Worms între anii 1595—1605.

După cum se vede, ultimii ani fură mai fecunzi pentru studiul dialectului nostru. El avu să treacă prin cele mai grele încercări, să infrunte ignoranța magistrală a germaniștilor și negermaniștilor intru ale dialectologiei, să înlătureze prejudițiile cele mai groase in defavoarea-i și să-și revendice un loc din ce in ce mai larg in cercul dialectelor germane.

Încă la 1854 Karl Frommann, fundând întâia Revistă de dialectologie germană, escludea in principiu din sfera activității sale (I, 18) „die Sprachweisen fremder, innewohnender, halbnationalisirter Völker, z. B. die Juden in Deutschland, welche die Landessprache, deren sie sich wo immer bedienen, einen entstellenden Zwang anthun“. In 1868, la congresul filologic din Würzburg, Dr. Hildebrandt, citind probe dintr'o poemă epică evreo-germană din secolul XIV, ajunge la concluziunea (Germania XIV, 128): *Die Juden sind recht eigentlich die Träger der deutschen Cultur nach Osten gewesen, wohin sie aus Deutschland eingewandert...*

Rolul important, ce l'a avut graiul nostru in viața și cultura Evreilor din trecut — un rol continuat astăzi printre Evreii din țările slavice — se va apreția cu atât mai multă dreptate, cu cât studiul seu linguistic va fi mai inaintat. El a fost trecut până astăzi sub tăcere de istoricii Judaismului.

Din nenorocire ignoranța cea mai mare continuă a se manifesta in jurul dialectului și aceasta din partea unor bărbați, de la cari am fi indrept a ne aștepta la o mai mare seriozitate științifică.

Ultimul istoric al Evreilor din Austro-Ungaria, d. Dr. Gerson Wolf (Die Juden, vol. VII din publicațiunea colectivă: die Völker Oesterreich-Ungarn's, 1883) consacră o pagină (84-85) dialectului evreo-german, in care nu face decât a repeta cele spuse de Zunz, adăogând din parte-i că, prin introducerea elementelor străine, „entstand eine Sprache, die alles andere nur eben nicht Deutsch war“. Istoricul cel mai recent al literaturii evreești, d. Karpeles, acordă ce-i drept un capitol (Geschichte der jüdischen Literatur, Berlin, 1886: p. 1000—1029) literaturii evreo-germane, dar, in privința dialectului, reproduce eresiile lui Avé-Lallemant sporite cu ale sale proprii. Ce să mai zicem de un vulgarizator ca Faul-

mann (Illustrierte Geschichte der Schrift, 1880), care, cu o naivitate rară, declară (p. 373): „Weshalb die Juden grade die deutsche Sprache bevorzugen, und französische, polnische und ungarische Juden der deutschen Sprache mächtig sind, *ist nicht bekannt!*“

E timp dar a infățișa sub adevărata-i lumină graiul evreo-german și a schița în conture de o precizie riguros științifică caracterul său lingvistic, structura sa gramaticală, elementele sale lexicale și importanta sa literatură.

### III

#### LITERATURA EVREO-GERMANĂ

D. Steinschneider a enumerat, ca tipărituri și numai până la 1740, trei sute optzeci și cinci publicațiuni făcute în acest dialect. Dacă s'ar lua în seamă literatura manuscrisă precum și tipăriturile evreo-germane din ce în ce mai numeroase în țările, unde dialectul trăiește încă ca limbă grăită, s'ar ajunge de sigur la o cifră întreită.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

O atare bogăție e într'adevăr făcută a ne surprinde. Ea se mișcă în domeniul Istoriei, Eticei, Liturgicei, Exegesei, Folklorului și Beltristicei. Fondul e adesea superior formeii înguste, în care fu imbrăcat. Nemlădioasă și impestrițată cu cuvinte ebraice—după cum germana din acel timp era cu latinisme și franțuzisme—evreo-germana rămâne, în mersu'i greoiu, în urma avântului ideal al intr'aripatelor sentințe rabinice, al unui fond admirabil prin solida și profunda sa instrucțiune.

Această literatură pare a nu se urca mai sus de începutul secolului al XVI-lea, de când datează întâiele opere manuscrise. Ca tipăritură, data cea mai veche și mai sigură e anul 1507, când faimosul gramatic Elia Levita (1472—1549), dascălul naltului cler italian, scoase în Veneția prelucrarea rimată în evreo-germană e unui roman englez-italian sub titlu *Bovo-Maase*. Aceasta e într'o germană destul de corectă ca mai toate scrierile romantice, ce la vom analiza mai jos.

Punctul de plecare al acestei literaturi îl formează traducerea și ilustrarea cărților sfinte făcute mai ales în vederea sexului femeiesc, bărbații presupunându-se a putea citi și înțelege originalul. Acest scop de vulgarizare îl vom vedea accentuat pe titlul celor

mai multe din aceste traduceri. Ele avură o mare inriurire asupra evoluțiunii ulterioare a dialectului. Traducerea fiind literală și conservând un mare număr de cuvinte ebraice, fie ca expresiuni stereotipe, fie din considerațiuni religioase, va familiariza pe cititori cu terminologia ebraică a ideilor de ordine morală, care va fi astfel introdusă în limba zilnică.

Cea mai veche traducere a Psalmilor, apărută în Veneția la 1545, o făcu tot Elia Levita. Ea fu urmată de o altă, tipărită în Cracovia și intitulată: *Das Thillim-buch wol vertaitscht in taitscher Sprach gar schön un bescheidlich — un gar kurzweilig drin zu leien vor waiber un vor maidlich...*

Prima traducere a Pentateucului e cea de la Cremona din 1560, vr'o patru decenie după traducerea sa de Luther (1523), de către Iehuda ben Mose Naftali. În a doua jumătate a secolului următor apăru traducerea completă a Bibliei, în caractere ebraice, de Iosif Witzenhausen, tipărită la Amsterdam în 1676. Ea avu onoarea de a fi inserată în *Biblia pentapla* din 1711 ca, „jüdische Übersetzung“ transcrisă în caractere germane, alături de traducerea catolică, reformată, luterană și olandeză. Nu trecură nici trei ani și Blitz întreprinse o a doua traducere completă. Concurența într'ambele aruncă o lumină nefavorabilă asupra timpului și a oamenilor.

Pentru înlesnirea înțelegerii St. Scripturi se recurse de timpuriu la glose germane, ce s'afllă deja în mod sporadic la Rași și la Eliezer ben Natan. Glosarele biblice (Ms. cel mai vechiu din 1513) reproduc adesea cele mai pure forme medio-germane.

Prelucrări rimate de cărți biblice ne întinpină asemenea din acel timp. Ele sunt compozițiuni epice de mare valoare pentru literatura germană, fiind scrise în strofa Nibelungilor, adică în *ottava rima*: astfel e o „Istorie a Regelui David“, care ar avea de autor o femeie, Litte din Regensburg; dar mai ales „Cartea Regilor“ (Cracovia, 1584) și „Cartea lui Samuel“ (Basilea, 1612), din care reproducem următoarea strofă, ca model de atari compozițiuni.

|                         |                         |
|-------------------------|-------------------------|
| David macht drei haufen | in Machanaïm lant       |
| Und gab ein teil        | Ioab in sein hant,      |
| Das ander teil gab er   | seinem bruder Abischai, |
| Und den dritten haufen  | gab er dem held Itai.   |

|                         |                       |
|-------------------------|-----------------------|
| David wolt auch selbert | in den streit hinein. |
| Da wolten in nit lassen | di diner sein.        |

„Ir solt daheime<sup>1)</sup> bleiben izunt<sup>2)</sup> zu der zeit,  
Denn es ist uns vil besser wenn ir nit bei uns seit.

Afară de traducerea și tălcuirea Sf. Scripturi, cărțile de evlavie pentru femei și fete ocupă un loc important în această literatură. Cea mai vestită dintr'însele este *Tseena-Ureca* sau *Tseny Wereny* adică „Ieșiți și Vedeți (fidelor Sionului)!” după Cântarea Cântărilor (III, 11) de Iacob ben Isac, apărută la Basilea, în 1622: e un comentariu, care ilustrează într'un mod popular și amuzant, cu ajutorul Talmudului și al scrierilor rabinice, o parte din cărțile sfinte (Pentateucul și așa numitele cinci Meggiloth).

Odinioară *Tseena-Ureca* era cartea cea mai răspândită și mai des citită, mai ales Sămbăta. Numeroasele edițiuni (de la 1622—1722 se cunosc 22: ultima edițiune din 1875 de la Varșovia și Lemberg în 4<sup>o</sup>, în caractere majuscule și cu ilustrațiuni) dovedesc marea popularitate a acestei cărți. Era citirea favorită a bunicelor și mamelor noastre, cari găseau într'insa pilde de umilință, modestie și blândă resignare. Ea constituea aproape unicul repertoriu pentru educațiunea femeilor și fetelor israelite din trecut, dar un repertoriu, care le oferea modelul celor mai sublime virtuți casnice și le insufla pietate și binefacere: prin desfășurarea măndrețelor trecutului ea le mângăea de suferințele momentului și le desfăta mintea și inima cu acele

... schönen alten Sagen,  
Engelmärchen und Legenden,  
Stille Märtyrerhistorien. . .

cum zice Heine de încântătoarea grădină a Hagadei.

Reproducem dintr'insa următoarea ilustrațiune biblică (Genesa XI, 28) spre a da o idee de acest gen de literatură și spre a caracteriza intercalarea elementului ebraic, adesea artificială, în mijlocul fondului vulgar (cuvintele ebraice sunt redată cu cursiv):

Terach, der vatervon Avrom, hat verkauft tselemis (idoli). Un(und)Avrom is ein mal derbei gestannen un wenn einer is gekumen un hat gewolt koufen di awodo soro (idol), da fragt Avrom: wi alt bistu? Da entfert er fufzig oder sechzig jar, da sagt er wider: du bist nun alt sechzig jar und wilt dich bucken zu einem das da ein tag alt ist? Da hat sich derselbiger geschemt un is becherpo (cu rușine) wekgegangen. Ein mal kam eine frau un bracht eine schissel mit semel<sup>3)</sup> mehl, un si sagt zu Avrom: Nem das mehl zu korban (jertfä) vor die tselemis. Da

<sup>1)</sup> mg. *dä helme* „zu Hause“.—<sup>2)</sup> mg. *jezunt* „jetzt“.

<sup>3)</sup> latinul *simila* „lămura făinei“.

nahm Avrom di schissel mit semel mehl und stelt sie vor di tselims; da nahm Avrom einen grossen stecken un zubrecht (zerbricht) al die tselemis, neiert<sup>1)</sup>, ein gross pessel (idol) lies ser stehen un gab im den grossen stecken in di hant. Da kam Terach derzu, da sagt er zu Avrom: Wer hat das getan? Da sagt Avrom: Eine frau hat gebracht semel mehl zu korban, da haben sich di tselemis mit einander gekriegt<sup>2)</sup>, itlicher<sup>3)</sup> hat woln vor(her) essen, da hat das gresste pessel ein stecken genumen un hat si ale zubrochen. Da sagt Terach: Un haben si denn sechel (minte) oder haben si chajis (viață) in sich: Da sagt Avrom: wenn sie kein sechel haben, warum soln mir si dinen<sup>4)</sup>? Da nahm im Terach sein vater un gab im Nimrod in di hant. Da sagt Nimrod zu Avrom: wiltu dich bucken zu dem feier, da is es gut, wiltu aber nit, da wil ich dich lassen werfen in das feier. Da hat men Avrom geworfen in das feier, aber got hat im matsel (scăpat) gewesen un er is ganz herausgegangen aus dem feier.

După cum se poate vedea din acest specimen, noțiunea de „idol“ aparținând terminologiei religioase, e redată prin biblicul *pessel* și *tselem* (literal „imagine“) și prin talmudicul *avodo soro* (literal „cult străin“); celelalte două idei — „minte“ și „viață“ — sunt abstracte, iar vorba finală e întâiul element al unei forme perifrastice — participiul ebraic combinat cu verbul auxiliar german — spre a înlocui simpla noțiune verbală (a fi scăpând = a scăpa).

De un conținut etico-religios este „Ein schön Frauenbüchlein“ a apărută la Cracovia în 1577:

Drum haben mir ein schön Frauenbüchlein tun derwelen,  
Zu besserung den leib und zu zirung der selen.

Deasemenea „Cartea vieței eterne“ (Sefer Chai Olam) din 1583 în versuri, precum și așa numitul *Brantspigel* sau „Oglindă mustătoare“ de Moise Ierusalimiteanul, tipărit la Basilea în 1602 și adesea reeditat. Autorul își motivează titlul astfel: „Ich hab geheissen das buch Brantspigel, das sich di selbigen leit koufen zu spigeln stetiglich drinen...“ Cartea e împărțită în 68 capitole și reproduce adesea povestiri și tălmăciri talmudice, vorbește și de datorii femeilor, cartea fiind anume scrisă pentru dăsele și—adaogă ironic autorul—pentru acei bărbați „di da seien as (als) Weiber un kenen nit lernen“.

O carte analogă e *Zuchtspigel* de Seligman Ulmo, apărută la

<sup>1)</sup> medio-german *niurt* „nur“.

<sup>2)</sup> *mg. kriegen* „zanken, streiten“.—<sup>3)</sup> *mg. etelich* „jeglicher“.

<sup>4)</sup> *mg. dienen* „aufwarten mit Bezug auf Gottesdienst“.

Francfort, 1680: colecțiune de învățături și maxime rimate, culese în parte și din gura poporului.

Autorul deplânge decadența morală a timpului:

|                                |                             |
|--------------------------------|-----------------------------|
| Di warheit is gestorben,       | un di gesellschaft          |
| di frumkeit is verdorben,      | is mit neid beheft 2),      |
| laster un schand,              | di briderliche lib'         |
| hat genomen überhand,          | is ganz trib.               |
| schem 1) un zucht              | ein gesel ein èren dib.     |
| nimant sucht.                  | Tugent un èr                |
| Frumkeit un gotes vorcht       | begèrt nimant mèr;          |
| tragt ni mèr frucht;           | nor gelt her —              |
| keiner tut sich schemen        | schreit di ganze welt.      |
| tseduke (milă) zu nemen,       | Gold un geld —              |
| di schand is gross,            | der es hat is ein held,     |
| di gabe is klein über di moss. | den man oben an stelt.      |
| di freintschaft                | Das is der lauf auf erden : |
| is feintschaft,                | Ah got, was ver gutes wil   |
|                                | daraus werden !             |

Următoarea nimerită comparațiune:

Grosse hern un schöne frauen—sol man wol dinen un übel trauen—  
denn ir herz is as (als) wi ein bad haus: — einer gèt ein der andere  
gèt aus !

O producțiune recentă de această categorie este o traducere prescurtată în dialectul evreo-german, așa cum se grăiește în Polonia și Rusia, a taimosului *Sefer Hassidim* (Cartea Cuvioșilor) din secolul al XIII-lea. Traducerea, tipărită la Iosefov în 1860, poartă următorul titlu: „Dos Sefer is arois genumen vun Sefer Hassidim un mir hoben es gestelt of *iwri-teitsch* (jüdisch-deutsch), *bik'de* (damit) es suln varstehen groiss un klein“.

Iată câteva extracte :

Ein mensch geher zu sein schwer zu derzernen (erzürnen) un gering 3) über zu beten.

Wenn einer varstët nit kein *loschon hakodesch* (limba sfântă) un er is ein *jere schomajim* (temător de cer=evlavios), er wolt gern varstehen wos er is *mispallel* (se roagă), is besser as (dass) er sol sein *t'filo* (rugăciune) ton of dem *loschon* (limba) wos er varstët; den di *t'filo* bedarf as das harz (Herz) sol varstehen wos es sogt.

Drei sachen hot *hakodesch-boruch-hu* (Sfântul fie lăudat=Dumnezeu) beschafen in menschen: òren zu heren, oigen zu sehen, ein zung zu

1) mg. *schême* „Scham“.—2) mg. *beheft* „besessen“.

3) mg. *geringe* „leicht und schnell“.

reden. Er hot beschafen finger, as er hert aso ein sach wos men tor <sup>1)</sup> es nit heren, aso sol er arein stecken a finger in ôr arein, aso wet (wird) er schoin nit kenen heren. Ouch hot er beschafen brem <sup>2)</sup> zu di oigen : wen er sêt a schlechte sach, aso sol er zudecken di oigen mit di bremen. Un zu der zung hot er beschafen zwei mouern : dos sennen (sind) die zên mit di lefzen.

Traducerea cărților de rugăciuni (*Siddur*, *Tefilo*, *Machsor*, *Techinot*) era mai ales destinată pentru femei, căci Talmudul și Maimonide recomandă întrebuițarea limbei vulgare pentru cei ce nu pricep limba sfântă.

Traducerile biblice sau liturgice și scrierile de popularizare etico-religioase nu formează unica ramură a literaturii evreo-germane. Cărțile istorice sunt asemenea reprezentate și printr'acestea traducerea cărții *Iosippon* din ebraicul Pseudo-Josephus (compus în Italia prin sec. X), tipărită mai întâi la Praga în 1607, este cea mai populară. E un fel de hronograf de la începutul lumii până la dărămarea celui d'al doilea templu : expedițiunile lui Alexandru Machedon (*Alexandros Mokdon*) sunt acolo cu deamăruntul povestite.

De un caracter identic e traducerea operei lui Ibn Virga „Sceptul lui Juda,“ apărută la Amsterdam în 1648, precum și cea intitulată „Rămășița lui Israel“, mai mult originală decât tradusă, tipărită la Basilea în 1602. Ea povestește suferințele îndurate de Evrei în diferite țări, conține relațiuni anecdotice despre personaje marcante ale Judaismului, dispuțațiuni religioase medievale și altele.

Trecem însfârșit la ultima și cea mai importantă parte, la literatura romantică, care conține paralele interesante la literatura populară universală.

Evreii au avut în toate timpurile o pornire particulară pentru domeniul legendar și acestei inclinațiuni îi datorește Europa—după cercetările lui Benfey—cele mai multe din povestirile orientale, introduse prin mijlocirea Evreilor în diferitele ei literaturi. Această a lor predilecțiune pentru „romantică“ o critică, în prefața-i, și autorul faimosului *Maasebuch*, de care ne vom ocupa imediat :

Drum ir liben manen <sup>3)</sup> un frauen,  
leient ir oft daraus, so wert ir drinen behauen <sup>4)</sup>,

<sup>1)</sup> mg. *turren* „dürfen“.

<sup>2)</sup> În dialectul bavarez *bram* pl. *bräm* „Augenbrauen“ din medio-germanul *brēm* „Rand“.

<sup>3)</sup> În medio-germana *man* face la plural *mannen* ; forma *männer* apare de la sec. XV.

<sup>4)</sup> bav. *behauen* „genesen“ Schmeller I<sup>2</sup>, 1607 ; cf. Frommann VII, 448.

um nit zu leinen aus den Bücher von Kühen <sup>1)</sup>,  
 un von Ditrich von Bern un Maister Hildabrant <sup>2)</sup>  
 solt ir ach (euch) eich nit tun müen.  
 Nun es seien warlich eitel schmitz,  
 si geben eich nit warm noch hitz ;  
 ach seien si nit getlich darbei,  
 ir bedarft wol as eich's got verzei.  
 Unsere sforim (cărți sfinte) schreiben :  
 es is ein sint an ein haus  
 zu leinen an dem heiligen Schabbes d'raus.

Prima carte romantică ce cunoaștem e cea mai sus pomenită de Elia Levita, adică prelucrarea în versuri după istoria rimată italiană *Bovo d'Antona*, care ea însăși e o imitațiune a romanului englez *Sir Bevis of Hamdon*. Prelucrarea evreo-germană apărui la Veneția în 1507, de când am datat începutul literaturii însăși. Edițiunea din Praga, 1767, ce o avem înaintea-ne, poartă următorul titlu: *Bovo-buch. Das klughaftig, vurnunftlich und vurstendliche geschichtniss Bovo, ein gotsforchtiger ferscht (Fürst) un graf...*

Iată și un specimen :

Got in himel sol men ebig loben,—seine wunder sol men kunden,—den er is geachpert <sup>3)</sup> un derhoben — in vrume leiten munden. — Er geweltigt <sup>4)</sup> unten un oben ; — sein lob is nit zu grunden <sup>5)</sup>, — kein mensch kan es vulenden,— es hot kein drum <sup>6)</sup> noch enden.—Sein heiliger namen sol mich sterken, — das mir nit mislingen zu vulenden das dasig werken—mein welschbuch <sup>7)</sup> in teitsch zu bringen, — das ich sol es wol merken -- un nit fölen in keinerlei dingen, — das di leit soln meiner nit lachen,—den vur mich alein tu ich nix machen.

Cea mai vestită însă din aceste cărți e cea cunoscută sub numele de *Maase-buch* sau „Cartea Poveștilor“, apărută mai întâi la Basilea în 1602 și retipărită la scurte intervale din cauza popularității sale. Titlul complet sună: *Ein schen Maa sebuch*.

Kumt her, ir liben manen un frauen, — un tut das schene Maase-buch anschauen— das noch nin weil <sup>8)</sup> der *olam* (lume) stët—in druck

<sup>1)</sup> Fabulele lui Berachja și Isac Sahola fură ambele intrunite sub numele de *Kabbuch*.

<sup>2)</sup> Doue poeme epice medio-germane.

<sup>3)</sup> mg. *achper* „angesehen“.

<sup>4)</sup> mg. *geweltigen* „herrschen“.

<sup>5)</sup> mg. „ergründen“.

<sup>6)</sup> mg. *drum* „Endstück, Ende“.

<sup>7)</sup> adică romanța italiană în otave rime.

<sup>8)</sup> mg. *niene* „nicht“ ; *wile* „so lange als“ : wile diese welt gestët (Lever).

is worden gebracht.—Mit drei hundert un etliche *Maasim* (povești), — di da seien al aus di *gemoro* (Talmud) gemacht. . . . Drum ir liben frauen, ir hot nun di teitsche bicher al vor;—itzunder<sup>1)</sup> hot ir ach di teitsche *gemoro*: — aso (also) wet ir haben *kol hathoro kulo* (toată Legea) gor.

Cartea conține peste 300 povestiri luate din Talmud, din scrieri rabinice sau cabalistice și chiar din cărți germane. Aceste povestiri sunt scrise într'un stil simplu și popular, dar plin de o duioasă cordialitate. Cuvintele ebraice intercalate au un caracter prietenos, care mărește încă frumusețea naivă a acestor pilde și istorii morale.

Cât privește răspândirea ei, cu toată scumpătatea prețului, o atestă însuși autorul în prefața-i :

Wilt ir eier zeit mit leienen (Lesen) vertreiben,—aso wil ich eich a schen maase (poveste) schreiben.—Drum, ir liben frauen, kauft ir si behend, <sup>2)</sup>—ehe si werden kumen in fremde länd,—in *Pehm* (Böhmen) un in *Reussen* un in *Polen*,— aso wet man si ach tun weidlich<sup>3)</sup> hollen—un andern ländern mēr.—Drum kauft ir si sēr,—dernoch wet ir sagen:—warum hab ich keins gekouft,—da si seien gewesen in land?—Itzunder welt ich gern eins zalen,—wen ich kente neiert eins bekumen bald.—Drum last eich's um ein taler nit sein zu teier,—aso wet eich got behiten vor besen ungeheier.

Ca specimen reproducem din „Maasebuch“ următoarea variantă la faimoasa poveste cunoscută în folclor sub numirea de „Matrona din Efes“ :

Man spricht, di weiber di haben leichte *deos* (gânduri), si seien ba d zu überreden, den es geschach <sup>4)</sup> ein maase (poveste), das ein frau ir man war gestorben. Un si treibt grossen jammer un klagen, un wolt jo ir liben man nit gern vargessen un lag tag un nacht auf dem *bess hachajim* (casa vieții = cimitir) un weint un schri gar jemerlich um iren liben man. Da war einer der war ein *schomer* (păzitor) bei einem galgen, der hitet das man nimant arab (herab) solt nemen vunden galgen bei lebstraf des *melech* (rege). Un derselbig galgen der war nit weit gestanden vunden dem *bess hachajim*, un derselbig *schomer* der ging bei nacht zu derselbigen frau un redet aso lang mit ir, bis er si überredet das si bei im lag. In der zeit das er bei ir is gelegen,

<sup>1)</sup> mg. *iezunt* „jetzt“

<sup>2)</sup> mg. *behende* „schnell“.

<sup>3)</sup> tüchtig.

<sup>4)</sup> Formele *geschach*, *sach*, *sicht* din această povestire sunt arhaice pentru modernele *geschah*, *sah*, *sieht*.

is einer arab gestolen worden vun den galgen. Un wi er wider zu den galgen kam, aso sach (=sah) er nix. Da war er sich sêr *metsaar* (se măhni), von wegen er ferecht sich, der melech wert in hengen lassen, derweil er nit recht gehit hot, da ging er bei di frau un verzêlt sein unglük. Da sagt di frau zu im : ferecht (fürchte) dich nit aso sêr, nem du mein man aus dem *kewer* (groapă) un heng im an di stat. Da ging er hin un zog mit ir selbst den man aus dem kewer un hengen im an den galgen. — Da sicht (=sieht) men, wi di frau gar sêr gejamert un geweint hat um iren man ; noch gleich wol hat si den *jetser horo* (pornirea cea rea) bei sich gehat, das si sich überreden liss vun den schomer. Der halben spricht man, di weiber haben leichte deos zu überreden, das si einem sein wilén tun, wen si schon traurig seien. Aber doch fint (findet) man frume weiber ach (auch), di gotsferchtig sennen, di selche sachen nit tunen (thun).

Celelalte scrieri romantice destul de numeroase sunt adesea simple transcrieri în caractere ebraice a originalelor germane, făcute pentru femei, tineri și necărturari. Ele aparțin mai mult literaturii germane și n'au mai nici o valoare din punctul de vedere lingvistic. Astfel este, bunăoară, o prelucrare în versuri de Iosef din Wizenhausen a poemei epice „Ritter Widuwilt“ (după Wigalois a lui Wirent de Grafenberg), publicată la Amsterdam în 1683, sub titlul *Ein schen Maase von König Artus Hof*, care ajunsese foarte populară printre Evrei și din care transcriem următoarea strofă :

Aso zog König Sigale wieder zurück  
 Mit sein weib un tochter un maiden,  
 Sie wünscht ihm noch gross glück,  
 Liessen ihn nit gern von sich scheiden,  
 Sie bitten ihr schnur die schöne Lorel,  
 Da sie nit solt vermeiden,  
 Allezeit zu lassen wissen ihr gesund.  
 Aso zogen sie hin zu derselbig stund.

Același caracter îl posedă un mare număr de scrieri analoge, împrumutate din diferite izvoare. Ne mărginim a cita pe cele mai cunoscute : Wunderparlich un selzame Historie Til Eulenspigels eines pauern son, pürtig aus dem Land zu Braunschweig (ca manuscris deja la 1600) snoavele : populare ale istețului *Tilu Buh-oglındâ*.

„Das Buch der alten Weisen“ o prelucrare din Kalila Wedimna, numele siriatic al cărții de povești indiene *Panciatantra*. Povestea, lui Varlam și Ioasaf sub titlul ebraic „Ben ha-Melech we-ha-Nasir“ adică *Print și Derviș*.

Siben weisen Meister. Amsterdam, 1674. — Geschichte des Fortunatus mit seinem Seckel un Wünschhütlein. Frankfurt, 1696.

Libschaft von Florus un Flankfler (Fleur et Blancheleur). Offenbach, 1714. — Historie von Ritter Sigmund un Magdalena (in versiuri), 1717.

Apoi extracte din „Gesta Romanorum“ ca Kaiser Octavianus, Diocletianus, etc.

Dintre cântecele populare, unul din cele mai vechi se rapoartă la inconjurarea oraşului Magdeburg:

Meideburg, halt dich feste,  
du wol gebautes haus,  
dir kume vil fraumde geste,  
di weln dich treiben aus. . . .

sau privitor la isgonirea Evreilor din Francfurt: Ein schon lid hibsich un bescheidlich fer weiber un meidlich —

Ich wil derzêln gots sterk,  
seine wunder un zeichen di grossen,  
sein kraft un ach (auch) seine werk,  
wi er uns hat verlossen.  
An ale fart un in ale lant  
wil ich ouf in bezeigen,  
sein namen wil ich tun bekant  
mit der warheit un wil nit leigen (lügen)...

Unele din episoadele biblice ca „Vēnzarea lui Iosif“, „Lupta lui David cu Goliat“, „Istoria Esterei“ fură prelucrate sub formă dramatică spre a fi reprezentate in seara sērbătorii de Purim (Purimspiel). Unele sunt o imitaţiune a așa-numitelor *Weihnachtspiele* și reproduc pur și simplu limba franțuzită, ce era la modă pe atunci in Germania. Intăia așternere in scris a unui atare „Purimspiel“ sau Ahasveruspil“ datează de la 1708 și ne-a fost conservată de Schudt.

Dialectul evreo-german posedă o doză mare de vivacitate și se potrivește de minune pentru genul comic sau burlesc. Isac Euchel (mort 1804) scrise la Berlin comedia-i satirică „Rabba Henoch oder wos tut me der mit“, care ar fi un capodoperă.

Literatura evreo-germană continuă încă a fi cultivată in țările slavice, mai ales in Polonia și Rusia. Ea implinește acolo un rol

civilizător, menită fiind a face accesibile la acele mase compacte binefacerile culturii moderne. Invățații locali se servesc de graiul evreo-german ca de un instrument propriu a înlesni calea către o reformă socială. Considerată din acest punct de vedere scrierea satirică a lui Selikowicz „Der jidischer Vorpessach“ (Varșovia, 1881) poate fi considerată ca un copodpoeră de ironie spirituală: sub forma unei narațiuni autorul biciuește cu fineță aberațiunile Hassidim-ilor și critică cu mult bun simț starea comunităților din Polonia și Volhinia. Viața Evreilor din Polonia și educațiunea deplorabilă a copiilor de acolo formează subiectul scrierii nu mai puțin importante de Linietzki „Das polische Jengel“ apărută la Odesa în 1875.

Dintre novele originale, pomenim „der jidische Rekrut“ și „Das Sterntichel“, cari descriu nimerit viața socială a Evreilor din orașelele Rusiei.

Trecem cu vedere pe poeții populari, cari au cântat în acest dialect și dintre cari unii au ajuns la o mare notorietate, precum și literatura flotantă, compusă dintr'o înfinitate de cărți și cărțile debitate de antiquari ambulanti sub numele colectiv de „Jargon-Literatur“.

#### IV

### ELEMENTE LEXICALE

Nimic mai interesant ca studiarea păturilor etnice, cari s'au suprapus treptat în viața istorică a unui popor. Fiecare din aceste pături reprezintă un moment cultural, o transformare a mediului social, o revoluțiune în destinele acelei națiuni. Și când împrejurările au silit pe un popor, ca pe cel evreu, a cutreiera lumea cea largă și a duce peste nouă mări și nouă țări avutul său intelectual și graiurile persecutorilor, elementele linguistice introduse succesiv în vocabularele lor sunt tot atâtea marturi neîndoioși despre traiul său mai mult sau mai puțin îndelung pe solul străinătății, despre itinerarul urmat în diversele sale migrațiuni. Viața internă și externă, cu multiplele ei manifestațiuni, trec ca într'un caleidoscop pe dinaintea spiritului nostru. Toate simțirile și cugetările din ghetto se află aci stereotipate în expresiuni caracteristice.

Nu toate aceste elemente au avut o importanță egală pentru im-

bogățirea evreo-germanei; cutare sau cutare element n'a făcut de cât a atinge în treacăt dialectul sau a lăsa într'insul urme parțiale și în mic număr. Elementul romanic (latin, italian, francez și întru câțva cel român), bună-oară, e foarte puțin reprezentat, mai puțin decât în dialectele germane actuale<sup>1)</sup>.

Limba latină, deși reprezentanta unui cult străin, a imprumutat dialectului o serie de termeni din sfera religioasă și anume: *benschen* „benedicere“ și cu sensul restrins „a se ruga (după masă)“, *oren* „orare“ (înlocuit aiurea cu *daw'nen*, de origine obscură), *leien* „legere“<sup>2)</sup>; *sandek* „syndicus“ se numește cumătrul, care ține pe copil la circumcisiune; precum și alte câteva expresiuni de puțină însemnătate: *trop* „accent, intonațiune muzicală“ la recitarea textului sacru din medio-latinul *tropus* „versiculus cantationis“ (Du Cange); *nitel* „Weihnachten“ din *natalis*, *plangen* „weinen, klagen“ din *plangere* și *pen* „Schreibfeder“ din *penna*, care figurează deja în glosarul evreo-german din 1556 și azi încă foarte familiară (cf. Ps. XLII, 2: *mein zung is wi di pen vun a geniten schreiber*).

Din italiana abia se poate cita: *sargenes* „Totenhemd“ de la *sargano* „postav gros de care“ sau *sargia* „stofă de lână“; mănecarea favorită a Evreilor: *schalet* sau *schalent* (tschülent), cea cântată de Heine ca „himmlische Götterspeise“, ca „koscheres Ambrosia“, corespunde spaniolului *escalento* adică mâncare încălzită.

Din Alsația trecură în dialectul german câteva vorbe ca *preien* „einladen, bitten“ de la francezul *prier*, *Pitzel* „Jungfrau“ (=b'sula) de la *pu(l)celle*, *Plett* din *billet* etc. Influenței franceze se poate atribui și formarea plurarului cu *s*, care s'a propagat pe calea analogiei gramaticale ca și în limba engleză.

Cât privește elementul olandez, înriurea lui a fost de tot mărginită și locală. Singurul cuvânt, ce l'am întîmpinat mai des în tipăriăturile făcute la Amsterdam și care a izbutit a se răspîndi și în dialectul din Germania, este *breileft* „Hochzeit“ din olandezul *bruiloft*. E de observat însă, că vorba există și în diferitele dialecte locale și că alături de densa evreo-germana posedă, pentru aceeași noțiune, vorba ebraică *chassune* „nuntă“, care se bucură de

<sup>1)</sup> Dialectul plattdeutsch, de pildă, a imprumutat din limba franceză o mare cantitate de cuvinte pentru noțiuni indispensabile: *c'lor* „Farbe“ (couleur), *butelgen* „Flasche“, (bouteille), *vernin* „Gift“ (venin), *armäi* „Heer“ (armée) etc. cf. Frommann, Deutsche Mundarten II, 135, 313.

<sup>2)</sup> Rostit *lejore* de unde *lej-en* sau amplificat *leien-en*, cu sensul special „a citi St. Scriptură“ forma simplă și cu înțelesul „a citi“ în genere, ca în următorul pasaj din traducerea Bibliei de Blitz (Isaia 29, 11): *Drum is eich leit ale weissagung geworden, als di worten eines versigelen buches, welches man gibt an einem der leienen kan . . . oder man gibt es an einem der, nit leienen kan um zu sagen: leie doch dieses, un er sagt, ich kan nit leienen . . .*

o circulațiune generală. Părerea d-lui Grünberg, cum că elementul olandez ar prima prin importanța-i pe cel polon, este o aserțiune lipsită de orice temei.

Trecem acum la cercetarea amărunită a acelor elemente lingvistice, cari formează chiar substratele lexicale ale evreo-germaneii : elementul german, fondul însuși al dialectului ; elementul ebraic, cel mai numeros și mai important din ingredientele străine, și elementul polon, mai puțin răspândit ca cele două dintâi, dar destul de bine reprezentat. Capitolul se va incheia c'o ochire asupra cuvintelor române introduse în sub-dialectul evreo-germaneii grăit în România.

## 1. ELEMENTUL GERMAN

Limba germană, cea medievală și cea dialectală, formează fondul lexical al graiului evreo-german. Gramatica sa e exclusiv germană și toate celelalte ingrediente străine, în primul rând elementul ebraic, au fost supuse unui proces de radicală germanizare. Numai doară în limba engleză putem regăsi o asemenea puternică primare a fondului național asupra tuturor influențelor externe. Evreo-germana s'a arătat în acest caz mai stăruitoare întru păstrarea caracterului național decât însași limba germană, în care elementele străine au suferit schimbări de tot neînsemnate.

E într'adevăr un fenomen lingvistic interesant a vedea, cum antica și sonora pronunțare a limbei ebraice s'a înlocuit treptat c'o serie de rostiri provinciale, surde și intunecate, cum erau și variantele dialectale adoptate de Evrei ; cum aceste rostiri vulgare, pornite de la clasele de jos ale Evreimii, s'au introdus cu încetul în școli și în cercurile savante ale Iudaismului și cum persistă, în mare parte, până în ziua de astăzi. Acest fapt ar fi putut deschide ochii celor ce vedeau în evreo-germana o corupțiune semitică sau tipul limbei amestecate.

În această parte a studiului nostru având a ne ocupa de cuvinte ca reprezentări și noțiuni, iar nu ca simple complexe fonetice, vom rezerva pentru a doua parte, consacrată foneticii și morfologiei, legile relative la corespondența sunurilor și la formațiunea cuvintelor.

Aci ne vom mărgini deci a stabili întru ce materialul lexical al graiului nostru difer de acela al limbei literare și a specifica astfel caracterul medieval și dialectal al evreo-germaneii.

Relevăm mai întâi o serie de cuvinte germane relative la cultul religios și ceremonial: *Schule* (schil) în sens de „biserică evreiască, sinagogă“ cu acest înțeles încă la Luther (Luca IV, 16: Und er kam gen Nazareth... und gieng in die *Schule* am Sabbathtage); Du Cange relatează că și Evreii din Avignon numeau *Escole* sinagoga lor. *Jahrzeit* (jûrzât) adică aniversara morții, vorbă pur germană, dispărută în limba modernă, dar păstrată în dialecte; *jüdischen*, a tăia împrejur, formațiune analogică ca românește „a creștina“ = „a boteza“; *Quater* (Gevatter) sau cumătrul, precum și nașul de nuntă poartă numirea germană de *Unterführer* (ynterfirer).

Dacă *lernen* s'a restrins la învățământul religios, cauza este istorică: toată știința concentrându-se pe atunci la Evrei asupra Bibliei și Talmudului, literatura profană fiind ignorată sau oropsită [cf. *aufufen* (zur Thora) sau *ofrifen* cu sensul special „a chema la altar“].

Se impută în genere graiului evreo-german, că ar fi dat multor cuvinte germane accepțiuni străine de această limbă. O atare imputare dovedește o ignorare completă a evoluțiunii istorice a limbei. Afară de cazurile puțin numeroase, când împrejurările sociale sau culturale au modificat sensul unui cuvânt — și o modificare de asemenea natură e o adevărată îmbogățire a limbei — graiul nostru s'a arătat mai conservativ decât limba germană modernă întru păstrarea sensurilor medievale sau dialectale<sup>1)</sup>. Nici în domeniul logic deci nu putem lua limba cultă ca termen de comparațiune, deoarece, din cauza repezilor transformări sociale, se operă, pe terenul literar, o continuă și neîntreruptă improspătare a înțelesului cuvintelor, pe când dialectele, din cauze inverse, păstrează cu mai multă statornicie însemnările cele vechi.

Putem dar stabili ca regulă generală că, afară de cazul analogiei inerent firii omenești, sensurile cuvintelor din evreo-germana, cari nu se regăsesc în limba literară, sunt pur și simplu medievale, arhaice sau comune dialectelor germane. Astfel, printr'o procedere analogică, evreo-germana înlocui verbul *herrschen* „a stăpâni“ din Herr cu acela de *kinigen* „a domni“ din König, întocmai ca en-

<sup>1)</sup> S'au păstrat chiar formule arhaice, al căror sens nimeni nu l' mai poate înțelege. Iată un exemplu: formula medievală de binevenire „Gote unde mir willekommen!“ sau „sit mir gote willekommen!“ sună azi în dialectul alemanic *gottikam, godikem, skolkuom!* (Frommann III, 345), întocmai cum Bavarezul rezumă în laconicul *Tsajyskristus* pe „Gelobt sei Jesus Christus!“ (Schmeller, p. 172). Ei bine, formula de mai sus o repetă zilnic Evreica la sosirea unei femei: 's *Kotsel* (Kotz=Gott) kim! adică „Sei Gott willkommen“ fără a bănui măcar nalta ei vechime.

glezește *to king*. Dacă *krigen* are, în evreo-germană, sensul de „streiten“ dispărut din limba modernă, cauza este că, în medio-germană, vorba ne întîmpină cu aceeași accepțiune deja în „Trojanischer Krieg“:

Si (discordia) fūeget, das man unde wip  
viel ofte *kriegen* umbe nicht. . . .

că la Luther vorba figura cu același înțeles, dar fu înlocuit mai târziu cu „zanken“, și în fine că forma reciprocă *sich kriegen* = *zanken* se află în dialectele din Bavaria și Tirol (cf. Frommann III, 130).

Ca toate dialectele germane, evreo-germana posedă cuvinte medievale, dispărute din limba modernă: ea are, pe lângă *darfen* = (be)dürfen, vechiul verb *tūren* „a se cădea“ din medio-germanul *turren* (ich, er tar=wagen), care figurează încă la Luther, dar care fu înlocuit, după moartea reformatorului, într'un mod necorect cu „dürfen“. Numeroase cuvinte medievale: *antplecken* „offenbaren“ din medio-germanul *entblecken* „sichtbar machen“, *ende* „Welle“ d. *ende* „Fluth“, *farfleizen* „überschwemmen“ d. *vervlözzen* „über-giessen“, *farschart* „muthwillig“ d. *verschart* „zerstreut“, *fartum-meln* „verwirren“ d. *vertumeln* „betäuben“, *fartsuken* „räuberisch hinwegführen“ d. *verzucken* „schnell hinwegnehmen“, *geweltigen* „herrschen“ d. *geweltigen* „überwältigen“, *logel* „Sack“ d. *lôgel* „Fässchen“, *hoferdig* „stolz“ d. *hoffertic*, „hoffärtig, stolz“, *masse* „Last“ d. *masse* id., *palaz* „Tempel, Palast, Wohnung“ d. *palas* „Palast, Wohnung“, *schallen* „jauchzen“ d. *schallen* „jubeln mit Gesang und Seitenspiel“, *schwechen* „entweihen“ d. (ver)schwechen „herabsetzen, beschimpfen, verderben“, etc., etc.

Spre a sprijini existența acestor arhaisme reproducem citațiunile de mai la vale extrase din cea mai recentă traducere evreo-germană a Psalmilor.

Ps. XVIII, 16: es sennen gesehen geworn di tifeniss vun wasser un es hoben sich *antpleckt* (= aufgedeckt) di obgrunten vun der welt; XCVIII, 2: var di velker in di oigen hot er *antpleckt* sein gerechtikeit....; CXIX, 18: *antpleck* meine oigen as ich sol sehen wunder vun dein Thora.

Ps. XLII, 8: ale deine *enden* (= Fluthen) un deine walen (Wellen) sennen ariber gegangen über mir; XCIII, 4: di starken *enden* vun jam (mare); CVII, 25: er hot nor a sog geton un hot ofgestellt ein sturm wind und dos hot hoich of gehoiben seine *enden*.

Ps. LXIX, 3: ich bin arein gekumen in tifeniss vun wasser un der strom hot mich *varfleist* (= überschwommen)...

Ps. XVIII, 15: aroiss geschickt hot er seine feilen un hot sei *vartumelt* (= verwirrt); XXXIX, 7: nor wi a soten (Schatten) geit arum der mensch,

nor of gor nischt machen sei on *tumel* (= Unruhe); LX, 6: du host uns on-  
getrunken mit wein vun *vartumlung* (= Taumel).

Ps. XVII, 12: er gleicht wi ein leib (Löwe) wos gelusst zu *vartzucken* (= der  
des Raubes begehret); XXII, 15: wie a leib wos *vartzuckt* (= reissender Löwe)  
un schreit; CIV, 21: di lemperten schreien zu *vartzucken* (= nach dem Raube)  
un bêten vun got seir speis; CXXIV, 6: geloibt is got wos er hot uns nit  
aweck gegeben var a *vartzuckung* (= Raub) zu seiere zêner.

Ps. VIII, 7: du host im gemacht *geweltigen* (= herrschen) iber di werk vun  
deine hent; XIX, 14: sei soln nit *geweltigen* iber mir.

Ps. X, 4: der roscho (Gottlose) mit sein *hoferdiken* (= stolzen) ponim (Ge-  
sicht) meint, er wet nit forschen, es is nito (nicht da) kein got; CXL, 6: ba-  
halten hoben *hoferdike* (= hoffärtige) leit a netz var mir un strick.

Ps. LVI, 9: leig meine trêren in dein *logel* (= Sack); CXIX, 83: wen ich  
bin geworn wi ein *logel* in reich.

Ps. LXVI, 11: du host uns areingebracht in ein gefenkeniss, du host arof  
geleigt schwere *masso* (= Last) of unsere lenden.

Ps. V, 8: ich wil mich bucken akêgen dein heiligen *palaz* (= Tempel) mit  
vurcht var dir; XI, 4: got in sein heiligen *palaz*, got wos in himel is sein  
stul; XXVIII, 2: wen ich hoib of meine hent zu dein heiligen *palaz*; XLV,  
17: sei kumen on in *palaz* (= Palast); LXIX, 26: seir *palaz* (= Wohnung)  
sol wern wisst in seiere gezelten (Hütten) sol nit sein kein einwoiner.

Ps. XCV, 1: lomer (lasst uns) *schallen* (= frohlocken) zu dem fels vun un-  
ser hilf; LXV, 14: sei *schallen* (= jauchzen) ouch singen sei; XXXIII, 3: spilt  
schein (schön) mit *schallung*; XLVII, 6: got is geworn derhoiben bei *schallung*...

Ps. LXXIV, 7: sei hoben varbrent in feier dein bess-ha-mikdosch (Heilig-  
thum), bis in der erd hoben sei *varschwecht* (= entweiht) dem gezelt vun dein  
nomen; LXXXIX, 32: wen sei weln *varschwechen* meine gesetz, un meine mits-  
wos (Gebote) weln sei nit hiten; ib. 41: du host *varschwecht* zu der erd sein  
kroin...

Ps. CIV, 9: a grênitz (Grenze) host du gemacht far sei, sei *toren* (=dürfen)  
nit ariber gein; sei *toren* nit zurick kêren zu zudecken di erd.

Deasemenea un numër de dialectisme sau provincialisme ca  
*pugasche* „Gesindel“ (cf. tirol bugaschi id. din fr. bagage From-  
mann III, 522), *goider* „fleischige Haut unter dem Kinn“ (mg. goder,  
bav. goder „Gurgel, Schlund“), *ikerscht* „wenigstens“ (mg. êckert, fran-  
cic „nur, bloss“ IV, 262), *grabbeln* „nach etwas greifen im Dunkeln“  
(bav. grappeln, grabbeln „greifen, tasten“ I, 420), *gragern* „lärmen“  
(mg. kragel „scharfe Töne hervorbringen“; cf. tirol gragela „lär-  
mend und zankend reden“, suab grageln „streiten“, austr. „laut  
schreien und jauchzen“ III, 301), *gratschen* „kratzen“ (bav., suab,  
francic gratschen „ertappen“, silesian „kratzen“ I, 348; IV, 169),  
*grilzen* „grell schreien“ (nd. grelen „schreien, brüllen“ V, 134),

*knêtschen* „zerdrücken“ (bav. *knötschen* „quetschen“ III, 134; VI, 298), *lékich* „Zuckerbrod“ (mg. *lebkuche* și *lekuche*, bav. *lekuch* V, 212), *pregeln* „rösten“ (mg. *preglen*, bav. *bregeln* „braten“), *palandern* „schlendern“ (bav. id. IV, 215), *schrêtele* „Hausgeist, Knirps“ (dial. *schretel* „Art Kobold, Wichtlein“, *schrettele* „incubus“ din mg. *schretel* dim. *Schrat* „Waldteufel“, *walgern* „rollen“ (bav. *siles.* id. II, 131; IV, 190), etc.

În vocabularul dialectal se pot distinge, în raport cu acela al limbei literare, următoarele trei procederi generale, ce le regăsim în toate graiurile populare: alegerea, dintr'o serie de sinonime, a unei singure expresiuni pentru noțiunea respectivă,— importanța expresivității în concepțiunile poporului și recurgerea frecventă la forme diminutive pentru a exprima sensul celor primitive.

Limba literară și-a format din diferite dialecte o bogată proviziune de termeni sinonimi, ce știe a le utiliza cu un deosebit sentiment estetic: ea întrebuințează cutare termen în poezie, cutare altul în proză, un al treilea în stilul familiar, un al patrulea în cel vulgar, etc. Dialectele n'au ce face cu acest belșug aparent, cu acest lux rafinat și se mulțumesc cu indispensabilul: Aar și Adler, Born și Brunnen, beginnen și anfangen, billig și wohlfeil, Fittich și Flügel, Haupt și Kopf, Athem și Odem, Lippe și Lefze etc. vor fi astfel reprezentate printr'o singură expresiune, fără ca fondul lexical al dialectului să încerce prin aceasta vr'o pagubă însemnată. Sau, cele două sinonime devin independente printr'o diferențiere logică, ca *reden* și *sprechen*: al doilea se restrinse, în evreo-germana, la recitarea formulelor magice, la descântare (cf. mg. *sprêchen* „wovon abwendig machen“).

Poporul caută pretutindenea a-și intrupa ideile în vorbe expresive, concrete, palpabile. Acestei tendențe îi dătoresc dialectele adevărata lor originalitate și printr'însa devin ele un izvor nesecat pentru întinerirea limbilor literare. Din acest punct de vedere trebuie analizat vocabularul fiecărui dialect, spre a surprinde într'însul concepțiunile originale, ideile, asupra cărora s'a fixat atențiunea poporului. Unele din aceste concepțiuni pot fi vechi și deci comune diferitelor dialecte; altele, creațiuni mai mult sau mai puțin moderne și proprii unui mod special de a vedea și considera lucrurile din afară.

Intrunim mai jos într'o listă, care n'are pretențiunea de a fi

completă, un număr de cuvinte dialectale, cari sunt alminterea exprimate decât în limba literară <sup>1)</sup>.

*Abend* = *of (auf) der Nacht* — dar și „*üwent*“ mai ales în formula de salutare: *git-n-üwent* = *gute-n Abend*; cf. și Ps. LV, 18: *ich ruf zu got un got wet mir helfen, o-went un fri morgen un in mitten tog tracht ich un s fz.*..

*anbeten* = *bucken*: mg. *bücken* „*neigen*“; cf. Ps. LXXII, 11: *es weln sich bucken zu im ale kiningen*; LXXXI, 10: *es sol nit sein bei dir ein obgot un du solst dich nit bucken zu ein fremden got.*

*anfangen* = *anheben* (*ünheben*): cf. francic *anheben* „*beginnen*“, austriac *onhöben* „*anfangen*“ I, 60, II, 185. Luther: wenn der Mensch aufhöret, so muss er *anheben*; Hölty: und die Grabgesänge *heben an* (Grimm).

*anziehen* = *anthun* (*üntin*): cf. tirol *anthun* „*sich ankleiden*“, francic *anthun* „*das Gewand anlegen*“ I, 60. Luther (V Mos. 25,5): ein Mann soll nicht weiberkleider *anthun*; Göthe: in Sammet und in Seide war er nun *angethan* (Grimm).

*Augenbraue* și *Augenwimper* = *Brēm*: bavarez *bram* pl. *bräm* (din *Bram* „*margină*“, mg. *brēm*); cf. Ps. XI, 5: *seine oigen sehen. seine brēmen pruyen di menschen*; LXXVII, 5: *du halst zu di brēmen vun meine oigen.*

*Arzt* = *Doctor*, ca și în celelalte

dialecte, de unde *doktern* „a se căuta“.

*ausbreiten* = *spreiten*: mg. *spreiten* id, e. *spread*; probabil în legătură cu *Spreu* „*pleavă*“, de unde și *varspreien* sau *zuspreien* = *zerstreuen*: cf. Ps. XVIII, 15: *aroiss geschickt hot er seine feilen un hot sei varspreit*; XX, 15: *un es hoben sich zuspreit ale meine beiner.*

*Bach* = *Teich*; cf. Ps. I, 3: *er is gleich wi a boim wos is geflanzt of teichen wasser*; CXXXVII, 1: *bei di teichen vun Bowel dorten sennen mir gesessen un geweint, as mir hoben sich dermant an Tsion.* *beginnen* = *anheben*; vezi *anfangen*.

*bereiten* = *grēiten*: mg. *gereiten* „*sich zurecht machen, rüsten*“; cf. Ps. XXIII, 5: *di greitst far mir dem tisch*; LXV, 11: *do host on-greit seier korn.*

*betäubt* = *dill* (de unde *dillen* „*betăubă*“): bav. *dill* „*verwirrt*“; cf. Ps. LXXVI, 8: *sei sennen geworn fardult, di harte herzer*; LXXVII, 5: *ich bin fardult un kon nit reden.*

*Bettuch* = *Leilach* (*lâlych*): mg. *lilach* din *lin-lach* „*Leinenzeug*“, bav. *lei'lich*; vorbă întrebuintată și de Heine:

Der Nebel, der das Schlachtfeld bedeckt  
Als wie ein weisses *Lailich*,  
Zerfloss almählich . . . .

<sup>1)</sup> Citatele urmate de indicațiunea volumului și a paginei se rapoartă la Revista dialectologică a lui Frommann, *Die deutschen Mundarten*. Nürnberg, 1834–77: 7 volume. Vorbele medio-germane sunt luate din Lexer, *Mittelhochdeutsches Hand-Wörterbuch*. Leipzig 1872–1878, 3 vol. Extractele din Psalmi se fac după traducerea evreo-germană mai sus indicată.

*Buckel* = *Höcker* (hoiker): mg. hocker id.

*denn* = *warum* (würyn): cf. Ps. XXXVIII, 5: nischt is mër gesund in meine beiner., *worum* meine sind sennen mir ariber ibern kop.

*dicht* = *gedecht*: mg. gediht „häufig“; cf. Ps. X, 9: wi a leib (löwe) in sein *gedechten* weldel; XVIII, 13: vun di *gedechten* wolken.

*Eiter* = *Materie*: mg. matërje id., in Tirol matèri IV, 2.

*erfahren* = *gewahr werden* (gewür wèrn).

*ergreifen* = *dergreichen*: *ergreifen* + *erreichen*; cf. Ps. VII, 6: sol nochjogen mein feind meine seil (Seele) un sol ir *dergreichen*; XL, 13: es hoben mich *dergreicht* meine sind un ich ken nit mër sehen.

*erinnern* = *ermahnen* (dermanen): suab dermuna id. VII, 390; mg. ermanen „erinnern“ ca in „Armer Iwein“:

do wart sin hërze dës *ermant*,

wie er sin ère und sin lant

hete verlorn und sin wip. . .

cf. Ps. XXII, 28: sei weln sich *dermanen* un weln sich umkèren zu got ale ecken vun der welt; LXXVIII, 35: wen er hot sei der-schlogen, hoben sei im schoing gesucht un hoben wider a mol geforscht got; un hoben sich *dermont* as got is seiëre starkeit. . .

*Fächer* = *focher*: dial. focher „ventilabrum“, siles. fochern „flat-tern“ IV, 168.

*Feind* = *Luger*: lugen „lauern“; cf. Ps. V, 9: got, fir mich in deine gerechtikeit vun wegen meine *lugers*; LIV, 7: er wet zurickgeben

*dos beis* (Böse) zu meine *luger*; LIV, 3: es willen mich varschlingen meine *lugers* den ganzentog...

*Felsen* = *Stein*; cf. Ps. LXXI, 3: worum (denn) mein *stein* un mein festung bistu...

*Fluss* = *Teich* (tâch); vezi *Bach*.

*Frühling* = *Frühjahr*: plattd. freujor I, 507.

*Frühstück* = *Anbeissen* (unbâssen): de unde și *Imbiss*.

*gebären* = *gewinnen*: mg. (ein kint) gewinnen „zeugen“.

*genügen* = *klecken*: mg. id., bav. „ausreichen“.

*gerecht* = *rechtfertig*: mg. rëht-vertig „gerecht, rechtschaffen“; Luther, Hiob 9, 2: dass ein Mensch nicht *rechtfertig* bestehen mag gegen Gott; cf. Ps. XXXII, 11: singt ir ale wos ir seit *rechtfartig* in harzen...

*gestern* = *nechten*: mg. nehten „gestern Abend“ (cu acest sens deja in Nibelungen) lit. „vergangene Nacht“, vechiu dativ adverbial azi răspândit in Germania de sus și de mijloc: bav. nächten, suab nähti „gestern“ II, 180; IV, 36; cf. grec *jaconian* ἐνφῆρι (= ἐσπῆρι) „ieri“ adică ἐσπῆρα = ἔσθῃς și slav *vecerü* „seară“ și *vücera* „ieri“; vor-gestern = *einnechten*.

*geschwind* = *gach* (gech, gich): mg. gäch „schnell“, francie gäch id. I, 60; cf. Ps. CII, 4: in dem tog wos ich ruf, entfer (antworte) mir *gich*...

*gründen* = *grundfestigen*: mg. gruntvestigen id.; cf. Ps. LXV, 7 er wos er *grundfestigt* di berg mit sein koach (Macht); LXXVIII,

69: wi di erd wos er hot si *gegrundfestigt* of *eibig* (ewig)...

*hassen* = *feind haben* : formată după analogia lui *lieb haben* = *lieben*; la Luther are acelaș sens locuțiunea „feind sein“ (Luca 19, 14: seine Bürger aber waren ihm feind = hassten ihn); cf. Ps. V, 6: du host *feind* aie wos tön *umrecht*...

*herstellen* = *verrichten* (farrechten): mg. verrihten „in Ordnung bringen“.

*Hütte* = *Gezelt*: mg. id.; cf. Ps. XVI, 1: got, wer mog woinen in dein *gezelt*? wer mog ruhen of dein heiligen barg (Berg)?

*Johannisbrod* = *Bockshorn* (boks-ser).

*Käfer* = *Kneiper* (knäper): cf. Kneiper „Tauchergans“, nd. knieper „Specht“ (Grimm).

*Kirche* = *Klöster* (kloister).

*Korb* = *Koiber*: mg. köber „Korb Tasche“.

*Krankheit* = *krênk*: mg. krenke și cu sens de „Krankheit“: grosse schwere *krenk*. . . . bav. krenke „Kränklichkeit“, francie pe lângă Main „epilepsie“ III, 120; cf. Ps. XLI, 9: a *kreink* wos is nit ous zu heilen is in im arein gegossen...

*Kreis* = *Reif* (rêif).

*Kugel* = *Kaule* (koul): in Silesia Fleischkaule „Kloss als Speise“, alătura de *Kigel* ca „Sabbathspeise“.

*Kümmern* = *harren*.

*Kutscher* = *Antreiber* (ünträber).

*Lager* = *Gelêger*: mg. și bav. id.; cf. Ps. XXXVI, 5: *umrecht* tracht er of sein *geleger*...

*lauern* = *lügen*: cf. Ps. X, 8: er

setzt sich in der *lugung* vun derfer .. seine oigen *lügen* of dem o-ruman: LVI, 7: sei varsamen sich, sei *lügen*, sei hiten meine tritt.

*Last* = *Masse*: mg. masse id. (cf. mai sus).

*lächeln* = *sch.neicheln*: cf. e. smile; Ps. XXXVI, 3: si *schmeichelt* zu im in seine oigen...

*lehren* = *lernen*, care intrunește ambele sensuri ca și in celelalte dialecte.

*leicht* = *gering*: mg. geringe „leicht und schnell“; in limba modernă numai in sens figurat.

*Metzger* = *Häcker*: mg (fleisch-)hacker.

*Mittag* = *Warmes* (waremes): mg warmuos (warm muos), „cibi ex oleribus“, austr. voarmas „Frühstück“ V, 107.

*Mund* = *Maul* (moul): mg. mûl și cu sens de „Mund“: das blût im ran uber mûl und uber bart (Lexer).

*niemals* = *keinmal* (kêin mûl): plattd. kein mol I, 508; cf. Ps. XVI, 5: wer es tut asoi falt *kein mol* nit anider.

*oft viel mal* (vil mûl); cf. Ps. LXXVIII, 40: wi *vil mol* hoben sei im wider gespenigt.?

*Ohrfeige* = *Patsch* (de unde verbui *patschen*), onomatopee comună dialectelor: Ps. XLVII, 1: ale velker *patscht* mit di hent... cf. *flask* id., mg. vlasche „Maulschelle“, a-ustr. flaska id. Onomatopee identică e *boch* pentru „Faustschlag“.

*Oheim* = *Vetter*: mg. vetter „Vatersbruder“.

*Pflug* = *Acker*, importantă me-tonimie.

*plaudern* = *plauschen*: bav. plauschen „schwätzen“ IV, 333.

*Räthsel* = *rêteniss*: mg. retnuss „Räthsel“; Ps. LXXVIII, 2: ich wil ofenen mit gleicheniss rêid mein moul, ich wil ousrêiden *retenissen* vun varzeiten.

*Raupe* = *Abfresser*: die Raupen fressen alle Blätter ab (Grimm); cf. Ps. LXXVIII, 46: er hot obgegeben zu dem *obfresser* seier frucht; CV, 35: er hot geheissen un der heischreck is gekumen un der *obfresser* gor en a zol.

*riechen* = *schnecken*: mg. smecken „riechen, duften“. tot așa in dialectul alemanic și bavarez; cf. Ps. CVI, 7: a nos hoben sei un kenen nit *schmecken*.

*rund* = *kugelig* (kåle[eh]ik): kaul+ig, Kaul e un dublet din Kugel; vezi mai sus.

*Schädel* = *toter Kopf* (toiter kop): mg. tōter kopf „calvaria“, plattdeutsch Dō'nkopp id. II, 27.

*schauen* = *gucken* (kiken): mg. kicken, ol. kiken, a pătruns in dialectele mitteldeutsch și de aci in oberdeutsch și a alungat aproape in limbile nordice pe „schauen“; cf. Ps. LXVI, 7: seine ougen *kuhen* of di velker; LXXXIV, 11: un gerechtikeit *kuht* aroiss vun himel; (II, 20: er hot *arobgekuht* vun sein heiliger hoichkeit; got hot vun himel sich *zugekuht* zu der erd.

*Schenkel* = *dich*: bav. diech id.

*schimpfen* = *sudein* (sidlen): mg. sudelen „beschmutzen“; cf. Ps. XXXV, 15: sei hoben *gesidelt* un nit antschwigen geworn; LV, 13: nit a feind *sidelt* mich, wos ich wolt vartrogen....

*Slave* = *Knecht*: tot așa la Luther [I. Mos. 40, 17: der ebreische Knecht (Joseph) den du uns herein gebracht hast. ]

*schmecken* = *versuchen* (farsichen): mg. versuchen „kosten“.

*Schmerz* = *Wehtag* (wétug): mg. wetac id.; cf. Ps. XXXVI, 19: mein *weitog* stêit stendig akêgen mir; LXVIII, 7: a zitterniss hot sei ongenumen dorten, a *weitog* wi von a gewinnerin.

*Schmetterling* = *Sommervögelein* (summerfêgele): westfal. sumerfugl id. VI, 77.

*Schulter* = *Achsel*.

*Schürze* = *Vortuch* (fartych): bav. fürtig „Schürze“ IV, 455.

*schwanger* (sein) = *tragen* (trûgen): mg. trâgen „tragen im Mutterleibe“.

*Stockwerk* (*Gewölbe*) = *Garn* (gûren): mg. gaden, bav. gaden și garn Schmeller, Bayr. Wörterb. I, 871; cf. Ps. CIV, 4: der wos macht vun wasser baltens (Balken) far seine *goren*; ib. 13: er macht ontrinken berg vun seine *gorens* arob.

*Strumpf* = *Socke*: mg. socke „Strumpf“.

*stossen* = *stüppen*: mg. stüpfen, stupen „stacheln, antreiben, wegstossen“.

*Suppe* = *Jauche* (jouch): cf. polon. jucha „zeamă“, dimin. juška. Sen sul peiorativ („zeamă de baligă“) datează din sec. XVI: „Es bedeutet im XV Jh., wo es sich zuerst landschaftlich nachweisen lässt, sowie im XVI, nur Brühe, Suppe“ (Grimm D. W. s. v.)

*Tanne* = *Tennenbaum* (tenen-boim): mg. tanboum „Tanne“.

*tasten* = *tappen*: cf. Ps. CXVI, 7: seiere hent, sei kenon nit *tappen*.

*tauschen* = *beiten* (bâten): mg. biuten id.; cf. Ps. XLVI, 3: wen di erd wêrt *varbitten* un wen berg fallen arein...; CII, 27: sei ale weln wi a kleid zufoulen, wi a kleid *beist* du sei iber un sei weln sich *obbeiten*.

*Trommel* = *Pauke* (pouk).

*überall* = um und um (ymydym): mg. ummedumme „überall“, in Carintia umadum „ringsum“ IV, 244, 548.

*überlegen* = *klären*: mg. klaeren „klâr machen“; cf. Ps. XIII, 3: bis *wanen* wel ich alz *klären* etsos (Ratschläge) in mein seil?...

*Uhr* = *Seiger*: mg. seiger „Uhr“ primitiv probabil „Sand,-Wasseruhr“, de unde și polon. *zegar*.

*Vater* = *Tate*: bav. tatta. tirol tate etc.

*verbergen* = *behalten* (bahalten): mg. behalten „verwahren“; cf. Ps.

XVI, 8: hit mich wi di schwarzapel vun oig, in dem soten vun deine fligel solst mich *bahalten*; XIX, 8: keiner nit ken sich *bahalten* far ir hitz.

*Verwandter* = *Freund* (frând): tot așa în Tirol, Hessa, Bavaria (Schmeller I, 614) și aiurea noțiunea de rudă se exprimă prin „amic“.

*Wäsche* = *Geräth* (grêt): bav. gerait „Zeug“.

*warum* = *für was* (far wûs).

*Zimmer* = *Stube* (stib): tirol id. IV, 2.

*zürnen* = *bösern* (béisern): mg. boesern «schlechter werden, ärgern».

*Zuspeise* = *Zumüse* (Zimmes): mg. zuo-müese „Zuspeise“, suab Zimmes id.

*zusammen* = *inêinem* (ynênym): mg. in ein „zusammen“; cf. Ps. XIV, 3; ale in *einem* sennen sei *vardorben*; XXVI, 4: ich bin nit *gessen* in *einem* mit falsche menschen.

Un alt mijloc, de care se servăște poporul, pentru imbogățirea materialului lexical, este întrebuintarea diminutivelor pentru a exprima noțiunile primitive. E o procedere fecundă, care ofere spiritului popular înlesnirea de a reveni la niște forme cunoscute și a le destina la o nouă aplicațiune logică. Iată un șir de exemple:

*Bleistift* = *Schreibpendl*: pen „Feder“ (între *n+l* dialectele intercalează un *d*); *Bretze* = *Beigl*: Beuge „Krümmung“; siles. bēgel „ein Ring von Semmelteig“; *Bube* = *Jünger*: Junge; *Crucifix* = *Joisel*: Jesu; *Ducaten* = *Rändl*: Rand(ducaten) „galben cu zimți adică netăiat la margini“; *Federmesser* = *Messert*: Messer; *Hügel* = *Bergl*: Berg; *Käfig* = *Steigel* (stāgl): Steige „Stall für Kleinvieh“; *Kanne* = *Kochert*: kochen, iar *kann* luă sensul de „doniță“; *Kinn* = *Bärdl*: Bart; *Ring* = *Fingerlein* (fingerl): Finger; *Sessel* = *Bänkel*: Bank; *Zündhölzchen* = *Schwebele*: Schwebel, rostirea arhaică și dialectală pentru Schwefel.

În fine, atingem în treacăt tranzițiunile logice ale verbelor compuse cu prepozițiuni, tranzițiuni interesante și diferite de cele din limba literară. Astfel: *abdanken* (ubdanken) „sterben“ (ironic) exclusiv cu acest sens; cf. în Henneberg odank „bei der Nachtwache die letzte Stunde abrufen“ (Frommann VII, 129) și *Abdankung* „Leichenrede“ (Grimm); *abgenommen* (ugenommen) „gelähmt“ (paralizat); *abrichten* (ubrechten) = *verrichten*; *absprechen* (ubsprechen) „eine Zauberformel hersagen“ (descânt) adică „verbis adimere“ (Grimm); *anmachen* (unmachen) = mg. *sines gemaches tuon*: cf. bav. *tüen* (thun) id. Fromm. IV, 455; *anstossen* (unstoissen) „eine Anspielung verstehen“: mg. *anstöz* „Angriff“, în limba modernă „leise oder hart anrühren“ și la figurat, etc. etc.

## 2. ELEMENTUL EBRAIC

Limba ebraică a dat dialectului, după cea germană, contingentul lexical cel mai numeros. Aproximațiunea acestui contingent a fost exagerată și tratată într-un mod neștiințific: s'au pus laolaltă cuvinte adevărat populare cu termeni tehnici sau rari, cari n'au circulat de cât în cerul unui mic număr de cărturari, și nu s'a luat în considerațiune faptul, dacă există sau nu echivalente germane. Ori cum ar fi însă, elementul ebraic e relativ bogat reprezentat în dialect.

Căror împrejurări se datorește această influență?

În primul rând, cultului sinagogal, făcut exclusiv în limba ebraică. Aproape jumătate din contingentul lexical mai jos specificat se rapoartă la ceremoniile și riturile sinagogale și datorește deci sferei religioase existența lor imediată. Pentru cele mai multe din aceste expresiuni ale terminologiei bisericești recurgerea la limba sacră era o necesitate evidentă, deoarece ele deseamnă lucruri și idei proprii concepțiunii ebraice. Altele stau în legătură mai mult sau mai puțin directă cu viața religioasă și forma ebraică le dă o înfățișare mai solemnă.

Un al doilea factor important a contribuit nu mai puțin a îmbogăți dialectul cu un capital considerabil de ebraisme: traducerea populare - din Biblie, din Talmud, din scrieri rabinice și din literatura neo-ebraică - în cari ideile de ordine morală figurează numai în limba ebraică. Era un ce firesc a se recurge la limba sfântă ca la izvorul vieței intelectuale a Iudaismului. Aceste cărți de vulgarizare familiariză pe cititori, mai ales pe femei pen-

tru cari erau destinate, cu echivalente ebraice pentru noțiunile abstracte și deveneau astfel de o întrebuințare curentă în limba zilnică. Această terminologie devenea din ce în ce mai numeroasă, cu cât viața Evreilor, în raport cu societatea creștină, devenea mai izolată și cu cât persecuțiunile din afară luau un caracter mai încordat.

În cercetarea elementului ebraic constatăm deci un dublu curent opus: de sus în jos, de la cărturari în popor, prin infuziunea unui număr considerabil de ebraisme; și invers, prin transformarea radicală (fonetică, gramaticală și logică) a întregului element ebraic, transformare pornită de la popor și pătrunsă în sferele învățate ale societății evreiești.

O parte din această nomenclatură caracteristică se introduse în vocabularul limbei germane, în număr mai mare în acela al dialectelor locale. Relevăm câteva dintr'insele <sup>1)</sup>: *Kapores* „kaput, zu Grunde gerichtet“ (la Hebel: wir gehen, wir gehen kapores !. — *Koscher*, întrebuințat de Heine (Romancero, 210) și expresiunea curentă *schächten* „a tăia vite“, *Schächter* „băham“, din ebraicul *schochet*. — *Mausche*, rostirea dialectală a lui *Mösche* „Moise“, deseamnă ironic pe Evreu (Hebel: *Mausche*, weist du nicht, das uns die Zeit vergeht?... jetzt dacht der Jude..). — *Mauschel*, diminutiv de la cel precedent, întrebuințat cu același înțeles de Heine și Hebel, de unde *Mauschelei* „Mauschelsprache“ și verbul *mauscheln* „wie ein Mauschel sprechen“, aplicat uneori fără deosebire la orice rostire vulgară și neinteligibilă. — *Schacher*, din ebraicul *socher*, aplicat mai întâi negoțului de mărunțișuri făcut de Evrei, dar luat și în sens general „trafic, camătă“ (Heine, über Börne: frommer Schacher! scheinheiliger Verrath am Vaterlande!), de unde și *schachern* în sens propriu și figurat. — *Schikssel* „Mädchen“, evreiește *schiktse*, întrebuințat de Freytag în „Soll și Haben“ (III, 130). — *Schlemihl*, Pechvogel, Unstern“, eroul celebrat de Heine și popularizat prin admirabila alegorie a lui Chamisso. — *Schmu* „Gewinn, Profit“ (Hebel: was ihr ihn wohlfeiler bekommt, ist euer Schmuhs); *Geschmus* „Gerede“ (Freytag. Soll und Haben II, 90: das Geschrei und das Geschmuse) și *schmussen* „sich anschmeicheln“. — *Schofel* „schlecht, nichtswürdig“, la Bürger în compozițiunea *Schofelwaare* adică „marfă proastă“.

<sup>1)</sup> Cf. românește *balabustă*, numire ironică a Evreiceii, intrată în popor, precum și expresiunile *kușăr*, *trif*, etc., cu care d. Alecsandri și-a îmbogățit vocabularul seu dramatic.

Deasemenea expresiunile nu mai puțin populare: *betucht* „stille, schweigsam“ (la Hebel: und gieng ganz ruhig und betuches in sein Bett) din ebr. *betuchos* „domol“; *Dalles* „Verderben, Untergang“ (ebraic = sărăcie), de o întrebuintare generală în dialecte; *ganfen* „stehlen, mausen“, *Makkes* „Schläge“, *meschugge* „verrückt“, *Moos* „Geld“, *Plète* „Flucht“, *schote* „lächerlicher Narr“, *Zores* „Streit“ etc. pretutindenea cunoscute.

Trebue relevat încă, că elementul ebraic, intrat în dialectul evreo-german, nu derivă d'a dreptul din ebraica biblică, ci din evoluțiunea ei posterioară, așa cum ni se prezintă în Talmud și în literatura rabinică. Deaceia, aceste cuvinte au în general un sens străin de graiul Bibliei și corespunzător celui din scrierile talmudice. Altele, nici nu există în Biblie, ci sunt formațiuni originale: talmudisme aramaice sau neo-ebraice.

Iată câteva specimene de întâia și a doua categorie:

a) *taan* are în Biblie sensul material de „incarc“, în Talmud cel figurat de „incarc c'o vină, invinovătesc și apăr“, de unde *taano* „obiecțiune, argument“ și evreo-germanul *an-taancen* „discut“; *minhog* înseamnă biblic „mănarea carului“, în Talmud trecu la sensul metaforic de „obicei“ în special religios; *tsaar*, biblic „mie“, talmudic „durere, mahnire“; *tselem*, biblic „imagine“, neo-ebraic „cruce“; *teschuwa*, biblic „intoarcere“, talmudic „pocăință“.

b) biblicul *moed* „serbătoare“ fu înlocuit cu talmudicul *jom tow*, literal „zi bună“, și astfel această din urmă reprezintă noțiunea respectivă și în evreo-germană; biblicele *negew* „sud“ și *jam* „apus“ (lit. partea despre mare) au fost suplantate de talmudicele *dorom* și *maariv*; *avero*, literal „călcare“, talmudic „păcat = călcarea legii“; *tsedoko*, literal „dreptate, evlavie“, talmudic „milostenie, pomână“; *dallus* „sărăcie“ e numai talmudic, *t'fisso* „temniță“ post-talmudic.

Elementul ebraic a încercat, sub influența fondului german al dialectului, o adevărată schimbare la față, intru cât fizionomia sa a luat un aspect, care n'are nimic semitic într'însa. Această transformare e rezultanta unei întregite acțiuni: prin pronunțare, prin accent și prin sufixe.

Vom analiza pe rând fiecare din acești trei factori, cariau contribuit a metamorfoza limba ebraică în gura Evreilor din Germania, de unde se răspândi și aiurea.

Operată printr'un fel de analogie inconscientă, germanizarea pronunțării limbei ebraice fu cu timpul definitiv consacrată și avu o

importantă consecvență istorică, aceea d'a crea o schismă aparentă între cele două fracțiuni ale Judaismului european — Evreii lehi, mai corect germani și Evreii frânci, mai corect spanioli — schismă care are drept punct de plecare și de consistență *diferențe ortoepice*.

Limba spaniolă, cu melodioasa ei tonalitate, a făcut să se păstreze aproape intactă rostirea cea limpede și sonoră a limbei ebraice, cum va fi răsunat ea odinioară în zilele ide glorie; dialectele germane, cu sunetele lor intunecate și surde, cu complicatul lor organism fonetic, au contribuit a altera forma cuvintelor ebraice și a suplanta o pronunțare plină de armonie c'o rostire aproape nedeslușită, intunecată și îngustă ca și vechile ghetti, încari densa a luat naștere.

Origina acestei pronunțări alterate a rămas până astăzi necunoscută orientaliștilor, cari s'au ocupat în treacăt cu densa. Ne vom mărgini a cita pe cel mai recent și mai autorizat gramatic al limbei ebraice, pe Stade, care se exprimă astfel în această privință <sup>1)</sup>:

„Von der hier vorausgesetzten Vocaleussprache (ä = â, ö = ô, .. = ê, ï = û) differiren die polnischen und deutschen Juden. Ausser dass sie Kamez (= â) wie o sprechen, sprechen sie vielfach Cholem (= ô wie au, Zêre (= ê) wie ai, Kibbuz (= û) wie ü. Ihre Aussprache des a wie o fusst auf der alten palæstinischen Tradition <sup>2)</sup>. Ihre Aussprache des ô und ê ist eine moderne Zerdehnung, wie sie sich auch im Syrischen zeigt... *Der Ursprung der Aussprache von û wie ü ist ebenso dunkel wie der der falschen Betonung des Hebräischen im Munde derselben Leute*“.

Pentru a pune în mai mare evidență paralelismul constant între rostirea dialectală, cea evreo-germană și cea ebraică, le vom rezuma pe toate trele într'un tablou sinoptic:

| Dialecte germane                                                                                                                                                          | Graiul evreo-german                                                        | Limba ebraică                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| ä = ô pe întregul teritoriu alemano-bavarez și mai în toate celelalte dialecte: blösen, nös, sögen, tög = blasen, Nase, sagen, Tag (Schmeller, Mundarten Bayern's § 110). | â = ô în toate nuanțele și dialectale din Germania, Polonia, Lituania etc. | â = ô rostesc Evreii germani mai pretatindenea. böchur, b'rocho, lewôno = bächur, beracha, lewána etc. |

<sup>1)</sup> Stade, *Lehrbuch der hebräischen Grammatik*, Leipzig, 1879, vol. I, p. 41.

<sup>2)</sup> Ibid, § 35: die Erfinder des Punctuationssystems sprachen das ä schon dunkel als â oder ô, was auch aus der Verwendung desselben Zeichens für ô und vielen grammatischen Erscheinungen... folgt.

â=û in Carintia : fâne, nâme, spûne=Fahne, Name, Span (Lexer, Kärntisches Wörterb. pref. VIII).

ê=ai in dialectul şvab : klai, schnai, i gai = Klee, Schnnee, ich gehe (Schmeller § 184).

ô=au, in dialectul şvab : braud, grauss, hauch, klau-ster = Brôd, grôss, hôch, Klôster (Schmeller § 330).

ô = ou, in unele părți din teritoriul Bavariei: broud grouss, houch (Ibid. § 336).

ô=oi, sporadic in Elveția, Tirol și Suabia: toit, noit, groiss, loiss, woil = tôt, Noth, gross, loss, wohl (Weinhold Aleman. Gram. § 98).

û=ü sau i: dialectele afecționează forma inflexională (*Umlaut*) ca üns iinter, üm=uns, unter, um (Schmeller § 368); in Tirol: dinn, hitt, ins, inser=dünn, Hut, uns, unser (Frommann II, 18). In medio-germana, ambele forme, cea diftongată și cea nediftongată, există alături una de alta: dünne și dünnne, unde și ünde (Grimm, Gram. I, 282).

â=û in Austro-Ungaria, România, Galiția și Rusia : blâsen, nûs, sûgen, tûg.

ê=ai numai in dialectul grăit in Polonia : schnai, gai, etc.

ê = ê pretutindeni aiurea: schnê, gê.

ô=au, in Germania, sporadic in Polonia.

ô=ou, sporadic in Germania.

ô=oi, pe întregul teritoriu al evreo-germane, afară de Germania și Lituania : boidem, boigen, floi=Boden, Bogen, Floh etc.

û=ü sau i: pretutindenea afară de Polonia, Lituania și sporadic in Germania : sünn sau synn, kümnen sau kim men. züng=Sonne, kommen, Zunge.

â=û rostesc Evreii unguri, români galițieni și ruși, deci: bûchyr, brûchy, lewuny.

ê=ai rostesc Evreii din Polonia : alainu, laavosai-nu=alênu, laabothênu.

ê=ê pretutindeni aiurea.

ô=au rostesc Evreii germani pretutindenea: chauschech, haulech, kauach, aurech, auscher=chôschech, hôlech, kôach, ôrech, ôscher.

ô=ou, sporadic in Germania : oulem, soune, schou-te=ôlam, sône, schôte.

ô = oi, in Ungaria, România, Galiția și Rusia : choidesch, koidem, moire=chôdesch, kôdem, môra, etc.

û=ü sau i in grupul dialectal ce l'am numit austro-rus : gedüllo sau gedille, següllo sau s'gille=gedullah, segullah.

La acest tablou, pentru a fi complet, ar trebui să se mai adauge intunecarea vocalelor scurte și asurzirea lor in silabe finale, urmare directă a aceleiași influențe, și in acest mod ne vom putea face o idee de pustiirile exercitate in domeniul fonologiei ebraice

de gătlejul germanic. Paralelismul perfect mai sus stabilit urmărește pas cu pas diferitele evoluțiuni ale acestei influențe și confirmă, cât de șubredă este aserțiunea acelor cari atribuie unor tradițiuni străvechi acele diferențe fonetice.

Se mai adaogă la considerațiunile reale de mai sus și caracterul sporadic al acestor diferențe. Diftongul *au* bunăoară, primitiv semitic, s'a contras în limba ebraică în *ó* deja în perioada istorică: cum deci reveni acest son la punctul seu de plecare și prin ce minune s'aude el astfel în gura numai a unei mici fracțiuni de Evrei-germani?

Intr'adevăr, pe când Evreii spanioli rostesc corect *ó*, Evreii din Germania și Polonia pronunță *au*, alții *ou*, iar cei din Austro-Ungaria, Galiția, România și Rusia *oi*. Cum să se explice alminterea aceste variante locale decât ca sonuri nuanțate după graiurile diferitelor localități? Cei ce sprijină deci o pronunțare ca *Mausche* pentru *Mósche*, departe d'a fi îndreptățiți prin vr'un argument istoric, nu fac din contra decât a sancționa, pe terenul fonologiei ebraice, o rostire provincială și tranzitorie, și a contribui astfel la perpetuarea unui sistem fonetic contrar spiritului limbei ebraice<sup>1)</sup>.

Intonarea necorectă a limbei ebraice — și aceasta numai la Evreii germani—este iarăși direct influențată de limba și dialectele germane. Accentul, în limba ebraică, nu poate figura decât pe ultimele două silabe, dar *mai ales* pe ultima: o stare de lucruri diametral opusă modului de accentuare a limbilor germanice, în cari tonul nu poate niciodată cădea pe ultima. Astfel primele cuvinte ale Genezei le rostește Evreul german: *beréschis bóro*, Evreul spaniol: *bereschith bará*....

Dar ceea ce dovedește mai presus de toate germanizarea elementului ebraic, este numărul considerabil de sufixe, cari se anină la radicalele acestui element și cari contribuie a'i da un aspect ibrid. Tocmai aceasta însă ilustrează influența enormă a spiritului german, care a știut să invingă o materie atât de rebelă și să'i imprime caracterul său particular.

Vom enumera principalele din aceste sufixe: 1. verbale cu-*en*

<sup>1)</sup> E curios, că adversarii cei mai infocați ai evreo-germaniei nu simt nici un scrupul a menține o rostire a limbei ebraice datorită direct influențelor locale ale dialectului. Și dacă această rostire ar fi cel puțin generală în sinul Judaismului, n'am înzista asupra-i; dar ea continuă a separa pe așa numiții Evrei lehi de cei frânci. Astăzi, când Evreii au părăsit cu totul graiurile importate și se servesc exclusiv cu limba națională, ar fi timp a face să cază, printre o unificare a pronunțării, o barieră artificială ridicată în timpuri de tristă memorie și a se reda astfel limbei ebraice antica ei sonoritate.

sau-n : chanf-en „lingușesc“ (*chanaf*), cholesch-en „leșin“ (*chalach*), cholem-en „visez“ (*chalom*), darsch-en „predic“ (*darschan*), gasl-en „tălăhăresc“ (*gasal*), get-en „divorțez“ (*get*), kascher-n „curăț de Paște“ (*kascher*), masser-n „păresc“ (*massar*), mischpet-en „judec“ (*mischpat*), peger-n „crap : de animale“ (*peger*), patter-n „cortoroses“ (*pattar*), tselem-en „crucesc“ (*tselem*) etc.;

cu sufix dublu -en-en : chassm-en-en „iscălesc“ (*chassam*), ganw-en-en „fur“ (*ganaw*), harg-en-en „ucid“ (*horeg*), jarsch-en-en „moștenesc“ (*joresch*);

cu prefixele prepoziționale *ân* (ein), *far* (ver), *ous* (aus), *ûn* (an) : an-taan-en „discut“ (= ein-wend-en); far-chidesch-en „mă mir“ (= ver-wunder-n), far-sam-en „otrăvesc“ (= ver-gift-en); ûn-schikker-n „imbăt“ (= an-trink-en),

mai des încă combinarea unui participiu ebraic cu verbul auxiliar „sein“ pentru exprimarea noțiunii verbale : *chôsched* (totdeauna sub-înțeles : sein) „bănuiesc“, *jôtse* „îmi fac datoria“, *mappil* „lepăd (un copil)“, *matriach* „ostenesc“, *mechabbed* „cinstesc“, *mechajce* „învioresc“, *mejaschew* „mă răsgăndesc“, *mekajim* „implinesc“, *mekanne* „pizmuiesc“, *menadder* „făgăduiesc“, *meschaer* „presupun“, *meschaleach* „expediez“, *mewajesch* „rușinez“, *mewase* „dau de rușine“, *metsaar* „mă măhnesc“, *môchel* „iert“, *môde* „mărturisesc“, *nôheg* „obiciuiesc“, *nôkem* „răsbun“, *tôe* „greșesc“, etc.

2. substantivele cu -schaft : almune-schaft „văduvie“ : cu -keit : asuss-keit „obraznicie“, misskeit „urăciune“ ; cu diminutivalul -et : schiksse-l „fetiță“;

3. adjectivele : -isch : balbat-isch „nobil“, behem-isch „lobitocesc“, genew-isch „ce te fură“; sufixul dialectal -dik (= -ig) : pessech-dik „de Paște“, schabbes-dik „de Sămbătă“, chên-(ew)-dik „nurliu, nostim“, emes-dik „adevărat“, môre-dik „fricos“.

De o influență inversă abia se poate atinge două-trei fapte de puțină însemnătate : pluralele cu forma ebraică, nar-onim <sup>1)</sup> (Narr; cf. simon pl. simonim) și doctôr-im, sunt mai mult ironice; verba polonă *kaptsen* „sărac“ face la plural *kaptsonim* și la feminin *kaptsen-te*, după flexiunea ebraică; adverbul *bescheinparlich* „probabil“, din prepozițiunea ebraică *be* „în“ și forma dialectală *scheinparlich*, ce o regăsim la Hans Sachs, corespunzătoare lui „scheinbar+(wahr-schein)lich“ din limba literară.

<sup>1)</sup> Sufixul ebraic a fost probabil atras prin asonanță, ca în proverbul evreo-german : „Chasonim sind Narronim“ (cf. Tendlau, No. 821).

Trecem acum la specificarea, după ordinea ideilor, a materialului lexical ebraic, care se bucur de o circulațiune generală în gura poporului <sup>1)</sup>).

Sfera religiunii, ale cărei rituri multiple însoțesc pe Evreu de la naștere până la mormânt: nomenclatura ebraică va îmbrățișa deci toate fazele vieții sale.

A. Calendarul: Nissan (Martie), Ijar, Siwan, Tammus, Aw (îuw), Ellul, Tischri, Chesswan, Kislew, Tewes, Schwat, Adar (îders sau Februarie) și Weadar, când e un *ibbur* sau an visect; *chôdesch* (choi-desch) „lună de zile“, literal „lună nouă“ = *rosch chôdesch*, de unde *mechadesch sein* „a sfinți luna“; luna de pe cer, din cauza ceremoniilor ce se rapoartă la dēnsa, poartă numele ebraic de *lewono* (lewune) lit. „albă“; *schoo* (schû) „ceas“ și *rega* „secundă, clipă“.

Zilele săptămănei poartă numiri germane, afară bine-înțeles de Sămbătă, *schabbos*, la care se referă un șir de termeni speciali: *erew* ajun, *challa* cozonac, *kiddusch* sfințirea (vinului), *seudo* (side) ospet, masă mare, *s'miro* imn, *hawdolo* (lit. deosebire) *machen*, a sfârși Sămbăta cu ceremoniile prescrise.

Fiecare serbătoare, *jom tow* (jontew), posedă un număr de expresiuni stereotipe: Anu-Nou, *Rosch-haschono*, când se sună cu trâmbița, *schofar*, simbolul zilei de apoi; Ziua de ispășire, *Jom-kippur*, în ajunul căreia se taie drept expiare, *kappora*, un cocoș; serbătorea Cuștelor, *Suckos*, când se binecuvăntează cu *lulaw*, ramură de curmal, și cu *ess'og*, un fel de chitră; vremea de *Purim*, când se obicinuieste *sch'lachmonos* sau trimetere de daruri; și Paștele, *Pessach*, cu turtele numite *matso* „pască“ spre deosebire de *chomets* sau aluat, care trebuie nimicit (*battl-en*) și totul făcut curat (*kascher-n*): rânduiala serbării, *seder*, care se începe cu *hagodo*, istorisirea ieșirii din Egipt.

B. Organizarea socială a comunității, *kehillo* sau *killo*, formată de *kohol* (kûl) sau popor [de unde verbul caracteristic *kûl-en*, a lua parte, a se amesteca în afacerile comunității] și prezidată de un *parnes* sau cap.

Dintre instituțiunile comunității cea mai importantă e Sinagoga cu o nomenclatură specială ebraică: *chasan* oficiant (niggun „melodie“), *darschan* sau *maggid* predicator, *gabbo* stringător de contribuțiuni și milostenii și *schammas*, slujbașul bisericei; acoperit cu talar,

<sup>1)</sup> Cuvintele ebraice sunt transcrise după cum le rostese Evreii germani, căci sînt această formă s'au introdus ele în evreo-germană. În paranteze figurează variante de rostire subdialectală.

*tallis*, și cu filactere, *t'fillin*, Evreul săvârșește rugăciunea, *tefillo* (pentru femei: *techinno*), după ordinea zilei—de dimineață, după amiază și de seară—prescrisă în cartea de rugăciuni, *siddur*, pentru ciclul serbătorilor, *machsor*; în biserică se poate vedea pupitrul cantorului, *omed*, altarul de pe care se citesc cărțile sfinte, *almemor*, iar în fundul Sinagogei chivotul, *oron*, care conține Cartea Legii, *sefer Thora*, unde rezidă splendoarea divină, *sch'chinna*, atotprezența și majestatea lui D-zeu.

Al doilea așezământ important e școala, care, după gradul de instrucțiune, poartă diferite numiri: școala elementară, *chedder* (=odae) sau *talmud-Thora* pentru studiul Legii, numit și *bess-hamidrasch* adică „Casa tălcuirii (sfintei Scripturi)“, în care un număr de școlari se instruiesc de un dascăl, *melammed*; pe când școala înaltă sau Academia rabinică, *jeschiwa*, posedă studenți, *bochurim*, și e dirijată de un profesor, *rebbe*, care este obicinuit un învățat, *lamdon*, un savant, *chochom*, un erudit într'ale Talmudului, *tanno*. Materiile de învățământ pe fiecare semestru, *s'man*, consistă din studiul sfintei Scripturi, *Tanach*, mai ales din Cartea Legii, *Thora*, sau Pentateuc, *chumesch* și Psalmi, *Tillim*, la care s'adaogă gramatica, *dikduk* (lit. subtilitate); într'o secțiune superioară, din *Talmud*, lit. învățătură, sau *gemoro*, lit. „perfectiune“, adică din *Mischna* sau textul talmudic fixat de Rabbi Iehuda, unde are ocaziunea a se deprinde la disputațiunile subtile, *pilpul*, la dialectica rabinică.

Capul spiritual al comunității e Rabinul sau Hahamul, *Raw* (rûw), lit. maestru, doctor, care exercită jurisdicțiunea religioasă, mai înainte și cea civilă, la care se referă o întreagă terminologie juridico-religioasă. Ca judecător, *dajan*, în materie de religione, el poate decide, *paskenen*, o judecată sau proces, *mischpot*, printr'o deciziune rabinică, *psak*; către el se adresează întrebările rituale, *schaale* sau *kasche*, privitoare la obiceiul religios, *din*, sau la datina consacrată, *minhog*, când decide în ultima instanță, dacă e ceva permis după lege, *koscher*, ori interzis, *ossur*, sau oprit ca profan, *possul*, ca necurat, *tome*, sau ca netăiat după prescripțiunile rabinice, *trefo* (lit. sfâșiat); el e îndreptat a emite cartea de despărțenie sau divorțul, *get*, în vremurile dinainte și cea de afurisanie sau *cherem*. Tot de dânsul atârnă funcționarul inferior, *schochet*, românește „haham“ în sensul restrins al cuvântului, care taie, *kôlen*, c'un cuțit special, *chalaaf*, vitele și păsările după regulile prescrise.

Cât de adânc a pătruns religionea ceremonială în firea Evreului și ce răsunset puternic au avut discuțiunile de Școală în viața-i de

toate zilele, dovedește faptul de o mare importanță culturală, că cea mai mare parte din nomenclatura tehnică a Scolastice rabinice a trecut peste zidurile Academiei sau Jeschiw-ei spre a se introduce și generaliza în viața socială, că termenii speciali de Dialectică, restrinși în sfera discuțiunilor savante, s'au vulgarizat și au devenit familiari chiar și omului de rând.

Expresiunile eminamente populare, cari pot fi reduse la o atare origine, se pot împărți în două categorii: a) termeni de logică ca *hetter* „concesiune“, *ihkor* „fundament, lucru esențial“, *taino* „argument, obiecțiune“ (de unde: *taan-en*, argumentez, controversez, disput), *teruts* „pretext“, etc.; b) mai ales particule de dialectică în număr considerabil: *ad'rabbe* „a fortiori, cu atât mai mult“, *awade* „pozitiv, negreșit“, *afillu* „chiar dacă“, *bifrat* „special, mai ales“, *bekitsor* „scurt“, *chuts* „afară“, *dawko* „absolut, cu tot dinăinsul“, *d'haino* „adică“, *efschor* „poate“, *haklal* „summa summa-rum“, *halewai* „fie“, *kidé* „cu scop, ca să“, *kimeat* „abia“, *k'lomer* „așa zicând, ca și cum“ (cu formele populare amplificate: *klomersch*, *klomperscht*), *kodem* „înainte“, *lehaches* „dinadins, în ciuda“, *mikol-sch'ken* „cu cât mai mult“, *poschut* „pur și simplu“, *tekef* „îndată“, *tomar* „poate“, *tomid* „totdeauna“.

C. Cercul familiei, *mischpocho*, care constă din tatăl familiei, *bal-boes* (balbûs), stăpânul casei (feminin: *balbôte*), adesea un notabil, *gewir*, distins prin spița neamului, *jichus*, de familie (de unde *mejuchas*, de neam); din unul sau mai mulți flăcăi, *bochur*, și din fete sau fecioare, *nekewo* și *b'ssula* (bsile). La timpul prescriș, *briss* „legământ“, după nașterea unui băiat, se operă circumciziunea, *milah*, de către *môhel* sau operatorul; la 13 ani devine *bar-mitswo*, când poate implini formalitățile Legii pe propria sa răspundere.

Pentru fata nubilă se caută, prin mijlocirea unui *schadchen* sau pețitor, o partidă, *schidduch*, un tovarăș, *siwug*; la logodnă, *knas* (lit. amendă, la caz de desfacere), între mireasa, *kalla*, și mirele sau ginerele, *chosson* (chûssen), se statuează condițiunile, *t'nojim*, și zestrea, *nedan* (naden), cari s'aștearnă definitiv în contractul de căsătorie, *k'ssuba*, la nuntă, *chassune*, când se cunună sub uraniscul tradițional, *chuppa*.

Ajuns la sfârșitul carierei pământești, când e aproape să moară, *gösses*, Evreul recitează rugăciunea supremă, *widde*, mărturisirea păcatelor. Cadavrul, *mess*, îmbrăcat în haine mortuare, *tachrichim*, și depus în cosciug, *oron*, e întovărășit cu alaiu, *lewaje*, la locașul veciniei, *bess-olam*, casa lumii, unde sufletul răposatului se va

bucura în raiu, *gan-eden*, grădina desfătărilor și, prin meritul său moral, *s'chuss*, va fi vrednic, *sôche*, a lua parte la viața viitoare, *olam-habo*. Ca semn de onoare pământească se pune pe mormentu'i, *kewer*, o peatră funerară, *matsewo*. Fiul răposatului, dupe ce a făcut la haină, în semn de jale, o ruptură, *krio*, observă, cu familia-i, cele șapte zile de jale, *schewa*, și rostește rugăciunea, *kadâisch*, pentru odihna sufletească a celui răposat. Testamentul, *tsewoo* de seamă pe urmașii moștenitori, *joresch*, pe văduva, *almona*, și pe orfanii, *jossom*, meniți a-i păstra amintirea

Sfera intelectuală, în care mai toate ideile de ordine abstractă au fost trase din fecundul teren al științei iudaice, limba ebraică fiind în domeniul ideal de o remarcabilă abundență. Dăm o listă de cele mai întrebuintate, accentuând sinonimia.

*Hanoo* plăcere : *taanug* desfătare, *agmas-nefesch* mălănire : *tsaar* durere : *tsoro* necaz, *jessurim* necazuri, dureri fizice (lit. muștrări, pedepse), *tous* (tûs) rătăcire : *avlo* greșală : *awero* (newêre) păcat, *bekoscho* (bakusche) rugăciune, *brêro* alegere, *b'ssura* (bsîre) veste, *belochon* încredere, *buscha* (bische) rușine : *charpo* ocară, *chajos* viață, *charota* (charute) părere-de-rău, *chen* grație, *cheschek* poită, *chessed* îndurare : *rach'monis* compătimire, *chiddusch* mirare, minune (lit. noutate), *chilluk* deosebire, *chochmo* înțelepciune : *sechel* minte, *chissoron* lipsă, cûsur, *cholom* vis, *chôsek* batjocură, *daigo* (dânge) grijă, *dallus* sărăcie : *dôchek* nevro : *madrego* scăpătare, hal (lit. treaptă), *deo* părere, *edus* martur, *emes* adevăr, *emuno* (nemûne) credință, religieune, *etso* sfat, *gairto* (gânwe) truție, *gedulla* veselie : (= mare bucurie, lit. mărimine) : *nachas* bucurie (lit. liniște, înviorare) : *simcho* bucurie (mai ales de petreceri), *gôrol* sort, *hatslocho* izbândă fericită, succes : *masol* noroc (lit. zodie, planetă : sch'limasol „nenoroc“), *haschgocho* promie, băgare de seamă, *jakris* scumpete, *jedio* știre, *k'lolo* blestem : *tochecho* (lit. exortare), toate nonorocirile posibile enumerate într'un pasaj biblic cunoscut, *kôach* putere, *kol* glas, *kowed* cinste, *maase* poveste, *malach* inger, *machschowro* gând, *maskono* proiect, *min* fel, mîre frică : *pachad* spaimă, *mussar* morală, *moschol* pildă : *rajo* pildă (lit. dovadă), *mitswo* faptă bună, *neder* vot, *nedowo* milostenie : *tsedoko* caritate, *nekomo* răsbunare, *nefesch* ființă (lit. suflet), *nes* minune, *neschomo* suflet, *ôfan* chip (lit. roată, cerc), *refua* (refie) leac, *retsucha* (retsiche) cruzime (lit. omor), *sach* multime, mult, *schewua* (schwie) jurămint, *scheker* minciună, *schigoon* (schigûn) nebulie, *scholom* pace, *segullo* însușire ascunsă, virtute intrinsecă, se-

*kono* pericol, *schar* plată, *sibbo* accident, *sikkoron* memorie, *sod* taină, *sof* sfârșit, *soton* umbră, *taam* gust, sens, motiv, *techillo* început, *tachlis* folos (lit. sfârșit), *toch* ispravă (lit. mijloc), *têwa* fire, caracter, *t'schurco* (tschiwe) pocăință, răspuns, *tsuro* (tsire) chip, figură.

Terminologia comercială a imprumutat limbei ebraice mai multe expresiuni, probabil ca un mijloc de inlesnire a transacțiunilor: *chalfan* zaraf, *chawer* tovarăș: *schittuf* asociat, *chassime* iscălitură (lit. pecetluire), *k'ssaw* scrisoare, *chêlek* parte, *cheschbon* socoteală, *chôwo* datorie (materială), *diro* locuință, *erech* tahmin, aproximațiune, *hatsoo* cheltuială, *jerid* bălcu, *keren* capital, *kône* mușteriu, *masse-umattan* negoț, treabă (lit. luare-dare), *sôcher* negustor, *maschkon* amanet, *meschores* slugă, *matbea* monetă, *meschech* termen, *metsio* raritate, *mesumman* bani gata, *oraw* chezaș, *parnosso* subzistență, traiu, *rewucho* dobândă, *schmu(o)s* veste, flecărire (de unde *schmîss-en* = plaudern), *s'hore* marfă.

Cuvinte caracteristice în afară de sfera evreiască de importanță istorico-culturală, intrucât oglindesc raporturile cu lumea din afară de Ghetto: *bilbul* calomnie (lit. confuziune), năpaste: *gesera* decret în contra Evreilor, persecuțiune, *chag* (chogge) serbătoare creștină, *gallach* lit. tuns, preot catolic (după tonsură), *popă* în genere, *goi* neevreu, creștin: *ger* străin, prozelit, *gollus* exil, *mamsir* (lit. copil din flori) ceapcăn, șiret, *meschummod* apostat (de unde și *schmadd-en* „a se boteza”), *mossar* denunciant, *nessech* vin nepermis (lit. vin de sacrificiu a cărui gustare era oprită), *po-rets* boier, nobil (lit. tâlhar: fem. *p'rutsa* lit. slobodă, sumeață), *roscho* om rău, *schekets* băiat neevreu (lit. scârbă: fem. *schiktse*, de unde dialectalul *schickssel*).

Privitor la starea politică și militară: *medina* țară (lit. jurisdicțiune), *keissor* (direct din greul *Καίσαρ*) împărat, *melech* rege, *mass* tribut, dajdie, contribuțiune, *chajil* armată, *machne* tabără, *milchomo* războiu, *sone* dușman etc.

Terminologia geografică: *jan* mare; *mistrach* răsărit, *maariw* apus, *tsofon* miază-noapte, *dorom* miază-zî.

Câteva nume de animale, dar mai mult luate în sens figurat: *be-hemo* dobitoc, *chaje* animal, mai ales feară, *chamor* măgar, *chasir* porc, *kelew* câine, *of* pasere, *scherets* tăritoare, fig. broscu.

Unele părți ale corpului: *ewer* mădular, *defek* puls, *moach* „creeri”, *ponim* față și *partsuf* (din greul *πρόσωπον*) obraz, *tochos* „partea corpului, unde spatele încetează a purta un nume onorabil”.

Câteva vorbe des întrebuințate ca *chelew* seu, *kle-s'mer* lăutar

(lit. instrumente muzicale), *koss* pahar, *mattono* dar, *ôrech* drumet, oaspete, *ôtser* comoară, *peros* fructe, *apôthek* (pôteke) comoară, lit. „cămară. depozit“ (din grecul ἀποθήκη), *sam* otravă (lit. aromă), *moschow* umblătoare, *simon* semn, *schochen* vecin, *t'wuo* (twie) grâne, lit. ce vine (din pământ) etc.

Înfine, pe lângă cardinalul *meo* sută, întrebuițat alături de *hyndert*—*hundert*, o serie de cuvinte, cari exprimă acțiuni, stări și însușiri nefavorabile: *ajin horo* (nehore) diochiu (lit. ochiu rău; cf. it. mal'occhio), *jetser horo* geniul răului, pornirea cea rea personificată, *b'róges* mănios (lit. în mânia): *kaas* mânie, *ganaw* hoț: *gaslan* tâlhar; *rotseach* ucigaș: *hargen* ucid (de unde *horeg* ciung); *hefkor* pripășit, fără stăpân, *hólech* mers hal, *ippesch* ciună: *magefo* epidemie, *kadochos* tifus, *kischef* fermece, *ets* păcală, *makkol* plagă, rană, *mechuar* (mechîr) ironic nostim lit. urăcios), *meschoggo* nebun, *miuss* (miss) urât, lit. scârbos, *mefumnek* delicat, răsfățat, *nefelo* abort, *newelo* stărv: *peger* hoit, *reach* miros: *srocho* putoare, *ruach* (rich) drac (lit. duh): *sched* demon: *gôlem* spiriduș, homunculus (lit. materie informă), *schikker* bețiv, *schocher* arap, țigan, *schôte* prost: *tippesch* nerod, *tachschit* scuiă, berechet (lit. podoabă, giuvaerica). *taljon* gâde. călau etc

Pe lângă cuvinte izolate au mai intrat în popor și anumite locuțiuni, ca perifraze pentru „D-zeu“: *hakodesch boruch hu* Sfântul fie lăudat, *haschem jîsborech* numele-i fie lăudat, *ribbôno schel ôlam* stăpânul lumii; formule ca *b'li neder* fără făgăduință, la facerea unui proiect spre a nu păcătui în caz de neexecutare; *chas wecholilo* lit. cruțare și oprit, departe de noi! *chas wescholom* lit. cruțare și pace, ferească D-zeu! *im jirtse haschem* (inêrtseschem) de o vrea D-zeu! *lehawdil* spre deosebire (între lucruri sau persoane sfinte și profane), *scholom alechem* pace cu voi! *lechajim* în sănătate....! *boruch habo* binecuvântat fie cel ce vine! — Înfine, injurători ca *misso meschunne* (misse meschinne) moarte neașteptată, damla! *jimach schemô* (*wesichrô*) ștergă-se numele (și amintirea-i)!

Unele din aceste expresiuni ebraice sunt foarte interesante, reprezentând diferite strate de cultură. Astfel, *apikores*, din grecul επιζωπατος, însemna primitiv eipicurean sau partizan al filosofiei materialiste, apoi în general cel ce duce o viață desfrănată. Transportată pe solul Iudeii, vorba luă diferite sensuri după curentul cultural: la început, ateist sau liber-cugetător adică adversar al doctrinei tradiționale, „cel ce vorbește cu dispreț de Legea zicând: acea carte! acei rabini!“ după definițiunea Talmudului. Mai târziu se desemnă

cu acest nume pe eretic, pe renegat, un adversar nu mai puțin redutabil al dogmatismului farisaic, și se identifică astfel cu *min*, ereticul prin excelență, ale cărui idei insuflau așa mare spaimă, încît un doctor talmudist a emis sentința: sulul Legii scris de un *min* trebuie ars..... Infine, când un vînt purificator începu a sufla asupra gârbovitului ghetto și când tinerimea-i setoasă de știință alergă să-și încălzească inima și mintea la soarele culturai europene, *apikores*-ul reveni la lumină. Acest epitet fu aruncat de reprezentanții Hassidismului în fața celor ce umblau cu idei de reforme și de inovațiune. Ca multe din lucrurile teribile ale trecutului acest cuvînt nu deșteaptă astăzi decît o ușoară ironie...

Altele pornesc de la o concepțiune originală și tipică: *taumaturgul* sau *cabalistul*, *baal schem*, lit. stăpîn pe numele lui D-zeu, care, cu ajutorul numelor sacramentale, *schemas*, poate da viață automatului, *golem*, homunculului<sup>1)</sup>; bunacuvînța, politeța, respectul se rezumă în *derech-erets*, propriu obiceiul pămîntului, datina țării; pe ignorant sau necărturar îl desemnă metafora *am-hoorets*, lit. popor de la țară; un glas din car sau ecoul se numește *bass-kol*, fîica vocii; tipul tiranului nelegiuit e personificat în *rosch-medina*, reprezentantul puterii civile, capul județului; un tărăe-brău sau fulău e poreclit un *sambatjon* după numele imensului fluviu, care, după legendă, aruncă neconținut nisip și bolovani, odihnindu-se numai Sămbăta; cel orb se numește eufemistic *saggi-nchôr* (saggenûr), cel bogat în lumină, luminosul (cf. git oig adică gutes Auge = it. mal'occhio, nyschgiter adică nicht guter=Teufel). Altele s'au degradat cu timpul ca *choschech* „intunerice“ ajungînd a însemna o completă dezordine; deasemenea *hekdisch* (lit. casă fântă=spital), care, de la însemnarea primitivă de „ospiciu mai ales pentru sârmani și cerșetori“, dobîndi, din cauza stării deplorabile în care aceste instituțiuni erau mai nainte la Evrei, sensul de „hodoroagă plină de murdărie și de umezeală“.

1) Despre faimosul Rabbi Lëb din Praga se povestește, că avea în serviciul seu un atare golem sau spiriduș: într-o vineri seară, uitînd să-l scoată din gură răvașul cu numele lui D-zeu, golem-ul, totdeauna în activitate, începuse deja a lua jos coperi-ul de pe casă. Rabbi Lëbb s'affă la Sinagogă și înștiințat de primejdie, opri serviciul divin, merse grabnic a casă și scoase răvașul: pe dată golem-ul căzu, ca o materie inertă ce era, întins țeapăn la pămînt.

## 3. ELEMENTUL SLAV, SPECIAL POLON

Cuvinte slave s'afă deja la scriitorii evrei din evul-mediu, dar în mod cu totul sporadic. D. Harkawi a cules o mare parte din acele glose evreo-slave, cari încep a deveni mai numeroase mai ales de la secolul al XVI-lea, când un număr considerabil de polonisme se introduc în graiul evreo-german importat de curând în Polonia. Câteva dintr'insele (ca *tak*, *choć*) se adoptă de timpuriu și de către Evreii din Germania prin intermediul dascălilor și rabbinilor aduși din acea țară.

Dintre limbile slavice, cea polonă este mai numeros reprezentată și a exercitat o influență timpurie asupra graiului evreo-german; cea ruteană și mai ales cea rusă aduseră mai târziu contingentul lor lexical, din care o mică parte numai izbuti a trece peste granița provenienței sale. Aceste două din urmă influențe fiind aproape locale<sup>1)</sup>, unul în Rusia și celălalt în Galiția, ne vom mărgini, din cauza caracterului general al acestui studiu, a-l atinge numai în treacăt și a vorbi ceva mai amărunit despre elementul polon, care a devenit oarecum o parte integrantă a vocabularului evreo-german.

Elementul polon, ca și cel ebraic, a încercat, în vocalismul seu, schimbările fonetice ce domină întregul sistem dialectal<sup>2)</sup>. Ele pot fi astfel rezumate: Â, Ă sau Ô=Ă, Ò și Û, cest din urmă în subdialectul austro-rus [*babe* „bunică“ și *bóbe* sau *búbe* „moașă“=pol. *baba* „vieille, sage-femme“, *wólech* „român“=*woloch* (din *walach*), *gól-en* „a rade“=*golić*, *kaptsen* „sărac“=*kapcan*]; Ô=OI [*kóisch* „coș“=*kosz*, *koimen* „coș de sobă“=*komin*, *plóit* „gard“=*plot*]; Û=Ū sau Î și Ū=Ū sau Y (*tytîn* „tutun“=*tytuń*, *kilik* „ghiont“=*kulak*; *kippe* „grâmbă“=*kupa*, *pidl* „cutie“=*pułdł*, *pischke*=*puszka*], întunecarea sau asurzirea silabelor finale: *blote* „noroiu“=*bloto*, *kwiłke* „floare“=*kwiatka* etc. Mai adăogăm simplificarea grupurilor consonantice ca *dz*=*z* (s), *rz*=*r*, *skl*=*kl* [*sěde* „moș“=*dziad* din vechiu-slav *dědŭ*, *klěd* „prăvălie“=*sklad*] și unele acomodațiuni ca *ć* (= *ts*) și *sz* (= *sch*) cu *č* (= *tsch*): *chotsche* „deși“=*choć* etc.

<sup>1)</sup> Iată, bunăoară, un citat extras din eminenta satiră a lui Selikowič „Der jidischer Vorpes-sach“, p. 95: „Er hot farfirt misse gescheften zwischen di menschen mit *schirebtschikes* (= Hengst), mit pipernoters, mit *jaschtschirkes* (=Eidechse) . . . a bër mit a holenderke, a book mit a toterke, a *klatsche* (=Stutte) mit a *tukerke* . . .“, ce nul. poate înțelege decât un Evreu din Rusia, care vorbește și rusește.

<sup>2)</sup> Din cauze tipografice suntem nevoiți a transcrie nazalele polone, cari corespund franceze-lor *en*, *in* și *on*, cu *an*, *en* și *on*; *l* vărgat cu cel simplu.

În privința accentului, cuvintele simple venite d'adrechtul din polonește poartă tonul pe *prima* silabă, fie vorba de două sau de trei silabe, pe când pozițiunea accentului *polon* e de regulă pe penultima. Această schimbare de intonațiune s'a făcut sub influența accentuațiunii germane și va fi mai jos notată la toate cuvintele trisilabice, spre deosebire de cele intrate din rusește sau rutenește, cari au păstrat accentuarea originară din cauza introducerii lor târzie.

Un număr oarecare de sufixe nominale polone s'au generalizat în evreo-germana, aninându-se și la radicale de altă origine. Citim pe cele următoare :

— *acz* (augmentativ, peiorativ) : piska-tsch „gură mare și largă“ = pyskać din pysk „museau“ ; cf. jing-atsch, fonf-atsch ;

— *ak* id. : prost-ak (prosty „simple“, prostak „rustre“) ;

— *ka* (pentru formarea femininului) : ryndar—ryndarke = arendarz „fermier des boissons“, drab „ștrengar“—drabke, etc.

— *ka* (diminutival) : schaffe „dulap“—schafka, mai ales schaf-kale, adică combinarea sufixului diminutival polon cu cel german ; cf. kodă : kodke-le (din românescul *coadă*) ;

— *cia* id. : babe-tse „băbușcă“ (bab-cia) ; cf. numele propriu Channa-Chantse ;

— *aty* (adjectival) : smark-ate „mucos“, wulech-ate (woloch) ;

— *owaty*, — *ewaty* (mai mult ironic) id. : horb-owate „cocoșat“ (rut. horbowaty = pol. garbaty), pisk-ewate ; cf. frants-ewate, fomf-ewate ;

— *owka* (substantival) : kaptsen-ewke „sărăcie“ ;

— *nio* (diminutival) : sêde-nju = dziadunio, babe-nju=babunia ; cf. sîne-nju din Sohn ;

— *ny* și *nik* (adjectival) : nydnik = nudny, sekret-ny ; cf. ebraicele schlimesal-nik „nenorocos, om negligent“ și solet-wesownik „măncăcios și bețiv“ ;

— *ski* id. : babske „băbesc“ = babski.

Prepozițiunile germane ab (ûb), an (ûn), auf (of), aus (ous), ver (far), zer (zu, zy) intră adesea în compozițiunea verbelor polone : ub-chap-en, un-chap-en, ous-chap-en, far-chap-en din *chapac* ; far-blonds-en din *blondzić*, zy-ritsch-en din *ryczec*, etc.

Dintre sufixele verbale relevăm pe *-za* : sa-dysch-en (rus. za-du-siti „etouffer“) ; cf. sa-terem-en „a prăpădi“ (= za+thürmen din Thurm „turn“), precum și o serie întreagă de particule : encliticul

ze rostit *sch* = francezul *j* (schlûft-sche „dormez donc“, wû-sche „quoi donc?“), apoi: *abi* = aby „afin que, au moins“, *as, asch* (*as* di west zittern *asch*) = az „jusqu'à ce que, tant que“, *chotsche* = choé(ie), „quoique, bien que“ de unde și *choschbe* = chooby „quand même“, *tsi* = czy „est-ce que, si, ou“, *i* = i „et“ (i éch i di), *jakos* „numai“ = *jakos* „un peu“, *jakož* „en effet“, *na* = na „tiens“, *ni* „nici“ = ni „pas, ni“, *no* = no „eh bien“, *nu* sau *nusche* = nu, nuze „si, donc“, *ot* „iată“ = ot „voici, voilà“, *bóberik* „pieziș“ și *poperek* „curmeziș“ = poprzek „de travers, transversalement“, *take* = tak „ainsi, si, oui“, *sares* = zaraz „aussitôt, à l'instant“.

Înfine, o particulă, pentru origina căreia și-au bătut mult capul ebraiști și neebraiști, interjecțiunea *nebieh* sau *nebach*, care iese involuntar din gura Evreului, ori de câte ori se apelează la simpatia-i, făr' însă a fi vorbă de vr'o mare nenorocire :

Ein Wörtchen geht von Mund zu Munde,  
Sein Ursprung ist uns unbekannt;  
Doch Zeugniß gibt's vom Bruderbunde,  
Der mild dem Leid sich zugewandt.

Wo sich ein menschlich Weh verschliesset,  
Die Pilgerfahrt wird schwer und schwül,  
Das Wörtchen von der Lippe fliesset,  
Und „Nebich“ sagt das Mitgefühl.

Această exclamațiune caracteristică nu-i altceva decât polonul *niebog*, ruteanul *neboch* care însemnează „biet, sărman“, un adjectiv exprimând în toate limbile o iudurare sau compătimire.

Gramatica slavă n'a lăsat mai nici o urmă în graiul evreo-german: întrebuințarea lui *sich* pentru toate persoanele și aceasta mai mult în țările slave [*ich setz sich* = *ich setze mich*, *tî sich* nor a rir = *rühre dich* nur, *ich hab sich* farkilt; cf. Ps. XXXIV, 14: *hit dein zung vun schlechts un deine lippen vun zu reiden falschheit*; *kêr sich* ob vun schlechts un tû gut...; Ps. LXXVII, 7: *ich will sich dermanen on mein gesang bei nacht...*; ib. LVII, 5: *ich leig sich zwischen brenendike schlangen...*; cf. pol. *kocham sien* „*ich liebe mich* (= *sich*)“, *kocham swojego brata* „*ich liebe meinen* (= *seinen*) *Bruder*“]—și construcțiunea comparativului cu „von“ în loc de „als“ [*êr is jinger fyn mir* = *er ist jünger als ich*; cf. pol. *bogatszy od Krezusza* „*reicher als* (= *von*) *Krösus*“] — iată tot ce s'ar putea spune în această privință <sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> O construcțiune ca „*wir haben sich angekleidet*“ se aude și în gara Germanilor, cari trăiesc în mijlocul Slavilor. A se vedea asupra acestor chestiuni delicate eminenta lucrare a lui Schuchardt, *Slavo-Deutsches und Slavo-Itäljänisches*, 1885, p. 105 și 118. Terenul împrumuturilor gramaticale este foarte alunecos și, cu toată admirațiunea ce avem pentru ilastrul linguiist din Graz, nu pare c'a emis mai mult decât o aserțiune azardată. D. Schuchardt crede, bunăoară, că înlocuirea genitivului cu dativ ar fi asemenea un slavism; dar i-a scăpat din vedere, că o atare procedură e comună mai tuturor dialectelor germane. Cf. Schmeller, *Die Mundarten Bayern's* § 879: „In unsern Dialecten ist es der Genitiv, der unter allen Casus am wenigsten gebraucht wird, weil man ihn lieber durch den Dativ mit von, oder mit dem Dativ und darauffolgendem Possessivum *mein, dein, sein* etc. zu umschreiben pflegt: Der Schwein vom Unterthanen—dem Unterthaner sein Schwein“.

De vr'o influență logică abia se poate vorbi: *krimm* = krum in sens de „nedrept“, literal „strămb“ in raport cu rusul kriwoj „courbe, injuste“ de unde și *kriwda* „injustice“; cf. Ps. LXXXIX, 33: do wel ich bestrofen mit a rut seier sind und mit plogen seier *farkrimmung* (= Missethat)... și CVI, 6: mir hoben gesindigt gleich mit unsere eltern, mir hoben *farkrimt* un geton beis (Böses)...

Spre a ne putea face o idee sumară de noțiunile reprezentate in dialect prin polonisme, reproducem din Cartea Psalmilor „*Sefer Tehillim* nei fartaitscht of jidisch“ (Wien, 1885) tradusă in dialectul evreo-german din Polonia un șir de citațiuni respective. Dintr'insele va rezulta totdeodată puținătatea lor in raport cu elementul ebraic, de care se deosebește și prin aceea, că mai toate acele polonisme denotă obiecte materiale.

Ps. I, 4: nit asoi ober sennen (sind) di reschoim (cei fără de lege), neiert (sondern) wi *plawe* (= *Spreu*) wos stoisst es awek der wind; cf. XXXV, 5: sei soln sein wi *plawe* far dem wind...

Ps. VI, 1: zu dem meister mit a k'le-semer (instrument) vun acht *strunes* (=Saiten), a gesang vun David; XXXIII, 2: of a newel (psaltirion) vun zen *strunes* spilt far im... CL, 4: loibt im mit *strunes*, fidel un feifel...

Ps. X, 9—10: er *chapt* (=erhascht) dem oruman (mg. arman=armer Mann) ziën-dig im in sein netz; er *kortschet* (=zerschlägt) sich, er beigt sich ein, bis es falen arein in seine starke hent di orume leit; ib. LXXI, 11: jogt noch un *hapt* im..., ib. LXXIII, 20: wi a cholom (vis) nochen *of-chappen* (= Erwarten) sich... ib. 65: un es hot sich *ofgechapt* wi vun schlof der har (Herri... b. CXIX, 53: sudiker zoren hot sich *on-gechapt* (= entbrennen) in mir... ib. CXXXVII, 9: woil is dem wos wet *chapen* un zuschlagen (zerschlagen) deine kinder of a stein...

Ps. XVIII, 8: do hot gezittert di erd, un di grunten vun di berg hoben ich *getreisselt* (= gerüttelt)... ib. LXV, 9: es weln *treisseln* itlicher wos kukt of sei...

Ps. XIX, 11: sei sennen gelustiger vun gold un vun vil gin gold <sup>1)</sup> un sennen sisser vun honig un vun di trifung vun *patike* (= Honigseim).

Ps. XXII, 10: du ober bist es *take* (= wahrhaftig) mein araus ziher vun mein mutters bouch; XXVII, 7: got is mein starkeit un mein panzer, of im hot mein harz bitochon (incredere) gehad un ich bin *take* geholfen geworn.

Ps. XXIII, 1: got is mein *pastach* (= Hirt)... of grinem gros macht er mich ruhen; ib. LXXX, 2: du *pastach* vun Jisroel...

Ps. XXXIV, 11: *lemperten* (= junge Löwen) daren un sennen hungerig; LVIII, 7: di backzêner vun di *lemperten* zustoiss, got... XC, 13: of leiben (Löwen) un pipernoter (Otter) west du treten, du west zutreten *lemperten* un schlangen...

<sup>1)</sup> mg. *gin golt* = feinstes Gold din lat. *gemma*.

Ps. XXXV, 15: ofgekliben hoben sich of mir *podle* (= niedrig) leit wos ich ken sei gor nit.

Ps. LXV, 8: er macht still dem tumel (Taumel = Brause) vun di jamim (mări), dem tumel vun seiere enden (Wellen) un dem *larem* (Toben) vun di velker; ib. XCIII, 3: es hoiben of di teichen (Bäche) seier kol (glas), es hoiben of di teichen seier *larem*...

Ps. LXV, 13: es trifen di grospletzer vun di *steppe* (=Wüste) un mit freid gartlen (gürteln) sich di berglich (Hügel); ib. LXVIII, 5: singet zu got, loibt sein nomen, macht a wêg far dem wos reit (reitet) durch *steppen*...; ib. LXVII, 9: far im weln sich kniën di einwoiner vun di *steppen*... CVI, 9: un er hot sei gefirt in obgrunten gleich wi in di *steppe*...

Ps. LXVIII, 11: deine *studen* (=Heerde) hoben sich besetzt do...; ib. LXXVII, 52: un er hot gemacht zihen wi schof sein volk, un hot sei gefirt wi a *stade* in midbor (pustie)... CVII, 41: un hot gemacht gleich wi *stades* schof di misch pochos (familiï)...

Ps. LXXVIII, 46: un er hot obgegeben zu dem obfresser (Raupe) seier frucht un seier *pratse* (=Saat) zu dem heisch'rik (Heuschrecke); ib. CV, 44: un er hot sei gegeben di lender vun velker un di *pratse* vun kinigreichen hoben sei obgejarschet (moštenit); ib. CIX, 11: un fremde soln zu rouben sein *pratse*... ib. CXXVIII, 2: di *pratse* vun deine hend west du *take* essen...

Ps. LXXVIII, 70: ~~vun hinter dieseigendige~~ schof ~~hotrery~~ imaj (David) gebracht zu *paschen* (=weiden) Jakow sein volk un Israel sein arbeits; un er hot sei *gepaschet* noch der ganzkeit vun sein harzen...; ib. LXXIX, 15: un mir dein volk un di schof vun dein *pasche* (=Weide)... ib. XCV, 7: mir sennen dos volk vun sein *pasche* un di schepslich vun sein hant...

Ps. LXXX, 13: worum host du eingebrochen sein zoum, as es soln zuppen (zupfen) kennen vun im (Weinstock) alle wos geien in weg; es *griset* (=zerwühlet) im ob der chasir (pore) vun wald...

Ps. LXXXIII, 15: wi feier farbrent dem wald un wi flamfeier wos *far-smalet* (=anzündet) Berg...

Ps. LXXX, 8: of mir is ongespart dein zoren un alle deine *chwaljes* (=Fluthen) beigst du arop (herob)...

Ps. XCV, 10: a volk wos *blondset* (=irret) alz miten harzen sennen sei, un sei hoben alz nit derkont meine wêgen; ib. CVII, 4: sei hoben arum *geblondset* in midbor... ib. 40: un er macht sei *blonds* in der wiste on a wêg. ib. CXIX, 10: es hoben geleigt di reschoim a netz far mir un vun deine beiel hob ich fort nit aweck *geblondset*... ib. 176; ich *blondse* arum wi a farfallene schepsele...

Ps. CIV, 18: di hoiche berg sennen far di steinbeck, di felsen sennen a baschitzung far di *krolikes* (=Kaninchen);

Ps. CXXI, 3: es *dremmelt* (=schlummert) nit un es schloft nit der hiter vun Jisroel... ib. CXXXII, 4: nit sol ich zu losen schlof zu meine oigen, zu meine brëmen (Augenbrauen) ein *dremmel* (=Schlumer)...

Ps. CXXXVII, 2: of di *werbes* (=Weiden) wos in ir, hoben mir ofgehangen unsere fiden...

Cuvintele citate corespund verbelor polone: *blandzić* „errer“, *chapać* „happer, saisir“ (celelalte *gryzati* „ronger“, *korčiti* „crisper, contracter“, *dremati* „sommeiller“, *trjasti* „secouer“ sunt rusești); substantivelor *fala* „flot“, *krolik* „roitelet“, *lampart* „léopard“, *larum* „alarme“, *pastuch* „pâtre“, *pasza* „pâture“, *patoka* „miel viêrge“, *praca* „travail“, *smola* „poix“, *stado* „troupeau“, *strona* „corde“, *wierzba* „saule“ (*plewy* „balles de blé“ și *s'epi* „désert“ sunt rusești); adjectivului *podly* „bas, chétif, mesquin“ și adverbului *tak* „ainsi“.

Nomenclatura slavă, în special polonă, care a ajuns la o întrebuintare mai generală, îmbrățișează cam următoarele categorii.

Rudenie: *seide* „Grossvater“, aiurea înlocuit cu *Harrle* diminutiv din Herr, de la *dziad* (zad, cu „Umlaut“ și lungirea vocalei, zăde, zède) din paleo-slavicul *dědū* „moș“; *babe* „Grossmutter“, aiurea *Fraule* din Frau, de la *baba* „vieuille“, *babka* „grand' mère“, *bratschek* „frățior“, ironic numai pentru termenul comun „brider = Bruder“, de la diminutivul lui *brat* „frate“ (cf. și termenul de desmierdare *ljuby* = *luby* „bien-aimé“).

Părțile corpului: *pisk* „bot“ de la *pysk* „museau, mufle“ (cu derivatele *piskatsch* sau *piskevate* „guraliv“), *wontse* „mustăți“ de la *wonsy* „moustaches“, *plëitse* „spate“ de la *plecy* „épaules, dos“, *pépik* „turic“ din rusește *pupok*, polonește *penpek* „nombril“ (forma nazalizată *pempek* înseamnă în evreo-germană „om scurt și gros, bondoc“), *kischke* „maț“ de la *kiszka* „boyau, boudin“ *sodik* „șezut“ de la *zadek* „derrière“.

Casa și lucruri de ale casei: *stelje* „tavan“ de la o formă ruteană *stelja* din verbul *stlati* (stelju) „étendre“, *kobretz* „covor“ din *kobierzec* „tapis“, *klamka* „clanță“ de la *klamka* „loquet“, *tswak* „cuiu“, = *ciwiek* „clou“, *kértnitse* „puț“ = *kiernica* „puits“, *plot* „gard“ = *plot* „hais“, *koimin* „coș“ = *komin* „cheminée“ (*tschad* = *czad* „fumée“), *lôpete* „lopată“ = *lopata* „pelle“, *kótschere* „vătraiu“ = rut. *kočerha* „fourgon, attisoir“, *pripitschik* „vatră“ = *przypiecek* „siège auprès du poêle“, *poménitse* „hărdău“ = rus. *pomoínica* „bassin aux rinçures“, *dischke* „putină“ = rut. *doska* (din lat. discus); *koisch* „paner“ = *kosz* „corbeille“, *pidl* „cutie“ = *pudló* „boite“ (german dial. *pudel* „kleines Fässchen“), *pischke* „cutie“ = *puszka* „etui, boite“, *schaffe* „dulap“ = *szafa* „armoire“ (din germ. Schaft; cf. dialectalul *Schapp* „Schränk“ II, 120).

Mancări: *wétschere* „măncare de seară, cină“ = *wieczera* „souple“, *koiletsch* „cozonac“ = *kolacz* „gâteau, pain blanc“ (*bilke* din rutean *bulka* „gâteau“), *há'eschke* „sarma“ = rut. *kaluška*, pol. *galuszka* (rom. *gălușcă*) „boulette“, *juschke* „zeamă proastă“ = *juszka* „sauce noire“ din *jucha* „jus“ (de unde *jouch* „ciorbă“), *lokschen* „tăietei“ din sl. *lokša* id. (varietăți: *téiglich* „toemaci“ diminutiv din *Teig* „aluat“ și *farfel* „tăietei“ = bav. *farfel*), *lotke*, lit. *glonțișor*, „gălușcă (de Paște)“ = *lotka* „petite boule“, *warénik* „piroșcă“ = rus. *warenikū* „pâte de lait caillé“ [numit și *pireschke* din rus. *pirogū* dim. *pirozokū* „petit pâte farci“], *wárnetschke* „turtișoară (de Paște)“ = *warnečka* diminutiv din *warenikū*, *knisch* „brânzoaică“ = rut. *knýš* „gâteau“, *pówedl* „magiun de prune“ = *powidla* „suc de fruits cuits“, *kawe* „cafea“ = *kawa* „café“, *smétene* „smântână“ = *smietana* „crème“ (de unde și *Schmetten* „Sahne“ in Boemia, Moravia și nordul Germaniei).

Imbrăcăminte: *gatis* „izmene“ = *gatkī* „caleçons“ (bav. *Gatihosen*), *kolner* „guler“ = *kolnierz* „collet“ din germanul *Koller*, *podelik* „poală“ = *podolek* „creux formé par une robe ou un tablier relevé“, *stan* „poala cămășei“ = rus. *stanū* „le corps (d'une chemise)“, *käften* „caftan“ = *käftan* „justaucorps, casaquin“, *jipe* „scurteică“ = *jupa* „jupe, jaquette“, *fatschéile* „basma“: cf. rut. *fačelyk* „Schnupftuch“, din it. *fazzuolo*, *jarmelke* „scufie“ = *jarmulka* „calotte“, *spodik* „un fel de căciulă de jder“ = *spodek* „le dessous, le fond“ (diferit de *streimel* „căciulă făcută de sobol“: cf. bav. *gestreimelt* „vărgat“), *kápelitsch* „pălărie“ = *kapelusz* „chapeau“ din ital. *capelluccio*, *kítschme* „căciulă“ = *kuczma* „bonnet“, *pápitsche* „papuc“: *papuc* „babouche“, *knafl* „călcăiu“ = *knaflak* „talon (de soulier)“, *chólewe* „cărâmb“ = *cholewa* „tige de botte“, *latte* „petic“ = *lata* „pièce (à raccomoder)“, *pedéschwe* „talpă“ = *pedeszwa* „semelle“: aceste din urmă cuvinte arată, că întâii cizmari evrei venise în România din Polonia.

Animale: *bik* „taur“ = *byk* „taureau“, *tsap* „țap“ = *cap* „bouc“, *baren* „berbec“ = *baran* „bélier“, *oger* „armăsar“ = *ogier* „étalon“, *schkape* „iapă“ = *szkapa* „jument“, *lóschek* „mânz“ = rus. *losadī*, *losadka* „cal“, *tsouk* „cățea“ = *suka* „chienne“, *híndik* „curcan“ = *indyk* „dindon“ (*hindetschke* = *indyczka*), *katscher* „rățoiu“ = *kaczor* „canard“ (*katschke* = *kaczka*); *kanárik* „canar“ = *kanarek* „canari“, *pawy* „păun“ = *paw* „paon“, *wrone* „cioară“ = *wrona* „corneille“, *schabe* „broască“ = *žaba* „grenouille“, *uschák* „ariciu“: cf. *jéz*

„hérisson“, *jäschtscherke* „șopărlă“ = *jaszczurka* „lézard“, *lempart* „pardos“ = *lampart* „léopard“, *pjauke* „lipitoare“ = *pijawka* „sang-sue“, *méreschke* „furnică“: cf. *mrowka* „fourmi (cf. plattd. *mire*, *mirre* „Ameise“ V, 456), *moil* „molie“ = *mól* „teigne“; *soibel* „sobol, mai ales blana“ = *soból* „zibeline“.

Plante: *kwiłke* „floare“ = *kwiatka* „fleur“ (dar verbul *tswiten* „blühen“ vine din ruteneste sau ruseste *cvětati* „fleurir“), *berik* „sfeclă“ = *burak* „betterave“ (din lat. *borrago*), *tsibole* „ceapă“ = *cybula* „oignon“, *chrén* „hrean“ = *chrzan* „raifort“ din slavicul hrênŭ (în Germania și aiurea există forma krên, care poate fi imprumutat deadreptul din medio-germanul *krên* „Meerrettig“), *igerke* „castravete“ = *ogorka* „concombre“ (bavarez *agurke* „Melone“), *pét-rischke* „pătrunjel“ = *pietruszka* „persil“, *óschine* „mure“ = *je-rzyna* „mure sauvage“, *róschénke* „stafidă“ = *rodzenki* „raisin sec“, *krópowe* „urzică“ = rus. *krapíva* „ortie“, *bítschene* „fag“ = *buczyna* „fâine“, *demben* (boim) „stejar“ = *dąb*, *denb* „chêne“, *sosne* „brad“ = *sosna* „pin sauvage“ (*sosnowy* „de pin“), *tróschtschine* „trestie“ = *trzcina* „roseau“, *werbe* „salcie“ = *wierzba* „saule“; *tábeke* „tabac“ = *tabaka* „tabac“, *tytín* „tutun“ = *tytuń* „tabac à fumer“ (cf. *lilke* „lulea“ = *lulka* „pipe“, *tschibik* „ciubuc“ = rus. *cibukŭ*).

Minerale: *bruschtin* „chihlibar“ = *burztyn* din germanul „Bernstein“, *doit* „păcură“ = rus. *dęgoti* „goudron“, *sirke* „puccioasă“ = *siarka* „souffre“, *smole* „smoală“ = *smola* „poix, goudron“.

Meserii: *kotler* „căldărar“ = *kollarz* „chaudronnier“, *passemánik* „ceaprazar“ = *pasománek* „passementier“, *stóler* „tâmplar“ = *stolarz* „menuisier“, *schmikler* „basmanter“ = *szmukler* „Knopfmacher“ din germanul *Schmucker*.

O serie de substantive des întrebuințate: *bankie* „ventuză“ = *ban-ka* „ventouse“, *blote* „noroiu“ = *bloto* „boue, fange“, *bolétschke* „bu-boiu“ = *bolonczka* „ulcération“, *charóbe* „rană“ = *charoba* „maladie“, *britfe* „briciu“ = *brzytwa* „rasoir“, *chmare* „nor“ = *chmura* „nuage“, (de unde *chmarne* „noros“ = *chmarny* „nuageux, sombre“), *chwalie* „talaz, val“ = *fala* „onde“, *dischl* „oiște“ = *dyszel* „timon“ din germ. *Deichsel*, *fiss* „drojdie de cafea“ = *fys* „marc de café“ din lat. *fusus*; *kanápe* „canapea“ = *kanapa* „canapé“, *harmáte* „tun“ = *armata* „canon“, *kárete* „caretă“ = *kareta* „carosse“, *kléd* „prăvălie“ = *sklad* „entrepôt“, *magasin* „krétschme“ „cărcimă“ = *karczma* „cabaret“, *kantschik* „biciu“ = rut. *kancuk* „fouet“, *kerbl* „rublă“ = *karb* „entaille“ (*karb-owaniec* „rouble“) sub forma diminutivală vocala inflexivă (cf. *rendl* „gal-

ben“ din Rand-ducaten), *kippe* „grămadă“ = *kupa* „monceau, tas“, *kilik* „ghiont“ = *kulak* „coup de poing“, *kiwer* „coif“ = rus. *kiveră* „bonnet haut“, *koldre* „plapomă“ = *koldra* „couverture“ (din ital. *koltra*), *krochmol* „scrobeală“ = *krochmal* „amidon“ (din germ. *Kraftmehl*), *kriode* „jalbă, nedreptate“ = *krzywda* „tort“, *liarem* „sgomot“ = *larum* „alarme“, *liske* „solz“ = *luska* „écaille“, *mast* „pomadă“ = *masé* „onguent“, *misinnik* „prăslé“: cf. rus. *mizinecū* „le petit doigt“, *naród* „mare multime“ = *norod* „nation“, *nianke* „doică“ = *nianka* „bonne d'enfant“, *niper* „stafie“: cf. *upior* „vampire“, *ókrep* „uncrop“ = *ukrop* „eau bouillonnante“, *pare* „abur“ = *para* „vapeur, fumée“, *pastich* „păstor“ = *pastuch* „pâtre“, *plotke* „bărfeală, intrigă“ = *plotka* „cancan, pl. caquets, balivernes“, *porich* „praf“ = *proch* „poussière“, *proschik* „praf, hap“ = *proszek* „poudre“, *pritje* „nuia“ = rus. *prutā* „baguette“, *stēnge* „panglică“ = *wstonżka* „ruban“, *sterwe* „stărv“ = rus. *stervo* „charogne“, *stotschik* „lumânare lungă neagră“ = *stoczek* „bougie“, *schpilke* „ac cu gămălie“ = *spilka* „épingle“, *schmate* „cărpă“ = *szmata* „haillon, chiffon“, *tandēt* „marfă cu haine gata“ = *tandeta* „fripperie“ (din lat. *tendeta* „tentoriolum“), *torbe* „dăşagă“ = *torba* „besace“, *tscherik* = *czerak* „abcès“, *tscherep* „hărb, ciob“ = rut. *čerep* „tesson“.

Un număr de adjective, cari exprimă mai ales însușiri nefavorabile: *burlak* „bicher“ = rus. *burlak* „journalier, homme grossier“, *chûrew* „indispus“ = *chorow* (ity) „maladif“, *chlownik* „grosolan“: cf. *chlop* „țăran“, *drab* „obraznic“ = *drab* „grand gaillard“, *dribne* „mărunt“ = *drobno* „menu“, *dibik* „butuc“: cf. rus. *dub* (okū) „stejar“, *horb* „cocoașă“ = rut. *horb*, pol. *garb* „bosse“ (adj. *horbate*, *horbowate*: garbaty „bossu“), *kálíke* „olog“ = *kaleka* „estropié“, *kaptsen* „sărac“ = *kapcan* „pauvre hère“, *karlik* „pitic“ = *karlik* „nain“, *kille* „chilă, boșogire“ = *kula* „hernie“ (kulawy „boiteux“), *liss* „chel“ = *lisy* „chauve“, *kurwe* „curvă“ = rus. *kurwa* „prostituée“ (rus. *śljucha* „ salope“), *masour* „voinic, vlahjan“ = *mazur* „Mazur“<sup>1)</sup>, *nidnik* „cicălitor“ = *nudny* „ennuyeux“ (de unde și *nyden* „a cicăli“ = *nudzié* „ennuyer, lasser, faire soulever le coeur“), *parich* „chel, răios“ = *parch* „lèpre, laderie“ (parchaty „ladre, lépreux“), *parschiwe* „pă-

<sup>1)</sup> „Der Masur ist leicht kenntlich an dem niedrigern Wuchse, schwächtigen Baue, mürrischen und wenig einnehmenden Gesichtszüge“ Szujski, *Die Polen und Ruthenen*, p. 16.

„*duchios*“ = *parszywy* „teigneux, galeux“, *paskudnie* sau *paskinne* „scârbos, urât“ = *paskudny* „sale, vilain, extrêmement laid“ (de unde *paskitstwie* „murdar, murdărie“: *paskudztwo* „saleté, turpitude, laideron“), *prikre* „plicticos“ = *przykry* „désagréable, pénible“, *proste* „prost“ = *prosty* „simple, naturel“ (*prostak* „rustre“), *piste* „deşert“ = *pusty* „désert“, *slina* „salivă“ = *slina* „salive“, *smark* „muci“ = *smark* „morve“ (*smarkacz* „morveux, blanc-bec“, *smarkaty* „morveux“), *skosne* „chiorăş“ = *ukosny* „oblique, de travers“ (*kusók* „şaşiu“: rus. *kosój* „louche“), *tschurpe* „tărfă“: cf. ceh. *čurp* „escarre“, *scholtik* „obraznic“ = *szoltys* „maire“ din germ. *Schultheiss* „primar (de sat)“, *temne* „finster“ = rus. *tëmnyi* „obscur“.

În fine, un număr important de verbe: *blondsén* „a rătăci“: *blandzić* „errer, vaguer“ (compus: far-bl...), *blonken* „a rătăci“: *blankać* „errer“ (compus: arim-bl...), *blisken* sau *blistschen* „a scântea, a fulgera“: *blyszczć* „briller, flamboyer“, *blyskać* „jeter des éclairs“, *chappen* „a apuca, a prinde“: *chapać* „happer, saisir“ (compuse: arân-ch. „a se vără“, far-ch. „a apuca“, ub-ch. „a o lua iute“, un-ch. „a lua de scurt, a se lega de“, of-ch. „a se deştepta“, ous-ch. „a smulge“ etc.), *chlopen* „a mânca cu sgomot“: rut. *chlopati* „claquer“; *chlippen* „a geme“: sl. *hlipati* „gemi“, *chraken* „a scuipa“: *chrachać* „cracher avec effort“ (comp. un-chr...), *chropen* „a sforăi“: *chrapać* „ronfler“, *drappen* „a se urca“: *drapać* „gratter, égratigner“, *drimlen* „a dormita“: rus. *dremati* (pres. *dremlju*) „sommeiller“, *dischen* „a năbuşi“: rut. *dušiti* „étrangler, étouffer“ (comp. sadischen = *zadušiti*), *dsiben* „a ciuguli“: *dziobać* „becquetter“, *gülen* „a rade“: *golić* „raser“, *hamken* „a lătra“: rus. *gamkati*, ceh. *hamkati* „aboyer“, *hódewen* „a hrăni“: *hodować* „élever, nourrir“, *hórewen* „a munci“: *harować* „travailler à force, piocher“ [*harowanie* „travail pénible, labeur“], *hillen* „a petrece“: *hulać* „se réjouir, faire la débâche“ (de unde *hultoj* „vaurien, libertin“), *kajen* „a se învăţa minte“, *kajać* „prendre garde, prendre exemple sur qc.“ (diferit de *kajen* „mestec“ = *kauen*), *katschen* „a se rostogoli“: rus. *kačati* „vaciller, balancer“ (comp. fark. „a sumete mănecile, fig. a zăbovi undeva“), *kappen* „a pica“: *kapać* „dégoutter“ (*kapp* „picătură“: *kappele* „o leacă“), *koichen* „a avea dragoste, a pofti (după ceva)“: *kochać* „aimer, avoir un goût vif pour qc., être passionné pour qc.“, *kontschen* „a isprăvi“: *konczyć* „finir, achever“, *krémpewen* „a lega cot la cot“: *krempować* „garroter“, *kwitschen* „a ţipa“: rut. *kvycati* „siffler“, *meriken* „a necheza“: *mruknané* „grommeler“, *mórdewen* „a ucide, a se trânti“: mor-

dować „assassiner“, *mitschen* „a căzni“: rus. *muciti* „tourmenter“ (comp. *samitschen*: zamuciti „fatiguer, epuiser“), *proschen* „a prăfui“: *prószyć* „saupoudrer, poudrer“, *prawen* „a face mai bun“: rus. *praviti* „diriger, administrer“, *pillewen* „a îngriji bine“: *pilnowac* „s’occuper de q., n’être occupé que de...“, *plonten* „a se încălci“: *plantac* „brouiller, empêtrer“ (comp. ân-pl., far-pl. „a se incurca“, ous-pl. „a se descurca“), *plodsen* „a prăsi“: *plodzić* engenderer, procreer“ (comp. ûn-plodsen id.), *râbewen* „a jăfui“: *rabować* „piller“, *ritschen* „a sbera (plângënd)“: *ryczec* „hurler“ (comp. ûn-ritschen id.), *schalewen* „iconomisesc“: *załować* „ménager, épargner“, *schischen* „a se usca“: rus. *susiti* „sécher“ (comp. ous-sch. „a se jigări“), *schischken* „a șopti“: rus. *susukati* „chuchoter“, *skalitschen* „a se tăia (la corp)“: *skaleczyć* „blesser, couper“, *storken* „a impinge“: *szurchać* „pousser, coudoyer“, *tressen* „a scutura“: rus. *trjasti* „secouer“ (comp. ub-tressen), *tschepen* „a se lega (de cineva)“: *czepić* „s’acrocher, s’en prendre à q., chercher noise à q.“ (comp. un-tsch, sa-tschepen: *zaczepić* „en vouloir à q., s’agacer, s’attaquer“, cf. germ.dial. *tschappen* „erhaschen, ergreifen“ VI, 199), *wallen* „a vărâ, a se îndopa“: *walić* „surcharger, s’écrouler, venir ou aller en roulant“, *wortschen* „a murmura“: rus. *vorcati* „gronder, quereller“.

## APENDICE

### ELEMENTUL ROMÂN

Cercetările făcute până astăzi asupra vocabularului limbei române s’au mărginit intru relevarea imprumuturilor lexicale din idiomele popoarelor învecinate. În urma unor asemenea studii, executate în condițiuni mai mult sau mai puțin științifice, posedem enumerarea aproximativă a elementelor *străine*, cari au contribuit la îmbogățirea graiului român.

Cercetări în sens invers abia au fost începute.

E învederat că, dacă Românul a imprumutat de la alții, el, la rândul său, a dat cu imprumut creditorilor sei. Aceste imprumuturi reciproce între popoare sunt cu atât mai inevitabile, cu cât se fac într’un mod inconștient. Interesul nu stă, în atare caz, în echilibrarea sau amortizarea datoriei lexicale—aceasta depinde de me-

diul social, de starea culturală <sup>1)</sup>, de împrejurări întâmplătoare c'un cuvânt—ci în faptul că reciprocitatea există și nu poate a nu exista.

Astfel, d. Edelspacher a cercetat într'o monografie specială, care ce-i drept are nevoie de control, influența română în vocabularul maghiar, relevând vr'o 124 cuvinte, din cari aproape o sută sunt incontestabil de origine românească <sup>2)</sup>.

Dar rezultatele cele mai interesante pe acest teren se datoresc bărbatului, care a introdus lumină în haosul limbilor balcanice, se datoresc lui Miklosich. Într'o serie de lucrări magistrale, d-sa a căutat să regăsească urmele lăsate de migrațiunile române prin Alpii dalmatini și prin Carpați, constatând existența unui important număr de românisme, privitoare mai ales la păstorit, în limba serbă, ruteană, polonă și slovacă <sup>3)</sup>.

Într'o altă lucrare capitală, urmărind cutreierările graiului țigănesc de-a lungul țărilor europene și făcând alegerea diferitelor sale elemente lexicale, Miklosich reproduce liste de cuvinte românești din Basarabia, Bucovina, Moldova și Muntenia, cari au intrat definitiv în limba Romilor și dintre cari unele au fost transportate până la punctul extrem al migrațiunii Țiganilor în Europa, până în Spania. Într'adevăr, în sub-dialectul țigano-spaniol regăsim vorbe ca *ceriu*, *lume*, *plaiu*, *iert* și altele de aceeași importanță semantică <sup>4)</sup>.

Numai un studiu comparativ, făcut asupra unui mare număr de limbi, ne-ar putea revela adevărata cauză a împrumuturilor etnice, în cazul când nu-i, în joc niciun moment social sau cultural. Pentru ce, bunăoară, își însușește Țiganul din România expresiunile românești *primăvară* și *toamnă*, pe când pentru noțiunile corelative »vară« și „iarnă“ el se servește de vorbele neaoș țigănești: *milai* și *ivend*?

Lucrul devine și mai semnificativ, când constatăm același fapt în sub-dialectul evreo-german grăit în România. Evreii români au împrumutat deasemenea cuvintele *primăvară* și *toamnă*, dar pe celelalte le exprimă prin germanismele *Winter* și *Sommer*.

<sup>1)</sup> Un exemplu instructiv ni-l oferă idioma țigănească: pe când vocabularul român conține 4-5 cuvinte țigănești de puțină importanță, Țiganii au împrumutat din românește o mare cantitate de cuvinte pentru noțiuni indispensabile.

<sup>2)</sup> A. Edelspacher, *Rumun elemek a magyar nyelven* (Elemente române în limba ungară). Pesta 1875.

<sup>3)</sup> Fr. Miklosich, *über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*. Wien, 1880.

<sup>4)</sup> Fr. Miklosich, *über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas*. Wien 1872-1878, vol. II, 42 și passim.

Credem că notele de mai la vale, luate în treacăt asupra românismelor din graiul evreo-german, vor prezenta oarecare interes etnologic și vor contribui la o mai dreaptă apreciere a influenței, ce a exercitat-o limba română asupra idiomelor învecinate și asupra graiurilor, cari trăiesc în mijlocul ei. Când se va trage bilanțul general al împrumuturilor etnice, se va vedea că spiritul român n'a fost nici mai puțin dărnice în bogăția sa, nici mai puțin larg în puternica-i expansiune ca popoarele, cari au izbutit a-și afirma individualitatea și a lăsa urme însemnate în evoluțiunea sa istorică.

Sub dialectul evreo-german din România a produs până astăzi o singură operă de oareșicare importantă, care să poată servi drept sprijin afirmațiunilor noastre: e o istorie populară a României cu multe puncte de privire la Evrei, scrisă de un necărturar, d. Iacob Psantir, și destinată pentru acele clase ale societății evreiești, ce grăiesc sau înțeleg încă evreo-germana<sup>1)</sup>. Din această carte vom reproduce ici-colea câte un citat, spre a caracteriza natura vorbelor împrumutate.

Observațiuni fonetice: diftongul *oa*, propriu limbii române, se reduce la *o* în graiul evreo-german [tomnă, koză]; silabele *că* și *gă* se rezolvă în *ke* și *ghe* [broske, gherlă].

O singură particulă românească, *chiar*, a reușit a se introduce în evreo-germană și anume în locuțiunea foarte populară *s'skejjar* (=es is[t] *chear*) corespunzând lui „ba că chiar“.

Verbe românești există în număr mai mare sub formă germanizată: *a scăpa* devine *skap-en*, cu dezinența germană, care se anină verbului la toate modurile și timpurile: *ich skap-e, dî (du) skap-est, er skap-et; mir (wir) skap-en; ge-skap-et, etc.*; cf. Psantir I, 32: *wenn insere eltern soln dus nit gewên tîn, wolt ein nekêwe (Frau) nit gewên geskapet . . .*

Tot așa *înșal-en* pentru „înșel“ etc.

Vorbe importante ca *primăvară* și *toamnă* (tomnă) au intrat definitiv în evreo-germană; cuvântul *nepot*, diminutiv *nepot-ek-el* „nepotel“ cu alăturarea sufixului polon și german în același timp; cf. Psantir I, 211: *der grekischer kēisser (Kaiser) Iohan Comena hot gehat ein nepot, hot er oich gehēissen Iohan, hot im der kēisser gemacht far general iber dem militēr.*

1) Cele două volume aparură sub titlul de *Cronica Țării Românești* (Iasi, 1871) și de *Istori României cu privire la Evrei* (Lemberg, 1873).

Deasemenea *cârnaț* (aiurea „kiske“), mai ales la plural sub formă diminutivală *karnats-lich*; *țăran* (aiurea „bouer“) cu pluralul germanizat *țăren-er*, provenit din „Umlaut“ al lui *a*; *coadă*, cu totul adoptată sub forma *kodă*, diminutiv *kod-ke-le* „codiță“ după o procedere de sufixe acumulate ca mai sus (germanul *Schwanz* se zice mai mult în ironie); cf. Psantir II, 22: denzmul hot der Sultan Selim der zwëiter geschickt dem Serasker Pascha mit militër, ynmen hot gechapt dem Ion Vodă, men hot im ungebinden bă di *kodäs* fyn zwëi imgelërnte kemlen yn sêi hoben im zerissen.

Cățiva termeni de grădinărie și de produsele ei: *porumb* sau *popușoi* (aiurea „kukuruz“), *caisă* și *zarzără*, *dude* (aiurea „oșines“), *pepene* (pepână) și *strugur*, *măslina* (maslănă-s), *năhut* (năhăt) și *ciai*; *coajă* (koză) și *semănță*; cf. Psantir II, 52: Constantin Măvrocordat hôt gebracht di *sămănță* fyn porumb (papoșoi ober kukuruz) in der Mòldowe arân, bis demelt hobeŋ di Moldowener nit amûl gewisst fyn dem teiern produkt; ib. II 103: der melech (König) Calimach hot gebracht di *sămănță* fyn kartofel in der Mòldowe, bis demelt hoben di Moldowener noch nit bāarbit kein kartofel.

Nume de animale: *ariciu* (aiurea „uzak“), *berbec* (aiurea „baren“), *cioară* (coră, aiurea «wrone»); *mămuț* (aiurea «aff»), *măgar* (aiurea „esel“), *brouscă* (broske, aiurea „zabe“) etc. cf. Psantir I, 116: as di west sich bahalten intern wasser wi a *broske*, ober inter der erd wi a mous, ober di solst sân gring wi a voigel zim aweckfliën, west di nit antrinnen wërŋ fyn insere fälen.

O serie de cuvinte foarte întrebuintate, cele mai multe neavând echivalente germane: *bordei*, *căntar* (kânter, aiurea wûg = Wage), *clește*, *călugăr*, *covor* (aiurea „kobrets“), *crai* în sens de „desfrénat“ *dram* (drêm din drăm), *dulap* (aiurea „schaffe“), *gărlă* (gherlă), *han* (diminut. chne-d-l: hân), *labă*, *magazie*, *moșie*, *oca* (òkă), *perdea* (pardé; aiurea „firhang“), *păcură* (pokără, aiurea „doit“), *potcoavă* (potkowă), *pungaș*, *spîter*, *stălp* (aiurea: sâl = Säule), *șant*, *talpă*, *tavă*, *tavan* (aiurea „stelje“), *vatră* (aiurea „pripitschik“) etc.; cf. Psantir II, 42: dus bissel t'wie (Getreide) wus es is noch gevën, hot der Dumitrașcu Vodă zisammen genemmen in sâne *magazie-s*... der hinger hot sich asoi gestarkt, as ein mensch hot gegessen dem andern.. men hot gebracht di *tavă* mit dem gebrutenem menschenflëisch....

# ANECDOTE POPULARE ROMANE CU PRIVIRE LA EVREI

CERCETARE CRITICA

de M. SCHWARZFELD

—0000—

Literatura populară română, atât de bogată, nu a găsit decât puțini culegători, din cari și mai puțini își înțeleg delicata lor misiune. *Anecdotele* cari, ca și proverbele, sunt pe buzele tuturor și deci mai lesne de cules, sunt relativ mai bine cunoscute prin publicitate. Din cele cu un caracter adevărat popular putem cita „Cornicea satelor”, „Snoavele” mult regretatului P. Ispirescu, în proză, deci reproduse mai cu fidelitate, și anecdotele culese și versificate de Anton Pann și Th. D. Speranță. Incolo vin „Palavre și anecdote” de E. Baican și „O sută și una de mici istorii și anecdote amuzante cele mai multe culese din gura țăranului nostru Român” de Th. Wartic Doue broșuri de pretinse „Poesii populare” de A. G. Mavrus, artificiale și imposibile ca formă și ca fond, și —incolo— anecdote răspândite prin calendare sau povestite ca a-propouri în cărți.

Observând deaproape colecțiile aceste și chear întregul anecdotelor populare române, rămânem surprinși de un fapt, că pe când ele se ocupă în mod larg de Țigani, Bulgari, Sërbi și Greci, abea că povestesc ici colea ceva despre Evrei, și că au un caracter pronunțat de actualitate și de *spirit orășenesc*, cu toate că e știut, că Evreii trăesc de veacuri în mijlocul poporului de la țară<sup>1)</sup>.

Colecțiile Anton Pann și P. Ispirescu, deși cele mai bogate, nu ne prezintă nimic cu privire la Evrei; afară dacă ar fi să luăm în seamă una din „Snoavele” lui P. Ispirescu intitulată „Sinceri-

<sup>1)</sup> Una din cele mai eminente dovezi pentru aceasta este actul lui Grigore Ghica al Moldavei de isgonire de la sate din 1764, repetat la 1778, 1782, etc.

tatea jidovească", care e datorită unui ardelean<sup>1)</sup>, unde Românii pot avea alte vederi asupra Evreilor.

Cu toate aceste anecdota merită a fi cunoscută:

#### SINCERITATEA JIDOVEASCĂ

Sdrul și Crăciun se cunoșteau de mitietii. Părinții lor erau vecini. Când erau copii, Crăciun numai cu Sdrul se juca. Se iubeau, vai de lume. Lor le părea rău că nu pot merge amândoi la o școală. Se făcură mari.

Pe Sdrul îl dădură părinții la meșteșug. Crăciun învăță și el o meserie. Eșiră calfe.

Ca lucrători, amândoi se plimbau, amândoi se sfătueau. Nu vedeai pe unul undeva, fără să fie și celalt. Erau nedespărțiți.

Făcură câte-o pușculiță. Adunară în câțiva ani câte-o sumuliță cu care văzură și ei că, dacă s'ar întovărăși, ar putea deschide o prăvălie.

Se puseră tovarăși și se făcură negustori.

Crăciun d'oparte, Sdrul de alta, și amândoi cu hărnicie la care răvnea toți, făcură ca prăvălia lor să dobândească o mare vază.

Când făcură catagrafie la trei ani, ei se încredințară că pot să se întinza.

Se întinseră cu negoțul, și tot bine le merse, pentru că umblau cu dreptate.

Nu după multă vreme, Crăciun se însură. Mai din zestrigoară, mai din căștigurile agonisite de la prăvălie, își făcu o casă. Se însură și Sdrul.

Căsătorii fiind, obiceiurile neamurilor lor îi făceau să se ducă încotro le mergeau nevestele.

Se hotărâră a desface tovarășia.

Împărțirea câștigului se făcu în toată regula și cu toată dragostea unor vechi prieteni. Luară una și una.

Fiecare din ei își deschise o nouă prăvălie.

Și așa, și tot le mergea bine; căci erau harnici și muncitori, dreptul lui Dumnezeu.

Trecură câțiva ani la mijloc.

Într-o zi întâlnindu-se, merșeră să se cinstească. Se întrebă despre familii despre treburile negoțului și despre câte alea toate. Și tot întrebându-se, goleau mereu la pahare, fără să bage de seamă că începuseră a se cam tămăea.

Din una, din alta, ajunseră a-și povesti cât de bine trăeau și cât se iubeau.

Crăciun zise lui Sdrul cu obiceiuita lui inimă deschisă de mai înainte:

— Mă, ovreiule, acum ne-am despărțit; nu mai avem nicio darăveră unul cu altul. Am auzit că ovreiu nu mănâncă până n'o înșela pe un român, Spune-mi drept, m'ai înșelat tu cu ceva în tovarășia noastră?

Ovreiu, cam motoșit, îi luă gura pe dinainte și spuse drept zicând:

— Să-ți spun drept, mă române. În tovarășie nu te-am înșelat cu nimic,

<sup>1)</sup> de d. N. Densușianu, după comunicarea personală a rep. Ispirescu.

fiindcă am auzit că nu s'alege nici praful de pe tobă de tovărășia aceea unde se fură; dară imi mărturisesc păcatul.

Când te-ai insurat și ți-ai făcut casă cu zestrișoara ce-ai luat, mi-a fost necaz de ce să fi tu mai bogat decât mine. Atunci am luat o trestie, am umplut-o cu păduchi de lemn și am aruncat-o în casă până nu era de tot isprăvită. Atât am făcut.

— Auzi dumneata ovreiu! dracului, răspune Crăciun rizând cu hohot. Mă miram eu cum cioarele de nu mă pot odihni în casă nouă, de mulțimea steluțelor. Tot eram eu hotărât s'o vând din pricina asta; să știi că acum negreșit am să-i pui cruce.

Crăciun se ținu de vorbă.

Și fără a spune cuiva ceva, povățui deatunci pe toți câți i cunoștea, că tovărășie cu ovreiu să nu facă, de i-ar aduce marea cu sarea. (p. 81—83).

Colecția Baican e o colecție searbădă, adesea cu multă stângăcie redijată. Noi credem, că o parte din anecdotele colecției se datoresc chear însuș lipsei de spirit a zisului colector, numai o mică parte poporului în sens larg; ear restul sunt vorbe insipide datorite burtei-verzi române, fără a fi trecut limita acestui cerc.

O parte din „Palavrele“ d-lui Baican sunt pesama Evreilor. Nota lor caracteristică e ridicularizarea graiului evreesc sau mai bine zis a modului în care Evreii străini sau din trecutele generații pronunța limba română, și prezentarea Evreului ca o ființă naivă și fricoasă.

Să cităm câteva bucăți spre caracterizarea autenticității și valorii acestei colecții, și în special a anecdotelor despre Evrei:

„Ca și istoria universală, ginta latină s'ar putea împărți în: Români antici, Români (mezii), Români noi (Țigani) și Români mai noi (jidanii, pumuntiniri pi Rîmă-nii). Dar după aceștia? (p. 62-63).

Și vedeți aceasta se cheamă palavră populară!

„Un Român voea să cumpere un sfeșnic de alamă de la un Evreu, care umbla pe uliță.

— Vinzi sfeșnicul? — „Vund“ — Cât cei pe el? — „Căvătați Dumnia-voastră ci fel di sfeșnic i aistă. — Ce fel? sfeșnic ca toate sfeșnicile. Câte parale cei pe el? — „Eacă, aiși ari șurubăr (arătând Evreul la fund). — Da se vede prin el? (intorcând Românul sfeșnicul și punându-l la ochiu cam spre Evreu, vrând să se uite prin sfeșnic la Evreu) — „Șezi bun Damnăli! Nu-i fași șagă“. — Ce te speirii? Nu vezi că-i sfeșnic? De ce te temi? Ești prost — „Prast nu-i fași primejdii, da căstol fași totdiună primejdii“. (p. 10-11).

M. Eminescu, în prefața cu care a onorat această colecție, în care numai anecdotele țigănești au ici colo șicul lor deplin, ca singurile cu fidelitate reproduse, zice, că: „Bogația consonantică și

vocalică a limbei i dă inlesnire Românilui de a imita cu ușurință pronunția altor popoare, pe când celelalte cu greu deprind fonologia limbei noastre“.

Adevărul este, că orășenii Români își fac un obiect de petrecere din imitarea dialectului român al Evreului străin și a altor străini, cele mai multe din glumele pe sama Evreilor se povestesc însă în o limbă corectă ; cel puțin astfel e cazul cu țeranii. D. Baican însă a avut răul gust de a schimonosi limba anecdotelor peste tot locul.

Să mai cităm o „Palavă“ spre a fini cu spiritul pescuit de d. Baican :

„Un zăpciu și un procuror veneau la Iași din Botoșani. Era pe timpul căldurilor celor mai mari. La jumătatea drumului spre Iași, fac popas (conac) la un han mare întreținut de un Evreu. Evreul pe dată le gătește masă, punându-le mai întâiu câteouă supă. Intr'una din supe era (din nebăgare de seamă) o bucată de spălător de călți. Pe loc zăpciul se infurie grozav asupra Evreului : „Cum se poate jidane, să faci așa batjocură cu noi?“ — Parcă iu ști? Iu n'ai știut nimică. „Bine parhăle, dacă noă ne faci așa, apoi cu oamenii mai de rënd?“ . . . — Domnili, dapăi aista-i spolutor și nu spăr-cat, finchi pintrăchi cu aistă spală făr-furii și... Pi lângă asta, apăi supă căstisesc numă 30 di parali. Nu cumva Dumnăvoastră păftiți ca in loc di spalător si pun o cot din catifee la u supă chind că-tifee căstisesc u napilion pi u singher cot“. (p. 18-19).

Cine poate crede in popularitatea unor atari anecdote ?

Colecția d-lui Wartic, conține și ea câteva anecdote despre Evrei, din cari o parte populare, mai multe orășenești, cu tendențe egale ca cele din colecția Baican.

Caracteristic e, că și d. Wartic, plin de venin contra Evreilor, in neputință de a lovi in ei cu anecdote *populare* mușcătoare și o-corătoare, pentru că poporul nu are decât glume ușoare pe sama lor, inventă unele anecdote picante de felul celeia ce urmează :

„Un cultivator de flori din Iași veniind la București se plângea pe la cunoscuți de ai lui, că pe cât i sunt de frumoase florile din soiurile cele mai bune aduse din străinătate, pe atât nu are nici un profit fiindcă nu le cumpără nimeni.

— Dacă nu știi care e cauza, ăl intrurupse unul din amici, îți voiu spune-o eu. Trebuie să știi că chear după statistica din urmă a Iașilor, acea frumoasă localitate este populată mai mult de jidani, și fiindcă seminția asta iubește numai sunetul banilor și nicicum mirosul și frumusețea florilor, fie ele aduse și din Paradis ; cum ai gândit d-ta să faci un asemenea negoț in mijlocul poediei jidănești ?

— Ce să fac d-le? — i răspunde cultivatorul — asta mi-e me-seria.

— Atunci știi ce să faci? apucă-te a cultiva usturoiu, ceapă și ridiche; la astă plantă vei avea cumpărători cât pînă pe cap; fiindcă jidanii, mai ales habotnicii rusești, nemțești și leșești, de care vî e plin orașul și Moldova, țin mult la ea din punctul de vedere religios; ear în realitate produce copii mulți.

— Eu bucuros aș cultiva pentru acest neam — răspunde cultiva-torul — și zece soiuri de plante, însă din acele cari ar imputîna generația lor, și nicicum care imulțește; căci cu asupra de măsură deja l-a imulțit marele iubitor de jidani... cred că-l știți" (88—89).

În o altă pretinsă anecdotă, d. Wartic se plinge de mulțimea Evrei-lor din Moldova și de mulțimea Grecilor, Bulgarilor, Ungurilor în Muntenia și lasă a zice pe un Muntean versuri delicate ca aceste:

„Tu despoeat de jidani  
Se impilat de gligani“—

Mihai Sturza al Moldovei, care a fost un mare iubitor de bani și numai amic al Evreilor nu, căci i hărțuea în tot felul, găsește următoarea caracteristică în „O sută și una“ a d-lui Wartic:

„Sunt încă și astăzi unii din bătrîni, carispun: că în anul 1842, când Moldova era sub domnia lui M. S., zis de gurele rele „fun-datorul jidanilor în țară“ — începînd a se simți forte marea nă-vălire a acestui neam de oameni, cu sutele și miile din Rusia, Po-lonia, Austria, — ale căror guverne, ca binevoitoare indignilor lor, își curățau statele de gunoae; bieții cetățeni Iassieni, privind de departe nenorocirile, care se și vîd deja izbucnite ca un foc, au compus o petițiune la Domn, pe care subscrisă de cîteva mii, în-tr'o zi de audiență, o prezentară Domnului prin șase persoane cele mai notabile ca diputațiune.

Vodă, — care prin spionii lui era de mai nainte informat de cele ce conținea plingerea cetățenilor, — luând în mâini jalba co-lectivă de la diputațiune, fără s'o mai citească, cu furie o rupse bucăți, și cu mai multă furie, sculându-se de pe tron, o aruncă în obrazul lor sbierînd la ei disperat:

— Măgarilor și peticarilor! tocmai voi v'ăți găsit să-mi deșertați țara de oameni? Afară să eșiți; și de-mi veți mai veni cu ase-menea cereri, voi infunda ocnă cu voi.

Atunci bieții oameni îngroziți nu încăpeau pe ușă, ear pe scări se duceau de-aberbeleacul.

Totodată ordonînd a se aduce înainte-i pe scriitorul jalbei, a-supra căruia avea informațiuni că ar fi instigatorul principal.

— Cum ai îndrăznit, nefericite! — începu indulgentul Domn cu asprime — încă odată să te aflu că ai scris hărții contra unei na-ții, pe care eu voesc s'o așez în țara mea; vei fi pedepsit cu bă-tae pe ulițele orașului prin Gavril Buzatu.

Acest Gavril era calăul care spânzura pe condamnații la moarte și bătea pe la respântii pe criminali.

A doua zi sau a treia zi după aceasta, scriitorul zis, aflându-se într'un cazin, îl inconjurară câțiva jidani, din care unul, ca în bătae de joc i zise: —Așia chi puțut chicon! Ai vuzut dumita chit puteri ari jidan a nostri! Oi! sirac Vodi a nostri Mihil! Bubacă a nostri, brider a nostri! El ubești pi jidan și bati pi Dinta cu aceli Gavril Buzatâs, daci Dima mai scri pisti noi.

*Altul.* Fiind chi legi dimitali scri: dai puni și sari pe aceli cari faci rou; iu să dai la Dima Sumbut, gugiă și un coiliches-vegn-sabiș.

*Al treilea.* Iu dai pi dușman di jidani, un turti di lupuli di la jupuneasa Dinta Spițăriță; lasă ei dracă pi dănsă (p. 60—62).

În colecția Wartic regăsim cunoscuta anecdotă asupra mituirii unui ministru de Evrei pentru a tăcea la discutarea chestiei lor (p. 24—28), e însă foarte reu povestită. Această anecdotă povestită aci pe seama Evreilor-ruși, o atribue d. V. Alecsandri în ai sei „Boeri și ciocoi“ Evreilor din țară.

Trecând de la această colecție la cea de „Anecdote populare“ în versuri a d-lui Th. D. Speranță (Buc. 1888), vom găsi cinci anecdote privitoare la Evrei, din care trei cu variante în „O sută și una“ a d-lui Th. Wartic. Nota lor predominantă este: *frica, naivitatea prefăcută, un zel prea mare pentru afaceri*, ce provoacă câteodată păcăleli și *nedreptățirile* ce e osândit să sufere Evreul.

Deosebirea între snoavele culese și reproduse de d. Th. D. Speranță și ceilalți colecători, e că el e însuș activ în povestire. Își introduce simțimentele și vederile proprii, păstrând numai *fondul* popular.

Astfel anecdotele reproduse de d-sa au un caracter popular și totodată un deosebit punct de atracțiune prin felul seu de povestire. Se înțelege, că pe când snoava populară bine spusă de un isteț povestitor, om al naturei, nu-și pierde niciodată șicul ei, cea care trece prin pana unui om cult, ce o meșteșugește în mod intenționat, poate câteodată căpăta un lustru deosebit, dar și o scădere însemnată. D. Speranță, care are un talent hotărît în povestirea, poleirea și îmbrăcarea anecdotelor în haina poeziei nu e mai puțin în acest caz. El are păcatul de a-și prelungi și trăgăni în infinit subiectul; apoi greșala de a insista tocmai unde o trecere repede ar șterge reul efect al unui incident sau observații, ce nu se impacă cu adevărul sau bunul gust. Câteodată d. Speranță se abate chiar de la înțelesul și intenția adevărată a anecdotei populare.

Partea cea tare și originală a snoavelor d-lui Speranță, sunt monologele și modul în care păcăliții însuși își povestesc pățaniile; dar și aci o lungeste prea mult și cade în exagerări regretabile din punctul de vedere psihologic. Chiar în bucățile ce ne privesc, vom putea observa mai toate calitățile și defectele ce-l caracteriză.

Cea mai slabă din toate e „Ovreul lovit“ (p. 26—28), în care ne spune, că un Evreu lovit de un copil a făcut un sgomot oribil și se plingea că i-a scos un ochiu, pe când în realitate el abea că fusese lovit la un picior. Scuza ce o pune în gura Evreului:

—Las călcăiu să fie, ș-apoi? Da-i frumos?

De-ar fi fost acolo, ochiu, nu l-ar fi scos?

e tot ce poate fi mai ridicul, mai banal și mai lipsit de bun simț.

Spre a povesti acest incident i-a trebuit d-lui Speranță 50 de versuri! Dar în acest chip a putut reflecta în această anecdotă vederile greșite, ce s'au format azi în stratele de sus, despre pretențiile și exagerarea Evreului când e lovit pe nedrept.

În „Căprarul și Jidanul“ (p. 82—83) se vede aceeași pornire de agresiune contra Evreului absolut fără niciun motiv, și o dărjăie nespusă din partea agresorului, care, știind sentimentele ce animă pe cei mai mulți contra Evreilor, se arată fără nicio frică de păra la mai marii lui. Cu drept dar își încheie Evreul amenințările:

„Nu te temi de nime?! Pace?! Sănătate?!“

— Nu!—„Atunci inalta vină și mă bate“.

D. Speranță n'ar fi făcut rău de a repeta aci povestea Țiganului care, după amenințări, mănâncă nouă trânteli. Anecdota în loc de a pierde mai câștiga câteva versuri pline de adevăr.

Ambele aceste anecdote au un caracter prea de burtă-verde și de actualitate și precum nu ne arată decât brutalități nemotivate, azi așa dese pe sama Evreilor, n'au nimic popular și nimic nu le poate da șicul și caracterul de snoave populare.

„Vulpea Jidanului“ (p. 90—96) ca subiect, face parte din cercul snoavelor universale, fără ca persoana păcălită să fie totdeauna aceeași; are mai multe variante și în limba română, din cari două cu Evreul ca victimă: odată *din cauza dorinței de a face bine* (în cea a lui Wartic p. 33—35) și odată *din răvnă după câștig* (în cea a lui Speranță). În prima Țiganul îl păcălește pe Evreu, spre a se scăpa pe el de o pedeapsă nemeritată, formă sub care anecdota e în Moldova foarte răspândită, păcălitul fiind totdeauna un Evreu, fără ca Țiganul să fie în joc, și în cea a doua (a lui Speranță),

în care Românul se arată de o cruzime nemotivată, anecdotă destul de atroce în sine, pe care d. Speranță mai are reul gust de a o exagera și intenți prin lungirea ei în infinit.

Reproducem aci ambele variante, începând cu a d-lui Speranță :

#### VULPEA JIDANULUI

Un țeran odată numai singur știe  
Cun prinsese-o vulpe sdravănă și vie  
Și o ducea..., dar unde,... nu știu, treaba lui  
La boieru la curte, ori mai știu eu cui.

Cum mergea cu dânsa se'ntemplă să treacă  
Pe la crăsmă tocmai. Poposește-oleacă  
Trage o fluiască omul, și 'nsfârșit s'apucă  
Să-și aprindă pipa, ș'apoi să se ducă.

Dar jidanul cum ședea  
Ca la crăsmă, la țigheea  
Și la vulpe cum privea  
Par'că'n minte așa-și zicea :

BCU Cluj / Central University Library Cluj

— „Vulpe-i ? Vulpe ! Las să fie!  
„Șapoi ce ? Ce-mi pasă mie ? !  
„Dar nu-i vorbă că e vulpe  
„Și nu-ți pasă dumitale,  
„Dar țeranul mi se pare  
„C'o să ia pe ea parale !  
„Și nu-i vorbă c'o să ia  
„Las să ia cu Dumnezeu,  
„Dar de ce să iee singur  
„N'aș putea să ieu și eu ? !

Și gândind în acest fel,  
Hai, la om incetinel :  
Ba ți-s frate, ba prieten,  
Ba cunosc pe tată-tău,  
Ba pe mă-ta, ba femeea  
Ba... pe cine mai știu eu,  
Și-i tot spune și-i tot toacă  
De femeie, de copii  
Că-i cunoaște pân' la unul  
Pe cei morți și pe cei vii,

• Și-i tot cântă, și cu 'ncetul  
 Il indeamnă ca să bea  
 Și-l cinstește și-l poștește  
 Cam cu sila tot să ia.

Omul mai răspunde: lasă, mulțămesc  
 Ba destul, ba iartă, ba mă ameteșc  
 Iar Jidanul, pace, nu mai isprăvește  
 Că-i e drag de dănsul, de copiii lui  
 Și ca el de treabă om în lume nu-i.  
 Și apoi mai cu 'ncetul încep să-i zică  
 Ca să-l ia tovarăș, căci altfel i-i frică  
 Nu cumva să peardă vulpea pe nimică,  
 Zice că el știe la negoț mai bine  
 Și că nici prin minte poate lui nu-i vine  
 Cum se'ntoarce lucrul:

— „Vezi te duci la curte

„Spui acolo, zice, două vorbe scurte  
 „Și sfârșești. Boerul strigă ca să vie  
 „Să-ți ia vulpea, și apoi îți mai dă și ție  
 „Vr'un bacșiș acolo, ochii să ți-i ungă  
 „Și-ți mai mulțumește... Dar te doare 'n pungă  
 „Ca să-i dai din mână tot în dar. Tocmeală  
 „Să mai faci, nu-ți vine, ear la socoteală:  
 „Ți-i stăpân, la dracul... Eu gândesc mai bine  
 „La vînzarea asta să mă lași pe mine,  
 „Să vorbesc cu dănsul, dacă vrei s'ascuți  
 „Bani să iei pe vulpe împătrîți mai mulți.  
 „La negoț sunt multe nici în gând nu-ți vine  
 „Trebuie să-ți dea banii toți, colea peșin!“

Cam deodată omul nu prea se 'nvoeste,  
 Dar la urmă nu știu cum se resgîndește  
 Că'nsfârșit, cu 'ncetul, tot se tălmăcesc  
 Și se pun la cale până se 'nvoesc.

Ear apoi la cale după ce s'au pus  
 La boer cu vulpea amândoi s'au dus  
 Și jidanul 'ndată mers-a 'n casă sus.

Ce-a făcut acolo, ce va fi vorbit,  
 Tîrgul cu boerul, însă, isprăvit,

Și boeriul cheamă și pe om, să știe  
Multămit cu prețul dacă vra să fie.

Și când vine-i zice :

—Uit'te ca 'nvoeală

Noi făcurăm, bade, amândoi tocomeală  
Să vă dau pe vulpe o sută de lei  
Cum socoți, răspunde, bade, vrei să iei?

Dar țeranul ce să zică

Nu prea mult se resgăndește  
Ce ținând in mâni căciula

Și 'nvărtind-o incet grăește :

—„Eu cucoane drept să-ți spun,

„Poate prost is ori nebun,

„Dar acum m'am săturat

„Tot părale de luat,

„Și mai bine mă gândesc,

„Cum să zic să nu greșesc,

„Că sunteți boeriu mărit

BCU Cluj Central University Library Cluj

„Și de multe feți cinstit,

„Decât bani, acuma, zeu,

„Vr'o bătae aș vrea să iau“,

Ear jidanul cum aude se cam dă ceva 'napoi;

Și-i privește pe amândoi

Ș'apoi zice : „Cum, zeu, bade, astă-ți trebue dumitale

„Pentru ce să iei bătae?! Pentru ce nu iei părale ?

—„Dă, de ce! Răspunde omul

„Nici bogat nu-s, nici fudul

„Dar de bani sunt chear sătul, „

„Și deaceea nu mai vreu,

„Voi să schimb acum și eu.

Dă p'aci, ba dă pe colo,

Ba că-i astă, ba că-i treacă

Mai sucește el jidanul

Și pe mâni ear se mai freacă

Dar degeaba; omul ține

Înainte tot cu-a lui

Până când văzând boerul ă cu dănsul alt chip nu-i

Hotărește cum tocomeala din'nainte a fost făcută

Pentru-o sută lei acuma să le dea bețe-o sută.

Dar țăranu acum ce face

Zice :

— „Dă cucoane, bine,

„Dar uitându-mă la mine

„Ved că după cum sunt eu

„Prost lăsat de Dumnezeu

„Dumnealui jupănu este, om mai mare, mai cu minte

„Nici să-i trec pe dinainte

„Și de aceea te-aș ruga,

„Dacă-i vrea și Dumneata,

„Ca dintăi acum să pui

„Să-i dea partea dumnealui.“

Și jidanul strigă 'ntr'una :

— „Bade, ce ți-e dumitale?

„Pentru ce să iei bătae ?!

„Zeu, mai bine ia parale !...

Ear boerul poruncește pe jidan de-l scot afară

Și 'ntinzându-l la scară

Haide dă-i și dăi și dăi

Și-i dau partea lui dintăiu.

Ear țăranul cum vedea

Că și rëndul lui venea

Zice :

— „Eu din partea mea

„Dă, cucoane, dacă-ți vrea

„Mai ruga-m'aș de ceva.

„Dumnealui jupănu-i bun

„Și de treabă, zău, vă spun,

„Și pe mine, el, mă știe

, Tocmai din copilărie !

„Și pe tata l-a știut

„Nu eram eu nici făcut.

„Și pe mama ca pe mine

„O, el știe foarte bine

„Și deaceea m'aș gândi

„Cu bănat de nu v'ar fi

„Partea mea, că-i chear cu cale

„Să-i o dau tot Dumisale :

— Bine, atunci, boerul zice, poruncește

Pe jidan la scară ear de-l mai lungeste

Și din nou începe earăș ca să-i dea  
 Ceealaltă parte ce-i mai venea.  
 Și i-au dat mereu i-au dat,  
 Până ce când a scăpat  
 Rupse fuga ca 'mpușcat.

Dar la urmă și boerul om de treabă sau poznaș  
 Pe țeran chemându-l zice :

— „Ține n'ați un aldămaș“.

Și deodată 'n mână-i pune, suta 'ntreagă numărată.  
 Ear țeranul când o vede, pe jidan el strigă 'ndată.  
 — Vin incoace, hei, jupăne, să 'mpărțim un adălmaș  
 „Nu să zici c'ai fost tovarăș și eșita-i păgubaș,  
 „Dacă m-a cinstit pe mine voi și eu să te cinstesc“.  
 Dar jidanul zice :

— Lasă, m'ai cinstit ! Iți mulțumesc.

Varianta din colecția Wartic sună :

„Pentru o vinovăție a unui Țigan — imbrăcat arnăuțește — rob  
 al unui boer din Iași ; acest din urmă, chear in ziua comiterii, a  
 scris un bilet comisarului respectiv cu următoarele cuvinte : „Ur-  
 zică!“ (așa se numea comisarul) „Vei număra infățișătorului 15 bune  
 și de tocmeală, fără să consideri orice indreptări din parte-i“.

Biletul sub sigil s'a dat in mâna Țiganului de către boeriu, po-  
 runcindu-i să-l ducă însuș la persoana adresată și s'aducă respuns.

Țiganul luând biletul și eșind la uliță : — Doar nu sunt eu așa  
 de prost, să nu înțeleg șiretenia asta ! — zise el in sine — Hm !  
 să merg singur cu revașul ! și dac' ar merge altul, n'o fitot aceea?  
 Ș'apoi chear inima-mi spune, că in hărtia asta șade un drac ghe-  
 muit. Tocmai lucru curat nu poate fi.

Gândind unele ca aceste, eată că trece pe lângă el un jidan  
 croitor cu care se cunoștea Țiganul. Acest din urmă oprindu-l  
 — Jupăne dragă, i zice, mi-a dat boerul răvașul ista să-l duc la  
 comisarul Urzică, l-aș duce eu, că-s sigur de un bacșiș bun, fiindcă  
 boerul i scrie pentru o bucurie mare, dar vezi tocmai acum tre-  
 bue să mă duc la moașă, că-mi e femeea a facere, ear oamenii  
 din curte sunt chear acum duși in toate părțile. Te rog du-l d-ta  
 și adă respuns, dacă-ți va da vr'un bacșiș să-ți fie de bine.

Bietul jidan, de bună credință, vrënd să facă un bine și mai  
 ales cu gheșeft ; ia biletul, aleargă la Urzică, el găsește, i-l dă  
 și așteaptă respuns, poate și bacșiș. Zabetul după cetirea biletului:  
 „Ei ! Toadere, Vasile, Ioane !“ Indată se arătară in loc de 3 vr'o 6.

— Puneți jos pe jidanul ăsta, și dați-i cu gărbaciul până când  
 voi zice eu „basta“.

N'a apucat să termine bietul jidan intrebarea :

— Pintri ci chicon Urzichi — și era jos pus de unii și răpăit cu biciul de alții.

„Oi vei! ghivalt mame, ghivalt tată — sbiera bietul jidan — ruvaș aceli ai dat la mini Harnăfuț“. Dar unde-s vremile acele să-l audă cineva? Ear când s'a împlinit numărul de 15: „Destul“ zise comisarul.

Jidanul eliberat, ținându-se cu ambe mâinile de partea locului suferindă, aleargă plingând la boer; acesta cheamă pe Arnăut: — „Ce ai mai făcut țigane?“

— Apoi, de, stăpâne! am auzit și eu de la dascălu coconașilor: de tot omul i dator să se păzească de cel reu, așa m'am păzit și eu că d-ta. (p. 33—35).

Frica cu care Românul, ca și alte națiuni, gratifică pe Evrei, își găsește la Speranță expresia în două anecdote: „Jidanul călare“ (p. 71—75) și „Pușca Jidanului“ (p. 141—143).

Cetind cu atenție anecdota „Jidanul călare“ nu-i greu a recunoaște caracterul ei mai mult artificial, decât popular. Ea pleacă de la proverbul român citat deja de Golescu <sup>1)</sup>: „Odată vruse Ovreii să se călătorească și se întemplă Sămbătă“, care e comun și Grecilor <sup>2)</sup> și se spune pentru acei cari n'au noroc, cum însuș o indică Golescu și cum rezultă în mod clar din forma proverbului. Mai există și alte proverbe române și străine, ce pun pe Evreu în legătură cu lipsa de noroc și restriște <sup>3)</sup>, ceea ce se explică în mod perfect prin traiul hărțuit și nesigur al Evreului, lucru ce știe orce om din popor. De unde dar calul, ce ne întâmpină aci, pe care i e frică Evreului să se sue? Mai mult, de unde a scos-o d. Speranță, că suirea unui Evreu perciunat pe cal ar constitui un eveniment, menit a uimi evreimea?

Este știut că poporul nu admite contraziceri frapante, ci numai oarecare exagerare a lucrurilor și a incidentelor, ca să zicem așa, tratarea lor în caricatură. Numai unde adevărul nu poate pătrunde, sau unde o aparență înșelătoare (ca frica Evreului) îl seduce, poporul își ascute satira în contrazicere cu adevărul. Este însă imposibil de a admite ca poporul să arate pe Evreu cu atâta frică înaintea unui cal, când calul e din vechime unul din obiectele de predilecție a negoțului seu; când mai ales la țară Evreul cu perciuni și caftan se vede adesea călărind chear fără șea <sup>4)</sup>; afară de căinele, care

<sup>1)</sup> Conv. lit., VIII, p. 69.—<sup>2)</sup> Dr. Ad. Jellinek, Der jüdische Stamm in nicht-jüdischen Sprichwörtern, II, p. 33.

<sup>3)</sup> În mod detaliat despre aceasta voi trata în un studiu intitulat „Evreii în literatura populară română“.

<sup>4)</sup> Calendarul Skaraoski pe 1889, p. 54, în o anecdotă populară ne spune de un Evreu, că a plecat la un drum lung călare, ca un ce simplu și fresc.

e pentru Evreu un obiect firesc de oclire, niciun alt animal de casă nu-l inspăimântă și nimeni nu-i atribue așa ceva. Artificialul acestei anecdote reese dar în mod clar și sigur; mai mult, el se trădează la primul pas prin contrazicerea cu proverbul, care nu face nicio aluzie la frica Evreului, ci la lipsa lui de noroc.

Ca concluzie putem zice, că „Jidanul călare“ cu toate că conține unele părți hazlie, spirituale și caracteristice nimerite, se vede totuș, că e cusut cu ață albă și impresia totală nu e a unui lucru adevărat și cu șic natural<sup>1)</sup>.

În totul alte condiții se află snoava „Pușca Jidanului“, cu un caracter propriu popular și imbrobodită cu multă iscusință și cu spirit. Această anecdotă, relativ cea mai scurtă din colecția d-lui Speranță, e una din cele mai perfecte, cele mai cu șic, tocmai pentru că nu conține nicio exagerare din punctul de vedere al poporului.

Eacă anecdota :

#### P U Ș C A J I D A N U L U I

Un jidan trecând odată, când a fost, cândva, într'un răd  
Printr'un loc, printr'o pădure, i veni deodată 'n gând  
Că se poate din pădure și vr'un lup cumva să iasă

Cum era pădurea deasă;

Că zicea el :

— „Cine știe,

„În pădure-așa de mare

„Și indesită-așa de tare

„Câte lucruri pot să fie ? ! ..

„De nu șede lupo-aice, unde șede ? .. în prăvălie ? ! ..

Și gândind așa, gândind

Și prin tufe tot privind,

Tot mergea, mergea 'nainte...

De-și făcea și planu 'n minte :

Că vr'o pușcă de-ar avea

Ar scăpa de lup cu ea :

C'ar întinde-o,—ar trage foc

Și l-ar impușca pe loc.

Dară pușcă el ne-având

Se gândește atunce-n gând

<sup>1)</sup> Altminteri d. Speranță mi-a mărturisit, că această anecdotă n'a auzit-a ca anecdotă și sub această formă, ci în o formă mai mult apropiată de proverbul citat.

Că cu bățul ce-l avea  
La nevoe s'ar putea  
Ca să scape de belea  
Și mergând așa zicea :

— „Dacă văd un lup venind  
„Eu ieu bățul și-l întind,  
„Și ți-l sperii și se duce ...  
„Par'că el e țergovăț  
„Ca să vină să m'apuce  
„Dacă-i pușcă ori e băț?!...

Și vorbind așa jidanul  
Când făcuse tocmăi planul  
Și mergea câtând de drumu-și ca oricare călător  
Eată-un lup gonit din urmă prin frunziș de-un vânător,  
Când nu-i trece nici prin minte  
Hop, că-i ese aci nainte.

Ce să facă el acum?  
Și se oprește în loc, în drum  
Și 'ntinzând ingrabă bățul, după cum s'a fost gândit,  
Stă și așteaptă neclintit,  
Când deodată vânătorul din desig, de pe dindos  
Poc! trănestește lupul jos.

Când aude el poenind  
Și de loc nebănuind  
C'a fost altul și-a 'mpușcat,  
Văzând lupul resturnat  
Stă pe loc și nici clipind  
Și la băț intins privind,  
Zice :

— „Uit'te ce drăcie!  
„Nici în minte să nu-ți vie,  
„Bățul meu din Dărăbani,  
„Care-l am de zece ani,  
„A fost cot, a fost biciușcă  
„Dar nici n'am gândit că-i pușcă!..

Această anecdotă e foarte răspândită și o găsim în Moldova sub diferite forme. Eacă și varianta, ce ne dă d. Wartie (p. 77-78):

„Mergând pe jos prin o pădure un jidan ni tam, ni sam i ese înainte un lup mare și fioros. Ei bine! jidanul din fire fricos până și d'un epure, unde puneți spaima lui, când i-a stat înainte cogeă namină îngrozitoare. Cu toate acestea, se vede că chear spaima i dădu minte in momentele acele să ia și el o precauțiune.

Cu scop că lupul îl va considera drept un v n tor cu arma inc rcat  și se va depărta; jidanul ridică b t l ce-l avea la drum și cu ambe m inele îl pune la ochi ca o pușcă. Tot in minutul acela din tuf rișul ce era nu departe, un v n tor care p ndea pe lup mai dinainte trage un foc și lupul cade chear inaintea jidanului, ear acesta sigur fiind că numai b t l lui îl omori, plin de groază îl aruncă din m ini c t colo. V z nd apoi pe v n torul i spune tremur nd:

— Oi vei ghivalt mamă! Astă boț am iu de la tata a niu, da inchi nu-i știut chi ari pușchi cari faci... pifff .

Idea este perfect aceeaș, ba chear cu aceeaș desvolt re, insă d. Speranță a adaugat c teva rațion ri atât de naturale și spirituale, inc t a dat totului o atracție deosebită.

Să mai adăugăm in fine o a treia variantă, culeasă in București de d. David H. Paves și pe care a binevoit a ni-o imp rt și.

„Un Evreu merg nd in t rg cu marfă, ia cu sine b t l seu cel gros de frica c inilor. Viind la o curte boerească i ese un c tel inainte, îl latră și-l inhaț  de haină. Speriat incede a striga: „Stai uleac , stai, stai“ și ridic nd odată b t l îl lovi drept in cap, aș  de reu, inc t muri in clipă. Dacă v zu una ca asta rămase incremenit, aruncă b t l c t colo și zise:

„Ia ascultă moi boț  
De șapte ani de c nd te porți,  
Am crezut că tu  ști boț  
Și 'ncolo  ști pușcă și hoț.  
Azi ai omorit un c ine,  
M ine ai să mă omori pe mine,  
Fugi la dracu secătură,  
La mine nu trebue aș  incurcătură“.

Această variantă este cea mai justă și mai in conformitate cu adevărul. Frica de c ine, compătimirea in inima cea miloasă și bună a Evreului, zăpăceala ce o provoacă un act neașteptat, sunt caracteristice pentru evreu și pentru orcare altu.

In afară de colecțiile indicate mai figurează, cum am zis, anecdote despre Evrei in diverse *Calendare*, dar, cele mai multe, străine și artificiale și numai prea puține populare.

Anecdotele adv rat popuiare, îl arată pe Evreu vecinic in a-

celaș chip: *fricos, dar nu agresiv; naiv, dar nu prost; cu răvnă după afaceri și preocupat de aceste, însă nu înșelător; prefăcut, dar nu rafinat și reu.*

Cea mai mare parte a anecdotelor populare și cele mai în circulație, sunt cele privitoare la frica ce se atribue Evreului<sup>1)</sup>.

Așa se reflectă Evreul în anecdota populară română: numai în unele împrejurări e obiectul risului, dar niciodată un obiect de critică și stigmatizare.

---

<sup>1)</sup> În o critică la adresa mea sub titlul: „Schwarzfeld și Alecsandri“ (în „Convorbiri literare“, XXIII, No. 2), se afirmă (la p. 151): „Cât despre povestiri sau snoave pe seama Evreilor nu-i necesar să spunem că sunt foarte multe, însă așa de *indecente*, că este peste putință a le reproduce“.

Nu ne indoim că aceasta e o vădită exagerare. Nouă cel puțin nu ne-a parvenit asemenea anecdote, dar fiind scandaloase nu pot schimba nimic din caracteristica aci dată. Și ce pot fi anecdote indecente mai mult ca relatarea unor păcăleli?

# SINIOR GABRIEL PAPO

NUVELĂ ISTORICĂ

de H. BLUMEN

## I

Sinior Gabriel Papo a fost un nepot al marelui Lasar Papo bine cunoscut ca literat și care a funcționat ca Rabin inteiu în Rusciuc și apoi în Silistra. Fiul său Sinior Gabriel Papo locuia în Rusciuc, unde se afla în fruntea unei însemnate afaceri comerciale de mărfuri engleze. El era pretutindeni cunoscut ca om onest și se bucura de un mare credit, la care însă nu obicinua să facă recurs. El nu voea să dea o prea mare întindere negoțului său, căci îi plăcea să-și petreacă cu studiul Sfintei Scripturi. El refuza deci creditele cele mari, ce-i se ofereau, pentru ca acestea să nu-i răpească timpul consacrat studiului Sfintei legi și considera ca o onoare mai mare de a fi numit *invêțat* (lamdan), decât a avea titlul de *mare financiar* sau *mare comerciant*.

Nu dorea decât să-și asigure o existență demnă prin negoțul său și să poată severși acte de binefaceri.

Numele de *Papo* era din această cauză iubit și respectat nu numai în Rusciuc, dar chear în întregul Orient. Când Sinior Gabriel eșea pe stradă, nu era un Evreu-spaniol, care să nu-l fi salutat și să nu-i fi sărutat mâna.

Influența lui în afacerile comunităților israelito-spaniole din Orient era foarte mare și cuvântul lui decisiv în toate. Dacă vroia comunitate voea să-și aleagă un Rabin, se adresa la Sinior Gabriel și pe cine îl recomanda el, acela era primit.

---

Această povestire e bazată pe informațiuni, luate de la mulți bătrâni din localitate și din alte părți. Autorul afirmă, că a căutat a fi scrupulos și exact; totuși dacă ea nu e peste tot locul bazată pe realitatea lucrurilor, vina nu e a sa, ci a defectuoșității transmisiunilor orale, cari aici uită, colo exagerează și dincolo confundă. A cercat însă a cerna materialul și a elimina contrazicerile pe cât posibil.

M. Schw.

Nu o singură dată i se oferi postul de Rabin în unele orașe mari ale Orientului, și deși respingea toate aceste propuneri, era totuș considerat ca Rabin de către Evreii-spanioli, cari îl și numeau: „Haham Gabriel“, ceea ce înseamnă în limba spaniolă: Rabi Gabriel.

La 1840, comunitatea spaniolă din București alege doi delegați dintre membri ei cei mai de frunte, însărcinându-i de a stăru-i pe lângă Sinior Gabriel ca să primească postul de Rabin în București. Delegații i oferiră ca plată o sumă dobito de mare decât aceea la care se ridica câștigul său, cu obligația ca îndată ce va primi această demnitate, să ia asupra-le prăvălia lui plătindu-i în numerar întreaga valoare a mărfurilor. Nici aceste condițiuni însă, deși atât de avantajoase, nici rugămintea lor nu influențară asupra lui. Dupăce delegații insistară astfel fără succes timp de mai multe zile, hotărîră să părăsească Ruscucul. În ziua plecării lor Sinior Gabriel spuse soției sale Atalia ca să dea un prânz în onoarea oaspeților. Delegații fură invitați de către Sinior Gabriel. La masă se întreținură mai cu seamă cu diferite chestiuni din Sfânta Scriptură, căci și delegații erau oameni învățați, mai cu seamă Sinior Farchi, unul din cei mai mari bancheri din București, era un mare învățat (lamdan), un distins talmudist și un cunoscut filantrop. Înainte de a-și lua rămas bun, Sinior Farchi zise lui Sinior Gabriel: „Crede-mă, prietene, că dacă mi s'ar fi propus mie această demnitate, m'aș fi considerat ca cel mai fericit. Dar fiecare om face cum socoate mai nimerit, țiiu însă să-ți spun, că ei asupra-ți o mare răspundere prin aceea că respingi postul ce ți se oferă, căci numai prin d-ta comunitatea noastră poate fi ridicată la rangul unei comunități demne“.

Sinior Gabriel, care până atunci păstrase o tăcere absolută, scoase, la aceste cuvinte, un adânc suspin și răspunse astfel: „Știu că n'aș trebui să resping o așa misiune, dar dacă inima nu mă lasă să părăsesc orașul meu de naștere? Totuș să vedem și părerea soției mele“.

La întrebarea lui dînsa i spuse, că ea ar dori să părăsească Bulgaria unde bandele de hoți le fac nesigură averea și viața. I aminti cele pățite cu mica lor fică Venezia, care a fost scăpată din mîna hoților ca prin minune prin acel falnic străin, ce-și zicea Paltiel și care se uita cu atîta jînd la fetița, ce privea galeș și plin de recunoștință la mîntuitorul ei. Mai se sfătuiră și chibzuiră până se hotărî a primi funcția oferită în mod provizor, e aceea se prînseseră delegații, cu condiția că până'n 20 de zile Sinior

Gabriel să vie cu familia la București. A doua zi plecară delegații și cum ajunseră la București, începură a lua măsuri ca să se mobileze pentru Sinior Gabriel o locuință frumoasă în strada Spaniolă.

Indată după plecarea lor, Sinior Gabriel începu a se găti de drum și a-și lua ramas bun de la prietenii sei.

Este greu de a descrie întristarea ce coprinsese întreg orașul Ruscuc, când se răspândi vestea despre plecarea lui Sinior Gabriel și a familiei sale. Bogaților le părea reu, căci pierdeau pe un bun prieten și un membru influent al comunității lor, săracii se jeluau de plecarea lui Sinior Gabriel, pentru că pierdeau în el un protector mărinimos, care se îngrijea de învățământul școlar, ajuta pe bolnavi, le procura îmbrăcăminte și lemne pentru earnă, azime pentru serbătoarea Paștilor și răspundea și la alte trebuințe ale clasei nevoașe.

Femeile regretau plecarea pioasei Atalia, care era totdeauna ca un inger protector pentru miresele și lehuzele sărace.

Multe lacrimi se vărsară la portul Ruscucului în ziua plecării familiei Papo. Intreaga populațiune evree a orașului eșise la port.

Tristul spectacol ce-l întâmpină acolo, făcu o adâncă impresiune asupra lui Gabriel, așa că în primele momente regretă pasul făcut.

Înainte de plecare spusese administratorilor sei ca să împartă bani la toți săracii orașului.

În prima Sămbătă de la venirea sa în București se adunară toți Spaniolii bărbați, femei și copii, pentru a asculta predica marelui *Haham* Sinior Gabriel, și el le ținu o frumoasă predică, în care arătă importanța învățământului sfintei legi.

Această predică făcu un așa de mare efect asupra poporului, încât chear în seara aceea se fundă o școală pentru învățământul sfintei legi (Talmud-Thora) și o asociațiune pentru învățământul Psalmilor (Hevra Thilim), în care se inscriseră ca membri cei mai însemnați bărbați din Capitală.

Trecură astfel câteva luni, în care interval se obicinui cu țeara românească și provocat de un prieten făcu în interesul și în însoțirea lui o călătorie în Moldova. Lui îi plăcu mult comerțul Moldovenesc și mai cu seamă căpătă predilecțiune pentru Evreii moldoveni, cari, pe timpul acela, deși în mare parte comercianți și unii dintr'înșii chear bogați, erau însă mai toți și pioși și instruiți, pe când în Muntenia cu greu găseai pe timpul acela bărbați cu cunoștințe mai întinse pe câmpul literaturii ebraice. Aceasta i făcu o așa de adâncă impresiune, încât îndată luă deciziunea ca să

părăsească Bucureștii și să se stabilească, cu vr'un negoț, în unul din orașele Moldovei.

Cum se întoarse dar în București, Sinior Gabriel își invită trei prietini, cari erau totdeauna cei mai de frunte membri ai comunității și anume: pe *Iosef Elias*, bancher însemnat, *Natan Cohen*, mare comerciant de mătăsării și alte articole, care erau destinate pentru Orient și *Iosef Fermo*, fabricant de testemeluri și alte pânzării. Acestor trei bărbați el le făcu cunoscut tot planul lui. Încât privește funcția de *Rabin*, el le promise că va scrie la Belgrad, unde se afla un vechiu cunoscut al lui, care i-a fost și camarad de școală, și va fi un capabil urmaș. După ce le expuse toate acestea, rugă ca să-l scuze, că a luat deciziunea de a părăsi comunitatea lor.

Atunci Iosef Elias i spuse, că regretă în adevăr mult hotărîrea ce a luat, dar că nu pot să-l reție; găsi că orașul ales, Focșanii, e foarte nimerit și-l asigură, fără nicio provocare, că-i acordă orice credit dorește.— Natan Cohen și Iosef Fermo se arătară și ei de acord cu Elias declarându-se și ei gata de a-i da concursul lor.

Nu trecu mult și se mută cu ai lui la Focșani, unde își cumpără două prăvălii în Strada Mare și-și deschise un mare magazin de manufactură și o casă de bancă. În scurt timp magazinul lui căpătă o mare reputațiune prin întreaga împrejurime: Orcine avea trebuință de marfă fină venea la prăvălia lui Gabriel Papo. Boerii erau foarte mulțumiți de el, căci i înlesnea în condiții favorabile orcând aveau trebuință de bani.

Intr'un cuvânt afacerile lui Gabriel Papo mergeau prosperând din zi în zi. El legă o strânsă prietenie cu toți boerii și cu comercianții Evrei, cari se aflau în Focșani și mai cu seamă cu acei cari erau și savanți (lamdim). Devini asemenea amic bun cu Rabinul de acolo *Reb Haimel* precum și cu hahamii și cu profesorii, cari erau buni talmudiști. Chear pe oameni sēraci, îndată ce erau onești, și-i făcea prieteni și luau parte la masa de Sămbătă seară, când i plăcea să petreacă, discutând asupra a diverse chestiuni din sfânta Scriptură și Talmud. Deși în Focșani afacerile lui erau mult mai întinse decât la Ruciuc, el remase credincios cultului religios și, ca și la Ruciuc, avea câteva ore pe zi consacrate studiului Sfintei Legi. El știa și arta circumciziei (*Mila*) și dacă în vr'un sat din împrejurime se năștea unui Evreu sērăc un băeat, el se ducea în acel sat pentru a îndeplini funcțiunea de *mohel*. Avea în acest scop o trăsură cu patru cai și nicio intemperie nu-l putea opri de a merge

la timpul hotărît. De multe ori făcea din propria-i cheltueală ospetul de botez şi ajuta acea familie săracă chear cu bani. Deşi Sinior Gabriel nu trăise încă împreună cu familii evreieşti de rit occidental (Aşchenazim), i plăcură însă mult obiceiurile acestora. Era pe atunci obiceiul, că dacă un copil începea să înveţe Pentateucul sau când se făcea de 13 ani (bar mitva), când băieţii încep a pune filactere la rugăciunea de dimineaţă, să se rostească un discurs în prezenţa unor amici, invitaţi spre acest scop. I plăcea mult să asculte pe băieţii vorbind şi deaceea ruga ca să fie invitat orunde se va face un asemenea ospet. La Sinagogă concura la „Mafter“ şi generozitatea şi dărnăcia lui erau exemplare şi nu făcea vreo deosebire de rit.

Sinior Gabriel avu trei fii: pe Moscu, Ioseficu şi Persiadi şi o fată Venezia. Fiindcă erau încă tineri el i învăţa româneşte şi evreieşte, deşi ştiau şi alte limbi.

Sinior Gabriel şi soţia lui Atalia purtau încă portul oriental, şi Vinerile seara, la aprinsul luminărilor de Sămbătă, se încărca cu toată bijuteria-i, constând din obiecte foarte preţioase. Copiii adoptară portul evreo-romănesc din timpul acela: şapcă, caftan şi giubea. Intr'o călătorie pe care o făcuse Sinior Gabriel la Florenţa, la un cumnat al seu, fratele soţiei sale Atalia, el lăsa acolo, după stăruinţa aceluia, pe cei doi copii mai mici, pe Pesiade şi Venezia, pentru ca să înveţe, ceea ce se putea cu mult mai uşor acolo decât la Focşani.

Făcându-se mari, băieţii lui deveniră nişte negustori capabili şi onestî.

I se propuse pentru dănsii partide foarte convenabile şi el i căsători cu fete din familii nobile şi bogate şi anume pe Moşon el însură la Giurgiu, pe Ioseficu la Bucureşti, iar pe Persiade el reţinu lângă dănsul, făcându-l părtaş la afacerile lui. I rămase dar unica-i fiică Venezia, pe care o iubea cu toată dragostea de care sunt capabili părinţi simţitori. Ea era atuncea fată de 18 ani, de o statură înaltă şi de o admirabilă frumuseţe orientală. Adusese cu sine din Florenţa strălucitul lux italian, încât văzând-o credeai că-i o contesă italiană. Şi nu trebuie să ne mire că o fată tânăra ca dănsa suferea de boala luxului, când ştim, că această boală a bătuit din cea mai adâncă vechime pe poporul judeu.

Făcând însă abstracţiune de la aceasta, o vedem inzestrată de virtuţile cele mai nobile. Piozitatea ei nu lăsa nimic de dorit şi în

această privință era o demnă fică a mamei sale. I făcea o mare plăcere de a invita mîrese sêrace, spre a le da cîte ceva și a le ajuta la făcerea rufelor și rochielor de zestre.

Ea își petrecea o mare parte din timp cu cetirea cărților, cari tratau despre istoria poporului judeu, sau alte cărți cu un conținut folositor. Intr'un cuvînt, frumuseța și purtarea ei era admirată de toată lumea.

Mai mulți tineri bancheri foarte bogați, din mai toate orașele Moldovei, o cerea în căsătorie, însă Sinior Gabriel nu voea să intre în alianță de căsătorie cu nicio familie așchenază; pentru Venezia aceasta era indiferent și, consultată în această privință, răspunse, că-i se pare că la Așchenazim (așa numiții Evrei-poloni) femeia este mai bine tratată decît la Sefardim (Evrei-spanioli), însă ca copilă supusă nu are nicio voință și dorință străină de a părinților ei. Dintre toate partidele, care i se propuseră lui Sinior Gabriel, i plăcu mai mult un tînăr bancher din București, De Majo, foarte bogat și din părinți pioși. Se hotări ca logodna să fie în timpul serbătorii de Purim (1847), ear nunta trebuia să aibe loc în prima săptămîna după serbătoarea săptămînilor (șebuoht).

În oraș toți prietenii lui Sinior Gabriel erau coprinși de o neșpusă bucurie, căci De Majo se bucura de o bună reputațiune și ca om cinstit și mare bogat, nu mai puțin însă merita Venezia un asemenea soț, căci virtutea ei era de neprețuit.

## II

E noaptea Sf. Vasile al anului nou 1847. Afară e un ger grozav; zăpada cade în fulgi mari, acoperind pămîntul cu o pătură groasă; crivêțul suflă cu o furie neîntrecută, făcînd comunicațiunea aproape imposibilă. Sgomotul colindătorilor, cari obicinuesc a anunța prin curțile și aleele boerilor sosirea noului an prin sunetele clopotelor și strigătele de urări, au încetat de mult din pricina viscolului de afară și numai din cînd în cînd se aude contrastînd cu șueratul ascuțit al crivêțului, o voce groasă care strigă: „Trăiți voi, trăim noi“.

Deodată se aude străbătînd stradele, în fuga mare, o sanie cu patru cai, al căror zurgălăi făceau un zgomot atît de mare, încît să fi crezut, că sosește Vodă. Sania se opri înaintea porții caselor ispravnicului Pruncu. Intr'o clipă portarul alergă la poartă pentru a primi pe noul venit.

„Ce poștești, negustorul, întrebă el pe omul care ședea în sa-  
nie învălțat într-o blană scumpă.

— Voiu să vorbesc cu ispravnicul Pruncu, răspunse acesta; acasă  
boerul?

„Da, răspunse portarul.

— Atunci du-te și spune Dumnealui, că un negustor îl caută, a-  
vând să-i vorbească despre o afacere grabnică.

Portarul plecă repede și după puțin timp se întoarse cu răspun-  
sul, că poate să intre.

Atunci străinul se dete jos din sanie, recomandă vizitiului ca să  
ingrijească bine de cai și intră în casă. La ușă fu întâmpinat de  
ispravnicul Pruncu, pe care-l salută pe rusește. Fîndcă însă isprav-  
nicul nu era tare în limba rusă începu să-i vorbească grecește.

„Cu cine am onoare de a vorbi? îl întrebă ispravnicul Pruncu,  
cînd se afla deja în casă.

— Numele meu, zise străinul, este Simon Joravski, negustor de  
grăne, și în acelaș timp agentul casei „Aprot“ din Odesa.

„Și ce interese însemnate te aduc la mine noapte, la o oră așa  
de înaintată? îl întrebă ispravnicul.

— Am auzit, răspunse negustorul, că ai de vînzare cîteva sute  
de chile de grău, și fiindcă sunt în vorbă cu un altu, ce așteaptă  
până mâine răspunsul meu, am voit să văd dacă nu mi-ar con-  
veni mai bine marfa d-tale. În caz că mi-ar conveni, rămîn în  
oraș până mâine, ear de nu plec chear acuma.

„Este adevărat, zise ispravnicul, că am grău de bună calitate,  
și-i spuse un preț, care însă nu-i conveni. Atunci Joravski scoase  
din buzunar mai multe contracte și-i arătă prețurile, cu care cum-  
părase grău de la mai mulți boeri și-i zise, că-i ofere un preț mai  
mare dacă marfa e de bună calitate: „Dar ce să ne tocmin  
dinainte, îl întrerupse ispravnicul, nu știi zicătoarea „Măța în sac  
nu se cumpără“. Rămîne până mâine ca să vezi marfa, și ne  
invoim noi cu prețul. Totul e să-mi dai bani peșin.

— În privința asta n'avea nicio grijă, răspunse negustorul, am  
la mine în geantă vre-o mie de galbeni și la trebuință am un a-  
vis către un bancher deaci, Gabriel Papo.

„Papo? i bogat Jidan, dar și cinstit, zise Pruncu și în ochii lui  
se vedea strălucind o rază de bucurie. — Aurul din geanta ne-  
gustorului deșteptase într'însul o mare dorință de a-l poseda, așa  
că nu-i mai venea să lase pe negustor să plece.

— In orice caz nu mai cred, că o să pleci azi, zice el lui Jarovski. Rămâne dar aici până s'o lumina de zi. Poftim cu mine in salon, unde o să-ți recomand pe câțiva din prietiii mei și să petrecem puțin împreună.

Joravski nu așteptă ca să-i se repete invitarea, ci-l urmă pe Pruncu.

In salonul cel spațios al lui Pruncu, bine luminat și încălzit așa că nici prin gând nu le trecea celor cari se aflau într'insul, că afară e viscol, ședea imperejurul unei mese rotunde mai mulți boeri, între care și Vasilică Șameș<sup>1)</sup>. Prin salon se mai plimba și un Evreu-spaniol Bochoricu, îmbrăcat arnăuțește. Dupăce Pruncu îl recomandă pe Joravski la toți boerii ca mare comerciant de grâne, i oferi un scaun, poftindu-l să șează la masă. Acesta își scoase căciula și blana cea scumpă și se puse la masă in tichie de catifea pe cap și caftanul cel larg, legat la mijloc cu un brâu.

Se servi ciaiul la masă.

Pe când toți oaspeții bea ceaiu, Pruncu zise lui Joravski: „D-le știi, că azi e la noi o sərbătoare mare. Azi e Sf. Vasile și totdeauna prima zi a anului nou. Azi fiecare poate să-și încerce norocul din anul intreg. Așa e la noi obiceiul.”

— Imi plac mult obiceiurile românești, răspunse Joravski, și aș dori să știu și eu cum își poate cinea încerca norocul.

„Vei vedea îndată, zise Pruncu. Indată ce bătură ceaiul, Pruncu aduse o pereche de cărți nouă și începu să joace la *stos*. Intr'o clipă masa se prefăcu într'o adevărată trapana, unde circulau tot felul de monede și mai cu seamă monede de aur.

Boerii pontau sume mari, jocul deveni din ce in ce mai animat, și strigătele vesele ale jucătorilor se amestecau cu sunetul banilor cari treceau din mână in mână.

„Vezi, așa își încearcă cineva norocul, zise Pruncu către Joravski, cui i merge bine astă-seară, i merge bine tot anul.”

— Aș fi și eu curios să aflu cum o să-mi meargă anul acesta, zise Joravski, dacă imi permiteți o să pui și eu un număr.

„Asta nu merge cu numere, ziseră boerii, și-i arătară mersul și toate regulile acestui joc.

Joravski le pricepu îndată, scoase din geanta, care se afla jos lângă dănsul, câteva fișicuri de galbini, le puse in sin afară de unul, pe care îl desfăcu și din care începu să ponteze.

<sup>1)</sup> Sameș (casier, sub-ispravnic).

-90 In scurt timp tot fișicul dispăru dinaintea lui Joravski. Aceeași  
soartă o avu și un al doilea.

eq Atunci el se opri din joc și zise către boeri : „Mă faceți să cred  
că cunoașteți cărțile.

— Poți să-ți cumperi alte cărți nouă, răspunseră aceștia rîzînd.

Atunci Joravski scoase un galben și îl dete servitorului ca să  
aducă două perechi de cărți de la antreprenorul însuș.

Indată ce cărțile fură aduse, jocul se animă din nou, Joravski  
pontă acuma earăș și într'o singură dată își reluă aproape toți  
banii, ce-i pierduse. Deaci incolo el inceptu a căștiga incontinuu,  
așa că in puțin timp avea aproape o mie de galbeni.

Boerii nu observau, că el scotea mereu din sin o cutie pentru  
a lua o priză de tabac și că apoi, punînd-o indêrêt, transporta in  
acelaș timp și grămezile de napoleoni, ce erau pe masă in fața  
lui. Apoi fiindcă banca se schimba mereu la alt boer, nu se putea  
ști cine e cu căștig mare.

Acuma ispravnicul Pruncu ia din nou banca și Joravski inceptu  
ca să pearză. Necăjit luă o cartă de pe masă, scrise pe dēnsa  
patru cuvinte și tae cu ea cărțile. Boerii rid de aceasta, dar el  
incepte din nou să căștige, scoate cutia din sin, ia o priză de ta-  
bac și o pune la loc impreună cu banii de pe masă. Când Jo-  
ravski vėzu, că are deja vr'o cāteva mii de galbeni căștig, se  
scoală, se scuza la jucători și ese puțin afară.

Apoi prefăcēndu-se că ceartă pe servitor, de ce nu acopere bine  
caili, el i spune la ureche ca să ia jos zurgalāii de la cai.

Intorcēndu-se in salon, inceptu din nou să ponteze insă acuma  
sume mai mici.

Când vėzu, că Pruncu e pe aproape să isprăvească banii, își ceru  
earăș vce la boeri, eși numai in caftan și tichie, se apropiă de  
poartă și când vėzu, că portarul doarme liniștit, se aruncă repede  
in sanie, scoase deacolo o blană mare, se invēli intr'insa, puse  
māna pe hāturi și porni intr'o goană.

Intre acestea boerii din salon petrec, povestind diferite intēm-  
plări. Vasilică Sameș ia carta pe care Joravski scrisese cele patru  
cuvinte și privind-o zise : „Pecat că nu mai e aci Bochoricu, că  
ne-ar fi citit cele scrise aici.

— Da ce și tu crezi in farmece? Țl intrerupse unul din boeri  
rîzînd.

„Ba mie mi se pare că e un șarlatan, zise Pruncu. Dar ce ne

ocupăm noi de fleacul ista, ia spuneți-mi mai bine, cum stați cu casa?

— Eu, slavă Domnului, sunt cu câștig, răspunse unul din boeri.

„Așa îți place să te lauzi totdeauna, observă un altul. Mărturișește mai bine că nu mai ai aproape niciun ban.

— Eu mă tem, zise din nou Pruncu, că ne aflăm cu toții în acest caz. Da nu cumva credeți, că în cel mai rău caz, o să-l las pe Evreu să plece cu banii, ce i-a luat prin farmece și șarlatanie?

„Da prea zăbovește mult afară, zise deodată Vasilică Sameș cu mirare. Deși a eșit fără blană și căciulă și vîz aici și geanta lui de bani, dar cu toate astea trimiteți pe cineva să vază de ce zăbovește atât; nu cumva l-a luat dracu, și atunci ne vom lua îndărăt banii cu atât mai ușor.

Pruncu trimise atunci pe un servitor ca să vază ce s'a făcut și când acesta se întoarse spunînd că nu l-a găsit, toți săriră în sus speriați, ieșiră afară ca să-l caute, dar nu-i deteră de urmă. Sculară pe portar, dar acesta spuse că n'a văzut nimic. Repede se întoarseră atunci în salon, puseră mîna pe geantă, dar nu găsiră într'însa decât vre-o 5—6 sute de monete de aramă.

Indignați se aruncară asupra blănei, pe care o lăsase acolo, începură a scotoci prin toate buzunările, și găsiră într'unul o scrisoare de la o casă „Aprot“ din Odesa, care purta adresa Simon Joravski, Hanu rusesc, Galați și a cărei conținut era cel următor:

„În urma comunicării ce ne-ai făcut, că ai a face mai multe cumpărări la Focșani și socotind, că vei avea poate lipsă de bani am dat ordin la casa „Papo“ deacolo, ca să-ți libereze pe comp-tul nostru suma de care vei avea trebuință“.

Această scrisoare i aduse și mai mult în nedumerire.

„Stați, strigă deodată Pruncu, mă duc imediat la Gabriel Papo, cu scrisoarea aceasta aflu eu îndată cine este acel om.

Abea eși însă din casă, când i veni în față ipistatul, pe care, cu puțin mai înainte, îl trimisese cu un bilet la Sinior Papo, ca să-i aducă 500 ₮ pentru ca să poată continua jocul în caz de-i se vor sfîrși toți banii. Acesta i spuse, că după ce a bătut la poartă mai mult de o jumătate de oră, fără ca să-i se răspundă, a eșit înfine un servitor, care i-a spus că Sinior Gabriel a plecat încă înainte de aprinsul lumînărilor la un sat, de unde are să se întoarcă după câteva zile.

Această veste aduse pe Pruncu într'o furie și mai mare. Pruncu poronci să-i se cheme pe căpitanul de noapte și pe căpitanul de

rond, le dăte ordin ca imediat să-i facă cunoscut prin ce barieră a trecut o sanie cu o oră înainte. Aceștia i aduseră îndată răspunsul dorit.

Repede se îmbracă Pruncu în haine de vânătoare, luă o pușcă cu două focuri, se asvârli în sanie și poronci să se dea biciu cailor.

Astfel ajunse la Tecuciu, luându-se după urmele lui Joravski, acolo însă i pierdu orice urmă.

Atunci el trimise pe un om al său la Galați, ca să afle de nu e cumva acolo acel Joravski, ear dănsul se întoarse la Focșani. Peste câțva veni și omul din Galați cu răspunsul, că stăpânul hanului rusesc i-a declarat, că într'adevăr a fost la dănsul cu vr'o 7—8 luni în urmă un oarecare Simon Joravski, reprezentantul unei case din Odesa, și că a voit să cumpre la Galați câteva corăbii de grâne dar, neînvoindu-se asupra prețului, s'a întors îndărăt.

O singură speranță i rămase atunci ispravnicului Pruncu, pentru a da de urmele lui Joravski. Aceasta era scrisoarea ce o găsisese și în care se vorbea de Sinior Gabriel.

Peste câteva zile dar, Pruncu se întâlnește cu Sinior Gabriel și-i arată scrisoarea.

Acesta, după ce o citi, i răspunde, că n'are habar de niciun Joravski și nici că este în legătură cu vr'o casă din Rusia.

„Apoi unde ai fost în seara de Sf. Vasile? „El întrebă Pruncu.

—Am fost chemat într'un sat din apropiere, ca să fac circumciziunea unui copil sărac, răspunde dănsul.

Acesta i se păru lui Pruncu un pretext. El era convins, că Sinior Gabriel nu numai că cunoaște pe Joravski, dar că are cunoștință de toată întâmplarea. Din acest moment el fu cuprins de o ură neîmpăcată în contra lui și dorea să se resbune cu orice preț.

Intr'o zi ispravnicul intră în comptuarul unui bancher numit Baruch Zaraf și rugă pe contabilul acestuia ca să-i citească cuvintele pe cari le scrisese Joravski pe cartă.

Acesta, îndată ce-și aruncă ochii pe cartă, izbucni într'un ris cu hohot, că abea se putu opri. Il întrebă pe Pruncu, cine a scris aceste cuvinte și când acesta i spuse că un Evreu le-a scris, el i replică, că aceasta a scris-o un drac, dar nu un evreu.

Am spus că Pruncu era foarte infuriat. Pe deoparte banii ce-i pierduse, pe de altă rușinea că a fost înșelat în casa lui, el rodea la inimă și deci voia cu orice preț să-și resbune. În lipsa vinovatului

el își alege ca victimă pe Sinior Gabriel, ear ca instrument al răsbunării nu găsi pe altul mai nimerit ca pe Vasilică Sameș.

Intr'un rând șezând de vorbă cu Vasilică Sameș la isprăvnicie, acesta îl întrebă :

„De ce ești așa de trist? Doară ai mai pierdut și mai mulți bani și nu ai mai fost niciodată așa de abătut

— Da nu mi-e de bani, Vasilică, răspunse Pruncu, mi-e mai mult, că nu pot să-mi răsbun, auzi d-ta, să mă înșele pe mine un nelegiuit de Evreu, pe mine de care tremură un județ întreg ?

„Dar dat-ai de urmele lui, sau cel puțin aflat-u-i-ai gazda, căci precăt am auzit eu, de cu ziua se afla încă in oraș ?

— Ce mai vorbă, frate, tot focul și necazul mi se trage de la blestematul acela de Papo, căci, vezi bine, de ce a plecat el in seara aceea deacasă și apoi scrisoarea ne arată, că nu e străin de acel mișel

„Ei, și ți se pare lucru mare să-ți resbuni asupra unui jidan, îl intrerupse Vasilică. Când s'o aduce in oraș vr'o bandă de tâlhari, poroncește-i să declare. că a ascuns bani la el și apoi mi-l joacă după poftă.

„Bun mijloc, zise Pruncu, da, din păcate, e supus turcesc.

Vasilică Sameș remase puțin pe gânduri. Deodată însă se ridică in sus și zise : — Stăi, că am dat de un alt mijloc ca să-l infundăm și să nu-i mai poate veni nimeni in ajutor, nici Sultanul Nu uita, ispravnice, că Vasilică a fost in tinereța lui dascăl și se poate să nu fiu prins atâta minte ca să mi-l joc pe un spurcat de jidan ?

Vasilică Sameș era cunoscut ca un fanatic superstițios. Nu putea trece pe lângă un Evreu fără să-i strige că „pute a pește crud“ și să-și caute de ceartă cu el.

Sinior Gabriel avuse și dănsul o discuție cu Vasilică nu mult după sosirea sa la Focșani, îl cunoscă că nu e om de ispravă și de aceea se ferea să intre cu el in relațiune.

\* \* \*

Câteva săptămâni in urma convorbirii de la isprăvnicie intre Pruncu și Vasilică Sameș, Sinior Gabriel se pomeni in casă cu acest din urmă, intr'o zi de Paști, când afacerile sunt suspendate. Il primi foarte bine, i făcu tratațiune, dar Vasilică nu voi să ia nimic sub pretext, că nu mănăncă la un Evreu de teamă să nu fie de dulce. Din întemplantare se afla acolo și Bochoricu. Vorbiră cu dănsul, îl întrebă ce vânt l-a adus, dar el o incurcă, spunea mereu altceva, și in cele din urmă plecă. Sinior Gabriel se miră mult de a-

ceasta: el nu putu deloc înțelege vizita lui Vasilică. Bochoricu dincontra pricepu, că nu e a bine, că aci se urzește ceva.

Bochoricu era un ténér foarte deștept, originar din insula Creta. Rēmas orfan ca copil fu primit și crescut la singurul unchiu ce avea, care fiind bogat îl trimese la Atena ca să facă studii. Acolo rămase până la vârsta de 18 ani, când murindu-i unchiul, fu nevoit să părăsească școala pentru a-și căuta de existență. Se duse la Smirna, și fu angajat ca contabil. Intr'o zi, pe când se întorcea de la port, unde avusese afaceri, vede cum doi Greci voesc să jefuească pe un băeat; cuprins de milă se luă la luptă cu dēnșii și cu cuțitul, ce reuși să-l smulgă unuia din ei, i ucise pe amândoi.

El primi câteva lovituri, dar scăpă pe băeat. Aceasta îl făcu ca îndată ce se însănătoși să părăsească Smirna și să se ducă la Constantinopole, deacolo îl trimise un mare negustor din Sofia, ca agent la Focșani.

Cum ajunsese la Focșani, Bochoricu știu să-și atragă în scurt timp prietenia tuturor boerilor deacolo.

I plăcea să se imbrace din când în când în mod diferit. Așa odată era îmbrăcat turcește, altădată arnăuțește, altădată grecește, apoi spaniolește și așa mai încolo. Știa să cânte arăbește, turcește, grecește, ceea ce plăcea mult boerilor deatunci, deaceea țineau mult la dēnsul, îl invitau la petrecerile lor ca să-i amuze și-i cereau sfatul chear în întreprinderile lor comerciale. El se pricepu să se facă atât de iubit, că ajunsese a fi inițiat în tot ce se petrecea în casele lor.

Deaceea Vasilică Sameș când văzu pe Bochoricu în casă la Sinior Gabriel se retrase îndată, știind prea bine că nu o să poată face nimic față cu el. Pe dealtă parte Bochoricu simțise deja, că se urzește ceva în contra pevinovatei familii Papo, al cărei prieten intim era, dar nu știa încă bine gândurile lui Vasilică.

Deaci înainte Vasilică Sameș trecea mereu pe dinaintea casei lui Sinior Gabriel observând bine ceea ce se petrece acolo...

### III

Alături de casa lui Sinior Gabriel, locuia un hagiul blănar, care lucra cu mai mulți băeți. Intr'o zi Vasilică Sameș intră la acest blănar: Ce mai faci hagiule? îl întrebă el.

— Ce să fac, coane Vasilică, răspunse acesta, șed aici cu flăcăii la lucru.

„Da ai d-tale sunt flăcăii ?  l intreb  Vasilică.

— Să fie ai mei, bine ar fi de mine, răspunse el, da nu mi-a fost dat să am copii ; printre i tia, ciupitul cela e nepotul meu ; l-am luat de la sora-mea  i socoteam să-l iau de suflet, dar nu e după placul meu.

„De ce, îl intreb  Vasilică ?

— Pentrucă e un nătărău, nu vrea să lucreze,  i e un be iv  i un ho oman din cei de frunte, răspunse hagiul.

„ tii una, zise atunci Vasilică, unde-i ești mo , eu te-a  sfătui să-l insori  i ai să vezi că se face detreabă.

La aceste cuvinte, hagiul impreună cu calfele, izbucniră intr'un ris cu hohot.

— Da de ce ride i ?  l intreb  Vasilică.

„Ei, cum să nu ridem, coane Vasilică, răspunse hagiul, dacă ne spui a a ghidu ie, da cine s'a incum ta să pe easc  pentru be ivul ista măcar fata cea mai de r nd ?

—Asta nu e treaba ta, zise Vasilică. Eu am  i vorbit pentru el,  i când eu spun ceva,  tiu ce spun.

„Cine  tie ce drac de slujnică i fi av nd  i d-ta  i vrei să te scapi de ea, replică hagiul riz nd, fi sigur că  i-o trimite cur nd din lume.

„Ba tocmai slujnică nu e, zise Vasilică, ci o fată deacelea de-ar primi-o bucuros orc re ciocoiu deaici. Dar ce să- i spun multe, dacă vrei trimite-l astă seară la mine ca să-l dojenesc puțin.

—Da, dece nu ? sărut m nele, zise hagiul,  i-l trim t.

Vasilică plec  deacolo, seara veni la d nsul flăcăul bl narului,  i el se puse cu el la o masă, poronci să se aducă vin  i dupăce b u cu el, i spuse :

— Ia ascultă-mă băete, știi pe Evreul cela bogat de  ede lângă voi ?

„Da cum să nu-l cunosc, cucoane, răspunse b eatul, dacă toată earna am făcut S mbetele foc in casa lui  i luam jos  fe nicele de pe masă.

— Uite, vezi, pe fata Evreului cela  i-o dau de nevastă, ea este amoretat  lulea după tine.

„Da de unde o  tii aceasta ?  l intreb  flăcăul, care deja era cam beat.

— Uite, am fost acolo acum  c teva zile  i tocmai era singură acasă  i fiindcă am văzut-o foarte tristă, am intrebat-o din ce pricină t nje te ea. Atunci imi mărturisi, că te iube te  i mă rugă să

fac tot ce mi-o fi cu putință ca s'o scot deacolo și s'o mărit cu tine ; e gata să se boteze pentru tine.

„Coane Vasilică, zise atunci flăcăul amețit, dacă mi-ar fi spus-o alt cineva, l-aș fi luat de nebun, dar fiindcă mi-o spui d-ta, cred.

— Dar la ce te-aș minți? zise Vasilică, decât să știi că n'ai s'o scoți de la tatăl ei cu una cu două, să bagi de seamă bine tot ce se petrece pe acolo în casă, camera în care șede fata și unde doarme.

Mai steteră la sfat și apoi i adause Vasilică: Acuma du-te acasă și fă cum ți-am spus. Ține și câțiva gologani să-ți ei ce-ți trebuie, da vezi „tac mă chiamă“, să nu știe nimeni ce am vorbit.

„Să trăești, cucoane Vasilică, zise flăcăul, o să tac ca peștele și cât de lucru mă dau și în foc la trebuință.

\* \* \*

Pe când se urzeau aceste, ziua nunței frumoasei Venezia cu De Majo se tot apropia. Era Sămbătă înainte de sărbătoarea săptămănelor (Șebuot). În săptămăna următoare trebuia să aibe loc cununia.

Întreg orașul era în mișcare; toți așteptau cu nerăbdare această serbare, căci toți iubeau și respectau familia lui Sinior Gabriel. Și sêracii simțeau mare bucurie știind, că nici ei nu vor fi uitați la această serbare.

În casa lui Sinior Gabriel toate erau deja preparate pentru apropiata nuntă. Familia Papo ședea pe prisma casei și primeau cu suris, salutările și gratulările celor cari treceau pe acolo.

Între alți se apropia de dênșii un tênêr, care salută cu multă complezență. Cum îl văzu Sinior Gabriel, se ridică, îl luă de mână și-l recomandă soției și ficei sale; apoi îl invită să șază.

Tênêrul era fiul ispravnicului Pruncu, care studia dreptul la Universitatea din Paris.

Dar știi că abea te cunosc, i spuse Atalia, de când nu te am mai văzut te-ai făcut un tênêr foarte gentil. Dar unde ai stat atăta timp?

—La Paris, unde imi urmez studiile, zise tênêrul. Am venit aci pe un timp scurt, ca să asist la o mare serbare, care, după cum mi-a scris tatăl meu, va avea loc în curênd în orașul nostru... Dar D-șoara Venezia ce mai face? întrebă el, adresându-se către tênêra fată, iți mai aduci aminte de mine?

„O da, răspuse Venezia, niciodată nu voi uita timpul cât am petrecut împreună la via tatălui d-tale.

— Intr'adevăr, zise el, imi aduc aminte că familia d-voastră era foarte imprietenită cu a noastră. Oare mai continuă această prietenie?

„O, răspuse Sinior Gabriel Papo, s'a dus prietenia noastră, tatăl d-tale ne-a devenit dușman fără niciun cuvânt.

— Tatăl meu vă este dușman, strigă tănărul mirat, dar cum se face aceasta?

Dupăce mai steteră de vorbă și el făgădui să afle ce se petrece sub perdea, luă ziua bună de la familia Papo și plecă.

Restul zilei îl petrecu Papo cu ai sei, întreținându-se cu numeroșii musafiri, cari veneau să feliciteze pe gingașa Venezia și pe părinții ei. Deși de când aflaseră că Pruncu li-i dușman, erau munciți de mari griji, totuș se sileau a suride și a îndepărta orice urmă de intristare de pe fața lor.

Sinior Gabriel se întreținea și dănsul cu prietenii, cari veniră să-l felicite; din când în când însă un suspin adânc i eși din piept și cădea din nou pe gânduri.

BCU Cluj / Centrul IV University Library Cluj

Trecuse miezul nopții. În casa lui Sinior Gabriel domnea o liniște perfectă. Toți dormeau în camerele lor. Numai Venezia mai era deșteaptă; de multă emoțiune nu putu să doarmă, dar era de tot amețită când o trăsură se opri deodată la poarta casei lor. Din această trăsură trei oameni mascați și îmbrăcați în niște mantale lungi se coboră și se apropia de poartă. După un semnal al lor un al patrulea, care se afla în curte, le deschise poarta. Dănsii intrară înăuntru și se îndreptară spre camera Veneziei, mergând pe vîrfurile degetelor și aruncându-și privirile în toate părțile, pentru a vedea dacă nu sunt observați. Ajunși acolo, fiecare scoase câteun cuțit de la brâu și pe când unul dintr'înșii apucă ușa și o sgudui cu putere de-o scoase din țâțane, ceilalți se repeziră în cameră, aruncară o manta peste capul Veneziei, și pe când dănsa se încerca a opune rezistență și a striga ajutor, unul dintr'înșii i puse un căluș în gură. Fata de casă a Veneziei, care la strigătele ei se deșteptase, primi câteva lovituri și căzu în leșin.

Cei trei oameni mascați ridicară pe Venezia, o duseră în trăsură și porniră în goana cailor, dispărînd îndată în întunericul nopții.

Pe când se petrecea aceasta la casa lui Sinior Gabriel, pe strada Bobului tănărul student alerga cu o mare iuțeală. În fuga sa in-

telnind pe un neguțător de giuvaeruri, care se afla de câțva timp la Focșani, el opri din drum și-i zise cu un ton rugător : „Prietene, aleargă repede la Bochoricu și deșteaptă-l ; spune-i ca să se inarmeze îndată și să vie la Sinior Papo, care este într'o mare primejdie, și eu mă duc tot într'acolo“.

Juvelierul fu în câteva minute la Bochoricu și-i comunică ceea ce-i spusese studentul. Într'o clipă el se dete jos de pe pat, se înarmă și amândoi se îndreptară spre locuința lui Sinior Gabriel. Ajunși acolo, Bochoricu voi să bată la ușă. În acest moment însă ajunse și studentul : „Nu bate Bochoricule“, i zise acesta, „lasă-i să doarmă pe nenorociți“. Apoi adresându-se către juvelieru i zise : „Caută curând o trăsură ca să putem pleca.

—Aideți cu mine, zise acesta, trăsura cu patru cai este gata.

\* \* \*

Pe vârful unui deal înalt, în apropierea graniței dintre Muntenia și Moldova, se află o biserică veche numită mănăstirea Costești.

Mezul nopții trecuse de mult. Totuș în această biserică era încă lumină. În mijlocul bisericei, pe un covor întins, stetea în genunchi nenorocita Venezia. Cu părul despletit, cu capul între mâni, din ochi i curgeau șiroaie de lacrimi pe obraji ei cei palizi. Deoparte și dealta se afla câteun policandru, în care ardeau două luminări de ceară. În fața ei, pe acelaș covor, ședea maica Iclepsia, cure ținând în mână o Evanghelie și o cruce, i predica pocăință, și o îndemna să se convertească la creștinism.

La cuvintele ei Venezia păstra o adâncă tăcere și numai din când în când un suspin, eșit din adâncul pieptului, trăda dispoziția ei sufletească.

Când maica Iclepsia văzu, că după o oră de vorbire n'a putut influența de loc asupra-i, se sculă deodată și întorcându-se de la dânsa i spuse foarte mâniată :

„Lasă jidancă spurcată ce ești, ți-oiu arăta eu ce pot“. Și stingând singurile luminări, cari ardeau, eși repede din biserică, încluiând ușa după dânsa.

Venezia rămase singură în mănăstire, în mijlocul unei tăceri mormăntale ! . . . . .

Pe dealul mănăstirii Costești suea atunci trei oameni. Ei înainta cu precauțiune, păstrând o profundă tăcere. Ajunși aproape de biserică începură a o înconjura, trăgând cu urechea, de nu vor auzi o voce. Deodată atențiunea lor fu atrasă de plinsetele și vae-

tele Veneziei. Unul dintrînși se repede atunci foarte infuriat la ușă, o sparge și intrând în biserică începe să strige prin întunec: „Vino la mine Venezia, căci cu ajutorul lui D-zeu ești scăpată“.

„Tu ești, Buchoricu“, strigă ea, îndreptându-se din locul de unde venea sunetul și se aruncă în brațele lui. În câteva minute ei o scoaseră din biserică, o duseră la trăsură și împreună porniră spre locuința părinților ei....

\*

Pe când se petreceau aceste întâmplări, orașul Focșani era foarte animat. O împrejurare deosebită făcuse să crească în mod foarte considerabil populațiunea orașului prin venirea a multor străini. Familia domnească Sturdza din Moldova intra în alianță de căsătorie cu familia Sutzu din Muntenia și nunta avea să se celebreze la Focșani. Se aduse în oraș cu această ocaziune o trupă de Englezi, cari amuza publicul cu diferite focuri de artificii, asemenea veniseră mai multe trupe de actori, așa că în fiecare seară erau nouă petreceri.

Pe lângă acestea, o mulțime de săteni ale căror semănături fuseseră distruse de o grindină în acel an, veniseră cu această ocazie la Focșani, pentru a cere sprijinul Domnitorilor; ear alți pentru a lua parte la serbare....

Era într-o Duminică dimineață, stradele orașului erau pline de lume. Cărciumele erau indesate de săteni, cari bea încă din seara trecută.

Vasilică Sameș aflate îndată că Venezia a scăpat chear în aceeaș seară din mănăstire. Aceasta îl aduse într-o furie și mai mare. Împins de fanatismul lui sêlbatec, el începu a cutreera cărciumele predicând resbunare încontra necredincioșilor și indemnând pe săteni să scape din mâinile lor pe fata, care se botezase. Sătenii, amețiți deja în mare parte, fiind acuma ațâțați și de cuvintele lui Vasilică, începură a se aduna cu mare sgomot în cărciume și apoi a se revêrsa peste uliți. În câteva minute toate stradele orașului erau ocupate de dênșii. Unii din ei străbătură și în casa lui Sinior Gabriel, pe care îl prinseră și-i smulseră barba, ear alți năvăliră în camera Veneziei, pe care o ridicară așa cum era în pat. Era o priveslște îngrozitoare de a vedea cum ténêra fată era purtată astfel pe sus în mijlocul stradei, ear țipetele ei se pierdeau în mijlocul strigătelor sêlbatice ale mulțimii turbate. Deodată se aude apropiindu-se din depărtare tropotul unui cal. Fiecare își îndreaptă privirea asupra unui călăreț voinic, îmbrăcat în haine militărești, care venea în

fuga mare făcându-și loc cu spada în mâini prin mulțimea indesată. El era urmat la o mică distanță de o suită de tineri. Ajungând la pălcul de oameni, care se certa pentru Venezia se opri și apucând cu puternicul său braț pe tânăra fată, strigă cu o voce energică: „Ce voiți cu această copilă?”

Toți amuțiră și rămaseră înmărmuriți, când cunoscură în tânăra erou pe Beizadea Grigorie Sturdza. Numai câțiva mai curagioși, îndemnați de Vasilică Sameș, care se afla între dâșii, îndrăzniră să se apropie de călăreț.

„Luminarea Ta Beizada, ziseră ei, astă fată s'a amoretat de un creștin și voește să se boteze pentru a-l lua în căsătorie. Ea a reușit chiar să fugă din casa părintească la mănăstirea Cotești. Evreii însă au năvălit în biserică și au răpit-o de acolo; acum am răpit-o de la părinți și o ducem la un adăpost sigur, la mănăstire.”

„Spune-mi dragă copilă, se adresă atunci Beizadeaua către Venezia, adevărat e, că vrei să te botezi?”

„Măria Ta, răspunse Venezia cu ochii inecați în lacrimi, nici nu cunosc, nici n'am vorbit vre-o dată cu acești oameni și nici nu mi-a trecut prin gând ca să mă botez. Aceasta e a doua oară de când sunt răpită din casa părintească în starea în care mă vezi, fără să știu din ce pricină imi vin aceste nenorociri.

Apoi aruncându-se în genunchi înaintea principelui, începu să suspine greu, strigând: „Fi-ți milă de mine, Beizadea, scapă-mă din mâinile acestor oameni.”

Mișcat de această priveliște, principele Sturdza strigă către mulțime: Nelegiuitorilor, în numele lui Cristos sevărsiți voi asemenea păcătoși? Nu înțelegeți că dacă această fată ar fi vrut să se boteze, ar fi venit singură la voi?” Apoi aplecându-se către Venezia, o ridică în sus, o așeză pe cal lângă sine și făcându-și loc prin mulțime, înmărmurită de ceea ce vedea, fără ca cineva să îndrăznească a spune vr'un cuvânt, se îndreptă spre strada în care locuia ispravnicul Pruncu. Se opri în dreptul casei acestuia și după ce îl mustră de barbariile, cari se petrec nepedepsite sub ochii lui, i pre-dete pe Venezia, pentru a fi întoarsă acasă pe răspunderea lui.

## V

Este de prisos de a mai descrie durerea, ce coprinse familia Papo în urma celor petrecute. Disperarea lui Sinior Gabriel era la culme. Din acea dimineață el nu mai eși de loc în tîrg, ci ședea în casă împreună cu soția sa plîngend împreună și neprimind nicio

consolare. Iosef Elias și Natan Cohen, ce veniseră tocmai din București, aflând despre nenorocirea prietenului lor Papo, se hotărîră a recăpăta pe Venezia și a i-o reda. În acest scop cerură audiență la Vodă Sturdza. Acordându-li-se aceasta, i expuseră suferința părinților fetei și acesta infuriat, că Venezia nule-a fost încă redată, poronci să fie adusă înaintea lui și după ce o supuse unui interogatoriu, spre a se încredința și el de adevăr, ordonă să fie redată părinților ei.

Această veste se lăți îndată prin tot orașul. Vasilică Sameș începu a cutreera din nou stradele orașului îndemnând pe credincioși să se împotrivească hotărîrii lui Vodă socotind ca o rușine pentru creștini faptul de a li se răpi o pradă. O mulțime de fanatici îl urmară și în puțin timp peste 5000 de oameni erau adunați înaintea casei lui Pruncu. Vodă eși pe balcon și văzu mulțimea adunată înaintea casei lui Pruncu și auzi strigătele ei, ce-i inspira grijă de revoltă, poronci ca să se pregătească toate pentru plecare și îndată luă drumul spre Iași. Pruncu, care era și el n opozant tănuț al lui Vodă și pe lângă aceasta dușmanul de moarte al lui Sinior Gabriel, îndată ce Vodă părăsi orașul, predete pe Venezia mulțimei, care o duse din nou la mănăstirea Cotești, unde fu botezată cu sila.

Iosef Elias și Natan Cohen văzându-și speranțele zădărnice, căci știa, că în contra lui Pruncu nu vor putea face nimic, deoarece el se bucura de o mare influență la amândouă curțile domnești, se hotărîră a pleca și ei la Iași pentru a obține un ordin direct către Pruncu. Ei plecară dar la Iași împreună cu Sinior Gabriel.

Între acestea revoluțiunea izbucnise deja la Iași. O sută unsprezece conjurați fură descoperiți de oamenii lui Vodă, legați cot la cot și porniți sub bună pază: Spiritele erau foarte turburate.

Sinior Gabriel trebui să învingă o mulțime de dificultăți până să poată dobândi audiență la Vodă Sturdza. El împreună cu Iosef Elias și Natan Cohen se prezentară la Vodă și îl rugară să le dea un orăin către Pruncu pentru liberarea Veneziei. La aceasta Vodă le ceru să mai îngăduie câteva zile. Între acestea, Vodă, deși avea mulți partizani, fu nevoit să părăsească țara (la 1848).

Sinior Gabriel trebui să renunțe atunci la toate iluziile, ce-și făcuse pentru recăpătarea Veneziei pe calea legală. Însărcină deci pe doi oameni, în schimb cu o sumă însemnată, ca să fure pe Venezia din mănăstire. Aceștia se îmbrăcară în haine mocănești, luavă un atare costum și pentru Venezia și porniră spre mănăstire.

Acum ea nu mai era păzită cu atâta strânicie ca la început; ei își lăsară trăsura, cu care veniseră, la capul satului, suiră pe jos dealul, luară pe Venezia și o transportară peste Dunăre în Dobrogea.

Îndată după disparițiunea Veneziei, ea fu căutată în toate părțile, dar nu-i se mai putu da de urmă. Când Sinior Gabriel află, că Venezia este deja în siguranță, se pregăti a părăsi Moldova.

\*

Intr'o grădină din orașul Focșani șed mai mulți boeri la o masă și petrec. Între dâșii se află și Pruncu. Pe când ei rid și se veselesc se apropie de masă și tînărul student, fiul lui Pruncu. Pe fața lui se putu citi o adâncă mahnire. Când Pruncu îl văzu așa de mahnit îl întrebă: Da ce ai pățit copile?

— Nimic, da mă gândesc tocmai la Sinior Gabriel, care părăsește Focșanii.

„Ei, nu cumva crezi, i zise Pruncu, că l-am nedreptățit?”

— Despre aceasta nici vorbă, răspuse el.

„Ei bine, eată că se află tocmai aici unul din boeri, de la cari mi-a spus șarlatanul cela de Joravski, că a cumpărat secară. Zicînd aceasta Pruncu se adresă către unul din boeri: Adevărat este că earna trecută ai făcut un contract cu Simon Joravski pentru niște secară?”

— Ce vorbă, nici că am avut secară anul trecut, răspuse boerul.

„Eată vezi, zise studentul către tatăl seu Pruncu, eu o să-ți arăt că și scrisoarea ce-ai găsit-o în buzunarul lui este falsă. Uitați-vă, vă rog, se adresă el către ceilalți boeri, arătându-le scrisoarea, o scrisoare a cărei dată este cu trei luni posterioară sigiliului postal. Cine poate pune bază pe asemenea scrisori?”

— Ai dreptate, copilul meu, zise Pruncu cuprins de remușcare, haideți să plecăm.

Și ca un nebun o porni prin stradele orașului spre locuința lui Gabriel Papo. Pruncu se apropiă de el, îl îmbrățișă, și-i zise cu un ton rugător: Eartă-mă, Sinior Gabriel, te-am nenorocit fără să ai vre-o vină; apoi scoțînd din buzunarul seu o cartă de joc, i-o arătă strigînd: Această cartă ne-a nenorocit pe amîndoi, și fără să mai aștepte răspuns o rupse bucățele. Sinior Gabriel îl privi cu întristare, și stringîndu-i mîna îl asigură, că va uita tot. Peste puțin caili plecară în trap și Papo părăsi orașul Focșani pentru totdeauna. *În acelaș timp mai toate familiile spaniole din Focșani plecară din acest oraș<sup>1)</sup>.*

<sup>1)</sup> Originalul *inedit* e scris în graiul evreo-german. Traducere română de Abr. Stern.

# MEDIC ȘI MEDIC

ISTORIOARĂ TRADUSĂ DIN SACHER-MASOCH

de DR. F. SCHWARZFELD

În regiunile păduroase ale Austriei, aproape de frontiera Boheimiei, în mijlocul pădurilor maiestose, al micilor riuri spumegânde și ale munților inverziți, pe cari se ridică, în slava cerului, ruinele unui vechiu castel medieval, este un frumos orașel cu case albe și cu acoperimente de cărămidă roșie.

O mică comunitate israelită era acolo din timpuri imemorabile. Departe de drumul cel mare al comerțului internațional și de șoseaua prin care trec oștirile, ea conservase aproape neatins caracterul său antic și obiceiurile sale strămoșești.

Lumina cea mare, așa zisul *Ilau*, a acestei comunități era talmudistul Mebus Cohn, care era sfetnicul, oraculul și medicul ei. Mebus trăea liniștit și fericit cu fiica sa Perele, sub acoperământul unei mici case, înconjurată cu via de vie, ce aparținea unui măcelar evreu Bercu Zimmermann. Când eata că într-o bună dimineață se stabili în acest mic cuib din fundul pădurilor, un medic tînăr, evreu, Leopold Pfeffermann, însoțit de sora-sa.

Din acel moment odihna lui Mebus dispăruse. Evreii stabiliți în acest cuib liniștit, nu cunoscuseră până atunci altă medicină ca talmudul. Mulțumită acestei sfinte cărți, Mebus vindeca sau nu vindeca de loc, toate felurile de boli și de neajunsuri organice, după cum duhurile bune sau duhurile rele erau în număr mai mult sau mai puțin covoștor.

Și eata că un străin, un tînăr, un pureț (boer) sosi din senin spre a-i răpi gloria așa de bine meritată.

Bétranul talmudist prinse dar o ură strașnică contra doctorului din ziua sosirii sale, înainte chiar de a-l fi văzut; și antipatia lui creștea și mai mult din pricina apucăturilor surorii lui Pfeffermann.

Sora acestuia, o damă ténéră, amabilă și instruită, se distingea prin elegantele sale toalete și prin spiritul său independent. Ea lua în apărare cu multă căldură toate părțile cele bune și raționale ale judaismului, dar se lepădase de toate prejudicițile și de toate obiceiurile, cari nu se mai potriveau cu ideele și cu progresul veacului nostru.

Dealtfel era destul ca să fi cetit cărți, ce nu erau nici ebraice, nici in-folio, pentru ca să treacă în ochii talmudistului ca un fel de eretică. Adaugă apoi că doctorul avea o căpătină de mort pe biroul lui și un schelet de om într'un colț al cabinetului său de studiu, și ereticia amândurora e mai mult ca vedită.

Pentru talmudist acestea erau o dovadă pipăită de violarea legii. Cu toate acestea zelul său pios nu-i folosea de loc. Doctorul avu norocul de a vindeca pe câțiva și sora-sa nu cruța nici oboseala, nici primejdia, când era vorba de a veni cuiva în ajutor: Se ducea în colibe cele mai sērăcacioase, spre a îngriji pe bolnavi și purta nevoeașilor hrana trebuincioasă, împotriva aerului pestilential. Clientii scăzură dar din ce în ce mai mult pentru Mebus și se duceau pe fiecă zi în număr mai mare la ténérul și savantul medic, care nu mânca poate coșer, dar care posedă desigur o adevărată inimă de evreu.

Când un bolnav venea la Mebus, acesta îl întreba de n'a sērșit cumva vr'un păcat tăindu-și unghiile; de n'a mâncat cumva mănăări poprite; de n'a călcat cumva în vre-o ruină, unde sălășluiesc *Massikim* (duhuri rele), și alte de acelaș soi. Pe urmă deschidea Talmudul, îngăna vre-o rugăciune și punea mâinile pe bolnav. Numai în rari cazuri dădea bolnavului o coctiune de ierburi, culese de el însuș în pădure.

Doctorul din contra, dacă bolnavul se plângea de durere de gât, i examina gâtul; dacă se plângea de piept făcea ascultatiuni, i încerca respirația, i pipăea pulsul, și-i dădea apoi o rețetă, prescriindu-i și un regim potrivit cu constituția și boala sa. Ba câteodată făcea uz de mașina electrică sau și de alte instrumente. Toate aceste taine ale științei produsera mai mult efect asupra superstițioasei populații, ca zicerile cabalistice ale bătrânului Mebus.

Și așa acest din urmă se trezi deodată detronat cu deseversire. El se gândea deja să părăsească tērgușorul, când D-zeu, cum credea el, i veni în ajutor, și isbuti să lecuiească de o boală grea, ca prin minune, pe măcelarul al cărui chireăș era.

Tênérul doctor dorind a cunoaște lămurit cazul, se duse fără altă ceremonie la Mebus, care-l primi cu o privire ursuză, de vreme ce încântătoarea Perele, cu ochii fixați la pământ și cu mâna pe vechiul jeț al tatălui său, părea a fi personificarea grației și a nevinovăției.

— Domnute Cohn, explică-mi, te rog, modul în care ai trata boala lui Zimmermann, i zise Pfeffermann. Ca unul ce n'ai studia niciodată medicina, succesul d-tale mă surprinde; și fiindcă țin a cunoaște toate fenomenele, mă vei indatora deslușindu-mi metoda, ce ai întrebuințat.

— Crezi oare că trebuie negreșit să tai la cadavre, spre a cunoaște corpul omului? i răspuse Mebus. Eu îl cunosc mai bine ca d-ta, deși n'am disecat niciodată. Și apoi cine-ți spune, că toate boalele trebuie să fie negreșit vindecate? Dacă D-zeu trimite cuiva o boală, îl poți ruga să înlătore moartea, dar nu ți e învoit să lupți contra voinței Creatorului.

— Te rog, domnule Cohn, țin a cunoaște metoda d-tale, eată unicul scop al vizitei mele.

— Metoda mea nu o vei înțelege niciodată, murmură Mebus cu sprincenile încrețite, spiritul d-tale nu o poate pricepe, căci îți lipsește adevărata temere de D-zeu. Spre a vindeca pe un bolnav nu trebuie să ai în vedere numai starea sa fizică, ci încă să ghi-cești starea cea sufletească. Tractatul Makoth ne zice, că omul are două sute patruzeci și opt de membre și trei sute șazeci-cinci de vine. Dealtă parte găsim în Tora (Biblie) două sute patruzeci și opt poronci și trei sute șazeci și cinci popriri. Dacă omul sévêrșește un păcat, fie că nu se conformează unei poronci, fie că calcă o poprire, pe dată membrul sau vena corespunzătoare cu poronca sau poprirea în chestie, sunt loviți de boală.

Pfeffermann uimit peste măsură, se uită țință la bătrân. Credea, ca și Faust, că aude vorbind „un chor de o sută de mii de nebuni“.

— Cu cât omul păcătuște mai mult, cu atât corpul lui îndură mai multe perturbări, continuă talmudistul; și cu cât mai mult întârzie a se pocăi, niciun medic nu-l mai poate scăpa. Numai o pocăintă proporționată cu greșala comisă îl poate scăpa de moarte, căci D-zeu a spus prin gura proorocului Ezechiel: „Nu cer moartea păcătosului, ci numai pocăința lui“.

— Și cu această metodă ai lecuit pe Zimmermann? întrebă medicul din ce în ce mai uimit.

Meb s, dădu din cap și zise :

— Mi-a mărturisit păcatele sale, și mi-a făgăduit că se va pocăi; eu din parte-mi m'am rugat lui Dumnezeu și m'am pus chezaș pentru el. Și cum vezi s'a făcut sănătos.

\* \* \*

Sermanul Mebus Cohn nu se bucură multă vreme de biruința lui, zilei de biruință i succedă ziua de înfrângere.

Mult iubita sa Perele căzu bolnavă și, deastă dată, nici făgăduiala pocăintei, nici rugăciunea, nici Talmudul nu o putură vindeca. Drăgălașa copilă lăncezea, și Mebus era deja să desnădăjduască, când se hotărî infine să-l cheme pe medic.

Abătut peste măsură el se duse la Pfeffermann ca un craiu biruit al Orientului, care inclină ceafa înaintea protivnicului seu ca să pună piciorul pe ea.

Dar Pfeffermann se arătă generos. El nu trăda satisfacția ce o simtea, și, fără a pierde multă vreme cu vorbe zădarnice, se duse la bolnava. O examină conștiinșos, prescrise rețeta, și trimise pe soră-sa la ea, care o îngriji cu multă râvnă și dragoste.

Tănărul medic se ducea la bolnava de două ori pe zi și petrecea chiar nopți întregi la capătăiul ei. Așezat lângă modestul culcuș al tinerei fete, cu obraji roși de friguri, indiferentă la toate ce se petreceau în jurul ei, măsurând cu termometrul căldura fragedului corp cu o emoțiune ce nu o resimțea de obicei; inima i se stringea la fiecare simptom alarmant și era silit să-și mărturisească singur, că nu lupta cu atâta osârdie contra răului, decât fiindcă viața fetei i devenise foarte scumpă.

Când infine era sigur de biruința cea mare, când bolnava își venise ear în fire și prinse din nou, puțin câte puțin, la puteri, el era peste măsură de fericit dacă vedea, la intrare, doi ochi negri, frumoși, ce-l salutau din depărtare.

Tănăra fată era deja destul de restabilă, spre a putea părăsi odăea și a ședea în grădiniță sub leagăn, în fața soarelui, și doctorul tot se mai ducea s'o vază.

— Nu-mi pot inchipui că va sosi ziua în care n'o să mai vii, i zise Perele într'o zi cu un zimbet fermecător. Aș voi...

Se intrerupse și lăsă privirea să-i cadă la pământ.

— Ce ai voi ? scumpa mea Perele.

— Aș voi să fiu mereu bolnavă, pentru ca să vii mereu.

Tănărul medic i luă mâinile între ale sale și o privi : — Nu,

Perele, nu voesc ca să mai fi bolnavă, m'ai făcut să îndur prea multe suferințe! Dar, dacă mă iubești, eu te ador, și singura fericire la care mai râvnesc aci pe pământ, este de a te face să intri ca stăpână în casa mea.

— E posibil oare? Perele, zicând aceste, își duse mâna la inimă, tremurând din tot corpul.

— Mă vrei oare, Perele?

— Da, te voiu!

— Dar tatăl d-tale?...

— O să se convingă și el la urma urmei.

\* \* \*

Intr'o zi pădurarul ucigând un câine haimana, care rătăcea prin păduri și se năpustea asupra vânătorilor, Pfeffermann i luă cadavrul și-l transportă la Mebus.

Când talmudistul se întoarse de la pădure, cu un snop de earbă în mână, găsi pe ténérul medic împreună cu Perele, așezați sub leaganu din grădină. Pfeffermann diseca pe câinele ucis și explica tinerei fete structura organismului. Ea îl asculta cu o atenție cucernică.

Mebus se prefăcu mai inteii, că nu vede nimic, pe urmă privi din depărtare, și se apropiă infine, încet, în vârful degetelor, până se găsi dârz și mut în fața corpului deschis. I se părea ca și cum ténérul medic i-ar fi deschis o poartă tănuită, prin care i-ar fi fost dat să-și arunce privirea în atelierele lui D-zeu.

— Ce minune! exclamă el deodată, ridicând mâinile spre cer, Cuvântul proorocului Iob s'a împlinit: „Intr'o zi voi răspândi duhul meu asupra tuturor viețuitorilor și fiii voștri și ficele voastre vor prooroci...” — Dă-mi mâna, domnule Pfeffermann! deacuma nu voi mai avea îndrăzneala de a cerca să vindec pe cineva.

— Și de ce nu? domnule Cohn, zise medicul, ne vom împărți misiunea: eu să mă însărcinez de corp, ear d-ta de suflet. Vezi, că-ți las partea cea mai bună, că doar nu lipsesc suflete bolnave în lumea asta, și pentru aceste Sfânta Scriptură și Talmudul sunt leacuri, cari au vindecat mai mult decât odată.

— Ai dreptate, d-nule Pfeffermann, trebuie să rămănem prieteni.

— Asta-i prea puțin, d-nule Mebus Cohn, exclamă ténérul medic.

— Și ce poftesti mai mult?

— Pe fata d-tale, domnule Cohn.

— Pe Perele?

Tânăra fată îl privi incurcată, și dădu din cap.

— Vei iubiți, copiii mei?

— Da, tată.

— Și d-nu doctor nu e prea mândru, spre a lua în căsătorie pe fata săracului Cohn?

— Domnule Cohn, mă faci confuz.

— Nu, nu, sunt mândru de a avea un ginere ca d-ta! exclamă Mebus, căci Solomon a zis: „Dacă fiul meu e înțelept, inima mea se înveselește“.

*In exil, Paris Iulii 1889.*

# O DUMINICĂ AVENTUROASĂ A UNUI ANTISEMIT

NARAȚIUNE PRELUCRATĂ DIN LIMBA GERMANĂ

de ADOLF NETZLER

Pe vremea cuviosului duce Ferdinand se decretase în Stiria un ordin ca toți Protestanții și Evreii aflători într-nsa să se convertească la catolicism sau să părăsească țara.

Cea mai mare parte preferă să părăsească verzile colini ale Alpinilor, în schimbul religiei, care le era mai scumpă ca viața, și a se duce pe țărmuri străine pentru a cere asil. Alți, lipsiți de mijloace de drum, se văzură siliți a rătăci prin păduri și câmpii. Din acești din urmă făceau parte și Evreii, cari nevoind să lase tot avutul lor câștigat cu sudori vreme de ani în mâna dușmanilor, întârziaseră cu plecarea. În cele din urmă însă, forțați de autorități, lăsară totul în voea întâmplării, mulțumiți că se pot cel puțin înșiși scăpa cu viață, și apucară drumul pădurilor.

Cu zimbetul pe buze, dar cu durerea în inimă bietii Evrei părăseau acele locuri, unde au văzut pentru întâia oară lumina zilei, unde au crescut și dus un traiu fericit, arareori inorat, și mergeau... unde? ei singuri nu știau unde.

Biserica, a cărei mandatarî lucrase din reputeri pe lângă principe ca să excomunică pe nenorociți, nu fu cătuș de puțin mișcată la priveliștea dureroasă a celor ce, odinioară stăpâni pe avuții lor, rătăceau acum cu un simplu sac pe spate și desperarea în inimă. Nu! cei ce otrăvesc fântănele, ucid copii de creștini pentru a le sorbi sângele la Paște, și cari au răstignit pe Mântuitor, n'au dreptul la mila și iertarea Bisericeî. Sermanul Evreu nu putea la nimic spera. Trebuea să rătăcească deastădată prin păduri, să continue drumul fără sfârșit al strămoșului său Ahasverus.

Mai mult încă. Fură urmăriți chear și prin păduri. Pe vremea

aceea nu era permisă decât vînarea animalelor sălbatice, cum ursul și lupul, restul însă era oprit de lege de a fi măcar atins. Vânătorii, mai cu seamă, osteniți de a vîna numai două soiuri de animale, profitară de ocaziune ca să se arunce asupra pădurilor pentru vînare de evrei.

Spaima Evreilor prin acele locuri neumbrate era Holler, judecătorul din Stauben.. Eată împrejurarea prin care omul nostru deveni atât de dușman Evreilor: Cumpărase odată de la un evreu o bucată de moșie necultivabilă pe o sumă măricică. Aflase el în taină de la cineva, că în cutare loc al moșiei se află ascunsă o comoară. Într'una din nopți, profitând de întunericul negru de afară, desgropă pămîntul în locul știut, dar sîrmanul nu avu parte să dea decât peste pietre.

Vîzîndu-se înșelat în speranțele sale și păcălit în parale, începu să urască pe Evrei, căutându-le mereu pricină.

Într'una din zile fiindu-i drumul prin pădure, zărește printre copaci un Evreu făcînd rugăciune. Acesta cum îl zări, își aruncă sacul pe spate, luă toeagul în mână și p'aci țîe drumul. Judecătorul, furios că n'a putut pune mîna pe Lădînsul, se luă după el, în timp ce expediția înainte injurăturile-i murdare. În graba-i se împiedică de rădăcina unui pom tăeat și căzu. Era aproape de Evreu, încă un minut și e pierdut!... Înspre câmpie se afla un arbore uriaș, cum rar se găsesc, căci înconjura cu crăcile sale enorme o mare parte a câmpiei. Legenda populară pretindea că pe acest arbore veneau să se odihnească *Ielele*; iar în lăuntru sîu deșert se afla Antihărt.

Către acest pom dar se repezi sîrmanul Evreu, urmărit de Holler. Numai decât fu sus. Eată și pe furiosul urmăritor, se apropie de copaciu, și cu un glas plin de strămbături strigă Evreului de pe arbore: Stăi, jidane, acum n'ai să mai scapi tu din mîna mea, te-ai dus dracului! Așteaptă numai să-mi treacă prietenii și apoi te-om regula noi cum ți se cuvine! Lasă că ai să fi mulțămît!...

Vremea trecea, însă prietenii nu-i soseau. I se uri bietului judecător tot așteptînd. Evreul ce până atunci tăcuse molcum, fiind stăpînit de frică, mai prinse curagiu și adresîndu-se lui Holler, i zise: Cred că d-l judecător mî va onora încă astăzi cu vizita d-sale?—„Să-mi murdăresc eu mîinile cu'n jidan? nu, asta n'am s'o fac, rîspunse judecătorul, mai bine te ard cu copac cu tot“.

„D-zeule“, suspină în lacrimi bătrînul.

Cu incetul soarele dispăru pe orizont, bolta cerească începu să se întunece, noaptea aruncă un vâl trist peste întreaga întindere, în care domnea o tăcere mormentală.

Holler încă aștepta la piciorul copacului pe prietenii ce numai veneau. Ahea se putea ține de necaz. Ce să facă, e noapte și apoi... singur. Ce dracu s'o fi făcut prietenii săi? să fi ocolit ei tocmai azi pe drumul din vale, ca să se abată pe la cârciuma, unde trebuie să fie horă cu lăutari?

„D-zeule“, tremură bătrânul din tot corpul, „mi se pare că vin“.

— Slavă Domnului, eată-i infine, exclamă Holler. Când însă privi bine pe cei ce veneau, sërmanul scoase un țipet desperat, ținându-se cu toate puterile de copac. Erau lupi, ce rătăceau flămânzi prin pădure și gata de pradă. Față cu nenorocirea ce-l amenința, Holler se urcă ca o pisică pe copac, căutând un loc bun, unde să se poată adăposti până la trecerea lor. În acelaș minut ajunseră și lupii, cari înconjurară arborele, rânjind și urlând de răsuna pădurea.

—Eacă mă, bună seară Holler, i zise în ironie Evreul. Judecătorul însă păru a nu-l fi auzit, atât era de înspăimântat și schimbat la față. Se afla tocmai dedesubtul Evreului, așa că o singură mișcare a piciorului de deasupra, ar fi pus în mișcare corpul, ce se afla dedesubt, și s'ar fi frecat de piela lupilor.

În necazul judecătorului Evreul prindea mereu curagiu. — „Doamne, strigă el, eată-te pe arborele meu, ți-a venit sfârșitul, pregătește-te, ești în mâna mea“.

Judecătorul scoase drept răspuns o injurătură puternică, al cărei ecou resonă prin pădure. În tăcerea mormentală nu se auzeau decât urletele lupilor; niciun ajutor de nicăiri.

În vremea asta, prietenii lui Holler asurzeau cârciuma din vale cu cântecele lor vesele și jocurile nesfârșite.

„Prietene, zise Evreul judecătorului, trebuie să-ți fac un loc mai comod lângă mine, acolo ești prea expus, vin-o mai aproape, căci pesemne lupii au să rămăe toată noaptea aci.

— Afurășitul dracului, murmură Holler, ce tremura ca varga, și se urcă, după multe sfortări, pe craca pe care se afla Evreul.

Întunerecul devenea din ce în ce mai negru, ear din când în când tunetul resbătea atmosfera și fulgerul scăpărând ilumina întreaga pădure. Totul prezicea o furtună.

Lupii tot se mai învărteau împrejurul copacului, rânjind și pofto-

rind la pradă. Cete de vrăbii veniră să-și caute pe crăci un adăpost contra vijeliei. Vântul inceptu să sufle cu putere, să suere printre ramuri, făcându-le să se indoească cu sgomot, amenințând pe cei de deasupra cu perzania. „Ține-te bine, strigă Evreul judecătorului, ține-te bine, că suntem pierduți“, și-l apucă cu putere de braț, ca și cum în acest chip l-ar fi împiedecat de a cădea.

După vijelie se revărsă o ploae torențială însoțită de o grindină peste sêrmănele ființe, cari, deși apêrate de ramuri, fură totuș udate până la piele.

Bêtrânul copac, la această deslănțuire infuriată a elementelor atmosferice, părea că se mișcă din temelie, că e gata să cedeze.

Erau momente teribile acelea în care se aflau evreul și judecătorul, îngroziți de ceea ce petrecea împrejurul lor, sêrmăanii, așteptau în fiecare moment moartea, pe care o vedeau cu ochii. Se stringeau la olaltă de teroare, nici nu mai băgau de seamă cât de lipiți ajunse a fi unul de altul, și cu inimele îndreptate spre D-zeu, el implora fiecare în felul său.

Dar fulgerile și tunetele nu sfârșeau, nici lupii nu părăseau copacul.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Evreul fuse cel dinte, care mai prinse puțin curagiu. Scoase o sticlă cu rachiu, pe care destupând-o o duse la gură sorbind de câteva ori din conținutul-i, apoi o întinse vecinului său, care, înspăimântat de cele ce aveau loc și tremurând de frig, nici nu putu bea. După un moment ambii se confundară în tăcere, neturburată decât de șueratul vântului, sgomotul tunetului și a ploii, ce cădea în șiroaie.

O singură imbrâncitură, se gândi Evreul, ar fi de ajuns să mă scap de acest om, ce dorise odinioară cu atâtă ardoare moartea mea, și să alin cu carnea lui foamea lacomă a lupilor, cari se vor retrage desigur odată săturați, și așa m'as putea da jos să-mi continuu drumul, fără ca cineva să-și poată inchipui ceva...; dar nu! El, evreul n'are s'o facă, nu poate să facă una ca asta!

I întinse ear sticla cu rachiu de bêut, ca să mai prindă puțină putere.

Poziția lui Holler era de tot critică. Evreul trebui să-l sprijine ca să nu cadă, atât era de slăbit de forțe.

Furtuna se liniști, numai vântul mai sufla prin ramuri. Lupii încă tot urlau la rădăcina copacului mai furioși ca orcând și rozând bastonul judecătorului în lipsă de carne.

Deodată Evreul apucă cu furie de braț pe judecător: „Holler, strigă el, creștinul și evreul se găsesc azi în aceeași împrejurare. Tu-mi ești dușman de moarte, cu toate că D-zeul teu e al ertării, pe când al meu cel al resbunării

— Scurtează-o, jidane, replică judecătorul plin de amărăciune, tiu la ce trebuie să mă aștept din parte-ți, știu asemenea că mila și compătimire sunt simțimente ce nu există la voi!

„Holler, zise Evreul, de ce atâta ură și reutate în vorbele tale? nu ne-am născut noi amândoi din ființe omenesti? nu suntem oare de aceeași esență? și totuși voi ne persecutați cu cruzime, ne răpiți averile câștigate cu sudoare, ucideti sau botezați copiii noștri cu forță, ne acuzați de infamii nelegiuite, ne goniți într-o bună dimineată din țările voastre pentru o mică plăcere a preoției inculte ce ne urește, ne aruncați să umblăm pe drumuri necunoscute și neumblate și încă nemulțumiți cu atâta ne urmăriți chiar și pe căile exilului cu invierșunare și căutați a ne stinge cu deservășire“.

Ochii Evreului se luminară de scântei de foc la pronunțarea acestor cuvinte esite din inimă. Aspectul feței colorate subit de vivacitatea simțimentelor exprimate, părea în acest moment maiestos.

După câteva minute, liniștindu-se, continuă cu un glas mai încet:

„Imi ești dușman de moarte, ai avut capriciul să mă vezi arzând..., dar eu, eu nu-ți voesc răul, departe de mine orice idee vrăjmașă... te vei întoarce la casa ta, unde, desigur, te așteaptă ai tăi în neliniste, și-ți vei aduce aminte, că și Evreul e om, și că și el are inimă — până și pentru vrăjmașii sei!...“

Tăcu. Holler nu găsi o singură vorbă de răspuns, atât era de mișcat.

Odată cu ivirea dimineții pădurea începu să resune de cânticele pasărelilor, ce se deșteptară. În depărtare se auzea behăitul turmelor de miei și sgomotul talangelor atârinate de gâtul berbecilor. Lupii părăsiră și ei copacul, afundându-se în tufșuri.

Cum se coborăra din copac, eată și pe doi servitori ai judecătorului, ce-l căutau de cu zori prin pădure. Care le fu bucuria zăbindu-l, nu e de descris! Alergară către densul, punându-i mulțime de chestiuni, apoi în sens de perfectă mulțumire voiră să se arunce asupra Evreului, ce sta mai la o parte. Judecătorul puse mâna pe umărul Evreului și-i zise: „Vă opresc de a-i face cel mai mic rău!“ Servitorii incremeniră neputând să-și explice această purtare a stă-

pânului lor, pe care el știau cu totul altminteri; mirarea le fu și mai mare, când Holler invită pe Evreu să se adăpostască în casa lui, până s'o restabili de spaima groaznică a nopții.

După câteva ceasuri de odihnă Evreul se sculă să plece.

— Remai la mine el rugă judecătorul, botează-te, căci și așa ești creștin, și remai la mine pentru totdeauna.

„Condiția asta nu o pot primi, replică Evreul, eu voi fi credincios religiei mele, și plecâ mulțumindu-i de ospitalitatea ce-i acordase.

Holler el lăsă să plece deși cu regretul în inimă... dar din ziua aceea căpătă simpatie pentru Evrei.

Drept amintire, judecătorul numi „copacul Evreului“ arborele care-l scăpase de o moarte sigură.

De treci azi prin pădurea ce duce la Stauben, ai să vezi copacul Evreului, ear alături de el o salcie tână plantată de însuș Holler și lăsată urmașilor sei spre îngrijire. Aruncă-ți privirea în jos și vei vedea la rădăcina salciei inscripția următoare :

„Drept amintire a întâmplării mele, cultivați-o înainte“.

# SITUAȚIA EVREILOR ÎN ROMANIA

PRIVIRE RETROSPECTIVA ASUPRA ANULUI 1888

de M. SCHWARZFELD

În acest an avem de semnalat o schimbare însemnată în situația noastră, datorită unei împrejurări extraordinare, aceea a căderii regimului numit colectivist, ce timp de 12 ani a terorizat pe Evrei și le-a făcut viața amară prin o serie de legi așa zise economice.

Nota caracteristică a acestui an — în special de la Martie, data căderii regimului Ion C. Brătianu — este cercarea de a stavili goanele și prigoanele, până atunce la modă împotriva Evreilor, fără însă a cerca o cât de mică îmbunătățire din punctul de vedere legal; fără de a căuta vindecarea ranelor aduse prin legile regimului trecut; fără a da semne de rupere cu trecutele tradiții în ce privește cercuirea Evreilor în ocupații; fără a stăruii cât de puțin în aplicarea sinceră și largă a împăcămintelor.

Ce-i drept, noii veniți la putere — ziși junimiști sau constituționali — nu s-au putut menține instare pură și elementele nouă și eterogene, ce au intrat, la Noemvrie trecut, în cabinetul lor, nu au avut cele mai bune dispoziții pentru noi.

De remarcat însă este, că doi din miniștri cei mai principali ai Cabinetului junimist, d-nii P. P. Carp și T. Maiorescu, au avut curajul de a-și reedita discursurile lor cu privire la Evrei, rostite în Camerele de revizuire din 1878, în care se vede oarecare bunăvoință și lipsă de prejudețe față cu noi, mai ales în acel cu o logică și energie admirabilă al d-lui Carp; dar și în aceste discursuri se preconisează teoria apărării contra străinismului (?) prin măsuri legale...

Că obiceiul goanelor și prigoanelor nu are rădăcini în popor se vede în mod luminos din faptul, că nimeni n'a cerut repetarea lor

și nimeni n'a atacat ca Evreo-fil pe Cabinetul junimist; bine înțeles cu excepția laudabilă a unor antisemiți de profesie și a ziarelor partidului Ion C. Brătianu.

Pentru acest partid, în neputință de a mai făptui, începe *era mărturisirilor*. Tot ce organele lui tăgăduiau și desmințeau mai înainte confirmă, relevează, desvelesc și cer verde și deschis, acum.

Gura păcătosului adevărul grăește.

În retrospectiva de față va juca un rol important trecutul cu trăgăniurile lui în anul, ce ne preocupă.

## I

### Legi și ordonanțe ministeriale și modul lor de aplicare

*Goanele din sate* au avut în acest an un halt puternic prin o circulară a noului ministru de interne, dată curând după venirea sa la putere, în vederea numeroaselor petiții ce se aflau în minister și a plingerilor zilnice a celor goniți, ce veneau în București din toate unghiurile țerei.

Noul Ministru de interne constatând, că: „Îndată ce s'a pus în aplicare actuala lege comunală, începu un fel de vânătoare asupra ovreilor de prin sate, însă cum? Cinstiții zapcii brătienști, negreșit cu aprobarea prefectilor d'atunci, cum erau de exemplu Tache Anastasiu, Săveanu, Cortazzi, Boldur Lătescu, etc. spre a-și face o reclamă față cu panglicarii cei mari din București și cu gazetele lor, au luat la goană pe toți acei ovrei, de care nu s'au putut folosi, tocmai cei mai puțin vătămători, menajând pe de altă parte pe cei cu dare de mână, de care s'au folosit materialmente cinstiții agenți ai guvernului colectivist“<sup>1)</sup>;—în vederea acestor constatări ministerul lansa o circulară cu No. 5129, în Aprilie, ordonând a nu se mai expulza din sate pe acei cu domiciliul acolo dinaintea votării legii comunale, dar să nu tolereze comerciuri ilicite și frustrarea sătenilor<sup>2)</sup>.

Să semnalăm câteva fapte pozitive, ce s'au mai petrecut la finele anului 1887 și până la data acestei circulări, în 1888.

În j. *Fălciu* se somase, în 1887, vre-o 300 familii șezătoare la țară, ca în termin foarte scurt să-și cate aiurea existența; în No-

<sup>1)</sup> „Resb.“ (30 Oct. 88).—<sup>2)</sup> „Revista Israelită“, III, p. 420. De acum înainte vom face citatele din acest ziar, prin simpla indicare a paginei.

emvrie și Decemerie somațiile începură a se executa. Cei mai mulți din goniți erau stabiliți prin satele județului de 20—40 de ani și oameni cunoscuți prin onestitatea lor. Barbariile comise cu acest prilej erau așa de mari, că însuș ministrul de atunci, d. Radu Mihai, în înțelegere cu Ion C. Brătianu, care asemenea se spăimântase de acele ticăloșii, ordonă stavilirea lor, și încetarea goanelor <sup>1)</sup>).

În jud. *Niamț*, pl. Piatra-Muntele prin un proces-verbal, din 29 Martie, al Consiliului comunei Cracoanii se decise ca, în cel mai scurt timp posibil, Leiba Coppel să părăsească comuna, aceasta în urma unui ordin al prefectului Albu, provocat prin calomniile pretului Verdeanu, care, antisemit de profesie, predica în biserică, Duminicile și sărbătorile, împotriva Evreilor și își continua sfânta luptă la primărie și în orice alt loc, cu sau fără rost. Calomnea pe arendaș și oamenii lui. Inspecial mânia-i contra lui Coppel provenea deacolo, că-i refuzase regularea unei pretenții de pământ. El făcu a se subscrie o petiție, în care Coppel era invinovățit că „vinde locuitorilor tămăe, amestecată cu reșină, piper,” etc.

Primarul, în ancheta făcută, constată că aceste acușări sunt simple invențiuni dar—ce face? Evreul trebuie ars! Prefectul să supără, că nu-i se aștern lucrurile pe plac, repetă ordinul și chiar în noaptea, în care consiliul își dăte verdictul de isgonire, sbirii veniră să-l execute. Soția lui Coppel, care era singură acasă, fu somată cu amenințări de a se muta până în 2 ore. De frică plecă incuind ușa; dar popa Verdeanu cu compania lui, cum o simți dusă, veni și rupse lacătul; dăte în noroiu ce găsi prin casă, ear „Marfa ce era în dugheană o împărți sub cuvânt, că a venit ordin de la guvern că așa să se facă la toți jidanii“. Ancheta, ce se numi apoi, găsi vinovat pe... Coppel <sup>2)</sup>).

În j. *Suceava*, c. Broșteni se trimise somații la mai mulți Evrei, în 29 Ianuarie, ca să prezinte biletele de liberă petrecere, ce ei, ca supuși Români, nu le puteau avea. Cererea li se făcu pe baza legii din 1881 și a art. 10 a legii poliției rurale, în urma oficii prefectului cu No. 6004 din 1887. Căderea guvernului mântui pe acei nenorociți de goană <sup>3)</sup>).

Îndată ce circularea noului ministru și poate și instrucții orale, arăta intenția noului guvern, de a se sfârși cu hărțuелile la sate și a se reprimi în comunele rurale pe cei cu nedrept goniți, o mare parte își regăsiră sălaș în vechile lor vetre, unde, în parte, văzuse

<sup>1)</sup> p. 420—21, —<sup>2)</sup> 268—70, —<sup>3)</sup> p. 204.

chear lumina zilei; nu toți primarii însă voire să execute acest ordin drept și uman. Unii rău nărași nu putură înțelege această turnură umană și așa vedem în j. *Dorohoiu*, de ex., pe Al. Stărcea primarul c. Grămești, că se opune la acordare de autorizațiuni de ședere în comună pentru Evrei <sup>1)</sup>.

În j. *Roman*, c. Tupilați, primarul Ion Antica, secundat de notarul său, grecul Ion Papadopolu, proceda ca în fericitele vremi ale stăpânirii colectiviste. Astfel în ziua de 8 Iunie el apucă pe doi Evrei din Sulița și doi din Stroești, ce treceau pe acolo cu afaceri, i bătă în mod crunt și le ceru 30 lei pentru liberare. Și fiindcă n'au avut de unde-i da, i-au reținut trei zile în bătăi și nu i-au liberat fără a-i ușara de 8 lei, ce aveau asupra-și. La 11 Iunie o pățiră la fel doi Evrei din Neamț. Peste puțin apoi cinci Evrei din Hărlău fură opriți în drum, caii lor deshămați și duși cu alaiul la primărie. Numai grație intervenirii cărciumarului Popovici ei scăpară curând și teferi. Așa scene se repeta zilnic, plus predici la țărani, că Evreul e doar bun de omorât <sup>2)</sup>.

În j. *Tecuci*, c. Găiceana, Petre Sachelar, goni și bătă pe o femeie Cearnă Juster, proprietară a trei case în acea comună. Ea se duse la proprietarul moșiei d. Dim. Sturza, fost ministru atot-influent în trecutul cabinet, dar acesta i rupse plângerea, indiferent la plinsetele ei <sup>3)</sup>.

Fată cu atari deprinderi înrădăcinate și atari caractere înrăutățite, ce mirare că gazetarii fostului cabinet deteră alarmă, că guvernul inundă satele cu Evrei și spre a lovi în popularitatea lui retipăriră, în numeroase rânduri, nevinovata lui circulară? Cu așa prilej, un Ed. Gherghel din Dorohoiu, nu putu fără a-și face și el mici reclame și a se da de mare amic al sătenilor. El protes la M. S. Regele și prin publicitate contra reprimirii unor vechi și pe nedrept goniți din sate, cari de astă dată numai aveau necesitate a indulci pe cei odinioară puternici, spre a li se reacorda adăpostul dorit.

„Telegraphul“ din 4 Iunie povestea în ton jalnic, că „Se știe, că partidul liberal și-a dat toate silințele ca să depărteze pe străini de prin sate, în vedere că țărani sunt prea slabi pentru a rezista lipitorilor fără suflet; străinii au țipat, s'au plins la Berlin la Pa-

<sup>1)</sup> „Democrația“ (Buc. 5 Iunie). — <sup>2)</sup> „Infrățirea“ (Buc. 20 Iunie). — <sup>3)</sup> „Ep“ (Buc. 29 Octo.) ca comunicat de Mendel Witzling ca martur ocular.

ris, la Londra (?), că sunt persecutați de guvernul liberal (?), dar n'au avut încotro : *au trebuit să plece din sate*“.

Evreii fiind ear reprimiți în sate „se dă, după Telg., tărēm celor mai neimpăcați dușmani ai neamului nostru“.

Evreii goniți de la *cărciumele* din sate n'au rămas fără urmași, și după mărturisirea „Unirii“, ziar inverșionat antisemitic, acum „aproape toți primarii, notarii și perceptorii sunt și cărciumari“<sup>1)</sup>.

Un progres fericit.

Ceeace sunt „permisiunile“ la sate, este *vagabondajul* în orașe : un fericit pretext de prigoană.

În acest an avem de semnalat numai câteva cazuri, și credem că și puține s'au petrecut. În j. *Suceava* sergentul major Petre Cumpătă apucă pe unul, M. Schwarz, în drumul Broștenilor și-l duse în bătăi la Broșteni; deacolo căpitanul, după ce-l maltratase, îl trimise pe jos la Fălticeni, deaci la Piatra unde, pe temeiul actelor sale, fu liberat<sup>2)</sup>.

În *București* comisarul Virgilie Ionescu, deja vestit în secția 37 (Calea Văcărești), care adese se indelețnicea cu vagabondaj pentru agoniseală, arestă și sub noul minister, pe așa pretexte, pe cizmarul Lebu Cohen, negustor cu firmă înscrisă, și odată cu el cele patru calfe ale sale<sup>3)</sup>.

La *gara Brăila* vagabondajul era un motiv de hărțuiri, ce continuară o bucată de vreme și sub noul guvern. Comisarul Al. Ghiasta își făcea mendrele în voe. La 14 Mai arestă pe comerciantul de vite Herșcu Folticineanu din Roman și pe Leizer Haber din Fălticeni pentru că nu aveau *bilete de drum*. Inzădar ofereau ei chezași din comercianții de frunte ai orașului, dar fu deajuns ca să strecoară patru lei în buzunarul comisarului pentru a fi lăsați în libertate. Reclama lor la polițaiul Cociaș remase fără efect<sup>4)</sup>. În 28—29 Aprilie acelaș comisar opri la gară trei comercianți evrei însemnați din Botoșani; la doi dete drumul îndată, căci „aceștia au mutat din buzunarul lor în acel al lui“ ceva sunător; al 3-lea mai econom, trebui să sufere arestul. În aceeaș zi mai opri pe Moise David, croitor, din Focșani și prin nimerirea mijlocului celui practic scăpă și acesta din greu<sup>5)</sup>.

<sup>1)</sup> „Unirea“ (Buc. 25 Mai).—<sup>2)</sup> p. 214.—<sup>3)</sup> „Lupta“ (Buc. 6 Apr.).—<sup>4)</sup> „Ecoul“ (Brăila 18 Mai); p. 296.—<sup>5)</sup> „Ecoul“ (3 Mai); p. 273—75.

*Expulzările* din țară nu se mai reînnoiră, din contra, noul guvern revocă decretul de expulzare ale d-lor Dr. M. Gaster, Iulius Schein și I. Auerbach, lăsând însă în plină vigoare pe a d-lor Dr. E. Schwarzfeld, Dr. I. Bettelheim, M. Rosenfeld și I. Fior. Acesta din urmă, care avu drept apărător și judecător pe doi din membri noului cabinet<sup>1)</sup>, își urmează pribegia în lume, purtând cu dănsul ca suvenir al arestului suferit în țară și a relei sale tratări, o boală supărătoare (gravela urica cu colici nefretice frecvente), după adevăritarea medicului penetenciarului din Galați.—Astfel Guvernul junimisto-conservator dete dovadă, că nici el nu știu să se călăuzească totdeauna de considerații înalte și simțiminte largi.

\*

Din *dispozițiile exclusiviste* din trecut s'a atacat, în mod formal, numai cea din *Dorohoiu*. Consiliul comunal de acolo hotărâse, prin un regulament aprobat de consiliul de miniștri, ca Evreii să nu poată fi nici *brutari*, nici *vânzători de pâne* sau după obiceiul stabilit, prin fraza circumscrisă: „nu vor fi decât Români“.

Noul minister impuse modificarea art. cu formula iezuitică, adică 3 și 9 din acest regulament, în sensul, că orce om născut și crescut în țară și orce persoană domiciliată acolo, să poată fabrica și vinde pâne, și înfine oricine „nelovit de o incapacitate legală de a face comerț“<sup>2)</sup>.

Obiceiul, nu de mult stabilit, ca străinii să fie excluși de la *licitații publice*, mai ales pentru armată, continuă a fi practicat; astfel la aprovizionarea furajului trupelor din *Tirgoviste* și a hergheliei din *Nucet* pe 1888—1889<sup>3)</sup>.

Iu *Camerele* reînnoite nimic nou. *Indigenatele* o duseră cam pe drumul de la început bătătorit. Evreii nu fură măcar puși la ordinea zilei în sesiunea din Noemvrie. În vechiul Senat putu din întâmplare resbate la ordinea zilei, și încă cu un raport favorabil, d. I. Zahareanu, dar, pus la vot, indigenatul seu căzu<sup>4)</sup>.

În adevăr în *Camerele* regimului trecut cum cu drept zice Resboiul<sup>5)</sup> „rareori a dobândit vreunu din coreligionarii lor (a Evreilor) împământenirea, fără să fi cheltuit sume mari de bani“. Astfel au căpătat drepturi (mai ales) acei ce le merită mai puțin „pe când alți, care prin purtarea lor sau prin calitățile lor personale,

<sup>1)</sup> D-nii Th. Rosetti, fost președinte al curții de Casație și d. T. Maiorescu ca avocat.—

<sup>2)</sup> „Mon. of.“ (11.23 Oct.).—<sup>3)</sup> „Mon. of.“ (10 Aug.).—<sup>4)</sup> Șed. din 10 și 11 Fevruarie.—<sup>5)</sup> din 30 Oct

se bucură de simpatia concetățenilor, au fost înlăturați, nevoind sau neputând cumpăra voturile“.

\*

În privința *serviciului armatei* instrucțiile noului minister, cu ocazia operațiilor consiliilor de revizie pentru chemarea noului contingent, prescria, ca „Tinerii cari posed diploma de doctor în medicină, licențiat în farmacie și veterinărie“ nenaturalizați, beneficiază numai de reducerile de termen prevăzute de lege în favoarea acelor, ce au titluri academice (art. 22 bis). Ei sunt însă repartizați pe la companiile sanitare, neavând dreptul de a invoca prerogativele acordate acestor clase de tineri prin legea oficerilor de rezervă—adică noul ministru întări vechea nedreptate de a nu se da titratului evreu rangul ce-i se cuvine după lege. Singurul punct ce constituie o îmbunătățire în aceste instrucții, e că studenții sau doctorii nu mai pot fi șicanați, ca ades înainte, prin trecerea lor la front.

La dispenzele condiționale, se consacră ear vechiul obicei, ca seminariștii destinați preoției „fie ei de orce rit și intrucât ei vor fi preoți până la etatea de 26 ani impliniți“, să fie scutiți de serviciu plătind anual câte 100 de lei<sup>1)</sup>.

Modul scandalos, în care adesea se severșea *recrutarea* adică înscrierile pentru tablele de recenzement s'au continuat, în parte, și în acest an. Un ziar antisemitic din *București* arătă, cum comisarul comunal Alecu Popescu a scris pe toți Evreii din culoarea sa, fie mai mici de 21 de ani sau mai mari de 30 și cu orce alte motive de scutire știute. „Curtea lui din str. Aurora No. 2 se aseamănă cu a sinagogilor Vinerea seară Toți Ebreii din culoare furnică pe acolo de la începerea recenzământului“. Planul de jumulare urmărit de acest comisar era clar și perfect, căci „cine n'aleargă ca să scape de belea și să nu mai ajungă pe la consiliul de revizie?“ Altminteri acest comisar a petrecut-o deja odată în închisoare pentru asemenea isprăvi<sup>2)</sup>.

El însă nu era singurul în *București* și mai puțin în *Moldova*, unde fără dor și poate își avea tovarăși numeroși.

Recrutul devenit *soldat* nu are a se felicita în nicio împrejurare de poziția lui. Avansarea la rangurile neînsemnate de caporal și sergent, la care Evreii au drept, este supusă la capriciile și dispozițiile umanitare sau antisemitice a șefilor lor. Înspecial generalul

<sup>1)</sup> „Mon. of.“ (19 Nov.). — <sup>2)</sup> „Democrația“ (\*120 Sept.).

Iuliu Dunca, comandantul diviziei din *Dobrogea*, nu lasă a se avansa pe Evreii din devizia sa. Intr'un rënd supuinu-i-se un tablou de inaintări, în care figura și câțiva Evrei, ceru ca să-i fie prezentat din nou la altă inspecție; ear în al doilea rënd ceru direct colonelului de a șterge pe Evrei. După mai multe peripeții Evreii fură infine șterși din tablou și așa găsi acesta har în ochii lui <sup>1)</sup>).

Câțiva tineri (4), acăror părinți sunt cetățeni români, au reușit să fie trecuți ca *ofițeri în rezervă*, în urma unui examen cu succes.

Cât despre tratarea materială a soldatului Evreu, nu e decât rar corectă. Mulți suferă pedepsi și bătăi pe nedrept.

În *Iasi* vachmaistrul bateriei de artilerie teritorială bătu astfel pe un soldat Evreu (în Aprilie), că *muri* puțin apoi <sup>2)</sup>).

În *Focșani* un sergent dete cu baioneta în un soldat Evreu pentru că-și dregea niște ghete în cazarmă și baioneta pătrunse cam la 15 c. în corpul nenorocitului <sup>3)</sup>).

## II

BCU Cluj / Central University Library Cluj

### Excese și arbitrarieăți administrative și judiciare

Cu toată premenirea aparatului administrativ, s'evărșit puțin după venirea noului cabinet, totuș Evreii mai avură desule de îndurat, deși, relativ, mult mai puțin ca în anii precedenți, și mai ales tot de la vechii rēu nărăviții funcționari.

În *București* comisarul Mihăilescu din secția 20 închidea pe Evrei sub felurite pretexte, spre a le stoarce câteceva. Pe unul Iosef Lebovici, ce-l închisese la 11 Aprilie, îl bătu în unire cu agenții săi, în mod crunt <sup>4)</sup>). Astfel o pățiră și alți Evrei din *București* și din alte părți sosiți aci.—Ad Glaserman fu insultat și bătut grav, în casa sa, de căpitanul de artilerie St. Constantinescu „venit acolo cu vistavoiul său și cu trei pompieri de la secția 41“ <sup>5)</sup>).

În *Buzău* primăria pretextând art. 66 al. 10 a legii comunale, ordonă ca măcelarii Evrei să aibe scaune separate; măcelarii creștini să nu poată vinde decât la creștini, măcelarii Evrei numai la Evrei; ear restul cărnei neuzate de Evrei să se arunce în gărlă <sup>6)</sup>). Totodată mai opri ca carnea cușeră să se vëndă mai scump ca

<sup>1)</sup> „Infr.“ (8 Aug.).—<sup>2)</sup> „Resb.“ (2 Mai).—<sup>3)</sup> „Oesterreichische Wochenschrift“ (20 Iuli, p. 455).—<sup>4)</sup> „Lupta“ (14 Sept.).—<sup>5)</sup> „Resb.“ (30 Apr.).—<sup>6)</sup> „Îndreptarea“ (Buzău 3 Iulie).

carnea trif, așa că timp de peste două săptămâni casapii au fost în grevă și Evreii în lipsă de carne <sup>1)</sup>).

Sub regimul vechiu, zis colectivist, în seara de Purim (Crăciunul evreesc), când Evreii își petrec cu măști, agenții poliției, spre a le strica rostul zilei, arestară fără niciun motiv 56 de Evrei, bărbați și femei, ehear din elita evreească deacolo și-i liberară abea a 2-a zi, pe unii a 3<sup>2)</sup>). Acești agenți, sub guvernul trecut, aveau obiceiul statornic de a sèvresî față cu Evrei tot felul de abuzuri; de a neliniști pe *călători* și a nu se opri la nicio cruzime când era în joc un Evreu <sup>3)</sup>).

În j. *Râmnicul-Sărat* sub trecutul guvern impușcă Gh. Mateescu pe birjarul Moise Margulies fiindcă i se păru, că nu gonește caii după placul său. Nenorocitul adus la orașelul Cucu mai putu vorbi și declară, în fața unor martori, cum se petrecu faptul asasinării. Totuș notarul dresând procesul-verbal afirma, că Mateescu a voit să ucidă un lup și l-a nimerit pe birjar. Primarul sosind nimici minciunosul proces-verbal dresat, dar nu se sinchisi de a aresta pe vinovat. Muribundul adus la Râmnicul-Sărat nevasta lui fu oprită a-l vedea și a-i vorbi. Totuș 7 marturi au auzit declarațiile sale făcute în agonie. Aceștia s'au prezentat singuri înaintea judeului de instrucție și denunțară și cazul ministerului. Niciun martor nu fu chemat la termenul fixat, pentru 13 Mai, și fiindcă se prezentară singuri, procesul fu amănat <sup>4)</sup>). Rezultatul final ne-a rămas necunoscut.

În j. *Dorohoiu* o bandă de indivizi condusă de Cocotă, fost polițaiu, suprefect, director de prefectură de Dorohoiu și încă membru în consiliul comunal și ajutor de primar, se aruncă ziua nămează mare asupra caselor cu două etaje ale defunctului Lupu Zarafu, „sfărământ scările și terasa din față, vociferând, insultând și bătând pe acei ce se indignau de acest fapt“. Polițaiul Mitică Gherghel și procurorul refuzară intervenirea lor <sup>5)</sup>).

În *Galați* șeful stației drumului de fer crezî cu cale de a goni pe cel mai vechiu hamal deacolo, pe Alter Simon, om de 90 de ani, încât acesta de disperare și lipsă, se sinucise <sup>6)</sup>).

În *Iasi*, în str. Tătărași, geandarmi pedestri și un sergent de oraș tăbărără în ghionturi pe un Evreu și „apoi tot în brânci fu vărât în localul comisiei a 5-a“. Orcare să fi fost vina omului, e bine înțeles, că legile au a pedepsi faptul, „ele însă opresc pe sbirii polițienești a aplica pedepse corporale și torturi preveniților“ <sup>7)</sup>).

<sup>1)</sup> p. 399.—<sup>2)</sup> „Indreptarea“ (16 Fev.) unde indică 60 pers.—<sup>3)</sup> p. 131.—<sup>4)</sup> p. 102 și 358—59.—

<sup>5)</sup> „Resb. vechiu“ (Buc. 12 Nov.) —<sup>6)</sup> „Frăția“ (Galați 9 Mai).—<sup>7)</sup> „Resb.“ (Nov.).

Judecătorul de pace Mănăstireanu este unul din tipurile cele mai interesante de judecător antisemit. El dă cele mai nedrepte sentențe contra Evreilor, ba încă i și insultă la judecată. Știe a ticlui toate după voe, așa că Evreii sunt plini de goază când au vr'o pricină înaintea lui. A știut să injebe o *acuzare de singe* pe seama d-lui F. Zwiebel, comerciant, care avuse un mic incident cu un servitor creștin obraznic. Un popă, cunoscut în Iași ca antisemit nerușinat, făcu începutul, își dădu concursul la ticluirea procesului-verbal al comisarului și Mănăstireanu ca judecător desevărși opera cu osinda lui, deși așa cum o ticlui el acuzarea, încetă de a mai fi de resortul său.

Și acest obiect de groază pentru Evrei, e un tip antisemitic cu pete deacele, ce nu se pot lesne sterge. „Drapelul“ din Iași i-a urmărit isprăvile onorabile la școala de meserii, a cărei director e, și ni-l arătă ca tip de om cinic și neonest<sup>1)</sup>.

Afacerea Taubes-Baldovici destul de scabroasă, venind înaintea curții de apel, la 26 Fevruarie, aceasta scuti pe Rabinul Taubes de despăgubirile civile, ce tribunalul pusese în sarcina hoțului de păgubaș, i menținu însă amenda (de 200 lei).

Afacerea Fischer-Bizuc, ce stărnise o adevărată furtună de acușări contra Evreilor, se sfârși prin verdictul juraților din Iași, dată în 3 Martie, că e vinovat numai în punctul, că la 17 Iunie 1887 a lovit cu voință pe Bizuc; fapt pentru care curtea, în generozitatea ei, găsi de cuviință a-l osindi la o lună închisoare, 3000 lei amendă și 1500 lei despăgubiri pentru femeea lui Bizuc. — În cursul pertractării procesului trei medici, profesori la Universitate, discutară cu Dr. Mihăilescu din Drohoiu visum et repertum, ce da pe Fischer drept vinovat, pretinzând că Bizuc a murit de o pneumonie cauzată de lovituri. D. Dr. Ciurea, decanul facultății de medicină din Iași s'a pronunțat categoric, că loviturile ce-i a dat Fischer lui Bizuc nu-i au acuzat pneumonia. Mai mulți marturi au susținut, că Bizuc bețiv de fel, a fost bătut la o crăsmă în Pomărlă în urma bătăiei lui Mochi Fischer. Acuzarea cercă să aducă dovezi grave, ce se contrabalansau cu ale apărării<sup>2)</sup>. Dar ce mirare, când acest proces era „uneltit de către o recunoscută ceată de spoliatori colectiviști din Drohoiu“ căci „Fischer e israelit și că mai are un păcat, acela de a fi și bogat“...<sup>3)</sup>

În *Tg. Frumos* Dr. Chrisocefal<sup>4)</sup>, ca medic de plasă și al spitalului

<sup>1)</sup> „Drapelul“ (Iași, în primele 18 numere consecutive). — <sup>2)</sup> „Liberalul“ (Iași Martie). — <sup>3)</sup> „Răsboiul“ (8 Martie). — <sup>4)</sup> p. 152

local, arătă o purtare demnă de remarcat. O slujnică evreică se arsesese reu cu gaz. Poliția o duse la spital. Dr. se supără și inzistă ca femeea să fie scoasă de acolo și dusă în casa obștii israelite (Hek-diș), cu toate că știa că se află într-o stare de extremă mizerie. Stăpânul slujnicei se plinse telegrafic la ministrul-președinte, d Th. Rosetti și acesta ordonă imediat anchetarea faptului și căutarea femeii, căci: „Caritatea și filantropia fiind publice și cosmopolite nu se pot refuza nimănui pentru cuvântul, că e distincție de religie sau naționalitate“. Dr. Chrisocefal refuză cu insulte primirea adresei poliției, prin care era invitat ca cel puțin să se ducă să caute femeea în casa obștii israelite, aceasta însă nu-l opri să tăgăduiască faptele înainte anchetei și să explice toate după plac; ancheta însă constată necuviințele și barbara purtare a doctorului, ce senzaționase și indignase tot orașul, fără deosebire de religie, și ordonă reprimirea în spital a nefericitei arse <sup>1)</sup>.

În *Piatra* „Fel de fel de șicane, prigoniri, vexațiuni și împilări se inventează și se practică zilnic“ încontra Evreilor de către consiliul comunal <sup>2)</sup>. Așa, după ce dete unuia voe a-și clădi o casă când era deja pe isprăvite, i puse nouă condițiuni și prescripțiuni. Spre a se scuti de o reclădire, vându unui Grec casa neisprăvită cum era, și acela fu lăsat să-și continue clădirea după plac <sup>3)</sup>.

Comisarul I. D. Ionescu, sub noul regim, avu o purtare nedreaptă și incorectă față cu Evrei. Negustorul Șmilovici, spre a se scăpa de lungile și asprele lui gheare, trebui să-i dea 40 de lei <sup>4)</sup>.

Polițaiul Ghiță Ștefănescu nu era mai puțin gentil. În 3 August o fată apropiindu-se de cercul Sidoli, spre a privi puțin printre scânduri, el cu agenții lui o luă la bătae pentru astă crimă și o mânăra în ghionturi la poliție, unde rămase 3 ore arestată. Muma fetei, Misa Moscovici, ce se ruga pentru liberarea ei, fu bătută mai de moarte. Procurorul avizat ordonă liberarea ambelor victime, dar nu luă măsuri contra polițaiului, nici nu ordonă medicului de a face cuvenita constatare <sup>5)</sup>.

### III

#### Școala. — Particularii. — Comunitățile.

În școala tot vechiul nesănătosul curent. Aparatul profesoral fiind mai statornic cu greu se va stărpi răul prejudețelor, ce pleacă din izvorul culturai.

<sup>1)</sup> „Infrățirea“ (18 Iulii). — <sup>2)</sup> „Infrățirea“ (29 Aug.). — <sup>3)</sup> p. 399. — <sup>4)</sup> p. 510. — <sup>5)</sup> p. 398-9.

La înscrierile în școală Evreii continuară a fi vexați. În *Piatra* directorii și directoarele școalelor primare stabiliră de la sine putere de a nu se înscri pe elevii Evrei decât când vor fi încetat să mai vie elevi creștini<sup>1)</sup>, ceea ce deschise cale la abuzuri și mituirii<sup>2)</sup>. În *Bacău*, în școlile primare și în gimnaziu se refuză primirea a mai mulți elevi Evrei, deși numărul total de elevi în clasele respective nu era prea mare<sup>3)</sup>.

În *București* d-șoara Radianu de la externatul secundar de fete, își îngăduia fel de fel de injurături la adresa Evreilor și pe seama elevelor israelite<sup>4)</sup>. Bine înțeles, că dânsa nu e o excepțiune regretabilă, ci-și are tovarăși și tovarăse în mai toate școalele din capitală și provincie.

În acest an, la *conferențele învățătorilor rurali* s'a manifestat ura și prejudețele ce se infiltrează sătenilor împotriva Evreilor. La ședința din 4 August noul ministru de culte d. *T. Maiorescu*, le spuse că „ar dori ca învățătorii să nu vază în Greci și Jidani niște hidre, ci tot oameni printre cari, ca și printre Români, se găsesc și buni și răi, asupriți și asupritori“<sup>5)</sup>; ear din profesorii, ce le-au ținut conferințe, d. *G. I. Ionescu-Gion* le puse în vedere, că în literatura populară română nu se află nicio vorbă de ură și blestem împotriva Evreilor<sup>6)</sup>.

*Studentimea universitară*, adică viitorii dascăli, profesori și politicieni își manifestă, în mare, pornirile și sentimentele lor cu prilejul fiecărui congres. La congresul din acest an, ce avu loc la *Piatra*, patruzeci de studenți depuseră o cerere de a se primi ear pe colegii lor Evrei în sinul asociațiunii lor, dar simpla cetire a propunerii stârni un sgomot colosal, ce făcu cu neputință orce discuție. Un mintos student, Dobrescu, propuse ca: „Să se sfășie propunerea în bucăți“ și aplause frenetice aprobară această absurditate. În mijlocul haosului de vociferări propunerea se puse la vot și se respinse<sup>7)</sup>. Dascălii petreni aplaudară cu stăruință pe studenții, ce se resfătau în injurii la adresa Evreilor<sup>8)</sup>. Ear studenții nemulțumiți cu isprava din ședințele Congresului, uitând că o parte din colegii lor se bucurau de găzduirea cordială a unor familii evrești, își îngăduiră în primblările lor fel de fel de necuviințe față cu Evrei<sup>9)</sup>. Tinerimea israelită din *Piatra*, indignată de procedarea

<sup>1)</sup> p. 399.—<sup>2)</sup> p. 436.—<sup>3)</sup> p. 461.—<sup>4)</sup> p. 54.—<sup>5)</sup> „Lupta“ (6 Aug.).—<sup>6)</sup> ibid. și „Românul“ (Aug.)  
<sup>7)</sup> „Democrația“ (Buc. \*) în Oct. de St. *Vasilie* ce a scos apoi o broșură asupra Congresului în care stigmatizează partarea nedemnă a majorității.—<sup>8)</sup> p. 464.—<sup>9)</sup> p. 448—449, 512—13.

și purtarea oaspeților orașului lor, publică un protest demn și energic, în care le spun verde că, „E foarte trist, că tinerețea studioasă urmează p' o așa cale îngustă de simțiminte omenеști“<sup>1)</sup>.

*Agitațiile antisemitice* nu conțină nici de astădată, cu toate că nu se bucurau de concursul noului guvern. La 1 Mai au loc obicinuitul *congres antisemitic*, dar nu erau față decât 7 membri din București și 10 din provincie. Aceasta nu-i opri de a lua deciziuni, între cari de a-și continua propaganda în orașe și la sate; a-și pune candidați la nouele alegeri pentru camere și consiliile comunale<sup>2)</sup>. În total se prezentară antisemiții de sub această firmă cu 11 candidați pentru camere, între cari se afla și H. P. Cortazzi, fostul prefect de Dorohoiu. Cu excepția candidatului din Ploești căzură toți în mod rușinos. Unul (Polescu din Bacău) nu putu să obție măcar un vot<sup>3)</sup>.

În *Brăila* se constitui societatea „Unirea lucrătorilor meseriași“ cu excluziunea Evreilor; ear în *Iasi*, grație d-lui I. N. Roman, se grupară toți meseriașii creștini în bresle, având ca bază a organizării lor excluziunea Evreilor.

*Proecte contra Evreilor* se formulară chear și de guvern. — D. P. P. Carp își reinviă vechiul seu proiect de lege pentru *meserii*, în care, la art. 33, se prevede, că „Românilor, cari au un domiciliu cunoscut și au trecut vârsta legiuită nu li se poate refuza biletul de legitimație“ de poliție pentru colportagiu de orce soiuri; ear art. 35 prevede, că „Străinii nu pot face colportagiu decât cu autorizația consiliului de miniștri“; art. 67 vorbind de bresle prevede că, „Numărul străinilor admiși ca școlari în școlile de meserii nu va putea întrece, sub niciun cuvânt, numărul școlarilor r mării“; cu toate acestea dreptatea ministrului prevede în același timp, ca școlile să fie fondate prin dări egale ale tuturor meșterilor, cari, cu toții să alcătue breslele; în proiectul de lege pentru organizarea comunelor rurale se consacră vechea legiure prin art. 4, adică „Străinul, care va voi a se stabili într'o comună rurală, va trebui să obțină incuviințarea consiliului comunal. Contra deciziunii consiliului comunal se va face apel la ministerul de interne, în termen de 10 zile de la pronunțarea deciziunii“. — Ziarul „Unirea“<sup>4)</sup> agita pentru oprirea străinilor de a fi *arendăși de moșii*, căci aceștia ar fi pricina tuturor relelor și nenorocirilor țerei. Și

<sup>1)</sup> p. 449—553. — <sup>2)</sup> 271. — <sup>3)</sup> după ziarele zilnice. — <sup>4)</sup> 510, după știrile ziarelor zilnice. — <sup>5)</sup> No. din 16 Innie.

în aceasta „Unirea“ nu ținea decât isonul „Economiei naționale“ a d-lui P. S. Aurelian.—„Unirea“<sup>1)</sup> se supără însă chiar când văzu pe cetățeni de origine străină, candidând pentru consiliile comunale și lovi în special cu asprime în Armenii din Moldova.

*Agitatorii de meserie* se demascară, în mare parte, în acest an; faptele și procedările lor cele cinstite eșiră acum mai mult la iveală.

Fostul prefect de Dorohoiu și apoi al capitalei, *D. P. Moruzzi*, ce voea să pară ca un model de virtute și de patriotism și teroriza pe Evrei, își avea nobilele sale scrupule. „Resboiul“ (din 4 Sept.) povestește, că „în puterea satrapiei de prefect al jud. Dorohoiu, prin mijloace bizantine, teroare și altele, a pus mâna pe o mulțime de oameni, luându-le *bani* prin felurite chipuri și nu plătește nici acelor, cărora le-a dat sinete sau contracte de vânzare de produse... Este de crezut, că creditorii vor rămâne cu buzele umflate, căci mai toți, din fericirea luminății sale, sunt niște jidani“.—*Moruzzi* avu totuș supărarea unor secevestre pe produsele moșiei sale și în București onoarea de a fi citat ca bănuțit ca complice în afacerea scabroasă a escrocului Andronic, scornitorul apei de aur; apoi pentru inscenarea scandalului la redacții, etc.

Tovarășul și succesorul său în Dorohoiu, *H. P. Cortazzi*, patriot aidoma, având păcatul de a fi pe sub mână supus străin, guvernul reuși de a pune mâna pe pașaportul său englez<sup>2)</sup>.

Din isprăvile lui se relatează următoarele: Un popă se certase cu un bogat arendaș Evreu și se împacă apoi cu el. Peste puțin plecând Evreul deacasă cu 3000 ruble, se vede apucat la drum, arestat ca tentator la viața preotului, golit de bani, ținut trei zile fără mâncare și după opt zile excoartat la Dorohoiu pe jos într'un frig și o vijelie grozavă. I se cer 20,000 de lei spre a-l face scăpat; i se pun în vedere pățaniile lui Mochi Fischer, ce trebui să cheltuească vr'o 80,000 lei; și așa scapă înfine „după opt zile de deținere și torturare ne mai pomenită“. Preotul, ca om cinstit, refuză în mod formal, de a dresa o plângere împotriva aceluia arendaș, cu cât i se cerea să afirme niște neadevăruri patente. Aceasta însă nu descurajă pe oamenii lui Cortazzi și acuzarea se ticlui fără împrișinat<sup>3)</sup>.

„Cât privește pe faimosul *Eduard Gherghel* . . . acesta își are meseria de antisemit, alică urând pe jidani și adorând banii lor. Hoțiile acestui smintit sunt de altminterlea proverbiale, așa, ca su-

prefect la Botoșani lua mită într'un mod cu totul particular . . . după suma depusă i se făcea și dreptatea (interesatului în cauză). Ca prefect la Dorohoiu și în urmă ca mare stălp colectivist a svântat lumea. Orici jidan, ce se înțelegea cu el sau amicii lui politici, era binevăzut și tolerat a ședea chear prin comunele rurale; pe când alții, ce nu se înțelegeau cu el sau cu Țalic Cărnău, zis și Giambașu, erau urmăriți și prigonți până în pânzele albe<sup>1)</sup>.

Supărat de aceste destăinuiri le desminți cu față senină și se lăudă, că el a regularisit pe Evrei totdeauna și ca prefect și ca subprefect timp de 7 ani,—cât despre bani... aceștia nu l-au ademinit niciodată<sup>2)</sup>.

Știu să croască un „șirăte mărgărite“ de minciuni cu privire la Evreii din sate și să născocească existența unei scrisori prin care predicatorul d. dr. Beck, ar fi cerut bani Evreilor din Dorohoiu pentru persoane influente din București și că banii Evreilor ar fi fost cauza, că reclamele sale la minister impotriva lor n'au avut isbânda dorită<sup>3)</sup>. D. Dr. Beck dete onorabilului Gherghely o desmințire formală în „Revista israelită“ (p. 260), dar la ce era să se împiedice de ea? repetă dar scornitura copilărească, fără genă, și se plânse apoi de prefectul de Dorohoiu (d. Stroici), că a sprijinit pe Evrei ca să se reazeze în satele județului, că i-ar fi tolerând chear ca vînzători de rachiu și că îngăduie arendașilor Evrei de a bate pe țărani în dragă voce...

Cu toate acestea cei inițiați nu se sfiau a afirma, că, la acești patrioți șantajul e totul și că pățaniile unui *Moche Fischer*, de ex. nu se pot explica decât numai prin faptul, că nu a voit să se lase a fi jumuit de un Ed. Gherghely, Cortazzi, Petrovan, Malteziuanu<sup>4)</sup>, vestită companie sub trecutul regim<sup>5)</sup>.

Un alt stălp, atotputernic și atotinfluent sub trecutul regim, *Tache Anastasiu*, prefect de Tecuci, a amărit și el nu puțin pe Evreii din pașalicul său. *Alecu Popovici*, directorul prefecturei, mîna sa dreaptă, calificat de „vampir“, obijduia pe opozanți și-și făcea victime și din Evrei. Astfel cu prilejul vînzării velniței evreești din *Podul-Turcului*, el, împreună cu suprefectul, improvizară Evreilor deacolo un proces de revoltă, prin care mijloc putu lua cu asociații săi 14,000 de lei. Velnița scoasă de stat la vînzare, o cumpărară prin intermediul unui Evreu (*Altăr Marcus*), cu o ză-

<sup>1)</sup> „Epoca“ (7 Iunie).—<sup>2)</sup> „Demoer.“ (8 Sept.).—<sup>3)</sup> „Unirea“ (12 Mai).—<sup>4)</sup> „Dem.“ (28 Iunie).—<sup>5)</sup> „Resb.“ (9 Mai).

cătoare de o mie de vedre rachiu, ce costa sute de lei, cu câte 20—25 de lei. Intermediatorul nu-și reprimi măcar banii avansați din ordinul lor, după ce le servise ca coadă de topor „spre a ușura persecuția, ce mizerabilul întreprinsese contra coreligionarilor săi“. Aceasta însemna o pierdere colosală pentru debitori, dar mai ales pentru stat, precum constituea un câștig formidabil pentru prefect și director <sup>1)</sup>.

Administrația lui Tache Anastasiu făcea până „și copiilor procese de rebeliune, oprindu-i sub biciul sbirilor a se apăra, după care confiscându-le mai întâi băuturile, le-a inventat și intentat diferite procese; i-au înscris la recrutare pe toți până la vârsta de 40 de ani, storcându-le prin aceste torturi morale și materiale enorme sumi de bani, căci numai un proces de rebeliune a costat pe această populație 14,000 lei“.

Evreii din *Ivești* o pățiră altfel: „d. Anastasiu a pus la cale pe un servitor al său ca să le vândă lână și ca să-i inculpe ca gazde și cumpărători de lucruri de furat... zis și făcut... Evreii au fost închiși până la unul și nu i-au lăsat până nu și-au rescumpărat libertatea prin bani“; servitorul-vînzător a continuat a fi liber și în serviciul prefectului.

Și eroul acestor fapte românești (!) este descendentul lui Petru Grecul, ce era de profesie cărciumar <sup>2)</sup>.

Un alt tip interesant este *Nicu Ciomărtan* din *Ștefănești*, care cu toate ale sale 94 de fapte grave, cum falșuri de acte publice, delapidări de bani publici, abuzuri de putere, etc. pentru care trebui în cele din urmă să fie distituit și dat judecății, totuș fu protejatul fostului regim. La 1883 osândit pentru 32 de „fapte delictive și criminale“ și condamnat la un an închisoare și pierderea dreptului de cetățean, guvernul trecut a știut să-l scape și revenit la primărie se puse ear pe „pradă și jaf“. În toate plingerile „găsim numai iscălituri creștinești și cari se pot numi și buni Români, ear din partea Evreilor nu vedem nici urme măcar, că bieții se temeau să deschiză gura, așteptând cu multă nerăbdare mântuirea lor“ <sup>3)</sup>.

Eroul *Butculescu*, pe care „Democrația“ îl titulează „Cavalerul industriei naționale“ convocă un *Congres al cooperătorilor*, dar lucrătorii, cari au mult mai bun simț decât toți Butculeștii și Po-

<sup>1)</sup> „Resboiul vechin“ (3 Nov.) relatate de d. I. Roiu.—<sup>2)</sup> „România liberă“ (Buc. 15/11 Iulie).—

<sup>3)</sup> „Lupta“ (Buc. 1 Oct.) coresp. iscălită de 16 Români ca răspuns „Democrației“.

lichroniadii din lume“, cari „știu că pricina proastei lor stări stă în sărăcie, nu în evreime, că orcăt i-ar da goană acestei națiuni, sărăcia tot va rămâne în picioare și gata să-i inghiță“, nu s'au gândit măcar a participa la acest congres, numai acei câțiva antisemiți declarați și câțiva negustori răspunseră la invitația Butculescului afișate pe toate stradele <sup>1)</sup>.

Lucrătorii au simțit înfine, că inițiatorii societăților cooperative și economice au căutat mai mult „de a-și face treburile lor“ decât de a fi apostoli a unor idei naționale“. Apostolatul lor se reduce la egoismul îngust al omului, care ține să parvie cu orice preț <sup>2)</sup>. „Neavând puterea de a convinge lumea interesată la ideea acestor societăți de cooperațiune s'au sprijinit pe un prejudiciu tocit de veacuri, dar totdeauna nou și întinerit cu generațiile, pe prejudiciul urei religioase încontra Evreilor... Aceste temelii însă sunt false“ <sup>3)</sup>.

Pe când ziarele socialiste se ocupau de om mai mult pentru tendințele sale, cu scop de a concura la formarea unui curent economic sănătos, „Democrația“, organ al fostului guvern, schița astfel figura eroului Dimitrie Butculescu <sup>4)</sup>: „Mitică este și pentru vin și pentru țuică, cu toate spețele ei, și pentru colivă și pentru cergi și pentru chilimuri. Cum să nu fie pentru toate? — La Craiova a fost pentru toate și toate au fost pentru el. Din vin a băut, ce a băut, restul s'a vândut și dogele s'au înapoeat proprietarilor. Cu țuică așșidera. Cu cergile a fost mai greu, nici nu le-a băut, nici nu le-a mâncat, dar mulți cu ele nu s'au mai întâlnit. Așa s'a întemplat la Craiova“.

*Polichroniadi*, despre care altă dată se vorbea atât de mult și care se infundă tot mai mult în beznă, e considerat înfine până și de amicii antisemitismului ca suferind „de o boală crudă a ambițiunii, care se servește de cele mai mari neexatități și că actele sale sunt „ale unui om de o nervozitate și temperament furios“ <sup>5)</sup>. În *Plocești*, oraș evreofob de felul seu, unde altădată se bucura de puțină popularitate, i fu dat să supoarte o tristă rușine. La o întrunire publică deacolo, cercând a insulta pe maestrul presei române, d. *G. Panu*, și în el pe Evrei, fu întâmpinat cu o salvă de: „Ho, huideo, jos cațaoane, afară“. Toată sala era în picioare și-l amenința pe „zaludul antisemit“. După trei minute i se făcu vânt pe ușe; ear d. Panu fu aclamat și chemat la

<sup>1)</sup> „Drepturile omului“ (Buc. 2 Nov.), — <sup>2)</sup> „Viitorul“ (Brăila No. 2), — <sup>3)</sup> ibid. (No. 3), — <sup>4)</sup> in No. din 28 Iulie, — <sup>5)</sup> „Democratul“ (Plocești 28 Aprilie).

tribună<sup>1)</sup>; se putu astfel constata un important progres în bine, adică, că omul ce ia prte Evreilor, nu mai e privit ca o ființă de-testabilă, ci meritele sale tot merite sunt.

Un alt erou trist, *Porumbaru*, se văzu și el ceva desiluzionat în acest an. Curtea de apel din Iași recunoscă ca ilegală confiscarea vinului d-lui Sol. Kaufmann din Bacău; că scoțându-l nu l-a pus sub privighere și deci nu poate fi reprimat și-l osindi la 14,000 lei despăgubiri plus 2000 lei cheltueli de judecată; o-sindă pentru care a făcut recurs<sup>2)</sup>, însă fără succes.

N. Stătescu din Buzău, de meserie antisemit, fu calificat de Butculescu ca om cu caracter josnic, capabil la toate, ca dintr'acei „când pierd orice nădejde de a-și mai putea agonisi existența în alt mod“ recură la calomnii<sup>3)</sup>.

Redactorul „*Meseriașului român*“, antisemit prin excelență, ce pretinde a apăra interesele tuturor muncitorilor creștini, n-ue după arătarea „Luptei“ (din 23 Iulie), decât un individ ce a stat închis câțiva ani la Dobrovăț pentru furturi la vamă.

De la agitatori de meserie să trecem la fapte diverse.

În *Dorohoiu* în noaptea de 5 spre 6 Octomvrie o bandă se a runcă asupra cimitirului evreesc, distruse acolo vr'o 40—50 monumente și profană mai multe morminte<sup>4)</sup>.

În *Darabani* proprietarul orașelului *Cimara*, nu înceta a percepe taxe ilegale de la tot ce iese și intră în tîrg; făcu neconținute secvestrări fără rost. Ear reclamele erau zadarnice<sup>5)</sup>.

În *Piatra* inecându-se un băeat în gărlă, mai mulți Români, ce erau față, strigară, „Uraa... s'a inecat un Jidan“. Inecatul dus din ordinul procurorului la cimitirul evreesc, se constată că e creștin<sup>6)</sup>.

În j. *Roman*, la 11 Septemvrie, un cioban din ur. sat apropiat își omori pe propriul seu fiu de 17 ani. Spre a nu fi bănuat ca autor al acestei atroce crime, dete alarmă prin sat, că Evreii i-au prăpădit flăcăul, spre a-i lua singe, și se arestă mai mulți din ei, locuitori în acel sat. Procurorul cercetănd cazul, se stabili adevărul și ciobanul vinovat fu escortat la Roman<sup>7)</sup>.

Un fierar Român dete cu ciocanul în capul unui Evreu, încât acesta zăcu de moarte (poate și muri); dar ucigașul remase ne-supărat<sup>8)</sup>.

<sup>1)</sup> „Lupta“ (15 Apr.); în acelaș sens „Democratul“ și „Voința Prahovei“ (din Ploiești 17 Apr.) și „Deșteptarea“ (Buc. 18 Apr.).—<sup>2)</sup> p. 495—96.—<sup>3)</sup> „Secura“ (Buzen 20 Oct.).—<sup>4)</sup> „Resb.“ (14 Oct.). p. 569.—<sup>5)</sup> „Infr.“ (27 Iunie și 1 Aug.).—<sup>6)</sup> p. 237.—<sup>7)</sup> p. 461.—<sup>8)</sup> „Oesterr.-Woeh.“ (20 Iuli, p. 455).

În *Turnul-Severin* în serbătorea expiării păcatelor (Kipur), când toți Evreii se adună în Sinagogă, o mână criminală i puse foc, din norocire înainte de a se fi strins acolo lumea, și trebuiră să-și improvizeze o sinagogă în grabă<sup>1)</sup>.

Demnă de remarcat e și atitudinea unei părți a *ziaristicei* noastre. Organele regimului trecut văzând scăderea *agiului* de la 15 la 5—6 la sută, în loc de exclamații de mulțumire, striga, că sunt „jocuri de bursă guvernamentale, al căror efect final va fi să arunce Banca națională în mână Alianței israelite“<sup>2)</sup>.—*Revolta sătenilor*, care a izbucnit mai numai în sate din Muntenia, unde abea se află ici colo câteun arendaș Evreu, nu dete mai puțin prilej de acuzări pe sama Evreilor — din Moldova. Suna comic a auzi că „Evreul (în Moldova), care exploatează și pe unul și pe altul (proprietar și sătean), sērăcește pe unul, omoară pe celalt și imbrăncește spre peire pe amândoi“, ear despre arendașii Munteni., unde revolta clocotea și cari sunt mai toți Greci, Bulgari și Români, că nu se poate spune, „că toți acești arendași sunt răi“<sup>3)</sup>.—„Curierul român“ din Botoșani, lăuda faptele administrației din *Dorohoiu*, voiniciile ei antisemitice, deși în pasivul ei sunt și sustrageri de bani de la Evrei<sup>4)</sup>.—În Mai se răspândi deodată știrea senzațională că Evreii-ruși au venit în mase în Moldova și patrioticele ziare cereau a nu li se îngădui șederea. „Pester Lloyd“, ce fu indus în eroare de corespondenții săi interesați români, servea drept bază agitației antisemitice. „Unirea“ (din 8 Mai) întreba oțerit pe guvern: „Nu simte el, că pericolul cel mai mare al țării noastre e în această parte; vrea oare ca statul Român să peară încet, încet, ca un nemernic în mocirla ovreească?“

Deși Evreii deșteaptă atâta mănie și sunt potopiți de acuzări, totuș, la adică, faptele lor nu sunt, pe departe, așa de releși crude, ca ale unor anumite cercuri creștine și chiar române.

Vom semnala numai un fapt din domeniu comercial, de o elocvență zdrobitoare. În *Caracal* un consilier județean împrumută unui alt Român 500 lei cu o dobândă așa de umană, așa de ne-evreească, că după 10 ani se urcă la suma de 8000 lei. Tribunalul sesizat, de acest cinstit și uman cămătar român, i făcu dreptate și-l condamnă pe datornic la plata acestei sumi (prin sentența No. 1343 din 1876) Acum de curând, el e execută fără nicio cruțare<sup>5)</sup>.

\*

<sup>1)</sup> p. 464—65.—<sup>2)</sup> citate de „Resb.“ (25 Iuli).—<sup>3)</sup> „Unirea“ (6 April).—<sup>4)</sup> „Vocea Bot.“ (9 Aug)  
—<sup>5)</sup> „Vulturul“ (Caracal, Sept.); „Rum. Lloyd“ (12 Sept.).

Populația română călăuzită de propriile ei sentimente, dă dovezi de simpatie față cu Evrei și-si manifestă dorința de a trăi în armonie cu dășii.

Astfel în *București* societatea femeelor sêrace „Salvatorul“, care numêră sutimi de membre din popor, române și creștine, admite și evreice în mijlocul ei. Când numărul membrilor evreice era abea de 26, Societatea în vedere, că cortegiul unei evreice n'ar putea fi urmat cu steagul cu sfinții patroni ai societății, decise a se face încă un steag cu embleme evreești și-l sfinți la Templul coral. Adresa prin care cerea sfințirea steagului, transpira de cele mai nobile, mai largi și mai umanitare sentimente <sup>1)</sup>.

*Comercianții*, liberi a alege și pe Evrei în Camerele de comerț, cu vot consultativ, în *Pitești* aleaseră pe Iosef Herdan și Isr. Iosevovici <sup>2)</sup>.

*Generozitatea* mai multor Români cu inimă, nu voi a se cercui în îngustul cerc al religiei, ci, cu o largeță nobilă, împărtășiră și pe Evrei cu darul lor. Astfel în *București* primarul Protopopescu-Pache, vizitând spitalul israelit „Caritas“ și găsiindu-l în o stare satisfăcătoare, i oferi 100 lei <sup>3)</sup>; d. Const. Eftimiu dete 10 care de lemne, spre a fi împărțite și printre Evrei <sup>4)</sup>. — Străinii stabiliți aci încă nu se arată nici ei excluziviști față cu Evrei. Astfel societatea Austro-Ungară înfrățeste pe toți supușii ei, fără deosebire de religie, și cu prilejul a 40-ei aniversări a domniei Împăratului Franț Iosef, ea oferi la 800 familii, fără deosebire de religie, lemne, carne și bani în valoare minimă de 5 lei <sup>5)</sup>.

Dar și Evreii, la rëndul lor, arêtară ca deobicei, o și mai largă liberalitate față cu Români. Vom cita pe frații Wechsler, Weisengrün și Juster din Iași ce deteră 10,000 kl. făină de grâu pentru săteni <sup>6)</sup>; d. Meyerhoffer, care a dat 10,000 kl. porumb și 10,000 kl. pae la țêrani <sup>7)</sup>; d. I. E. Garfunkel în Iași câteo demerlie de făină de păpușoiu la 92 săteni, lucru ce-l făcu și cu un an în urmă. În Podul-Iloaie dete 2 stinjeni de lemne pentru sêraci <sup>8)</sup>; asemenea alți alte numeroase ajutoare pentru săteni, copii de școală, sêrmani și chear pentru biserici creștine <sup>9)</sup>.

În acest an *Hărlău* fiind prada flacărilor; imediat se vêzu aceeaș pornire umană, ca și cu ocazia focului celui mare din Botoșani. Deși incendiații erau în mare parte Evrei, guvernul oferi imediat 50,000 lei, Regele 4000, comitetul de caritate (particular) din *București*

<sup>1)</sup> p. 422.—<sup>2)</sup> p. 102.—<sup>3)</sup> p. 295.—<sup>4)</sup> p. 124.—<sup>5)</sup> p. 602.—<sup>6)</sup> p. 21.—<sup>7)</sup> „Mon. of. (8/10 Aprilie); p. 201.—<sup>8)</sup> „Liberalul (Iași); p. 146.—<sup>9)</sup> p. 145, 145—6, 159, 375, 376.

dele din rămășița strinsă de la alte incendii. Se formă și un comitet special evreesc, ce-și puse toate silințele și adună 5866 lei. De remarcat e zelul și bunavoința cu care d. Ghica-Deleanu se sili a veni în ajutorul nenorociților arși. El imboldi și mijloci a se aduna bani și ofrande în obiecte, administră totul singur și regulă și făcu împărțirea ajutoarelor în modul cel mai drept și regulat; așa că d-sa și d. Ursoiu, ce lucrase alături cu d-sa, fură salutați de populație cu un lung „Hura“.

Comitetul întocmit de trecutul regim pentru împărțirea banilor la incendiarii din *Botoșani*, după obiceiul partidului colectivist, își făcuse pe voe; las' că uită de Evrei — deși marea majoritatea a incendiarilor — dar apoi bănueli grave domnesc despre modul de manipulare cu acești bani. Milionul cu care se lăuda guvernul, că s'ar fi strins, se reduce numai la 230,000 de lei<sup>1)</sup>.

La inundația din *Roman* se cam uită de inundații Evrei, dar aceștia adresându-se la *Baronul de Hirsch* în Paris, mare filantrop, le trimise 5000 lei.

*Comunitățile* noastre sunt tot în vechea oscilație. O zidire năruită, ce o dregi în o parte, și deschide crăpături în altă parte.

În *Bacău* comunitatea s'a restabilit grație stăruințelor a câțiva oameni de bine. — Incolo numai încercări parțiale. În *București*, fără a fi asigurată existența școlii de băeți, se decise a se înființa și se începu cu clădirea unei școli de fete pe temeiul a 14,000 lei, oferiți de Societatea „Zion“, a 4000 lei dați de Societatea de leuze „Caroline Löbel“ și a terenului necesar oferit de Templul coral în curtea sa. La punerea temeliei, în 16 Iulie, asistă și prefectul, d. Căp. Voinescu, căruia i fu dat să audă o cuvântare confuză. — Administrația imposibilă de la „Elisabetheul“, Asilul pentru bătrâni, provocând numeroase nemulțumiri, o adunare generală extraordinară se impuse. Comitetul, spre a-și asigura succesul, își aduse bogătași pe sprinceană, și aceștia găsiră bună și lăudabilă procedarea inumană și incorectă a Comitetului și în special a d-lui W. Mihalovici, factotumul Asilului, deși în treacăt fie zis, mai niciunul din aprobatori n'avea idee cât de mică de câte se petrec sub perdea în acest asil și nici că s'au interesat a avea. — În *Brăila* se înființă un Asil de noapte în Septembrie. — În *Botoșani* se reînființă școala de băeți, grație unei subvențiuni, ce Alianța din Paris i acordă de la fondul școalelor. Totodată se reinstală

<sup>1)</sup> „Vocea Bot.“ (3 Aprilie).

Asilul de noapte a lojei masonice „Viitorul“, în care se primea pe oricare, fără considerații religioase.—În Iași se reînființă școala de adulți pe alte baze și în alte condiții, grație d-lui S. Nachmansohn. Societatea „Malbiș-arumim“ își continuă activitatea ei binefăcătoare.

Ca mișcare generală avem de semnalat societatea rezerviștilor, ce a început a se înființa succesiv, în urma propunerii d-lui Marcus Löbel din Seveni, făcută prin publicitate.

Mai avem de semnalat serbarea organizată de „Soc. istorică Iuliu Barasch“, spre slăvirea memoriei *Dr. Iuliu Barasch*, cu ocazia aniversării a 25-a a morții ilustrului bărbat, serbare, la care s'a asociat și „Atheneul român“, și care era foarte impunătoare.

*Emigrarea* își continuă mersul ei, dacă nu cu acea furie, dar tot cu acea stăruință. Moldova și în special Iași, Bêrlad, Huși, au dat un însemnat contingent de emigranți și în acest an.

Motivul și mulțimea emigrărilor le-am semnalat adesea. Astădată zisele noastre ni se vor confirma de un ziar al fostului regim (colectivist): „În urma măsurilor luate de guvernul trecut, Ovreeii începuseră a pleca din țeară; mai pe fiecare septemână se duceau transporturi de câte 30—40 familii ovreești. Țeara începea să resufle“....<sup>1)</sup>

*Simțimentele patriotice*, ce animă pe Evrei, *interesul ce pun în mișcarea politică a țerei* s'au vădit cu prilejul manifestației făcute la ieșirea din închisoare a d-lor N. Fleva, N. Filipescu și C. G. Costaforu; fără niciun indemn, ci împinși de propria lor pornire sufletească, Evreeii contribuîră la impozanța manifestației, ce însemna condamnarea unui regim zugrumător.—În mișcarea contra guvernului lui I. C. Brătianu, ce ajunse deja imposibil, din zilele de de 14 și 15 Martie, Evreeii n'au rămas indiferenți și plătiră participarea lor cu *viața lui Iosef Lazar*, care fu lovit de șarjele jandarmariei în dealul Mitropoliei și muri în spitalul Brâncovenesc în cele mai crude dureri, lăsând în urma-i o soție și trei copii. Afară de aceasta mai mulți fură răniți și o sumă puși în arest, unde îndurară cele mai crunte bătăi. Între arestați erau și din acei ce fură văzuți vr'odată la întrunirile opoziției. Unii, ca Leib Cohn cizmaru, trebuîră să sufere, în urma arestării, și expulzarea din oraș și expediarea lor la orașele de origine, de mult părăsite<sup>2)</sup>.

În urma acestora, comitetul de organizare a manifestației în onoarea lui Fleva, etc., în curent cu toate și sub fericita impresie a momentului, dete curs simțirei ce deborda, și în mulțumirea, ce adresă

<sup>1)</sup> „Telegraphul“ (4 Iunie).—<sup>2)</sup> p. 173, 183 și 184 după ziarele zilnice.

cetățenilor capitalei, consacră, ca odinioară liberalii în 1848, un pasaj special pentru Evrei: „*Fraților Evrei, zice acel comitet, și vouă vă suntem recunoscători, căci cu ziua de er ne-ați probat, că simțiți tot ca și noi și la toate actele mari vă manifestați într'un gând cu poporul român*“<sup>1)</sup>. Dar cum în București, așa și în provincie Evreii n'au rămas indiferenți. Astfel în *Botoșani* erau văzuți la toate manifestațiile și chiar în *Dorohoiu*, unde fiind de atât amar de vreme apăsăți, li s'ar fi putut toci simțimentele, au contribuit nu mai puțin la impozanța manifestațiilor în onoarea noului prefect.

Care este efectul sistemului exclusivist și străinofag, inaugurat cu goanele contra Evreilor, ne va lumina un caz semnalat de curând: La 1868 comuna Huși rescumpără terenul Hușilor de la proprietarul ei; fiecare avea a-și da partea sa; în sarcina Evreilor erau 4000 de galbini, „cari erau gata a-i răspunde“. Dar s'au găsit oameni, ce au strigat, „că Evreii nu trebuie improprietați, adică să nu le primească plata rescumpărării, ci să-i lase cu dijma, zeciueala și embaticuri ca și mai înainte“ și până azi comuna nu s'a descurcat încă de datorii, deși rescumpărarea s'a făcut în condiții foarte favorabile<sup>2)</sup>. *Central University Library Cluj*

Un alt exemplu, recent, despre roadele exclusivismului ni-l dă dispoziția, nu de mult luată, ca comunele rurale să nu-și dea accizele la străini, și să le administreze în regie. „Resboiul“ din 8 Decembrie ne dă asupra acestui punct următoarele deslușiri:

„Sub guvernul d. I. C. Brătianu, dacă s'a votat vreo lege mai păcătoasă, desigur că nu poate fi alta decât legea prin care comunele sunt autorizate a-și cauta ele singure, în regie, veniturile lor.

„Efectul acestei legi s'a putut vedea și constata încă din primele zile ale punerii sale în aplicare; pe deoparte veniturile au scăzut, iar pe de altă parte bugetul cheltuielilor a crescut, aproape în teză generală. Această nenorocită lege a fost făcută în scopul d'a imbuiba și pe cei mici, dupăcum imbuiba Ex. Sa Vizirul și pe cei mari; adică pentru consolidarea partidului său. Ea însă a cauzat cele mai mari rele, căci pe deoparte a sărăcit și îndatorat comunele, iar pe de altă parte a creat atâtea ocaziuni de corupțiune, încât toată lumea satului nu vede mijloc mai ușure de traiu, decât în funcțiuni, căci ele produc, fără muncă, fără a fi părțit de soare, bătut de vânturi și de ploie“.

Fie ca această sistemă nenorocită să meargă spre declin.

<sup>1)</sup> „Epoca“ și „Lupta“ (24 Martie.)—<sup>2)</sup> „Epoca“ (19 Mai) relatat de I. Mărza, fost prefect de Făleu.

# V A R I A

— nom —

## CREDINȚA ÎN OMORURI RITUALE FĂPTUITE DE BISERICA CREȘTINĂ

CU URME ÎN LITERATURA POPULARĂ ROMÂNĂ

Cei inițiați în istoria creștinismului, știu, că creștinii au avut de îndurat la început de pe urma unor calomnii atroce inventate pe seama lor, adică, că ei ar avea un obicei sfânt de a ucide copii și a-i mânca de tot sau numai singele lor. Când creștinismul ajunsese apoi a domina lumea, calomnia nu se stinse, căci marii demnitari ai bisericii domnitoare, spre a trage spuza pe turta lor, atribuiră sectelor, ce se formau și dezvoltau în mod independent, că ele ar ucide copii și ar utiliza singele în scopuri religioase. În urmă calomnia se îndreptă mai exclusiv contra Evreilor.

Credința falsă odată lătită în masele populare, ca și focul, nu se stinge așa de lesne, ci continuă a trăi sub o formă sau alta, cu efecte mai mult sau mai puțin dăunătoare.

D. Dr. M. Gaster, care a consacrat o monografie: „Acuzărilor de sânge în potriua creștinilor“<sup>1)</sup>, ne arată acolo (la pag. 9), că Românii atribue încă azi Scopiiilor, că ar omori proprii lor copii în scopuri rituale, și că ar fi măn-când sângele lor amestecat cu făină, întocmai cum credeau păgânii despre primii creștini.

Dar dacă deja acest fapt este remarcabil, cu atât mai mult ne va sur-prinde existența acestei credințe deșarte, de pe urma căreia Evreii suferă atât, la Românii *împotriua propriei lor biserici*.

În adevăr d. Th. D. *Speranță*, în ale sale „Aneecdote populare“ (Buc. 1888), ne relevă următoarele (la pg. 211—216) :

<sup>1)</sup> în An. p. Isr., X, p. 1—9.

## CIOBANUL LA BISERICĂ

Un cioban ce nicăirea la biserică, cât se pare,  
Nu fusese niciodată ca să vadă-o slujbă mare,  
Ori vr'un popă cu odăjdii și cu dascălii slujind  
Și cu cele sfinte daruri prin biserică eșind,  
Intr'o zi ce-și puse în minte, nu știu singur ce-a gândit,  
La biserică să meargă și lui poftă i-a venit!

La părdalnică! ce dracul!.. Zice el în gândul său  
Ce? biserică, pesemne, nu mi-i dat să văd și eu?!...  
Unii zic că e frumoasă și că 'ntr'nsa or și cine  
A intrat, găsește masă, șede, ospătează bine  
Naforă coala dospită și colivă și colaci  
Și cînstești la vin, măi neică, pân' ce chear cu ochiul faci...

*Alții zic, că la biserică, se răpesc, se fur copii,  
Far apoi niște dihanii le sug sângele de vii.  
Voi să merg să văd cu ochii măcar ori și ce-aș păți  
Nu-s așa de slab de inger, nu mă tem că voi muri.  
Fugărit-am lupi în viață și cu urșii m'am luptat,  
Nici habar n'avui de toate, tot cu zile-s... am scăpat!  
Inzădar ca un nemernic tot te-ascunzi și te 'ndosești  
De ți-i scris să mori, pe moarte pretutindeni o găsești,*

Cam așa gândind în sine-și s'a pornit de mănecate  
Peste câmpi și peste dealuri vr'o biserică să cate,  
Și s'a dus.—

Pe la amează, când ciobanii ceialalți  
Erau toți acum la stână și cu turmele-adunați,  
Numai hop și el sosește, ostenit și asudat  
De Tătari fugise par'că și la fugă-a fost scăpat.

— Dar ce-i bre? Ce fugi! ce dracul!!...  
Unde-ai fost, de unde vii? Intreabă dintr'ênșii unul.

— Stăi să-ți spun de vrei să știi,  
Ii răspunde el atunce și se pune-a povesti,  
Unde a fost și ce făcuse și cam ast-fel i vorbi:

— Bre! Biserica e mare cât o stână, dar mai naltă  
Și-i făcută, mi se pare, numai chear dintr'o bucată.  
Și sticlește, măi sticlește de-ți ia ochii când privești,  
Dar în ea ce se petrece, când vezi, zău, că te 'nerucești.

Eu văzui colo deodată oameni mulți și m'am mirat,  
 Cum cu toți ședeau grămadă fleștecăre nemișcat.  
 Mai stătui să văd ce este și deodată-am și zărit  
 C'ășa... incetul de pe-o ușă o dihanie a eșit,  
 O dihanie pestriță ce mergea și tot pufnea  
 Și din când în când din gură nechezea și mărăcea.  
 Se 'nvărtea pe lângă oameni, se ciulea, se tot strâmba  
 Și intra 'napoi în nuntru și urla de răsună ..

*Astă noapte, mi se pare, vr'un copil a fost furat  
 Și deaceea ca s'o prindă lumea cred c'a alergat.*  
 Dar degeaba, căci eu toții chear ca niște pari ședeau  
 Neclintii și nicio vorbă înainte-i nu ziceau.

Numai doi erau pe-acolo, oameni, știi, pe placul meu,  
 Unul sta la mână stângă tocmai unde stam și eu ;  
 Ear celalt în mână dreaptă. Dar așa precum stăteau,  
 Răcneau hojma și la dēnsa, ca la naiba, se răsteau....  
 Până când fugea ea 'nuntru și prin fund mi s'ascundea..  
 Eară ei strigau la dēnsa până când din nou eșea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tot așa mi-o hărățiră păn' și dēnsa s'a 'ndrăcit  
 Și deodat', atunci, frățică, Doamne. cum a mai eșit,  
 Inciudată de pe ușă... și mergend așa.. , hortiș..  
 După cât am înțeles-o vra să muște pe furiș.

Se făcea că nici se uită, se pleca. se tot suceă,  
 Ear la cap ținea cu laba niște blide și mergea  
 Tot spre oameni ; și începuse a-i lovi la cap pe rēnd.

Dar atuncea, las pe mine Mi-am făcut eu plan în gând :  
 Acești oameni is netrebnici, și de-o umbră lor li-i frică,  
 Haide să le fac vr'un bine, căci un bine nu le strică !

Și precum stăteam de-o parte, începui incet, incet  
 A mă trage cam spre dēnsa până m'am ș'apropiet,  
 Mi-am luat în mână bățul și pe 'ncet m'am indosit  
 Și deodată la ureche numai una i-am cărpit !..  
 Ea căzu pe loc ca moartă, ear apoi m'am dus și eu.  
 Le-am făcut și lor un bine, cât putui cu bățul meu.  
 Dar ei în urmă, pace, nu știu, zeu, ce au mai făcut,  
 S'au luptat cu ea... sau poate c'au fugit cum au putut!..

Știu atât că tot răcneau : Prindeți-l, în urma mea

De-o fi prins'o... trebuia

S'o fi jupoeat... că, Doamne, mândră piele mai avea!

Dar au prins'o, or i-a prins, despre aceasta nu știu, zeu.

Căți de mine s'au ținut, pân' afară i-am dus eu.

### *Minciuna nu moare !*

Va să zică lucru lămurit, vechea credință mai trăește, mai are urme până în prezent : Ciobanul botezat ca creștin dar neumblat la biserici — și că așa ciobani vor fi existat între Români pare probabil întrucât aceasta nu e prima anecdotă ce ne arată acest fapt <sup>1)</sup>—crede în *zisa unora și a altora* („alții zic“), că la biserici se răpesc, se fur copii și apoi *niște dihanii* vin și le sug sângele.

Mica evoluțiune în vechea credință : „dihanii“ ce iau locul canibalilor creștini, e o evoluțiune firească, câtă vreme o spune un creștin și el nu se poate acuza pe sine însuși<sup>2)</sup>.

Efectul acestei credințe nenorocite, ca a oricărei alte, reese clar din această povestire populară. Ciobanul, om ca toți oamenii, deși nu știe ce-i religie, se revoltă contra unei barbarii nemotivate și ucide pe preot, în care crede a recunoaște dihania despre care *se zice*, că mănâncă copii nevinovați, întocmai cum se ard ici coala vrăjitoare și se străpunge pieptul unui mort crezut strigoiu.

Un paralelism perfect găsim în credință, că Evreii omoară copii creștini și le amestecă sângele în azime. Bazat pe acel *se zice* mulțimea infuriată se aruncă asupra unor nevinovați și face să curgă în adevăr singe nevinovat sau ca zeci de oameni să sufere chinuri nemeritate. Aci în crudă realitate, dincolo în o veselă anecdotă.

Cauza acestei prezistențe se poate defeni în două vorbe : credința în puterea mistică a singelui, care e una din cele mai vechi și răspândite ; urmele profunde ce a lăsat canibalismul și apoi jertfele umane din lumea păgână.

M. Schwarzfeld.

<sup>1)</sup> Vezi „Mocanul la Paști“ (în colecția Speranță, la pg. 267—272 și în An. p. Isr., VIII).

<sup>2)</sup> Un critic deștept, ce ne-a consacrat câteva pagini în „Convorbiri literare“ (XXIII, No. 2), ne spune noutatea, că există o „credință populară că Ovreei întrebuițează singe omenesc. Și câte povestiri nu sunt pe această teză? și adaugă : „Oare mai pofteste d. Schwarzfeld o coloare mai neagră“, în care să fie arătați Evreii?

Această credință veche de veacuri are, ce-i drept, efecte nenorocite, dar nu schimbă nimic din modul de a vedea și judeca pe Evreu. E o credință de domeniu religios, care, cum vedem, o cred și creștini pe sama proprii lor biserici.

IOM-KIPUR<sup>1)</sup>

În această zi Israelitul vine în sinagogă deobiceiu îmbrăcat cu un Kittol (talar alb), pe care îl pune numai în unele momente solemne ale vieții, în ziua de nuntă, în acea de ispășire a păcatelor și în noaptea paștelor. Asemenea se îngroapă mortul cu el..

Acest Iom-Kipur, ce aparițiune măreață. Privește, cum cu toții se prepară cu zile înainte pentru această mare zi de ispășenie; cum, plini de piozitate, de cu zori se adună zilnic în sinagogă pentru a se închina Domnului! Și, în sfârșit, eacă și ajunul zilei de ispășenie (Erev-Iomkipur). Ce solemnitate înaltă! Care crede a fi făcut cuiva o nedreptate, se duce și-i cere iertare și împăcaciune, căci spiritul nu trebuie să fie turburat în această zi mare de pasiunea urei și a vrăjmășiei. Și după o masă frugală, căreia urmează un post de 24—30 de ore, se adună copiii, nepoții și strănepoții în jurul părinților și moșilor lor, remășițe venerabile a unui timp ce nu mai este, cari au văzut și pățit multe în lume. Privește! Moșneagul tremurând, matca acestei familii, ridică mâinile sale și binecuvăntează pe urmașii sei!.. El le pune pe capetele scumpilor sale odrășle, în rënd, până la cel mai mic vlăstar al familiei, și-și dă binecuvântarea sa cu lacrimi în ochi, căci își reinviază în memorie descrierea acelor zile mari de Iom-Kipur, ce se serbau în Templul lui Iehova, când Israel era încă o națiune independentă și Palestina statul seu; și plin de oftări perândează în mintea-i lungul șir al anilor de suferințe, când în unele zile de Iom-Kipur niște barbari fanatici se aruncau asupra sinagogilor și omorau în torturi pe toți câți i aflau acolo: își mai amintește de spiritul înviător al veacului nostru, cu *sacru* seu principiu al toleranței religioase și lacrimi de bucurie isvoresc din ochii sei; și el ridică ochii sei muceți de lacrimi spre cer, și se roagă ca să obție de la Atotputernicul mai multă lumină și adevăr pentru viitoarele generațiuni; și cu lacrimi el binecuvăntează vlăstarele sale și le sărută earăș, ca și cum și-ar lua remas bun de la ele pe vecie, întocmai ca patriarhul Iacob, care binecuvântase și sărutase triburile sale înainte de sfîșitul zilelor sale. — Căci în ajunul zilei de Kipur, Evreul stă ca dinaintea porții vecinicieii, spre a da socoteală de faptelele sale. Măne trebuie să se înfățișeze înaintea Domnului, așa cum este, și cum se va înfățișa înaintea lui? Da, această zi de *pocăință* formează o epocă în viața Evreului. Dintre cele 365 de zile ale anului, în cari omul nu-și aparține sie-și, ci lumii, Evreii din antichitate au vrut să aibe o zi, în care omul să aparție sie-și și Domnului seu. E o zi mare de repaus consacrată Domnului (Moise III, 16, — Toate

<sup>1)</sup> Această schiță frumoasă o extragem din lucrarea polemică a Dr. I. Barasch: „Offenes Sendschreiben an Herrn Israel Pick“ (Leipzig 1854), pg. 28 urm., lucrare ce făcuse mare senzație la apariția ei. Schița de față este o apostrofare la acest renegat Pick, care a cercat a încălca judaismul cu tot felul de calomnii.

pornirile animalice trebuie să amuțească în această zi. Omul trebuie să fie căt se poate de pur și spiritual, desfăcut de lume și de preocupățiunile și necesitățile ei, să se confunde în adâncimea propriei sale inimi, să se tragă pe sine însuș la răspundere de faptele sevărșite, să se pocăiască și să-și mărturisească *pecatetele sie-și și lui D-zeu* și astfel să se impace cu sine și cu D-zeu.

Privește colo pe acei bărbați cum stau în haine mortuare și uitând tot ce-i lumesc și trupesc într'enșii și în jurul lor, exclamă: „O, vecinicule! D-zeul nostru, umple cu slava ta toate zidirile tale. Pietatea ta pătrunde tot ce ai creat... pentru ca ei, oamenii, să se unească într'un lanț, spre a-ți sluji ție, cu inimă curată; pentru ca ei, ca și noi, să recunoască că *a ta* e stăpânirea, a ta e puterea și a ta e mărirea. O, Doamne, înalță onoarea poporului teu, insuflă speranță și curaj acelora, ce te adoară și cari așteaptă totul de la tine... Pentru ca dreptii să vadă și să se bucure, evlavioșii să se înveselească, faptele cele rele să peară ca fumul, reuțatea să nu mai stăpânească pământul și numai Sfințenia ta singură să domnească peste toate creaturile tale... Sfant ești tu, numele teu teribil, afară de tine nicio Dumnezeuire!“ — Aceste sunt rugăciunile adoratorilor religiunii „unității curate“, destul de măreață pentru ca cerul să-și deschiză porțile și s'o asculte. Acestea sunt rugăciuni la cari *fiece om cu cuget curat* poate să zică un „amin“ convins și călduros.

Dr. Iuliu Barasch

BCU Cluj / Central University Library Cluj

## HERMAN SCHARFSTEIN — COPIL POET

Sub titlul de „Un copil poet“ am reprodus în „Anuarul“ al VI o interesantă notiță din „Albina Pindului“ de la 1866 scrisă de d. Gr. H. Grădăraș.

În aceasta se vorbea de moartea și se releva talentul prematur al unui copil *Herman Scharfstein* (numit acolo din eroare *Lampel*), copil ce muri de pojar numai la vârsta de 9 ani.

O mătușe a copilului, d-na Kowler, binevoind a ne încredința caetul original cu poesii, am copiat câteva din ele cu exactitate. D. Grădăraș însă și-a permis schimbări, ce da producțiunilor copilului începător, o tărâre și o frumoseță, ce n'au avut și n'au putut avea. Noi, deși le redăm în forma lor simplă și naivă, totuș nu trădează mai puțin talentul născând, căci îl vedem, pe acest copil, inspirându-se de subiecte, ce trec peste concepția unui copil de vârsta ce avea.

Impresionat de agitațiile politice și tănguiriile despre starea decăzută a comerțului, el cânta:

Tristă țară Românie,  
Fără nici o domnie  
În tot locul săracie  
Nicăirea veselie.

Tristă țeară prăpădită  
Inima mi-e măhnită,  
Nu știu ce să imite (?)

Ca să-ți pot să-ți adjute,  
Cu cât a fost de înălțată  
Cu atât e micșorată.

Țeara, țeara, Românie,  
Rău a ajuns ea în drăciă  
Pentru că nu e veselie  
Cum a fost și n-o să fie.

La urechile lui resunând ura cea neîmpăcată, ce se deslănțuise atunci contra Evreilor, el, cu inimă induișoasă, povestește, în ton jalnic, soarta celui prigonit și urit:

Plâng acum la bătrânețe  
Acum arăt a mea tristețe  
Că, cum am pierdut anii mei  
Amar pling împreună cu ei

Și la astă zi vă spun,  
Că s'a întâmplat nu știu cum,  
Că bunul D-zeu a vrut,  
Că în București m'am născut,

Că în București am îmbătrânit  
La ani bătrâni am sosit,  
Până acum am tot muncit,  
Ca în studiu meu să fiu (ne)deosebit.

Plâng amar neîncetat,  
Or c'am făcut un păcat,  
Că după tot ce am suferit,  
Tot ca străin sunt privit...

El, copilul, este isbit de contrastele sociale și cântă:

O, dulce este viața  
La omul cel bogat  
Și foarte intristată  
Le omul cel sărac.

În cursul vieții sale  
Omul cel bogat

Se scoală mai târziu,  
Se plimbă în halat.

Pe când omul sărac  
De dimineață se scoală,  
Diseară ear la pat,  
Deară cu mâna goală...

Simțibilitatea vie a copilului reese și din versurile, ce urmează:

Cel mai frumos trandafir  
Crescut ca pentru hatâr  
S'a aflat la mine  
Într'un pahar pus bine,

Săracul a vestejit  
Și împreună cu el m'am bolnăvit,  
O, ce scump era

Bine mi-ar părea,  
De l'aș avea!

Din el mi s'a făcut pojar,  
Numai n'am habar,  
Că prin Dumnezeu  
Mu-mi va fi mult reu.

Eu sfințesc această frază  
Cu mila floarei ce nu mă lasă.

El e aproape a se stinge și cu mână tremurândă tot scrie, cu tră-sături frumoase. El, simțitorul, ce-și dorește prietenii, le lasă un ultim adio :

A M I C I L O R

L A C A M A R A Z I

.....  
In adevăr nu pot pretinde  
Că pe mine să mă vizitați,  
Că am o boală ce se 'ntinde  
Și când veniți vă atacați.  
.....

.....  
Imi ieu adio de plecare,  
Să creșteți mare,  
Adio amicilor iubiți,  
Rămâneți cum voi poftiți.

Inteligența și vioiciunea simțirii, cu cari era inzestrat, și cari formau obiectul de admirațiune a acelor ce-l cunoșteau, au lăsat dovezi ire-cuzabile în caetul unde, cu propria sa mână bine inzestrată, și-a scris impresiile sale de copil.

M. Schwarzfeld.

BIBLIOGRAFIE

Lippe, Dr. C., *Das Evangelium Matthaei vor dem Forum der Bibel und des Talmud*, Iassy 1889, Isidor Schor, 8°, 279, 6, p.

Una din terenurile cele mai puțin cultivate la noi e cel judaic, de-aceea apariția unei lucrări științifice pe acest teren merită o atenție specială.

Colaboratorul nostru, d. Dr. C. Lippe, neobosit în munca sa literară — deși e unul din medicii cei mai ocupați în Iași totdeauna în curent în această ramură — ne-a inzestrat și cu această lucrare voluminoasă, care merită toată atenția lumii savante.

D. Dr. Lippe este un bărbat versat în știința judaică în special un perfect cunoscător al enciclopediei noastre milenare — Talmudul — care, cum se știe, este obiectul celor mai violente și dese atacuri din partea tuturor acelor, ce nu-l cunosc chear din ruptul capului.

În mai multe studii anterioare d. Dr. Lippe a luat în apărare Talmu-dul de atacuri nemeritate, ce ținteau în Evrei; deastădată el se nevo-ește a arăta influența exercitată de Biblie și Talmud asupra Evan-gheliei lui Matei, și paternitatea și superioritatea moralei biblice și tal-mudice asupra celei creștine; contrazicerile ce prezintă Evanghelia față cu texte și fapte sigure. Puterea logicei d-lui Dr. Lippe, energia tratării și intimitatea conviecțiunii, dau o deosebită tărie și un deosebit interes acestei lucrări de înaltă valoare istorico-culturală.

Deși lucrarea are un caracter exclusiv științific, totuși d. Dr. Lippe, polemist de o forță și energie extraordinară, lasă a se simți ascuțișul penei sale. El e când mușcător, când ironic, când de o seriozitate aspră; totdeauna demn și cuviincios; cu temei și vigoare, zdrobind pe adversarii judaismului și puind în evidență tema ce o tratează. Lucrarea de față intră cu demnitate în rândul celor mai serioase studii făcute asupra Evangheliilor, și implinește, în același timp, cu hotărâre rolul de apărător al judaismului și al Evreilor. Această operă, de o valoare permanentă, va fi un ajutor prețios pentru polemici viitoare.

În această operă mai constatăm cu plăcere, că d. Dr. Lippe a început a se cam emancipa de obiceiul amestecării unor chestii străine, sau cari nu se leagă strict de subiect. O elementară regulă stilistică ne oprește de a ne abate din drum. La vreme și la locul lor se pot spune toate.

Lucrarea d-lui Dr. Lippe nefiind de gen politic, nu putem, ca un alt recenzent din țară, să ne punem întrebarea dacă e bine sau nu a trata atări chestii? Religia și în special operele religioase nu pot fi scutite de disecări critice și de a fi puse la lumina științei. Nimeni, fiind om cu judecată, nu poate cere unui Evreu să tacă în materii religioase și în special în ale religiei creștine. Dacă vr'un fanatic creștin s'ar supăra pe Evreii în genere din cauză, că un bărbat de știință și-a arătat verde rezultatul minuțioaselor sale cercetări, nu putem decât rîde de turbarea lui; niciodată nu va cere un bărbat serios ca noi să punem stavilă sau să condamnăm necondiționat pe acel Evreu, ce ar trata chestii, ce nu le-ar plăcea să fie tratate.

Se știe, că socialismul nu e de loc pe placul puternicilor zilei, că supără reu pe burtă-verzime și... totuși sunt Evrei socialiști. Ce pot face Evreii îndeobște față cu aceste dispoziții ale unei minorități din sinul lor? și cine le poate lor pune vină pentru aceste dispoziții? cu ce drept i-am condamna mai mult ca pe socialiștii creștini, dacă i credem primejdioși ca socialiști?

Noi credem, că este o mare binefacere, că nu toți Evreii simt, cred și înțeleg la fel chestia israelită și ale religiei. Dacă liberalismul sau socialismul, de ex., supără intrucâtva în privința noastră pe cei tari și o parte din populația unor țări, de alta ne procură numeroși prietini sinceri și valoroși, ce ne iau parte în multe împrejurări și de la cari e poate și mai mult de sperat în viitor.—Deși, e pe placul apăsătorilor noștri de a ne vedea cu capul plecat sub sabie și se îndârjesc, când ne ved altfel, totuși credem că bine fac acei ce din propriul îndemn al simțirii lor merg cu capul sus și nu vor să înfrunte în tăcere loviturile ce li se aplică, și se silesc a întoarce o lovitură cu alta; mai mult, deși e un ce de tot contrar cu temperamentul nostru, nu ne-am încumăta a desaproba pe acei ce provoacă, atăță și lovesc, fără provo-

care, în dușmani; sunt cazuri, împrejurări și oameni, pentru cari atari fapte, atari exemple, au efectul lor fericit. Armele după om!—Multe ce nu le-am face noi, și nu ni le putem explica cum le fac alții, pe cari sub calcule și reflexiuni anumite le-am desaproba cu energie, nu sunt în realitate decât rar de desaprobat, când *dreptatea e în acea parte*. Cine se pripește dar a desaproba aceea ce el n'ar face, sau crede că într'un moment dat nu trebuie făcut, dovedește o ușurință neertată. Alta însă e că la caz de necesitate, să accentuezi ne-solidaritatea ta sau a obștii, față cu cutare sau cutare manifestație.

Credem, că fiecare face bine când lucrând *singur, din proprie inițiativă și pe proprie răspundere*, nu se lasă a fi călăuzit decât de simțirea, temperamentul și judecata lui. Bunul simț al unui om cult și inteligent nu poate fi așa tocit, ca să-l rătăcească de tot și să-l abată de la ținta lui.

Nu d. Dr. Lippe, plin de entuziasm pentru judaism, soldat devotat al cauzei israelite, dotat cu vaste cunoștințe și o inteligență vie, ar putea rătăci în mod așa de trist, încât să fie nevoie a-l deștepta.

Facă-și epurele somnul sub tufă și lase pe leu la drumul mare.

Noi nu putem înțelege cum se pot scrii recenzii de pagini întregi, fără a consacra un rând cărții, căreia e consacrată. A arăta o erudiție ce nu-i la locul ei, a face observații străine de subiect, nu e dovada unei regularități critice.

Lucrarea d-lui Dr. Lippe nu poate fi considerată decât ca o lucrare științifică, serioasă, de merit și tratată în consecvență. Oricâte observații i s'ar putea face, oricâte scăderi de detalii și având, acestea nu pot micșura valoarea întregului.

M. Schwarzfeld .

## NOTIȚE DIVERSE

Dr. Loeventhal, fost profesor de igienă la facultatea de medicină din Lausanne, și acum la Paris, este un bărbat ce s'a remarcat prin știința și originalitatea sa pe tărâmul igienei și gynecologiei (despre faceri). El este un fiu al României, născut în Brăila; studiile univerzitare și le-a făcut la Berlin, și apoi la München. Isprăvind-și studiile și viind în București pentru examenul de admitere, savanta comisie de profesori deaci găsi că el, ca și apoi Dr. Asaky, nu merită dreptul de liberă practică; se întoarse deci la Berlin și fu acolo imediat admis ca asistent (medic secundar). Puțin apoi deveni medicul personal al unui principe în Caucaz, în urma recomandăției șefului său. În Caucaz se

făcu medic iubit și căutat și având și un salariu bun de la principe reuși a-și agonisi un capital frumos. Atunci, în vederea sănătății sale sdruncinate, el se decide a părăsi cariera medicală și a-și încerca norocul în comerț. După o ședere de trei ani la Caucaz și sease de lipsă din țară, revine la Brăila și-și deschide, în asociația lui Hauser (firma Hauser & Loeventhal) o casă de comerț. El însă nu avu șanse în comerț și după ce-și mai cercă norocul în București, se reîntoarce în Germania, de unde la Lausanne ca profesor de igienă, căci el nu încetase un moment a se ocupa, cu o vie ardoare, cu știință.—Dr. Loeventhal nu e numai bărbat savant și perfect în mai multe ramuri ale științei medicale, dar e și versat în alte cunoștințe. Posede în mod perfect, vr'o cinci limbi.

**Dr. Max baron de Waldberg**, fiul bancherului Moses baron de Waldberg din București și nepot de fiică al lui Leiba Cahane, fost bancher mare în Iași, a fost numit, în 1888, ca *profesor extraordinar de noua limbă și literatură germană la Universitatea din Cernăuți*.

**Dr. M. Gaster**, Mare Rabin al Evreilor Spaniolo-Portughezi din Anglia și Posesiunile engleze, a fost numit *Director al noului Colegiu (seminariu) evreesc*, inaugurat în 1888. Acest colegiu se află în Ramsgate, în apropiere de Londra și este creat prin un legat al marelui filantrop Moses Montefiore, al cărui nume și poartă.—Dr. Dr. Gaster este, ca și până acum, neobosit pe câmpul literilor. D-sa a făcut și în acest an mai multe conferințe în societăți literare din Londra, foarte mult apreciate.

**Leon Feder**, cunoscutul profesor și adjunct de Decan la facultatea din Lille, care e originar din Iași, a obținut în acest an, un nou titlu de onoare. El a fost numit, în 1888, *ofiter al instrucției publice*.

**Lazar Șaineanu**, ce a obținut în acest an titlul de doctor în filosofie la facultatea din Lipsa, a fost numit *profesor de limba latină* cu titlu provizoriu, la *gimnaziul Lazăr* din București.—În acesta și în precedentul an d-sa a mai publicat o serie de studii interesante și de valoare, cum și un *Dicționar româno-german* în editura d-lui H. Steinberg, librar-anticvar în București, lucrare de mare merit, care era de mult așteptată și dorită.

**Marcu Farchi**, doctor în litere și filosofie de la facultatea din Paris în urma concursului dat cu un deosebit succes, a fost numit *profesor la 1888, de filosofie* la liceul din Ploiești.

**Dr. Adolf Stern** a fost admis a ține un curs de *drept internațional la Școala liberă de științe politice și administrative* din București.

D. Stern este autorul mai multor lucrări apreciate pe terenul dreptului, cum a procedurii și codicelui civil adnotat, cărți de un folos practic imediat, ce însumă o muncă mare. D-sa este și un merituos

traducător român al lui Shakspeare din ale cărei opere neperitoare a publicat până acum pe Hamlet, Iuliu Cesar și Regele Lear.

**Dr. A. Vianu**, cunoscut prin mai multe publicațiuni medicale de valoare, a fost admis și d-sa a ține un *curs de igienă* la „Școala liberă de științe politice și administrative“.

**Paul Weisengrün**, fiul d-lui Samuel Weisengrün, bancher în Iași, a scos nu de mult o operă filosofică, ce a găsit o călduroasă primire la savanții germani. Titlul lucrării sale, ce însumă 253 pg. în 8° poartă titlul următor: „Die Entwicklungsgesetze der Menschheit Eine social-philosophische Studie“ (Leipzig 1888, Verlag v. Otto Wigand).

Din recenziunile apărute vom aminti pe cea a d-lui *Konrad Hermann* (cunoscutul autor al operei „Philosophie der Geschichte“) în „Blätter für literarische Unterhaltung“, în care ne spune, „că această operă, ce dovedește inteligență, lipsă de prejudețe și competență, își pune întrebarea importantă pentru întreaga știință și conceperea lumii din punctul de vedere moral: de există legi generale în dezvoltarea socială a omenirii?“ și sfârșește astfel: „Legile ce a formulat și stabilit d-sa însuș se semnalează prin claritatea și tăria lor, așa că preîntâmpină, până la un punct, orice indoeli și atacuri. Cu toată greutatea problemei, ce tratează, să recunoaștem, că trebuie a se afirma valoarea acestei încercări serioase“.

**D. Paul Weisengrün** este un ténér, ce n'a implinit încă 21 de ani, în timpul aparițiunii operei sale. Născut în Iași, el și-a făcut acolo primele studii sub îngrijirea unor profesori particulari.

**Enric Iscovescu**, fiu al Bucureștilor, unul din cei mai distinși studenți ai facultății de medicină din Paris, care acum un an a fost premiat de Academia de medicină din Paris pentru opera sa, ce tratează despre relațiunea dintre Rachitismu și Sifilis, a obținut titlul de *doctor* în mod strălucit. Cu ocazia depunerii tezei, juriul examinator i acordă *medalia de aur*.

**Leopold Negrescu**, arhitect din Paris, ale cărui lucrări au fost premiate acolo, a obținut, în 1888, postul de *șef al secțiunii de arhitectură pentru docuri*, serviciu de curând creat și atașat pe lângă direcția generală a căilor ferate române.

**D-șoara Carlotta Feliciani (Glücksmann)**, de loc din București, elevă a marelui maestru Liszt, care a dat de multe ori concerte în București și Iași (unde se află familia ei) plecând, în 1888, la Milano, în Italia, spre a se deservîși în arta sa, și-a atras cea mai vie admirație prin concertele în piano și canto, ce a dat în mai multe orașe ale Italiei. Dotată cu talent artistic, pe care însă abea începu a-l cultiva, fu invitată a debuta în opera „Linda“ pe scena teatrului din Bozzolo. Debutul ei provocă un mare entusiasm și fu obiectul celor mai măgulitoare laude în presa muzicală italiană. „L'amico degli artisti“ (Milano 25 Oct.) i anunță

astfel succedea: „Foarte fericit fu debutul D-șoarei Feliciani în Linda. Acest corifeu posedă o voce foarte frumoasă, bună școală de canto și o aptitudine foarte corectă pentru a juca, fără greutate, rolul principal. A primit numeroase aplauze bine meritare”—„La gazzeta de Mantova“ (din 24 Oct.) asigură că, „Ea are o voce foarte plăcută și provoacă un adevărat entuziasm“; „Revista teatrală melodramatică“ (Milano 1 Nov.) vorbind de a 3-a reprezentare a Lindei, spune că avu un „adevărat triumf“ și în acest sens și celelalte ziare. Laudele deveniră tot mai dese și mai animate și primi mai multe invitații de la impresarii din diferite orașe, până în cele din urmă primi și un angajament.—În corespondențele muzicale din Italia, către presa din Anglia, etc. se relatează despre succesele ei.

D-șoara Feliciani, pe când era în țară, a găsit aici critici de o asprime neînțeleasă în „Epoca“, cari abea i acordau... ceva talent, în schimb însă găsi aprobarea M. S. Reginei, care i-a acordat o mică subvenție lunară, și o entuziastă apreciere în cercurile competente și nepreocupate de alte considerațiuni. Astfel „Națiunea“ din 15 Decembrie 1887, ne-o caracteriza astfel: „Înzestrată cu o tehnică admirabilă, concertanta farmecă auzul prin execuțiunea corectă a bucatilor. Clapele pianului par străbătute de un curent electric, născut în degetele D-șoarei Glücksmann și comunicat prin clape în regului auditor. Degetele-i joacă pe clape cu o variațiune amețitoare, sunetele instrumentului, când ca valurile mării agitate de fortună, când calme, când line ca o zi de Mai, se succed rostogolite sub mâna măească a d-rei Glücksmann“.

Leopold Cromberg din București, care se află deja de mai mulți ani în Italia, angajat ca artist dramatic în trupe de opere, a trecut în stagiunea din 1888 în teatrul din Trapain. „Revista teatrală melodramatică“ din 23 Octombrie 1888, ce vesti aceasta, îl numește „distins bas“ și ne spune, că avea să debuteze în noua trupă cu „Marcello“ din „Unghenoi“, pe care l-a executat cu mari aplauze în alt teatru.

Carol Frühling din Iași, tiner componist, cu un admirabil talent muzical, despre care am vorbit în „Anuarul“ precedent, și-a isprăvit în acest an studiile la Conservatoriul din Viena, în mod strălucit. La concursul pentru clavier, din 27 Iunie, comisiunea examinatoare a Conservatoriului l-a clasat ca cel întâi, cu unanimitate de voturi.

Philip Kraus, tiner bucureștean, care a făcut excelențe studii muzicale în Conservatoriul din București se află angajat ca celist, în o trupă franceză din Paris, la New-Orleans (America de Nord).

D-șoara Rosa Buffy, medaliată cu medalia de aur de la Conservatoriul de muzică din Viena, cu ocazia audițiunii din „Atheneu“, a executat o rapsodie cu multă artă. așa că și-a atras laude generale. Sunt cele mai frumoase speranțe pentru dezvoltarea talentului ei.

B. Franchetti, profesor de muzică, care fusese pe nedrept transferat la

Târgoviște, a fost adus înapoi la București, de d. T. Maiorescu, pe când a fost ministru, în urma avizului unanim al consiliului permanent al instrucțiunii.

**Un sfert de veac al unui institut de instrucțiune.**—Bătrânul pedagog *Eduard Ludwig* a serbat, în 21 August 1888, a 25-a aniversare a Institutului său din București, ce are patru clase primare, în cari se predau limba ebraică, română și germană. Fostii săi elevi, ce sunt azi bărbați ce joacă un rol important în comunitate, s'au grăbit a-i arăta omagiile lor, în frunte cu d. Dr. Schächmann.—D. Ludwig a căpătat permisiunea de deschidere a institutului său, în urma examenului depus înaintea Dr. Iuliu Barasch, care, în atestatul liberat, îl recunoaște ca pedagog instruit și practic.

Institutul d-lui Ludwig, cel mai bun din institutele israelite particulare din București, a contribuit mult la creșterea și dezvoltarea intelectuală a unei serii întregi de tineri.

**Frații Șaraga**, cunoscuții librari din Iași, au dăruit, în 1888, un mare număr de *documente* „Academiei române“, deosebit câteva dosare de acte și cărți vechi. — Asemenea au făcut donațiuni de documente și „Societății istorice Iuliu Barasch“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

## NECROLOGIE

**Jacques de Neuschotz.**— Unul din rarii bărbați, care a reușit a se ridica prin propria lui muncă și inteligență și a ajuns la o mărire demnă de pizmuit, este Jacques de Neuschotz, care a încetat din viață în 25 August 1888 în Iași, locul unde își formase cariera și sta în fruntea comerțului cu o casă de bancă. Moartea sa a produs o profundă mișcare în întregul Iași. Român și Evreu, străin și localnic, fiecare știa pe acest generos bărbat, a cărei viață era presărată de cele mai frumoase fapte. Pe lângă o sumă de pensionari, subvenționarea unui număr de studenți (cu preferență Români), el făcuse mai multe fundațiuni în viață fiind, pentru care merită de la Impăratul Austro-Ungariei, al căruia supus era multă vreme, deși născut în țară (în Hertza), o medalie de aur și titlul de Cavaler; mai apoi căpătă aceeași distincție de la guverul român. Cea mai importantă creațiune, datorită generozității lui Neuschotz, este *Orfelinatul de copii*, ce l-a fundat în Iași aproape de trei decenii. Între pentru 12 copii de vârstă de 6—8 ani, acest institut primește azi 18—20 copii, unde rămân 4—8 ani, până fac 4 clase primare și mai talentații 4 clase gimnaziale; se familiarizează cu limba ebraică și germană; apoi sunt dați la meșteri, la prăvălii sau ajutați pentru a-și continua studiul. Acest institut de cea mai înaltă filantro-

pie va constitui în veci o glorie pentru Jacques de Neuschotz; zecile de mii de franci cheltuiți aci și-au produs și-și vor produce totdeauna roade fericite. Acest institut a fost obiectul întregii sale dragosti și l-a înzestrat cu un local și un venit sigur. Un alt așezământ folositor este „Templul Beth-Iacob” ce l-a clădit în curtea caselor sale, pe propriile sale speze, pe la 1867. Pentru Iași aceasta era un însemnat progres, ce prin efortări comune abea că s'ar fi putut realiza. În urma războiului de independență dotă o sumă însemnată pentru orfanii militariilor, ear la moarte-i făcu următoarele legături, în afară de cele destinate pentru surorile și rudele sale: 20,000 lei „Academiei române” pentru premiare de opere; 30,000 lei Ospitalului israelit din Iași; 20,000 lei pentru a se clădi o hală pentru morți la cimitirul israelit din Iași; 2000 lei anual, ce-i da și în viață, pentru înlesnirea întreținerii Templului său.—Numai rudele sale, ce se deprinseseră a-l ști mai darnic față cu ele, fură cu drept desiluzionate de ultimul său testament; dar el contractase cu căiva ani în urmă o nouă căsătorie, din care dobândise două fetițe, pe când din prima căsătorie, din aproape 12 copii, nu-i rămase decât o singură strănepotă.

Iășanii au știut să-i facă lui Neuschotz un cortegiu de o impozanță ne mai văzută în Iași. Zeci și sute de coroane și mii de mii de oameni. În timpul cortegiului mișcarea comercială se opri în loc, toate prăvăliile și birourile fiind închise. Numeroșii meșteșugari Evrei din Iași venise în corpore, aranjați în bresle, de d. Samuel Șaraga, fiecare cu steagul ei. Elita evree, ca și cea română, nu lipsi de la acest cortegiu.—Moartea lui Jacques de Neuschotz a lăsat, cu drept, cele mai vii regrete.

**Emanuel Rosenthal**, mare bancher și antreprenor în Capitală, care își făcuse un nume iubit și respectat, a încetat din viață în ziua de 21 Ianuarie. Moartea sa a produs o impresiune profundă în toate cercurile israelite și în multe cercuri române, căci Em. Rosenthal era un filantrop prin excelență, ce în generozitatea sa nu făcea nicio deosebire între evreu și creștin. El purta un viu interes mersului comunității noastre și nu se da îndărăt de la nicio sarcină; cu inima simțitoare la suferințele fraților săi nu lipsea a-și întrebuința influența în cercurile înalte în favoarea celor momentan oropsiți, cum și în interesul întregii cauze. Fără ambiții și fără calcule interesate lua parte la toate; simplu și modest cu cei de o samă, prietenos și încurajator față cu cei de rând.—Decăteori era vorbă de o manifestație patriotică sau de realizarea unei întreprinderi caritabile, el era gata de a-i da tot impulsul, singur dintre cei mai darnici. Așa cu prilejul războiului de independență de la 1876-77; pentru arme; la formarea ambulanței „Zion”; la facerea carului simbolic pentru 10 Mai 1881; cu prilejul clădirii Asilului „Elisabetheu”, etc.—Deaceea convoiul avu o impozanță, ce rar ni-

dat să vedem. O mulțime nenumărată, plină de emoțiune, se adunase în jurul cortegiului și elita română și tot ce are comerțul mai ales i-a făcut ultimul conduct. Astfel se observă pe d-nii miniștri Vernescu și Marghiloman, pe d. general Florescu, președintele Senatului, pe d. Pache Protopopescu, primarul Capitalei, pe d. Mandrea, consilier al Curții de Casații și multe alte notabilități, deputați, senatori, funcționari înalți, cari au urmat cortegiul mortuar pe jos până la bariera Victoria sau chear până la mormânt. Multe societăți și așezăminte caritabile israelite și-au trimis delegațiuni, cum „Comitetul Templului coral“, „Societatea sacră“, „Ghemilat hasadim“, „Hașahar“, „Spitalul Caritas“, „Elisabetheul“. — Moartea sa lasă un mare gol în comunitatea din București.

**Leon Manoah.** — „Resboiul vechiu“ din 17 Nov. 1888, relatează următoarele: „Azi noapte (15 Nov.) pe la orele 3 a încetat din viață fără să fie fost bolnav, *Leon Manoah*, fost tovarăș al d-lui Mandrea, cu care împreună au fondat fabrica de încălțăminte și efecte militare de la Filaret, de la care întreprindere s'a retras de câteva luni. Răposatul, care aparținea familiei Hillel, era unul din cei mai stimati israeliți, atât pentru onestitatea sa cât și pentru zilnicele sale acte filantropice, ceace a și îndemnat pe Camerile de la 1878 de a-i acorda împemântenirea. În timpul resboiului, d. Manoah a contribuit cu sume însemnate pentru înființarea ambulanțelor, precum și pentru alte scopuri de asemenea natură și aceasta fără cel mai mic zgomot și fără nicio pretenție“.

Ziarele „Rom. liberă“ cum și alte ziare i-au consacrat de asemenea notițe.

## LISTA ABONATILOR

(Se publică numai numele abonaților, cari au binevoit a se achita înaintea aparițiunii „Anuarului“ și din locurile de unde am reprimis listele trimise)

**București.** — Jacob Schlesinger (Brăila), Isidor L. Goldenberg, S. Gross, S. Zerner (Titu), Jacob Klapper, B. Moschcovici, Isidor Cohen, Josef Einhorn, Osias Regenstreif, Herm. P. Wechsler, A. Goldbaltt, H. Neumann, Moritz Blau, Isidor Weinberg, David I. Zucker, Sam. Ochsenberg, farm., Alter Weinfeld, S. I. Pinath, lib.-antic., H. Steinberg, libr.-antic., M. E. Nachmias, A. Lindenberg, B. Taubmann, M. V. Goldstein (Buzeu), A. I. Barasch, A. Kinstlinger, S. A. Pollak, Einhorn & Co., L. Negreanu, Sal. Breyer, Ph. Davidowitz, Heinr. Atlas, Sol. Taubes, Leop. Bach, Adolf Popper, Hirsch Goldenberg, D-na Mathilde Spinghil, Moritz Wechsler, B. König, M. S. Horovitz, M. Hartenstein, S. Gänzel, H. Jacobsohn, Fr. Bernfeld (Bérlad), Samuel Bernfeld (Manchester), Nathan Fränkel, Ar. Sache Braveanu, H. A. Bercovici, Moritz Segal (Bérlad), I. Freudman, L. Calmar, Ad. Gaster, Soc. „Crémieux“, I. Braun.

**Ploeshti.** — *Lista d-lui Max I. Schapira:* Max I. Schapira, S. A. Kanner, Ilie Zachary, S. Feldmann, M. Goldenberg, M. H. Geber, Jacques Alpern, Nathan M. Cohen, Ad. Rosenblüth, Iancu Nissim.

**Tirgoviște.** — *Lista D-soarele Rebecca M. Blank:* D-soarele Iosephine Nachtigal (Buzeu), Iulie Koritzer, Ernestine Neuermann (Brașov), Rebecca M. Blank, I. Lilienfeld, A. Jacobsohn, D. Goldschlaeger.

**Fălțiceni.** — *Lista d-lui Adolf Last.* doctor în drept: Leon Wohl, Samuel Last, Isidor David, Isidor Goldner, Wolf Last.

**Codăești.** — *Lista d-lui Aron Schreier:* Aron Schreier, M. Steinfeld, Leon Steinberg.

# TABLA DE MATERII

## PARTEA SUPLIMENTARĂ

|                                                    | Pag. |
|----------------------------------------------------|------|
| <i>Calendar pe anul 5650 (1889—1890)</i> . . . . . | III  |

## PARTEA LITERARĂ

|                                                                                                                                                                             |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| DR. C. LIPPE: <i>Continuarea vieții individului (sufletului) după moarte, după doctrina lui Moise, a profetilor și a Talmudului, studiu exegetic</i> . . . . .              | 1   |
| DR. M. GASTER: <i>Rețeta sufletească, studiu comparativ</i> . . . . .                                                                                                       | 12  |
| WILH. SCHWARZFELD: <i>Instrucția la Evreii din Iași, de la începutul veacului actual până la anul 1866, schiță istorico-culturală</i> . . . . .                             | 21  |
| M. SCHWARZFELD: <i>Literatura populară israelită ca element etnico-psichologic, studiu</i> . . . . .                                                                        | 41  |
| LAZĂR ȘAINEANU: <i>Studiu dialectologic asupra graiului Evreo-german (I. Introducere, II. Bibliografia, III. Literatura Evreo-germană, IV. Elemente lexicale)</i> . . . . . | 52  |
| M. SCHWARZFELD: <i>Anecdote populare române cu privire la Evrei, cercetare critică</i> . . . . .                                                                            | 127 |
| H. BLUMEN: <i>Șinior Gabriel Papo, nuvelă istorică</i> . . . . .                                                                                                            | 144 |
| SACHER-MASOCH: <i>Medic și Medic, istorioară tradusă din franceza de Dr. E. Schwarzfeld</i> . . . . .                                                                       | 165 |
| O DUMINICĂ AVENTUROASĂ A UNUI ANTISEMIT, narațiune prelucrată din limba germană de Adolf Netzler . . . . .                                                                  | 171 |
| M. SCHWARZFELD: <i>Situația Evreilor în România. Privire retrospectivă asupra anului 1889</i> . . . . .                                                                     | 177 |

## V A R I A

|                                                                                                                                   |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| M. SCHWARZFELD: <i>Credința în omoruri rituale făptuite de biserica creștină, cu urme în literatura populară română</i> . . . . . | 200 |
| DR. JULIU BARASCH: <i>Iom-Kipur, schiță</i> . . . . .                                                                             | 204 |
| M. SCHWARZFELD: <i>Herman Scharfstein—copil poet, schiță</i> . . . . .                                                            | 205 |
| BIBLIOGRAFIE: Dr. K. Lippe, Das Evangelium Matthaei (M. Schwarzfeld) . . . . .                                                    | 207 |
| NOTIȚE DIVERSE . . . . .                                                                                                          | 209 |
| NECROLOGIE . . . . .                                                                                                              | 213 |
| <i>Lista abonaților</i> . . . . .                                                                                                 | 215 |

Atragem atenția cititorilor, că greșindu-se paginatura, după pg. 80 vine ear 79 și după pg. 94 urmează pg. 97; încolo paginatura e regulată.

# INSTITUTUL MEDICAL

AL

D-LOR D-RI ERDREICH ȘI ZUSMAN

BUGUREȘTI.—STRADA VESTEI, LÂNGA POȘTA ȘI TELEGRAF (CASSA ARSACHI) G

## SECȚIA MEDICALĂ

- 1° Hydrotherapia
- 2° Electrizare
- 3° Orthopedie
- 4° Gimnastică Medicală
- 5° Masajiu sistematic
- 6° Serviciu la domiciliu
- 7° Consultații Medicale

## SECȚIA HYGIENICĂ

1. O baie de abur lei 2 50
- 2° O baie de puțină cu dușe. 2. —
- 3° O dușe rece în sec-  
ția aburului 1. —
- 4° O baie de puțină cu me-  
dicamente după tarifa.

NOTA. 1 Băile de abur și de puțină sunt deschise în toate zilele de la 6 dimineată până la 9 ore seara.

2. Pentru Dame, însă băile de abur odată pe săptămână Vinerea, de la 6 ore dimineată până la 1 post-meridian.

 Prețurile la Secția Medicală conform prospectului

Basin de vară cu apă filtrată, curgătoare, în condițiunile cele mai igienice.

## ATELIER ARTISTIC

DE

# FOTOGRAFIE

A LUI

SIGMUN SCHWARZ

— 42.—CALEA RAHOVEI.—42 —

(puțin înainte de Biserica Bălașa spre Seminarul Nifon)  
este înzestrat cu cele mai perfecte aparate fotografice și în curent cu  
nouvele îmbunătățiri aduse acestei arte.

Poate satisface orice comandă de la portret miniatură până la mărime  
naturală; poate executa și peisage.

Reproducerea este cât se poate de exactă și poate corespunde oricărei  
dorinți, fie cât de exegente, a onor. public.

 PREȚURI MODERATE 

## BARTOLOMEU

— DENTIST ROMAN —

STRADA CAROL, No. 40. CASA BUDIȘTEANU.

Primește consultațiuni de la 8—12 a. m. și de la 2—4 p. m.

# ADOLF GASTER, BUCURESTI

se înscăpânează cu furnitura și construcția de :

**Mori.**—Mori complete mișcate cu mașini cu vapor sau cu turbine și roți hidraulice, sau cu roțile de vânt Halladay, din America. Mașini pentru venturat, spălat și curățit grânele. Buratece cu pânze de mătase din Zurich, aspiratoare sau suflătoare. Buratece cu pânze de sîrmă și perii. Pietre franceze din *La Ferté-sous-Jouarre*. Mori cu pietre franceze și engleze; Mori I. X. L. cu pietre de fer. Mașine de măcinat cu valțuri (cilindri). Orice aparat și accesorii necesare morilor, etc. etc.

**Ferestre.**—De sistemele cele mai bune din Englitera pentru exploatarea pădurilor. Ferestre verticale (gater) cu multe pânze; ferestre horizontale, ferestre pentru retezat capetele de la lemne; ferestre cu panglici, ferestre circulare de orice mărime. Mașine de tot felul pentru lucrat lemnul. Instalații complete de ferestragii.

**Mașini cu Vapor.**—Cazane inexplosibile, verticale sau horizontale, fixe sau mobile, putînd lucra cu cărbuni, lemne, țărițe de ferestre sau orice alt combustibil. Mașine horizontale și verticale cu sau fără condensare. Locomobile pentru orice trebuință. Mașini mici cu vapor de la  $\frac{1}{4}$  de cal în sus. Mașini și căldări pentru marină.

**Pompe.**—Pompe centrifuge de orice mărime. Pompe cu pistoane *Curtis* aspirante și fulante. Instalațiuni complete pentru pompatul apei cu mașini cu vapor sau cu *morile de vînt Halladay*, pentru gospodării, grădinări, irigații, drenaje, creșterea vitelor, înfrumusețarea parcurilor, alimentarea orașelor cu apă de băut, de stropit și de incendiu.

**Mașini pentru lucrat lână, cânepa și inul.**—Mașini pentru scărmanat și pieptănat lână, putîndu-se mișca cu mîna sau cu mașina. Mașini pentru prefăcut peticele de lână, (*Efilocheuse*) iarăși în lână. Piepteni de toate dimensiunile. Mașine pentru țesut, tors spălat, preparat lână. Mașini de tuns și de căleat postavurile. Panglici de piepteni pe pânză și flanelă, pe cauciuc și curele. Instalații de ateliere și fabrici pentru lucrat lână.

**Turbine și roți hidraulice.**—Turbine *Vortex* ce se pot instala pentru ori-ce cadere de apă, întrebunțează toată puterea apei. — Roți cu apa pe dedesupt la pept și pe d'asupra —

**Mori de vînt Halladay.**—de la un cal la 40 putere pentru pompat apă de la ori-ce adîncime și distanță și pentru punerea în mișcare a ori-ce mașine de gospodării. Morile Halladay sunt singurile motoare puternice ce se pot lăsa pe mîna ori și cărușom.

**Mașine agricole.**—de orice fel. Mașini mari și mici de treierat. Mașini mari și mici de bătut porumbul. Mașini de tăiat paele. Teascuri pentru struguri și fructe.

**Cazane mari și mici pentru țuică și rachiu.**

**Electricitate.**—Telefoane și Microfoane, Ochorowicz (din Paris). Clopotele magnetice Abdank (din Paris), funcționează fără pile. Instalații complete telefonice. Instalații complete pentru luminat cu electricitate.

**Curele.**—Curele de piele, de cauciuc și de cânepă.

**Marină.**—Singurii reprezentanți ai lui Simpson Strickland & Co. din Dartmouth (Englitera); constructor și arsenal de marină. Bărci cu vapor de toate dimensiunile, de la cele mai mici până la cele mai mari. Yachturi de plăcere. Remorchere. Bărci mici cu aburi și vapoare mari, cari nu intră în apă decât de o șchiopă. Toate mașinile și căldările acestora pot fi conduse foarte ușor de oricine, sunt inexplosibile, pot arde, indiferent, cărbuni sau lemne.